

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

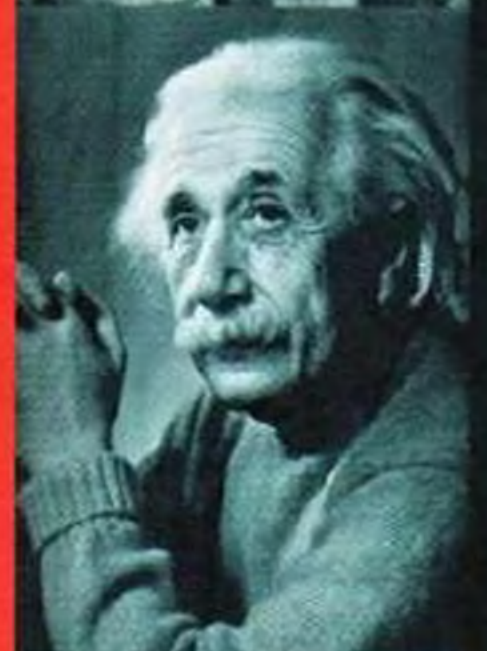
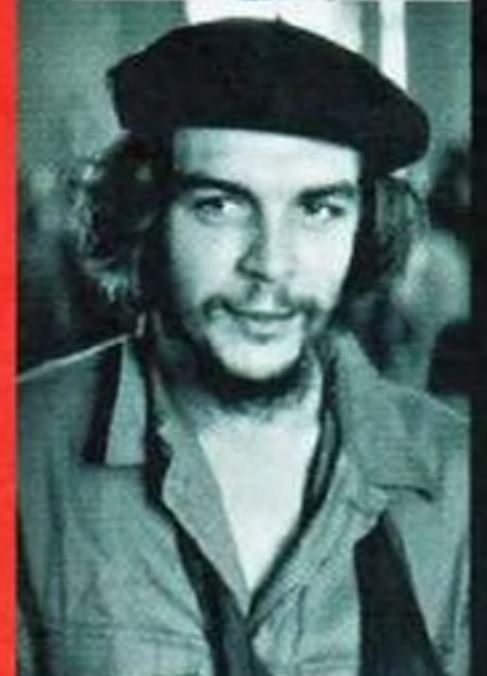
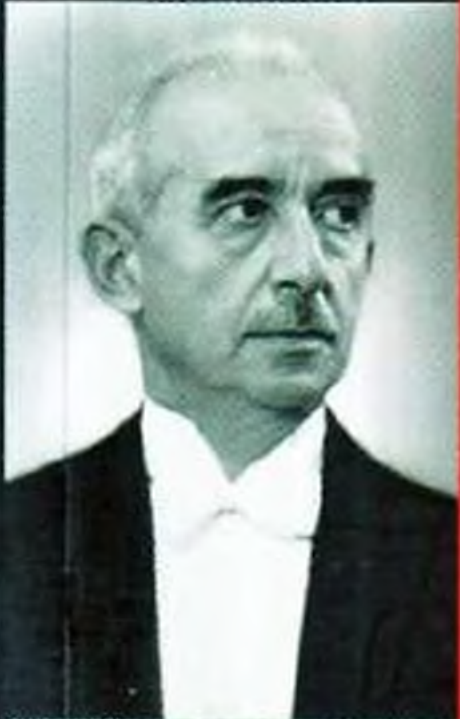
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TARİHİN BUĞULU AYNASI

EFSA NELER
ÇÖKERKEN

CEMİL KOÇAK

TARİHİN BUĞULU AYNASI

Efsaneler Çökerken

Cemil Koçak

1. BASKI
Ocak 2013, İstanbul

CEMİL KOÇAK

1956'da İzmir'de doğdu. Orta ve lise öğrenimini İzmir'de tamamladıktan sonra, 1978'de SBF Basın-Yayın Yüksek Okulundan mezun oldu. SBF'de yüksek-lisans ve doktora eğitimine devam etti (1978-1980). 1990 yılında Afet İnan Tarih Araştırmaları Ödülünü kazanan *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938—1945)*, yazarın doktora tezidir (1985). Kamu Yönetimi ve Siyâset Bilimi doktorasından sonra, 1991 yılında Siyasal ve Sosyal Bilimler doçenti oldu. *Abdülhamid'in Mirası* (1990) ve 1991 yılında Sedat Simâvi Vakfı Sosyal Bilimler Ödülünü kazanan *Türk-Alman İlişkileri 1923-1939* (1991) adlı araştırmaları yayınlandı. Makaleleri ve kitap tanıtım yazıları, başta *Tarih ve Toplum* ve *Toplumsal Tarih* olmak üzere çeşitli dergilerde yayınlandı. Samet Ağaoğlu'nun *Siyâsî Günlük (DemokratPartinin Kuruluşu)* adını taşıyan günlüğünü 1992 yılında ve Haldun Derinin *Çankaya Özel Kalemni Anımsarken (1933—1951)* adlı anılarını da 1995 yılında yayına hazırladı ve yayınladı. Sabancı Üniversitesi, tarafından 1998 yılında yayınlanan *Birinci Meclis* adlı kitabın da editörlüğünü yaptı. *Umûmî Müfettişlikler 1927-1952* (2003), *Belgelerle Heyeti Mahsusalar* (2005), *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası* (2006), *ikinci Parti, Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları 1945-1950*, Cilt: 1 (2010), *İktidar ve Demokratlar, Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları 1945-1950*, Cilt:2 (2012) ile *Muhaliif Sesler* (2011) adını taşıyan kitapları ardı ardına yayınlandı. Çeşitli yazılarını bir araya getirdiği *Geçmişiniz itinayla Temizlenir* adını verdiği kitabını ise 2010 yılında yayınladı. Çağdaş Türkiye 1908-1980 (Türkiye Târihi Cilt: 4) kitabının yazarlarından. *Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır* ve *Tarihçinin Eleği* adlı kitapları TİMAŞ Yayınları tarafından 2012 yılında yayınlandı. 1984-1999 yılları arasında TÜBİTAK'ta çalışan yazar, hâlen Sabancı Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak, yakın dönem siyâsî târihimiz ile ilgili araştırmalarını sürdürmektedir.

**Akademik ve bilimsel
özgürlüğün tadına varmamda
özel bir yeri olan
Sabancı Üniversitesi'ne ve
üniversitenin kurucu rektörü
*Tosun Terzioğlu'na***

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	11
EFSÂNELER VE GERÇEKLER	
CHE'NİN ÇANTASI.....	17
EINSTEIN'IN MEKTUBU.....	23
KEMÂL ATATÜRK "ÖTE ÂLEMDEN" SESLENİRKEN.....	35
SOYKIRIM TARTIŞMASINDA MİLLÎ TEZLER YENİLENMELİ.....	45
ÇANAKKALE'Yİ HATIRLARKEN	
18 MARTTA NE OLDU? NEDEN OLDU?.....	53
NEREDEYSE KAYIP BİLE VERİLMEMEYEN 18 MART "ŞEHİTLER GÜNÜ"YSE GELİBOLUYU NASIL TANIMLAYALIM?.....	61
MİLLÎ MÜCÂDELE'Yİ YENİDEN YAZMAK	
MİLLÎ MÜCÂDELE NE ZAMAN BAŞLADI?.....	71
MİSÂKİ MİLLÎ SINIRLARI EFSÂNESİ.....	77
ERZURUM KONGRESİ KARARLARI <i>NUTUKTA</i> NEDEN 'EKSİK ANLATILDI?.....	85
CUMHURİYET: KOPUŞ MU, SÜREKLİLİK Mİ?	
23 NİSAN, 1876'NİN DEVAMIDIR.....	95

CUMHURİYETTEN ÖNCE 'CUMHURİYET' VAR MIYDI?.....	101
1924 ANAYASASI'NI KURUCU MECLİS YAPMADI.....	111
NE ZAMANDIR ŞAPKAMIZIN ALTINDAYIZ?.....	121
JİTEM DÂVASINDAN 93 YIL SONRA TEŞKİLÂTI MAHSUSA SORUŞTURMASI.....	127
ABDÜLHAMİD'İN MİRASI NE OLDU? CHP VE DP'NİN KARARIYLA HAZİNEYE GEÇTİ.....	141
RESMÎ TÂRİHİN GÖLGESİNDE ATATÜRK ALİ RİZÂ EFENDİ'NİN KAYITLARI NÛRUOSMÂNİYE'NİN MAHZENİNDE GİZLİ.....	151
ATATÜRK İLK NE ZAMAN TARTIŞILMAYA BAŞLANDI?.....	163
ATATÜRK'Ü KİMLER KORUMAYA İHTİYAÇ DUYDU?.....	171
GENÇ CUMHURİYETİN KRİTİK KARARANI: 11 KASIM 1938.....	177
ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ Mİ DEDİNİZ? AMA HANGİSİ?.....	187
TÂRİHİ ÖNCE SİLMEK, SONRA YENİDEN YAZMAK KARABEKİRİN ANILARI YAKILIRKEN.....	197
ATATÜRK <i>NUTUK'TA</i> KIZDIĞI PAŞALARLA SONRADAN BARIŞTI.....	205

BAŞBAKANLIKTAN SÜRGÜNE,
SÜRGÜNDEN MECLİSE RAUF ORBAY..... 211

ATATÜRK'LE İNÖNÜ'NÜN YOLLARI
NEDEN VE NASIL AYRILDI?..... 217

TEK PARTİ DÖNEMİ: SUSTURULAN MUHALEFET

TÜRKİYE 1946'YA KADAR CUMHURİYETLE
DEĞİL, ŞEFLİKLE YÖNETİLDİ..... 229

CHP'NİN 6 OKU 74 YIL ÖNCE ANAYASA
İLKESİ OLMUŞTU..... 239

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN
TÂRİHİ FARKLI YAZILABİLİRDİ..... 247

BASIN O ZAMAN DA'SERBESTTİ,
AMA ŞERİATIN KESTİĞİ PARMAK DA
ACIMAZDI..... 257

TEK PARTİ DÖNEMİNDE BASINDA
SÂDECE CHP PROPAGANDASI YAPMA
ÖZGÜRLÜĞÜ VARDI..... 265

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ÜLKEYE
GİRİŞLER DE, ÇIKIŞLAR DA KAPALIYDI..... 273

DEMOKRASİ ZOR BİR UĞRAŞTIR

TAN MATBAASINI YAKANLAR
'BİZDEN DAHA DEMOKRAT ÜLKE YOK
PANKARTI TAŞIYORDU..... 279

TEK PARTİ DÖNEMİNDEN İLK ÇIKIŞ
MİLLÎ KALKINMA PARTİSİ İLE OLDU..... 287

DEMOKRAT PARTİ'YE GİDEN YOLDA
DÖRTLÜ ÖNERGE'NİN ANLAMI..... 293

ESKİDEN CHP'DE OLANLAR DEMOKRAT PARTİYİ KURUNCA AĞA OLDULAR	301
14 MAYIS MİTOLOJİSİ.....	307
GENELKURMAY ZÂTEN MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI'NA BAĞLANMIŞTI; ÜSTELİK DAHA 1949 YILINDA!.....	313
TEK PARTİ DÖNEMİNİN 'İRTİCA MERKEZLERİ'NDEN BİRİ DE TÜRBELERDİ ..	323
KIRILMA NOKTASI 27 MAYIS	
İKİNCİ CUMHURİYET 27 MAYISTA İLÂN EDİLMİŞTİ BİLE.....	333
YAS SIADA KARARLARI DARBENİN KAÇINILMAZ SONUCUDUR.....	343
TÂRİHLE YÜZLEŞMEK: İNKÂR, İTİRAF, TEVİL	
AYIN KARANLIK YÜZÜ: GAYRİ MÜSLİMLER VE TÜRKLÜĞE HAKARET DÂVALARI.....	355
HERKESİN BİLDİĞİ SIR: 1921 ANAYASASI'NDA ÖZERKLİK ATATÜRK VE KÜRTLER.....	363
DERSİM'DE KATLİÂMIN ÖNCESİ VE SONRASI ADIM ADIM PLÂNLANDI.....	373
İNDEKS.....	381

SUNUŞ

İki yıla yakın bir süredir *Star* gazetesinde önceleri pazar, daha sonraları da cumartesi günleri *Madalyonun Arka Yüzü* başlığıyla tam sayfa târih yazıları hazırladım, hazırlamaya devam ediyorum. Yakın târihimizin tartışılan konularını kısa, ama net bir şekilde gözler önüne sermeye çalışıyorum. Akademik birikimimi ve üslûbumu bu yazılarla çok daha geniş bir kitleye ulaştırmayı amaçlıyorum.

Bu kitapta *Star* gazetesinde yayınlanan yazılarımin bir kısmım bir araya getirdim. Yazılarımi toparlarken önemli bir değişiklik de yapmamayı uygun buldum. Sâdece gazetede tam sayfa yayınlanan yazılar, kolay okunabilmesi ve görsel bakımdan da tatminkâr olması için çerçevelerle tamamlanıyordu. Kitapta bu denli çok çerçeve olması, okumayı da, görselliği de hayli zorlayacaktı. Bu nedenle gazetede çerçeve yazı şeklinde basılmış olan kısımları, mümkün olduğunca ana yazıya kattım. Ana yazıyı tamamlayıcı nitelikte olanları yine çerçeve olarak, ama daha az sayıda bıraktım. Birkaç önemli olduğunu düşündüğüm arşiv belgesini de okuyuculara sunmak istedim. Böylece bu kitapta yazılanların kanaat değil, tarihsel bilgi olduğunu bir kez daha vurgulamış oluyorum. Yazıları, gazetede yayınlandığı tarihsel sırasıyla değil de, tematik

ve geçmişin kronolojik sıralaması içinde sunmayı uygun gördüm; böylece okuyucular, benzer temaları ard arda okuma fırsatı bulabileceklerdir. Kronolojik sıralamanın da okuyucuları gel-gitlerden kurtaracağını düşündüm.

Yakın geçmişimizin siyâsî tartışmalarda genellikle demagojik ve sansasyonel bir şekilde ele alınmasına karşılık, burada resmî târihin gözlerden uzak tutmaya çalıştığı geçmişin karanlıkta bırak(tır)ılmış noktalarına ışık tutmaya çabalıyorum. Bilinmeyeni değil, unutulana, hatırlanmayana, hatırlatılmasından rahatsız olunan temaları yeniden şekillendirmeye çalışıyor ve bütün bunların günümüzün siyasal tartışmalarında alması gereken yere işaret ediyorum. Yakın târihimizin "hassas" noktalarına değinmekle kalmıyor, ama aynı zamanda bu konuların doğru bilinmesinin günümüzün çok boyutlu ve doğru analizi için gereken bir çaba olduğunu da vurguluyorum.

Son zamanlarda hayli genişleyen 'târih değil mi, uydur uydur söyle, yaz' tarzı eğilime karşı akademik tarihçiliğin görevini hatırlatıyorum. Târihin günümüzün siyâsî ve ideolojik pozisyonlarınca birbirlerine karşı kullanılmasına, suistimâl edilmesine karşı bir haykırıştır benim yaptığım; bir anlamda akademik tarihçiliğin çılgılığı... Bu çılgılığın çok daha geniş kitlelerce duyulması ve hissedilmesi, tarihçiliğimizin gelişmesi açısından da önem taşıyor.

Bazen "popüler târih" adı altında yayılmaya çalışılan, ama pek çok kez esas olarak psikolojik savaş taktiklerine hizmet eden "bir çeşit târihçilik"e karşı mücâdelenin, yalnızca geçmişin saklı kalması için de uğraş veren "amatör tarihçi militanlar"a karşı olmadığını, fakat demokratikleşmenin gelişmesi, derinleşmesi, yaygınlaşması ve kalıcı hâle gelmesi için de gösterilen çabaların ayrılmaz parçası olduğunun da bilinmesi gerekiyor. Bütün bunlar bir araya getirildiğinde akademik tarihçiliğin görevinin ne denli zorlaştığı artık kendiliğinden anlaşılır. Belirli bir siyâsî ve ideolojik pozisyonun neferi olarak yazmak ve söylemek, hiç olmazsa kendi tribününden gelecek alkışlarla karşılığını alabilir ve nitekim almaktadır da.

Fakat bir an için durup düşünmekte yarar var: Resmî târihin don(durul)muşluğuna karşılık pek çok siyâsî pozisyon artık kendi resmî târihini yaratma çabası içine girdi, giriyor. Eski kahramanlara karşılık yeni kahramanlar, çeşitli ve birbiriyle rekabet hâlindeki yeni yeni resmî târihlerin başköşesine yerleştiler ya da yerleşmekle, yerleştirilmekle meşguller. Resmî târihin alternatifi olarak neredeyse çeyrek yüzyıl önce ortaya çıkan bir başka tanımlama olan "gayrî resmi târih" de, kendi içinde varyantlara ayrılmakla meşgul artık. Bir anlamda "herkesin târihi kendine" anlayışı prim yapıyor. Siyâsî bir mücâdelede bunu anlamak kolaydır; fakat akademik tarihçiliğin bundan süratle kaçınması gerekir. Akademik tarihçiliğin ortaya koyacağı bütün olguların ve verilerin her siyâsî pozisyon tarafından kolayca manipüle edilmesi, "kullanılması" mümkündür ve öyle de olmaktadır zâten. Bunu hiç kimse engelleyemez. Ancak "bu böyle oluyor ya da olur" diyerek, akademik tarihçiliğin kendisini bu yüzden otosansüre uğratmaya kalkışması çok yanlıştır; sâdece yanlış da değildir, etik de olmaz.

Onlar araştırmalarının sonuçlarının kimler tarafından ve nasıl kullanılacağından hiç rahatsızlık duymadan, tarihsel olguları ve verileri sunmaya devam etmeli; erişebildikleri bütün bilgileri kendi değerlendirmelerinin süzgecinden de geçirerek, bilgilerinin toplumun mümkün olan en geniş kesimlerine yayılması için özel gayret göstermelidirler. Çok kez söyledikleri ve yazdıklarıyla muhakkak en az bir siyasî pozisyonun şiddetli eleştirisine uğrayacaklarını da bile bile. Sonra bir başka zaman başkaca bir siyâsî pozisyonun alkışlarını işitince de şaşırabilirler; oysa onlar sâdece hiçbir siyasî pozisyonun tümüyle desteklemeyeceği tarihsel bilgilerini paylaşmaktadırlar.

Benim şimdiye kadar yazdıklarıma gelince: Muhtemelen çalışmalarımın sonuçlarının tamâmının tek bir siyâsî ve ideolojik pozisyonca benimsenmesi söz konusu olamaz. Zâten genellikle siyâsî pozisyonlar, iş târihe gelince çok daha pragmatik ve oportünist davranmayı tercih ederler; her şeyden kendilerine uygun

gelen kısımları adetâ cımbızla çekerek alırlar. Sonra bunları siyâsî topçu düellosunda karşı siperlere karşı kullanırlar.

Bu kitapta okuyacağınız bilgileri, zâten çeyrek yüzyıldır yazıyor ve anlatıyorum; amacım târihimizin yeniden yazılmasına giden yolda katkıda bulunmaktan ibarettir. Târihimiz yeniden ve bilgiye dayalı olarak yazıldıkça, günümüzün anlaşılması da o denli kolay olacaktır. Geçmişten uzaklaştıkça ona daha çok yaklaştığımız gerçeği de, zâten son dönemde yakın târihimize yönelik artan olağanüstü ilgiden hemen anlaşılıyor. Bu ilgi, yalnızca tarihsel bir merak değil tabîî; bu da var; fakat geniş yığınlar günümüzü anlamaya çalışıyorlar; tek tek insanlar ve bütünüyle toplum tarihsel geçmişimize yüzünü yeniden dönerken, aslında kendisini ve günümüzü anlamlandırmaya çalışıyor.

Bütün bu sürecin siyasal yansımasında târih alanındaki mücâdelenin önemi ve anlamı da anlaşıldı, anlaşılıyor. Süreç daha yeni başladı sayılır; uzun zaman bu mücâdele sürecektir ve sonra bilginin ideolojiyi alt edeceği bir dönem gelecek; işte ancak o zaman ciddî ve kaliteli târih tartışmaları söz konusu olacaktır. Sahne daha yeni açıldı; aktörlerini beklemeye de devam ediyor. Genç tarihçi akademisyenlerin cesaretle sahneye adım atması hem sevindirici, hem de heyecan verici. Şimdiden müjdelemek isterim: Yakın bir zaman sonra tarihçilerin artık kahraman olmasına da gerek kalmayacak. Tarihçilik kahramanca yapılan bir iş olmaktan çıkıp, mesleğin olağan akışına kavuşacak. Türkiye toplumu târihiyle hesaplaşırken, yüzleşirken, bütün bunları yaparken hayretler içinde kalıp şoktan şoka girmeye devam ederken, bir yandan bütün bunlar olağan akışı içinde cereyan ederken; diğer yandan da geçmişteki târihyazımıyla hesaplaşacak olan tarihçiler yepyeni bir yol açıyorlar, daha da açacaklar.

EFŜÂNELER VE GERÇEKLER

CHE'NIN ÇANTASI

İnternet ortamıyla birlikte "şehir efsâneleri"nin önünü almak neredeyse imkânsız hâle geldi. Tıpkı geçenlerde Odatv'den Sinan Meydanın Che'nin yakalandığında sırt çantasından "Nutuk" çıktığını yazıvermesi gibi. Che'nin çantasında neler varmış okuyalım, anlayalım.

Son zamanlarda "şehir efsânesi" deyimini çok kullanılır oldu. Bu ifâdeden maksat, gerçek olmayan, fakat herkesin ağzına yerleşmiş anlatılardır. Böylece anlatı, defalarca ve sık tekrar edilerek, ağızdan ağıza, kulaktan kulağa yayılır ve inanç hâline gelir. Hele günümüzde internet ortamı da buna eklenince, efsânelerin önünü almak artık neredeyse imkânsız. İşte uyduruk tarihçilik de benzer bir gelişme içinde. Hani neredeyse, "tarihçilik mi, uydur uydur söyle" sloganı duyulur hâle geldi bile.

Che, Atatürk ve Nutuk

Geçende Odatv'den Sinan Meydan, Che'nin yakalandığında sırt çantasından *Nutuk* çıktığını büyük bir iftiharla kayıtlara geçirdi. Sene 1967. Yer Bolivya dağları. Kaynak... Ama durun, acele etmeyin, çünkü işin eğlenceli tarafı daha yeni başlıyor.

Meydan'ın yazdığına göre; Nâzım Hikmet, Che'nin gerilla yoldaşı ve Küba devriminin efsânevi isimlerinden hâlen hayatta bulunan Fidel Castro'ya 1961 yılında Havana ziyareti sırasında Atatürk'ü anlatmış ve bunun üzerine Fidel de, o sırada Havana'da bulunan genç Türk diplomatı Bilâl Şimşir'e *Nutuk* siparişi vermiş; üstelik bu isteğinin çok gizli tutulmasını rica ederek. "Bu talepten

Amerikalıların kesinlikle haberi olmasın" demiş. (Bundan sonra "*Operation Nutuk*" olarak geçecektir; kod adı: ON). Meydan'm haber kaynağı bizzat Şimşir'in anıları...

Eminim Amerikalıların ON operasyonundan hiç haberi olmamıştır; nitekim Amerikan belgelerinde izini bulamıyoruz! Zâten Soğuk Savaş'ın bu yakıcı döneminde NATO üyesi ve Amerika'nın en yakın müttefiki Türkiye'nin Havana Büyükelçiliği'nde görevli genç diplomatı, elbette Fidel'in bu ricasını hemen kabul edecek ve isteğini gizli tutacaktır! Fidel'in *Nutuk* operasyonu için seçtiği isim gerçekten de her bakımdan güven telkin etmektedir! Küba nükleer füzeleri krizinin baş aktörlerinden Türkiye'yi hatırlamazsanız tabîî. Hani Doğu Anadolu'dan sökülen Jüpiter füzelerinin sahibi olan Türkiye'den söz ediyorum. Yâni Fidel, Şimşir'in nesine güvenerek, Amerika'dan habersiz iş çevirmeye kalkışmış, merakı değer! İnsan bu satırları okuyunca, Fidel yıllarca CIA'nın suikast girişimlerinden nasıl korunmuş anlayamıyor. Kimbilir, belki Nâzım, Fidel'e bir de nazarlık armağan etmişti de, Fidel'i ve Küba'yı nazarlık korumuştur. Târihin bu önemli hediyesini bakalım kim bulup çıkaracak?

Fakat o da ne? Bilâl Şimşir meslek hayâtında hiç Havana'da bulunmamış mı? Hattâ konunun tartışıldığı televizyon programına da bağlanarak, Amerika'da bile bulunmadığım açıklamamış mı? Hay Allah. Üstelik Şimşir, bulunmadığı Küba anılarını da yazmamış mı? Hay bin kunduz! (Bu deyim, çizgi roman kahramanı *Kaptan Swing*'e âid olup, belki de burada copyright ihlâli söz konusudur).

Tek tanışımızın mahkemedeki yeminli ifâdesi her ne kadar Meydan'ı yalanlasa da; neyse efendim, "burayı artık daha fazla karıştırmayın" diyenlere kulak verelim ve ON'un bir sonraki aşamasına geçelim: Yine Şimşir'in yazılmamış anılarından Meydan'm aktardığına göre, kendisi, Ankara'ya geldiğinde yabancı dilde *Nutuk* aramış, ama bulamamış. O târihte de, bugün de İspanyolca *Nutuk* olmadığından, Fidel'e olsa olsa bir başka dilde, İngilizce ya da Fransızca ya da Almanca metin bulunmalıdır. Fidel'in yabancı dil bildiğini varsayıyoruz tabîî. Fakat Şimşir Ankara'da yabancı dilde *Nutuk* bulamaz; uzun aramalardan sonra ancak Millî Kütüphane'de, fakat Fransızcasını bulabilir.

Fakat o da ne, Meydan aynı konudaki ikinci yazısında fikrini değiştiriyor ve bu kez İngilizce *Nutuk'tan* söz ediyor. Canım, ha Fransızca, ha İngilizce; kısaca gâvurca işte; hepsi aynı! Sonra bir adım daha ileri gidiyor: Che'ye *NutuVun* İspanyolcasını okutuyor. Ne var ki, o târihte kendisine özel bir tercüme yapılmış olmalı; çünkü günümüzde bile böyle bir çeviri hâlâ sırasını beklemektedir. Yâni Meydan, Che'ye olmayan bir İspanyolca *Nutuk* okutuyor! Soru hâlâ ortada: Che ne okumuş olabilir? Ya Amerikan emperyalizmi ona CIA operasyonu ile *Nutuk* adı altında başkaca şeyler okutmuşsa. Düşünmesi bile insanın tüylerini diken diken ediyor. Acaba Bolivya'daki dramatik yenilginin ardında ON operasyonuna karşı CIA komplosu mu yatıyor? İşte araştırılacak yepyeni bir konu daha!

Bu arada ON sürüyor: Şimşir, Fidel'in bütün ısrarlarına rağmen işi gizli tutamıyor ve kitabı Türk Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla ona iletiyor. Dahası, Şimşir televizyon programında o sırada Ankara'da bulunduğunu ve Dışişleri'nden kitabın bulunmasını talep ettiklerini söylüyor. ON'un bu aşamasında ABD'nin kitaptan haberdâr olup, metni tahrif etmiş olabileceği ihtimâlini ise düşünmek bile istemiyorum. Fidel kitabı Che'ye verir; o andan itibaren Che de Marksizmin dar ufkundan kurtulur ve tabîî Kemalist olur. Che'nin de Fransızcasının kuvvetli olduğu anlaşılıyor. Olmayan İspanyolca baskıyı okuma ihtimâlini de tabîî tamamen yok sayamayız! Fidel'in olsun, Che'nin olsun anadillerinden başka lisan bilmediklerini kim söyleyebilir?

Sırt çantası operasyonu

Meydan, bu derin operasyonun dramatik sonuçlarını da anlatıyor: Dağda yakalandığında Che'nin sırt çantasından *Nutuk* çıkmış. Onu okurmuş. Gerçi Che'nin *Nutuk'ta* ne aradığını ve bulduğunu anlamak da zordur: Metinde Amerikan emperyalizminden söz edilmez; gerilla savaşının temel ilkeleri de yoktur. Sosyalizm kelimesi de geçmez. Marksist bir dünyâ tahlili de görülmez. Acaba Che *Nutuk'tan* ne öğrenmiş olabilir? Belki de Türk gençleri gibi asil kana sahip olmadığım görüp biraz üzölmüştür. Belki de bu nedenle morali bozuldu ve o sırada yanlış karar verip yakalandı.

Kimbilir belki bir gün son anlarında asil kana sahip bir Türk genci olduğunu Amerikalıların yüzüne tükürerek haykırdığı gerçeğini görgü tanıklarının ifadesiyle gün ışığına çıkaracak gençler de yetişecektir. Meydanlar onları beklemektedir. Sabırsızlıkla.

Fakat Meydan, fikrini çabuk değiştiren bir yazar; bir sonraki yazısında Che'nin sırt çantasından *Nutuk*'un çıkmasının sâdece bir ihtimâl olduğunu belirterek, hepimizi hayal kırıklığına uğraüyor. Oysa kısa süreliğine de olsa Che'yi bizden biri olarak bağrımıza basmıştık bile.

Che neden Kemalist olmak zorunda?

68 / 78 kuşağının devrimcileri, tabîî onlardan önceki eski tüfekler de enternasyonalistti. Günümüzde ulusalcılık, enternasyonalizmden nefret ettiğinden, millî sıfatına sarıldı ve nasyonalizme yöneldi. Kendisine "sol" etiketini taksa dahi, nasyonalizmi öne çıkardı. Diğer yandan, Che'nin olası etki gücünün de farkında. Hattâ ülkemizde hayatını bürokraside geçirmiş eski bir genel müdürden dahi devrimci Che yaratma ütopyası geçenlerde yaşandı. Bunun için gerçekten de geniş ötesi bir hayal gücü gerekiyor. Nasyonalizm, ulusalcılık, sol değerlerin önüne geçtiğinde ya da onun yerini aldığı anda, sâdece kendisine döner ve dünyâya sırtını çevirir.

Che gibi bir Marksist asla önder modeli sayılmamalıdır. Ama niçin? Sâdece yabancı olduğundan. Hattâ bizzat o yabancı dahi Atatürk'ten esinlenmiştir; böylece Che'nin dahi Kemâlizme teslim olduğu bir dünyâda, başkaca rol modellerine ihtiyaç kalmaz. Yâni Kemalizm sosyalizme bile ilham kaynağı olmuştur. Atatürk'ü yüceltmenin yolu, bu mantık silsilesinde Che'den geçmektedir. Yâni; o bile... Che posterleri yırtılıp atılmayabilir; ama yeni Che posterinde Che'nin tişörtünün üzerinde kalpaklı bir Mustafa Kemâl yer almalıdır. Zâten Che'nin bütün özellikleri Atatürk'te bulunmaktadır, çok daha fazlası da vardır. Tam bu noktada ulusalcılığın Kemalizm ile solu harmanlama gayretini görüyoruz. Bu öyle bir karışımdır ki, hiçbir tutarlılık kaygısı hissetmez. Ulusalcılığın geldiği nokta işte bu: Uyduruk bir geçmiş ve bu temelde gerçeklerle bağını koparmış bugün.

Ernesto Che Guevara

Che, Ernesto Guevara'nın lâkabıdır. Kendisi Arjantinlidir, lâkin katıldığı Küba devrimi dolayısıyla neredeyse Kübalı sayılır. Bu yakışıklı genç, 1960'ların başından itibaren sosyalist devrimin simgesi olacak; gerilla lideri olarak devrimci gençlerin, ama özellikle de genç kızların yatak odalarının değişmez poster kahramanı hâline gelecektir. Onunla aşık atabilecek başka gerilla kahramanları da vardı; neredeyse aynı zaman diliminde aynı mücâdeleyi vermekteydiler: Kuzey Vietnam'da gerilla savaşının önderi Ho Chi Minh (Ho amca) meselâ. Ne var ki, Tanrının Che'ye bağışladığı yakışıklılık ondan esirgenmiş olduğundan, poster kahramanı olarak pek hatırlanmaz. Dahası Vietnam halk ordusunun komutanı Giap da anılardan silinirken, posterlerde de pek görülememiştir.

Che'nin sâdece posterleri değil, fakat askerileştirilmiş politik savaş (focoluk), yâni öncü ve küçük bir gerilla grubunun kırsalda başlattığı silahlı mücâdelenin yoksul halkın, özellikle de köylülerin katılımıyla zafere ulaşması anlayışı, pek çok ülkedeki gençlik gruplarına aktarıldı. Küba devriminin tecrübesi, Latin Amerika dâhil birdaha hiçbir yerde yinelenemedi. Bizzat Che, önce Kongo'da ve daha sonra yaşamına mâl olacak Bolivya'da aynı mücâdeleyi yinelemek istedi; ama başaramadı. Romantik ve kahramanca başkaldırısı, ardından trajik ölümü, onu devrimci bir aziz hâline getirdi. O zamandan bu yana romantik bir isyankârlığın ve başkaldırısın idolüdür.

Che, ülkemizde de devrimci gençliği derinden etkiledi. 60'larda ve 70'lerde arka arkaya iki devrimci gençlik kuşağı içinde pek çok militan, bu romantik ve destansı savaş rüyasının ardında yitirildi. Kent ve kır gerillası anlayışı, karmakarışıkduygu ve düşüncelerin ardında târihe gömüldü. Fakat maalesef beraberinde çok sayıda gencin hayâtını da aldı götürdü. Bugünden geriye dönüp bakıldığında, neredeyse bütün eski devrimcilerin hayâtında bir travma olarak kaldı. Duygularla gerçeklerin trajik karşılaşmaları, eski devrimcilerin beraber yaşamayı bizzat öğrenmek zorunda kaldıkları ayrı bir tecrübe olarak galiba hâlâ sürüyor.

Okuma Metinleri

68'lilerle 78'lilerin hâlâ hafızalarında olduğunu sandığım bâzı kitaplardan söz etmenin zamanıdır: Fidel'le Che'nin gerilla hocası Alberto Bayo'nun zamanında Türkçeye de çevrilen *Gerilla Nedir* (Ant Yayınları, İstanbul: 1968) adlı kitabında, mükemmel bir gerilla grubunda bulunması gereken malzemeleri sıralarken hiç kitaplardan söz etmemesi dikkate değerdir. Demek ki, öğrencisi onu ciddiye almamış ve hayli kalın ve ağır *Nutuk'u* sırt çantasında taşımaya devam etmiş. Gerçi kitabın kalınlığı arkadan gelecek bir kurşunu belki engelleyebilirdi; ancak yine de tecrübeli bir gerillanın yanında bulundurması gereken malzemeler ortada iken, onları bırakıp da epey yer kaplayan *Nutuk'u* yanında dağda bayırda koşarken ve çatışırken taşıması göz yaşartıcıdır. Che'nin *Savaş Anıları'nda* (Payel Yayınevi, İstanbul: 1968) olsun, *Gerilla Günlüğü'nöe* (Ant Yayınları, İstanbul: 1968) olsun *Nutuktan* hiç söz etmemesi de doğrusu rencide edicidir. Che'nin kanının bulaştığı *Nutuk eğer* bir gün müzayedeye düşerse, ağırlığınca para da eder! Koleksiyonculara duyurulur.

EINSTEIN'IN MEKTUBU

*Basında zamanında ünlü fizikçi Einstein'm da
Türkiye'ye iş başvurusunda bulunduğuna dâir haberler
yayınlandı. Gerçekten de ortada bir mektup vardı;
lâkin öykü öyle anlatıldığı gibi değildi.*

1933 yılının Eylül ayında Sami Günzberg, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda, Yahudi yardım kuruluşu sayılabilecek bir örgütün kendisine müracaatta bulunduğunu ve Almanya'da artık çalışma imkâm kalmayan pek çok doktorla bilimadamımın Türkiye'de çalışmak istediğini haber verdiğini açıklamıştı. Günzberg, muhataplarına doğrudan Türk hükümetine başvurmakta yarar olduğunu söylemiş; fakat bu gibi "yüksek insanî müracaatlar"ın Türkiye tarafından "din farkı" dikkate alınmadan değerlendirildiğini de eklemişti. Kendisi "Almanya'daki siyâsî buhrandan dolayı insaniyet nâmına Türk hükümeti nezdinde vâsita olabileceği"ni de belirtmişti ve bunun üzerine Albert Einstein'm başkanlığını yaptığı kuruluş, bizzat Einstein'm imzasıyla ve Günzberg'i yine aracı kılarak Başbakanlığa resmî yazıyla başvurmuştu. İngilizce metin Günzberg tarafından tercüme edilmiş ve onun aracılığıyla Başbakanlığa sunulmuştu.

Günzberg, yanıtın doğrudan verilebileceği gibi, yine kendi aracılığıyla da verilebileceğini bildirmişti. Eğer hükümetin başka arzu ya da koşulu olursa, Günzberg bunları bildirmekten de kaçınmayacağını hükümetine hizmet edeceğinden emin olarak açıklıyordu. Yazısının ekinde otuz bir Alman bilim adamı ile doktorunun isimlerini ve iş tecrübelerini de eklemişti. Yâni başvuru

sahiplerinin önemli bir kısmı belli olmuştu bile. Günzberg, ayrıca yazdığı özel bir mektupla bu girişimden Cumhurbaşkanı Atatürk'ü de haberdâr etmişti. Dönemin bâzı gazeteleri bu başvurudan söz ediyordu, bundan yaklaşık seksen sene önce. Yâni Einstein'ın mektubu sır değildi, hiç olmamıştı ki.

Einstein'ın dilekçesinde kırk doktor ve bilim adamının Türkiye'de çalışmasının mümkün olup olmadığı soruluyordu. Enteresan nokta, iş başvurusunda bulunanların hiçbir ücret talep etmeksizin bir sene müddetle çalışmak arzusunda olmasıydı.

Yanıt mektubu atamadan sonra!

İsmet İnönü, okuduktan sonra mektubu Millî Eğitim Bakanlığı'na vekâlet eden Refik Saydam'a iletti. Reşit Galip çok kısa süre önce görevinden ayrılmıştı ve yerine yeni bir atama henüz yapılmamıştı. Yanıt mektubu ise Hikmet Bayur'un atanmasından sonra hazırlanacak ve hayalkırıklığı yaratacaktır. Öneri nâzik, fakat kesin bir dille reddedilmişti. Zâten kısa süre önce Türkiye'de kırka yakın yabancı bilim adamı ve doktor işe yerleştirilmişti ve daha fazlasının kabulüne imkân yoktu. Bu bakımdan başvuru kabul edilemiyordu. Yazının altında İsmet İnönü'nün parafı bulunuyordu.

İmzadan hareket ederek Einstein'ın İnönü tarafından reddedildiğini, buna karşılık daha sonra Atatürk'ün girişimiyle Alman hocaların davet edildiğini söylemek de gerçekçi değildir. Zâten mektupta da belirtildiği gibi kırk civarında hoca çoktan işe yerleştirilmiş ve İstanbul Üniversitesi sâdece birkaç gün önce reform sonrasında eğitime yeniden başlamıştı. Reform ve bütün süreç bizzat Atatürk tarafından dikkatle ve yakından özenle izleniyordu; ardından yeni hocaların da gelişi sürecektir. Cumhuriyet târihinin bu erken döneminde olan bütün olumsuzlukları İnönü'ye, geri kalanları da Atatürk'e âidmiş gibi göstermek, tarihçilik değil, olsa olsa politik bir gelenektir!

EK BELGE 1

SAMV M- GUNZBERG
MIDECEIN DENTISTE
OaANB'liur. M PI HA SSN (İSTİKLÂL CAODKBI)
TIL. PIK- 895.

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

30.9.933

Türkiye Cumhuriyeti Başvekaleti Celilesine arz olunur t

Efendim hazretleri

Bir ay evvel Pariate bulunduğum sıralarda dünyanın her noktasında şubeleri olan meşhur OSE namludaki sihhî müsavi cemiyetinin meşhur professor Aynşitayının riyasetinde bulunan Paris ve Londra şubeleri müracaatla Almanyalım en yüksek fakültelerinde bulunmuş ve tababetin her şubesine mensup professorler ile bir çok mütehassıs büyük doktorların maiyetlerinde çalışan genç muavinler bundan böyle Türkiyede çalışmak için Türkiye cumhuriyeti hükümeti nezdinde vasıta olmaklığımı bendenize teklif etmişlerdi. Bunun üzerine bendeniz böyle mühim bir mesele hakkında Türkiye cumhuriyeti sefarethanesine ve resmi şekilde müracaat etmek lazım geldiğini kendilerine ifade etmiştim. Fakat tarihlerde görüldüğü gibi Türk hükümetinin bu gibi yüksek insanî müracaatları din farkını nazarı dikkate almıyarak daima terviç edegeldiğini düşünerek arzettiğim bu heyete tanınmış mütahassıs bir çok professor ve doktorların Türk hükümetine iki ve ya 5ç sena fahriyen hizmet etmek ve muallimlik suretiyle talebe yetiştirmek ve bu müddet zarfında hükümetin tensip edeceği yerlerde yalnız talim ile meşgul olarak sanat icra etmemek şartıyla çalışmaları ve bu müddet zarfında türkça öğrenmeğe gayret etmeleri ve üç sene sonra Türkiye kanunlarına tabi olarak Kollokyom denilen mezuniyet imtihanı geçirdikten sonra sanat icra edebilmeleri şartlarına muvafakat eyledikleri taktirde Alroanyadaki siyasî buhrandan dolayı insaniyet namına Türk hükümeti nezdinde vasıta olabileceğimi de ilâve etmiştim.

Bu kerre Professöm Alfoa* .Avnaitav-in riyasetinde bulunan bu cemaat bizzat Aynsitaynın imzasıyla başvekâleti celileye yazdığı resmi ingilizce istidayı benim vasıtamla taktım için namı acizaneme göndermiştir.

EK BELGE 2

Diş Tabibi
SAMY M. GUNZBERG
MÉDECIN DENTISTE
GRAND'RUE DE PÉRE 356 (İSTİKLÂL CADDENİ)
TEL. PÉRE 096.

İstidasın tercemesi merbuttur. Lütfen bu istidanın tetkikiyle müracaatı vakıa hükümetimizin menafii aliyesina taalluk ediyorsa ya doğrudan doğruya professor Aynşitayna yahut gene bendenizin vasıtanla bir cevap verilmesini ve yahut husûmetin başka arzu ve şeraiti varsa bunların da ilâveten bildirilmesini hükûmetime bir hizmet edeceğimi zannederek arz ve istirham ediyorum. lluktezasının emrû irade buyurulması maruzdur efendim hazretleri.

Diş Tabibi

Samy Ounzberg

Beyoğlu, İstiklâl caddesi No.356

9-939
Samy Ounzberg

EK BELGE 3

Sınıfı TABİDİ
SKMY M. GUNZBERG
MİDE CİN OENTİBTK
CS-00RUE , PIRA 338 (ISI IKLİL C-00-J1)
Tel. P'8' m.

T. O.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

30/9/933

Parlatan 17 Eylül 1933 tarihiyle Türkiye Cumhuriyeti

Başvekâleti Celileşine •

Prefasaâr Albar Avnsltavin imzasiyle gönderilen

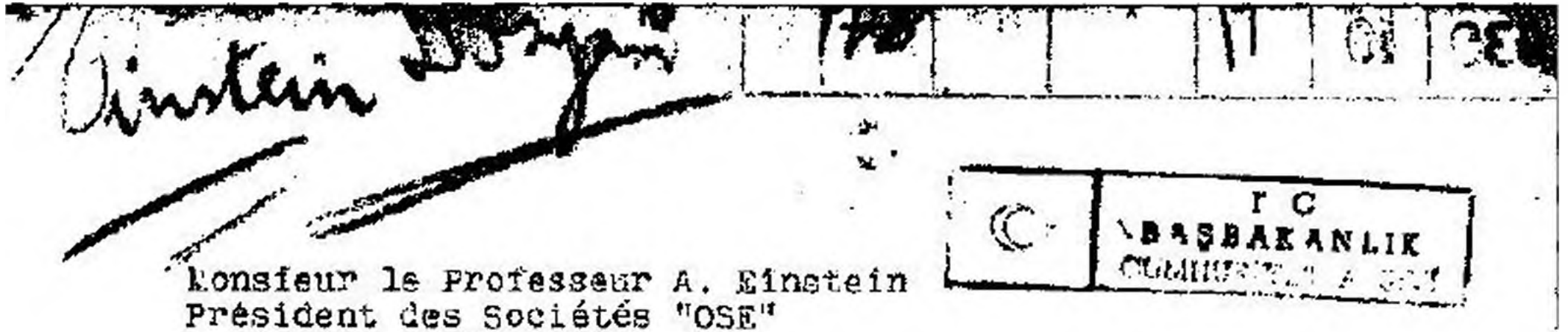
mektubun tereemesidir :

Efendimiz hazretleri

Cihanşûmul OSE ausevi sihhiye cemiyetinin fahri reisi sıfatiyle Almanya-
dan çıkmış olan kırk professör ve doktorun fenni ve tıbbî meşguliyetleri-
ni Türkiyede devam ettirmelerine raûsade buyurulması için zatı samilerine
müracaat ve reca ediyorum.

Arzettiğim doktorlar halen orada cari olan kanunlardan dolayı bundan böyle
Almanyada çalışmıyacaklardır.Bu' zevatın kısmı âzami geniş tecrübe ve malû-
mat sahibi ve ilmi meziyetleri haiz bulundukları cihetle yeni bir memleket
de yerleştikleri taktirde pek büyük faideler temin edebileceklerdir.

Cemiyetimiz müracaat eden bir çokları arasından kırk kadar tecrübeli müte-
hassıs ve pek yüksek alimleri tefrik etmiş ve bu istidamızla bunların
memleketinizde yerleşerek icrayı sanat etmelerine mûsade Duyurulması için
müracaat etmekte bulunmuştur.Bu ilmü fen adamları hükûmetinizin emirlerine
tevfikan her hangi bir müessesenizde hiç bir ücret talep etmeksizin bir
sene müddetle çalışmak arzusunda bulunmaktadırlar.Bendeniz bu müracaatı
terviç suretiyle bu talep ve istidayı hükûmetinize taktim etmeğle yalnız
pek yüksek insanî bir iş gördüğümü değil, aynı zamanda memleketinize de
bir menfaat temin etmiş olacağımı ümit eylediğimi kemali serbestiyle arz
ve ifadeye mûcaseret eder ve bilveaiyle ubudiyetkârane tazimlerimi taktim
eylerim efendim hazretleri.

Monsieur le Professeur A. Einstein
Président des Sociétés "OSE"
4, Rue Roussel, 4

Paris (XVIIe.)

Monsieur le Professeur,

J'ai regu votre lettre du 17 septembre 1933 me demandant l'admission en Turquie de quarante professeurs et docteurs qui ne peuvent plus continuer leurs oeuvres scientifiques et médicales en Allemagne vu les lois récentes qui gouvernent ce dernier pays.

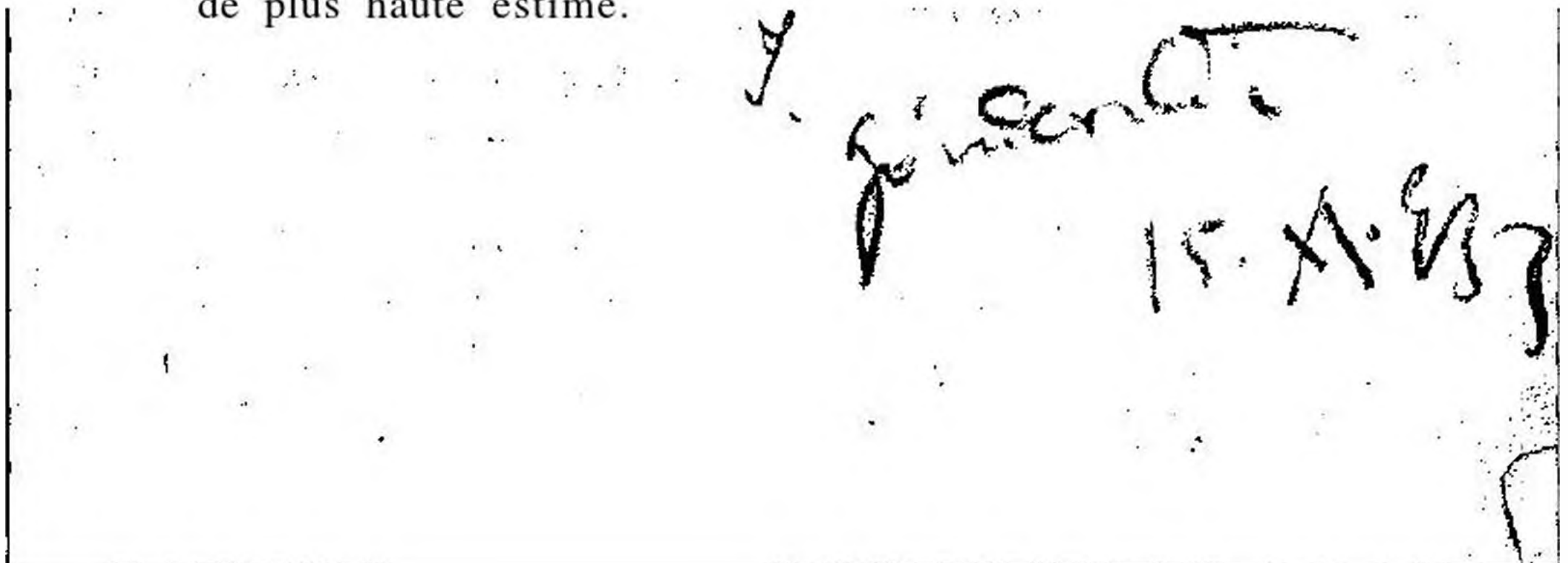
J'ai noté également que ces messieurs accepteraient de travailler dans nos établissements sous les ordres de notre Gouvernement et sans aucune rémunération pendant une année.

Tout en convenant que votre proposition est très attrayante, je me trouve dans l'obligation de vous dire que je ne vois pas la possibilité de concilier cette offre avec les lois et les règlements de notre pays.

Comme vous le savez certainement, Monsieur le Professeur, nous avons déjà engagé par contrat plus de quarante professeurs et docteurs qui présentent les mêmes qualités, les mêmes capacités et dont la plupart se trouvent dans les mêmes conditions politiques que ceux qui font l'objet de votre lettre. Ces professeurs et Docteurs ont accepté de travailler chez nous en se conformant aux lois et règlements actuellement en vigueur.

Nous travaillons en ce moment à assurer la mise au point du mécanisme délicat que constitue un organisme contenant des membres très différents par leur origine, leur culture, leur langue. (C'est pourquoi actuellement et dans les circonstances où nous nous trouvons il ne nous sera malheureusement pas possible d'engager un plus grand nombre de ces messieurs.

En regrettant de n'avoir pu satisfaire votre demande, je vous prie de croire, monsieur le Professeur, à mes sentiments de plus haute estime.

EK BELGE 5

T. C.
BAS BAI. A. M LUC
cuMmuivET mstv\

Angara. le 5 novembre 1933

monsieur le Professeur A. Einstein
président des Sociétés "OSE"
4, Rue Houssel, 4
Paris (XVIIe).

Monsieur le Professeur.

j'ai reçu votre lettre du 17 septembre 1933 me demandant
l'admission en Turquie de quarante professeurs et docteurs
qui ne peuvent plus continuer leurs oeuvres scientifiques
et médicales en Allemagne vu les lois récentes qui gouvernent
ce dernier pays.

J'ai noté également que ces messieurs accepteraient de
travailler dans nos établissements sous les ordres de notre
Gouvernement et sans aucune rémunération pendant une année.

Tout en convenant que votre proposition ait très attrayante,
je me trouve dans l'obligation de vous dire que je ne vois
pas la possibilité de concilier cette offre avec les lois
et les réglemens de notre pays.

rvrjt nous avons déjà engagé parTSSST'conttB.tsf P^^JUSUN
de quarante professeurs et docteurs qui présentent les
mêmes qualités, les mêmes capacités et se trouvent dans les
mêmes conditions politiques que ceux qui font l'objet de
votre lettre. Ces professeurs et Docteurs ont accepté de
travailler chez nous en se conformant aux lois et réglemens
actuellement en vigueur et -JE-T?o13 ajjou-tai" ^ue dano les
qlr-flonotaacoo 'pr'fswUia%tt*1Bt jiuur"Wirpro""pT>sTUUia "a*ta".
angagu

En regrettant de n'avoir pu satisfaire votre demande, je
vous prie de croire, yons Leur le professeur, à mes sentiments
de plus haute estime.

vous le savez certainement Monsieur
le Professeur
travailler
Nous sommes en mesure de
vous en faire un économiste et
considérer un organisme contenant
pour offrir par leur
leur langue...

à assurer la
travailler

EK BELGE 6

T.C.

Ankara, la 5 Novembre 1933

Monsieur le Professeur A. Einstein
Président des Sociétés "OSE"
4, Rue Roussel, 4
Paris (XVIIe)

monsieur le Professeur.

J'ai regu votre lettre du 17 septembre 1933 me demandant l'admission en iurkule de quarante professeurs et docteurs qui ne peuvent plus continuer leurs oeuvres scientifiques et médicales en Allemagne vu les lois récentes qui gouvernent ce dernier pays.

J'ai noté également que ces messieurs accepteraient de travailler dans nos établissements sous les ordres de notre gouvernement et sans aucune rémunération pendant une année.

Tout en convenant que votre proposition est très attrayante, je me trouve dans l'obligation de vous dire que Je ne vois pas la possibilité de « concilier cette offre avec les lois et les réglemента de notre pays »

Je pense en même temps qu'il n'y aurait guère de possibilité de donner l'espérance à ma plume. Il faut en la c'est-à-dire noter la situation.

D'autre part nous avons déjà engagé par des contrats près quarante professeurs et docteurs de même qualité, les mêmes capacités, ils se trouvent dans les mêmes conditions politiques que ceux qui font l'objet de votre lettre. EU A A ZI, - - - - l*4=ygr>i)* V* - A r^^^/

J'espère qu'il y a une possibilité de faire venir des professeurs de pays où ils puissent travailler librement, et que vous puissiez leur proposer.

Je vous prie de croire, Monsieur le professeur, à nos sentiments de haute estime.

Je travaillerai chez nous en me conformant aux lois et règlements actuels en vigueur, et je suis sûr qu'il ne nous manquera rien.

j*,4 /βM^^^tU*^

s>"

- ^ ^ - v

Sarayın Di; Hekimi Sami Günzberg

Sami Günzberg, enteresan bir kişilikti; sâdece sarayın di; hekimliğini yapmakla kalmamış, Cumhurbaşkanının da di; hekimi olmuştu. Yâni önde gelen yöneticilere ulaşmak için kritik önemdeydi. *Belgelerle Heyeti Mahsusalar* kitabımda yazdığım gibi, Millî Mücâdele'ye karşı ve mücâdeleye davet edilip de katılmamış askerlerin tasfiyesi amacıyla kurulmuş olan Bursa Askerî Heyeti Mahsusası'nın karârı ile emekli bahriye subayı olarak askerlikle ilişkisi daha 1925 yılında kesilmişti bile. Kararın nedeni, Mondros'tan sonra İngiliz karargâhında İngiliz subaylarıyla ilişki kurmak, Damat Ferit Paşa'nın sadrazamlığı sırasında sarayın adamı olmak, Vahdettin'in amacına hizmet etmek, İtalyanlar adına casusluk ve Siyonizm propagandası yapmaktır. Buna rağmen Atatürk'ün çok yakınında bulunabilecektir.

Basındaki Meşhur Efsâneler

Basında yer aldığıının aksine, Einstein Türkiye'de çalışmak için herhangi birtalepte bulunmamıştı! O işsiz kalmış olan meslektaşlarını işe yerleştirmek konusunda yalnızca aracıydı. Murat Bardakçı'nın *Hürriyet* gazetesinde (29 Ekim 2006) yazdıkları ise, sâdece gönlünden geçenlerden ibaret. Sonradan hikâyeye edileceği gibi Einstein'ın ülkeye gelmesi için bir davet söz konusu olmadığı gibi; sözü edilen bakan da Reşit Galip değildi. O kısa süre önce 13 Ağustos'ta görevinden ayrılmıştı ve yerine 27 Ekim'de Hikmet Bayur gelecektir. Bardakçı, yazısında iftiharla sözünü ettiği şekilde resmî yazıda yer alan el yazısı düzeltmelerden bakanın kim olduğunu keşfetmeye çalışacağına, basitçe dönemin hükümet atamalarına baksaydı, bu türden amatörce yanlışa düşmezdi. Einstein'ın mektubu geldiğinde bakanlığa Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Refik Saydam vekâlet ediyordu. Yanıt mektubu ise 14 Kasım tarihlidir ve Bayur'ün döneminde kaleme alınmıştır. Bardakçı, kendisine anlatılan ve iletilenle yetinmese ve arşivdeki belgelere bir zahmet erişse, belki de doğru şeyler yazabilirdi.

Anlaşılan aynı gazetede bir başka yazısında (28 Mart 2011) olduğu gibi cumhuriyet tarihçilerini tembellikle suçlamak kolay; ama

orijinal kaynaklara ulaşmak ise hayli zor! Oysa kendisine bilgi veren Mesut Ilgım'ın yazısında bütün bu bilgiler gayet doğru bir şekilde sıralanmaktadır. Kulaktan kulağa bilgi aktararak oynanan çocukların telefonculuk oyununun komik sonuçları Bardakçı'nın gazete yazısına kadar ulaşmış.

Ama Ilgım da toplam bin Alman hocanın Türkiye'ye geldiğinden söz ederken kantarın topuzunu kaçırmakta kararlı. Almanca konuşan ve Türkiye'ye gelen bütün hocaların isimleri hayli ayrıntılı yaşam öyküleri ile birlikte ilgili literatürde bulunmaktadır. Ayrıca arşivdeki dosyada Ilgım'ın bulamadığından şikâyet ettiği isim listesi de vardır. Sanırım Ilgım bu dosyayı hiç görme fırsatı bulamamış.

Bardakçı'nın 2006 tarihli yazısında yer alan ve Mesut Ilgım'ın Fritz Neumark'ın 1980 yılında yayınlanan Almanca Türkiye anılarını tercüme etmekte olduğu yolundaki bilgi de talihsiz olmuş; çünkü Bardakçı'nın yazısından tam 24 yıl önce anılar çoktan Türkçeye çevrilmişti bile: Şefik Alp Bahadır'ın İstanbul Üniversitesi tarafından yayınlanan 1982 tarihli *Boğaziçi'ne Sığınanlar* tercümesi masamda duruyor! Nitekim Bardakçı da anıların daha önce yayınlanmış, fakat az sayıda basılmış olduğunu belirtiyor. Arka arkaya iki cümlelerin böylesine birbiriyle tezat oluşturması yazarın okuyucuda uyandırmak istediği merak hissinden olsa gerekir!

Târihten Esinlenmiş Romanlar

Zülfü Livâneli son romanı *Serenad'da* (Doğan Kitap, İstanbul: 2012) yakın târihimizden esinlenmiş; Bardakçı'nın yazısından yola çıkarak olayları kurgulamış. Fakat sâdece bir gazete yazısından tarihsel roman yazılırsa, sonuç böyle olur tabîî. O yazıdaki yanlışları aynen yineliyor: Bakan Reşit Galip değil tabîî ki. Yabancı bilim adamlarının gelişi çoktan başlamış, ilgili anlaşmalar çoktan imzalanmış iken, nasıl olur da başbakan ve hükümeti bu süreçte olumsuz bir tutum takı-nabilir? Mantık hatâsı var. Livâneli'yi de Bardakçı yanıltmış; tarihsel romanların araştırmasında da ciddî özen göstermek gerekir. Üstelik romanda tutarsızlıklar da göze çarpıyor: Önce doğru olarak mektubun başbakana yazıldığı belirtiliyor; sonra Einstein'ın Atatürk'e mektup yazmasından gurur duyuluyor!

On Yıl Sonra

(*On yıl sonra yazılacak bir kitaptan alıntı:*) Livâneli bu romanında akademisyen genç bir kızın iftiraya uğraması sonucunda hayâtının nasıl karartıldığını hayli kritik ederek anlatıyor. Ne var ki, genç kuşaklar 2010 yılı sonlarında Sabancı Üniversitesi'nde bir profesörün iftiralara mâruz kalarak hakkında kirli bir kampanya açıldığında, Livâneli'nin de bu kampanyaya katılmakta hiç tereddüt etmediğini hatırlatıyorlar. Romanlarında kahraman yaratan yazarların gerçek hayatta romanlarındaki kötü kişiliklerden etkilenebildiğini belirtiyor ve belki de yazarın romanlarının artık basılmamasını bu basit gerçeğin sonucu olarak görüyorlar.

Okuma Metinleri

Rıfat Bali'nin *Sami Günzberg* (Kitabevi Yayınları, İstanbul: 2007) kitabıyla başlayıp; Horst Widman'ın *Atatürk ve Üniversite Reformu* (Kabalı Yayınevi, İstanbul: 2000) kitabıyla devam etmek yararlı olur; anılarla ilgilenenler Ernst Hirsch'in *Anılarım* (TÜBİTAK Yayınları, Ankara: 1997) kitabını kaçırmamalıdır (TÜBİTAK'ta yayınlar dâire başkanlığı yaparken anıların yeniden basılmasını sağlamıştım); Neumark'ın *Boğaziçi'ne Sığınanlar* (Neden Kitap, İstanbul: 2008) ise artık ancak sahaflarda bulunabilir. Emre Dölen'in devâsâ yeni kitabı *Türkiye Üniversite Târihi 4: İstanbul Üniversitesi 1933-1946* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2010) -toplam beş ciltlik bir seridir- bu alanda meraklılar için dahi yeterli gelecektir.

KEMÂL ATATÜRK "ÖTE ÂLEMDEN SESLENİRKEN

*Atatürk ile doğrudan temas kurmak mümkün müdür?
Necla Çarpanın kitabını görünceye kadar bu soruya
tereddütle cevap verebilirdim. Ancak Necla Çarpanın
"Öte Âlemden Atatürk Sesleniyor: İlâhî Nutuk" kitabım
okuyunca konuyu düşünmeye değer buldum.*

Son zamanlarda özellikle ulusalcı çevrelerde "Atatürk yaşıyorsa ne derdi; ne yapardı?" sorusu daha sık dile getirilir oldu. Günümüzde yaşanan tüm sorunların çözüm yolunun yine Atatürk'ten esinlenerek çözülebileceğine ilişkin derin inanç, bu soruyu neredeyse kaçınılmaz kılıyor. Tüm siyasal alanın ancak Atatürk ve Atatürkçülükten beslenebileceğine ve ancak bu sayede meşruluk kazanabileceğine yönelik ön kabul, ister istemez bu soruyu dile getiren çevrelerin düşünce ufkunu daraltıyor. Eğer günümüzün sorunlarına ilişkin sihirli bir çözüm formülünüz varsa, bu türden bir formülün patentinin sâdece sizin adınıza kaydedilmiş olması muhtemelen yeterli olmayacağı gibi, heyecan verici de olmayacaktır. Ancak formülün patentinin Atatürk'e âid olmasıdır ki, çözüm önerisinin meşruluğunu ve doğruluğunu sağlayacak yegâne ögedir ve bu nedenle belirli bir kitle açısından talep edilendir de.

Atatürk'le doğrudan irtibat kuranlar var

Acaba Atatürk ile doğrudan temas kurmak mümkün müdür? Elbette Anıt Kabir ziyaretlerinden söz etmiyorum. Atatürk bi-

zimle doğrudan iletişim kurabilir mi sorusuna yanıt arıyorum. Bâzılarımız bunun mümkün olmadığını düşünebilir; bâzılarımız hayli şüpheyle yaklaşabilir. Ne var ki, hiçbir konuda kesin yargıyla hareket etmemek gerekir.

Ben de Necla Çarpan'ın kitabını görünceye kadar bu konuda tereddütlü yanıt vermeye yatkın olabilirdim. Fakat yazarın *Öte Âlemden Atatürk Sesleniyor: İlâhî Nutuk* (Yeni Mesnevi Yayınları, Ankara: 1973) kitabını görüp de okuyunca, doğrusu bir miktar yeniden düşünme ihtiyâcını duydum. Kitabın ilk basımı 1973 tarihli. Elimdeki metin ise, genişletilmiş ikinci basım olup, muhtemelen 1975 yılında yayınlanmıştır. Kitabın daha sonra yeniden ve genişletilerek 1976 yılında bir kez daha basıldığını saptayabildim.

Üç yıl kadar hapiste kaldığını açıklayan yazar, kitabında Atatürk'ün kendisine "öte âlemden" seslendiğini belirtmektedir: "1959 yılından beri Atatürk'ümüzün mübarek ruh varlığından aldığım mesajlar dolayısıyla görülüyor ki, Atatürk (...) ölümsüzlük âleminde sesleniyor." Yazar, Atatürk'ün el yazılı mesajlarını yayınlamıştır: "Okuduğunuz mesajlar, kendileri tarafından verilen ve hiçbir kelimesi ve satırı değiştirilmemiş, hattâ yaşantısındaki el yazısının aynı olan tebliğlerdir."

Yazarın öyküsü şöyle başlıyor: 1959 yılının Noel gecesinde medyum olduğunu öğrenmiştir. O gece başlayan ruh çağırma seansı sırasında Atatürk'e de seslenmiştir. Atatürk de kendisine. 27 Mayıs öncesinde Atatürk yazara bütün olacakları aktarmış ve "büyük vazifeler ve emirler vermeye" başlamıştır.

Atatürk'ün sesi; daha doğrusu kalemi

1960 yılında Atatürk milliyetçilik konusunda şöyle demektedir: "Türkler, açık yürekli, sevimli insanlardır, istilâ ettikleri kavimlerin kızlarıyla evlenmişlerdir. Buna rağmen, Türk kadınları en mükemmel erkek olarak kendi erkeklerini beğendiklerinden ve bu bir anane olduğu için, diğer milletlerin erkekleri ile evlenip çoluk çocuk yapmadıkları için de, erkekten gelen nesli Türkü bilhassa muhafaza etmişlerdir."

1968 yılında Atatürk gençlere seslenmekte ve aralarında kavga etmekten vazgeçmelerini istemektedir. Sağ-sol diye ayrılmak doğru değildir. Hep birlikte çalışmak varken, ideolojilerin taassubu altında kalmak da yanlıştır. 1971 yılında ise "materyalist ve maddeci" genç kuşaklara karşı uyarılarda bulunmakta ve "sapık ideolojiler"den söz etmektedir. Pek çok okuyucunun da hatırlayacağı gibi, bu yıllar "anarşi"nin hâkim olduğu dönemdir ve sonradan 68 kuşağı olarak tammlanacak devrimci gençlerin eylemlerine tanık olmaktadır. Ordunun iktidara el koyduğu bu sırada Atatürk'ün de 12 Mart askeri cuntasıyla aynı görüşlere sahip olduğunu öğrenmek ilginçtir.

Atatürk'ün 1972 yılında televizyon yayınlarının yurt çapında genişletilmesi ve çift kanal sağlanması yolunda uyarısı vardır. Ve tabii ki komünizmin mutlaka önüne geçmek lâzımdır. Üniversite sınavı kaldırılmalı, öğrenciler fakültelere yetenekleriyle alınmalıdır. Çeşitli illerde fakülteler açılmalı; kampüsler yaygınlaştırılmalıdır. Yabancı dil eğitimi veren "ecnebi kolejler"e artık ihtiyaç kalmamıştır. Çünkü "orada yetişenler şimdi Türklüğünü, ananesini, dinini unutturmak için birer misyon hâline getirilmiş misyonerlerin memlekete soktukları nifakçılar"dır.

1975'de Atatürk'ün Kıbrıs'ta ABD ile SSCB'den bağımsız politika izleyen bir Türkiye'den yana olduğunu görüyoruz. Ancak Türkiye'nin eninde sonunda İslâm âleminin liderliğini üzerine alacağından da emindir. Zâten Allah da "kâfirlerle çarpışın" demektedir. Fakat kâfirler, dinsiz ve Allahsız olan komünistlerdir. Bu bakımdan yanlış anlamaları önlemek isterim. Komünizmle mücâdele edebilecek yegâne güç İslâmiyet ve Müslümanlıktır. Bu bakımdan Amerika'ya ve Rusya'ya, bu arada İsrail ve siyonizme karşı İslâm birliği kaçınılmazdır. Emperyalistler de Siyonistlerin plânı doğrultusunda Orta Doğu'yu ele geçirmeye çalışmaktadır.

Atatürk, Türkiye'nin geleceğini dizayn edecek "Devrim Konseyi" kurulmasından yanadır. "Askeri bir millî güvenlik tezi plan ve programı" hazırlanmalıdır. Ülke "câhil bir zümrenin siyâset ve politika yaptığı ortamdan kurtarılmalı"dır. "Değerli fikir adamlarının konseyler halinde özgür anlayış içinde kalkınma programla-

rmı benimsettiği, fikir ortamını geliştirdiği bir büyük yapıcı çağ" açılmalıdır.

Atatürk, Türk milletinin bariz özelliğinin ırsî ve "kromozom vasfı" olduğunu belirtmektedir. Türk milleti, "İslâmiyetten evvel de Müslüman olarak yaşamış ve İslâm törelerini milletçe benimsemiştir." Atatürk, gençlerin sol eğilimli olmasına karşı da tekrar uyarılarda bulunuyordu: "Güzel ahlâkı benimsemeyenler anarşist" oluyordu.

Atatürk, Kıbrıs harekâtının yapıldığı gecenin ilerleyen saatlerinde şöyle seslenmiştir: "Eğer bir hava akını ile çıkartma yapılabilirse, ada kurtarılır." Yazar soruyor, "Ne olacak Atam?" Yanıt: "Ada etrafında hep mayın, torpil döşediler; çıkartma yapılacak limanları kestiler. Karadan, yâni deniz yoluyla karadan geçmek mümkün değil, ancak hava indirmesi yapılır." Atatürk, o zamana kadar hazırlık yapılmamasmdan ötürü sorumluları eleştirmektedir. Hattâ bu eleştirilerden bizzat İsmet İnönü'nün de payını aldığı görülmektedir. Fakat yazar, aynı gece Atatürk'ün Genelkurmay'daki toplantıya katıldığı da belirtmektedir. Nitekim hava indirmesinin tercih edilmesi Atatürk'ün ikâzı üzerine gerçekleşmiştir. Bir gün sonra ise Atatürk, Kıbrıs dâvasının nedenini açıklamıştır: "Yassıada dâvaları ihdası ve neticeleri Yunan kopiline bu arsızlığı vermiş"tir. Zâten Ecevit de yeterli değildir: "Ordumu Ecevit çok müşkül duruma" sokmuştur. Gerekirse 12 Adalar, Dedeagaç, Karaagaç, Selanik geri alınmalıdır.

Yazarın daha sonraki târihlerde yeni yeni tebliğler yayınlayıp yayınlamadığım saptayamadım; fakat günümüzün ulusalcılarının pek çok tezinin bu tebliğlerle örtüştüğünü görünce bir kıyak yapmak istedim. Belki bu kitabın yeni baskılarını yaptırıp dağıtmak isteyebilirler. Yakışır.

EK BELGE 1

Atatürk,
17/18 Temmuz 1974
Ankara
Merhametli Kumandanım,
Bir tarafta harp hüküm sürüyor. Daha bu yanda bir avarelik içinde, parlamenter
çalışması diyorlar.
Kumandanlar Genel'kümay'da toplantı halinde, bütün izinler geri alındı ve her-
kes kıtası başına çağırıldı.
Eğer bir hava akımı ile çıkartma yapılabilirse, Ada kurtarılır.
Türk kesimine girdiler. Hiç bir şey tanımıyoruz. Kıbrıs Yunan'a ilhak edilmiştir,
diyorlar. Kendi askeri güçlerini denizden ve havadan takviye ediyorlar. Daha ewelce
askerî plânı hazırlamışlardı.
63 yılında ise, deniz kıyı ve içte bir hamle yapabilecek hazırlıkları yoktu.

V .4

Ankara, 17/18 Temmuz 1974 saat : 2:30

A T A T Ü R K ,

— Merhama Kumandanım,

Bir tarafta harp hüküm sürüyor. Daha bu yanda bir avarelik içinde, parlamenter
çalışması diyorlar.

Kumandanlar Genel'kümay'da toplantı halinde, bütün izinler geri alındı ve her-
kes kıtası başına çağırıldı.

Eğer bir hava akımı ile çıkartma yapılabilirse, Ada kurtarılır.

Türk kesimine girdiler. Hiç bir şey tanımıyoruz. Kıbrıs Yunan'a ilhak edilmiştir,
diyorlar. Kendi askeri güçlerini denizden ve havadan takviye ediyorlar. Daha ewelce
askerî plânı hazırlamışlardı.

63 yılında ise, deniz kıyı ve içte bir hamle yapabilecek hazırlıkları yoktu.

EK BELGE 2

T. C. ;
MILLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
O n »YAYIMLAR VE BASILI EĞİTİM MALZEMELERİ
J " «* »* GENEL-MÜDÜRLÜĞÜ
Ankara

Sayı :
Konu: Kitap gfederMdiği tıfl.

Boyabat
Sinop

Okul ve 'kurumlarımıza gönderilmek üzere, Bakartkğımızca satın alınan, aşağıda adları ve fiyatları yazdı kitapların 'birer ade*M:bu yazımızla birlikte gönderilmiştir.

Her kitabın üzerindeki fiyata göre kütüphanenize demirbaş defterine kaydedilerek okuyucuların ietafadesüie konulmasını ve tanzim edilecek aynıyat tesellüm makbuzunun geciktirilmeden Dairemize gönderilmesini, rica ederini.

H« Rahm3 Kılıg

Yayanlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri
- Genel Müdürü £â,,

Sıra No.	Kitabın adı	Fiyatı
1-	öte Afo-aden AtatuVX Se*leaîyeif 2000 JWf.	
2-	üfirrl-'Btl VataTUüOitdn Bulunlar 1060 fcr tj.	

•iki

rr/as

Not: Verilecek cevabî yazınızda yazımızın tarih ve avaralarının bildirilmesini rica ederim.

EK BELGE 3

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI
A N K A R A

19 Temmuz 1967

HRK. : 327735 - 3424 II. Ş. NŞR.
KONU : Bir kitabın tavsiyesi.

Necla ÇARPAN tarafından yazılan "Yeni Mesnevi" nin 1 inci ve 2 nci ciltleri 25) er lira bedelle satışa çıkarılmıştır.

Her ciltte 3 kitap bulunan eserin tamamının 60 kitaptan meydana geleceği bildirilmektedir.

İstekli personelin eser sahibinin aşağıda yazılı adresinden temin etmelerini rica ederim.

JANDARMA GENEL KOMUTANI EMRİYLE

REŞAT GÜLSOY

Tümgeneral
Kurmay Başkanı

DAĞITIM:

Gereği :
1 No. lu Plân

ADRES:

Necla ÇARPAN
Mithatpaşa Caddesi No. 59/12
YENİŞEHİR - ANKARA

EK BELGE 4

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
A N K A R A

28 Aralık 1970

HRB. 3443-640-70. STR. Konu. Yyn. 654
Konu: Eser salık verilmesi

Necla Çarpan
Mithatpaşa Caddesi 59/12
Yenişehir/ANKARA

Tarafınızdan hazırlanan (YENİ MESNEVİ C. 1, 2,3, HZ. Mevlâna'dan hikâyeler ve Mevlâna'dan ÇAĞRI) adlı eserleriniz yetkili bir kurula incelettirilmiş. Askeri Okullar ve Askeri Kütüphanelerde bulundurulması için Silâhlı Kuvvetlere salık verilmiştir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Ali Sait ÖZÇİVRİL
Tümgeneral
Str. Etüd. D. Bşk.

Aslının Aynıdır.

Övünç Duyulan Bir Başka Kitap

Jandarma Genel Komutanlığı, 1967 yılında resmî bir yazıda, yazarın bir başka eseri olan *Yeni Mesnevi* (Doğuş Matbaası, Ankara: 1966) kitabıyla ilgili olarak, bu faydalı eserden isteyenler olursa ilgili adresten edinilebileceğini hatırlatıyordu. Genelkurmay Başkanlığı da, 1970 yılındaki resmî yazısında, eserin yetkili kurulca incelendiğini ve askerî okullar ile askerî kütüphanelerde bulundurulması için silâhlı kuvvetlere salık verildiğini açıklıyordu. (Merak edenler resmî yazışmaları kitabın içinde bulabilirler).

Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğü de, Sinop Boyabat Lisesi Müdürlüğü'ne hitaben kaleme aldığı tarihsiz bir yazısında, bakanlıkça satın alınan *Öte Âlemden Atatürk Sesleniyor* kitabının lise kütüphanesinde yerini almasının sağlanmasını istiyordu. Kitap okuyucuların istifâdesine sunulmalıydı. (İlgili resmî yazı, tesadüfen kitabın içinden çıktı).

Meraklısı İçin Not

internet üzerinden minik bir araştırma yaptım; yazarın tutuklu kaldığı sürede bulunduğu yer, iddialara göre Bakırköy akıl hastahânesi imiş. Galiba şizofreni tedavisi görmüş. Tabî kendisine yönelik hâin bir komplonun varlığını da gözardı etmemek gerekir. Atatürk düşmanlarının Atatürk ile irtibatımızı kesmek için her türlü komplonun içinde yer aldığı günümüzde elbette gözümüzü açık tutmalıyız. Bu bakımdan yazar hakkındaki iddiaları ben şahsen kuşkuyla karşıladım; yâni henüz ikna olmadım. Zamanında, yâni ülkenin henüz Atatürkçülükten kopmadığı o eski güzel günlerde kendisine gösterilen resmî yakınlık da zâten bu kuşkuma hak vermektedir.

SOYKIRIM TARTIŞMASINDA MİLLÎ TEZLER YENİLENMELİ

Pek çok kimse 2015'in hızla yaklaşmakta olmasından dolayı endişe içinde. Bir zamanlar Halley kuyruklu yıldızının dünyâya çarpacağından endişe edildiği gibi, şimdi de 2015'e karşı çâreler aranıyor.

Elbette ben de herkes gibi "sözde Ermeni soykırımı" iddialarına karşı vatan evlâtlarının yıllar süren fedakârca çabaları sonucunda oluşan millî tezimizi, her akşam yatmadan önce mutlaka okurum. Yıllardır bu konuda yaptığım okumalar sonucunda şu gerçeği nihayet fark ettim: Dünyâmn dört bir tarafına dağılmış olan Ermeniler, neredeyse yüzyıldan beri sâdece dünyâ kamuoyunun, ama özellikle de genç neslin beyinlerini yıkayarak onları iğfal etmekle kalmamışlar, fakat maalesef iğrenç yalanlarını millî tezimize de sızdırmayı başarmışlardır. Bu gerçeği aşağıda ilgililerin dikkatine arz ediyorum.

Savaşa katılmamızda Ermeniler rol oynadı mı?

Târih kitaplarımızda Osmanlı devletimizin 1. Dünyâ Savaşı'na sanki kendi isteğiyle katılmış olduğu yolunda izlenime neden olabilecek bir takım anlatımlara rastladım. Maalesef bu konu belgelere dayanarak yeterince araştırılmış değil. Oysa Yavuz ve Midilli'nin İstanbul boğazımızın lâcivert sularına sığınmalarından sonra bu gemilerde görevli Alman subayların ve bahriyelilerin içinde Ermenilerin olup olmadığı hâlâ bilmiyoruz. Eğer bu konu derinlemesi-

ne incelenecek olursa, burada Osmanlı devletimizin başına örülen çorapların da Ermeni komitacıların işi olduğu iyice anlaşılabacaktır.

Şöyle ki; Ermeni komitacılar, bu gemilerde Alman üniforması giymiş, ama Ermeni dâvasına hizmet etmek için yemin etmiş olan Ermeni askerlerine verdikleri emirle gemilerimizin Karadeniz'e dostça açıldıkları bir sırada, ezelî ve ebedî düşmanımız Rusya'ya ve onun yere batası donanmasına saldırmalarına neden olmuşlardır. Maalesef bâzı millî târih kitaplarımızda dahi bu gerçek anlatılmamakta; onun yerine sanki Osmanlı devlet adamlarımızın bu hâince plânlardan haberleri varmış gibi, özellikle de cennet mekân Enver Paşamızın yazılı emriyle bu olayın gerçekleştiği izlenimi verilmektedir. Eğer bu belgeler yakından incelenecek olursa, hiç kuşku yoktur ki, bunların zamanında henüz hainliklerini maalesef anlayamadığımız ve temiz kalbimizin ve saflığımızın bizi yanıltmasıyla devletimizin en üst kademelerinde görevler verdiğimiz nankör Ermeni memurları tarafından yazılmış ve imzalanmış sahtelikleri ortaya çıkacaktır. Son zamanlarda ortaya çıkan sahte imza makinaları da zâten bu iddiamızı doğrulamaktadır!

Almanları Ermeniler suçlu olarak gösterdi

Nitekim en yetkili Osmanlı devlet adamlarımız, bu hâin komplo-nun gerçekleşmesinden sonra milletimizin gözbebeği meclisimizde yaptıkları açıklamada, devletimizin saldırıya uğraması sonucunda savaşa katıldığımızı açıklamışlardır. Osmanlı devlet adamlarımızın şerefli târihimiz boyunca gerçek dışı bir beyanda bulunmadıkları gerçeği göz önüne alınırsa, durum kendiliğinden anlaşılır. Ermenilerin bunu niçin yaptığını açıklamak da çok kolaydır: Osmanlı devletimizin savaşa katılmasıyla Rusya'nın kutsal topraklarımızda ilerlemesi gerçekleşecek ve Rus emperyalizmi Anadolumuzun bağrında bir Ermeni devletinin kurulmasını sağlayacaktı.

Ermeniler, böylece Almanları da suçlu gibi göstererek, Alman-ya ile yakınlığımızı dinamitlemek istemişlerdir. Böylece yalnız kalacak ve daha kolayca yıkılacaktık. Hattâ belki de Almanya ile bozuştığımız için Almanlar, zamanı geldiğinde bizden misafir

işçi de almayacaklar ve memleketimizin dış ticâret dengesi, bu olay nedeniyle daha da bozulacaktı. Herkesin bildiği gibi Ermenilerin uzun vadeli komploları meşhurdur.

"Tehcir"sözcüğü yerine "ikâmetgâh" kullanılmalı

Millî tezimizde de kullanılan "tehcir" sözcüğünün de değiştirilmesi gerekir. Maalesef bâzı hâinler bu sözcüğü bile hâin emellerine âlet etmektedirler. Onun yerine, "ikâmetgâh adreslerinin değiştirilmesi" denilmelidir. Doğrusu da budur.

Osmanlı devletimiz, 1915 yılında kışın sert geçmesi yüzünden ve tabî ki savaş nedeniyle de soğuk bölgelerde yaşamak zorunda kalmış olan Ermenilerin (maalesef Osmanlı vatandaşı demeye artık dilim varmıyor), bu zor savaş yıllarında daha sıcak bölgelere intikâl etmelerini sağlamıştır. Bunun için de her türlü imkân hizmetlerine sunulmuştur. Örneğin, okuduğum kadarı ile sıcak bölgelere intikâl etmesi gereken Ermenilere en az 15 gün mühlet verilmiştir. Bu süre bâzı yerlerde daha da uzun tutulmuştur. Hepimiz ev taşımış insanlarız. Allah aşkına, hangimiz bu sürede taşınamaz ki.

Ama Ermeniler, sayemizde zenginleşerek hayatları boyunca bolluk içinde yaşamaya alışmış olduklarından, kendilerine tanınmış bu uzun süre içinde bile sıcak bölgelerde ev tutmamışlar, müşkül-pesentlik göstermişlerdir. Oysa bu sıcak bölgelerdeki emlâkçıların kayıtları incelense, gerçekte Ermenilerin bu şımarıklığı, ev beğenmezliği açığa çıkar. Maalesef bu konuda da yeterince inceleme yok. Diğer yandan, bir kısım Ermeniler (bunlar komitacı olanlardır) özellikle ev tutmaktan kaçınarak, sokakta kalmayı adetâ kendi elleri ile hazırlamışlardır. Bu arada bâzı iyi niyetli Ermenilerin de sâdece dil sorunu yüzünden bölgedeki emlâkçılarla anlaşamamaları sonucunda yersiz ve yurtsuz kalmalarını elbette bugün bile üzümlere hatırlıyoruz.

Mikroplar Osmanlı'yı asla yenemeyecektir

Millî tezimizi kuvvetle ortaya koyan kitaplarda bu dönemde bir takım hastalıklardan söz ediliyor. Elbette Osmanlı devletimizde de münferit hastalık vakaları olmuştur. Bunu inkâr etmiyoruz. Fakat

sistematik bir hastalık durumu hiç olmamıştır. Bu türden iyi niyetli ve gerçeği yansıtan anlatımlar dahi yanlış izlenimlere sebebiyet verebilmektedir. Şöyle ki, sanki târihi boyunca her türlü güçlüğün üstesinden gelmeyi başarmış olan Osmanlı devletimiz, bâzı muzır mikropların üstesinden gelmeyi başaramamış gibi görünmektedir ki, tabî çok yanlış.

Bu dönemde güçlü devletimizi gözle dahi görülemeyecek kadar ufak bâzı mikroplar karşısında güçsüz ve âciz gösterme gayretleri hatırlanacak olursa, gerçek şudur: İkâmetgâh adreslerinin değiştirilmesi sırasında bâzı Ermeniler mikrop kapmışlardır. Fakat bu mikroplar asla temiz kanımıza bulaşmamıştır. Fakat Ermeni komitacıların eğer yeteri kadar araştırılacak olursa Rusya'dan getirdikleri ortaya çıkacak olan mikroplarla kendilerini bilhassa hasta etmeleri gerçeğini göz ardı edemeyiz. Böylece ileriki yıllarda bu doğal ölümlerin Osmanlı devletimize mâl edilmesinin mizan-seni de yaratılmıştır. Hattâ şu anda elimde belgesi yok ama, bu Ermeni komitacıların bilhassa yakalandıkları bulaşıcı hastalıkları, diğer Ermenilere de acımadan bulaştırdıkları duyumları aldım. İşte böylesi acımasız ve hâin bir komploya kurban giden Osmanlı devletimizdir.

Ermeni nüfusun azaldığı uluslararası bir yalandır

Bütün savaşı bu sıcak bölgelerde geçiren ve böylece yakıt mas-rafa da azalmış olduğu için daha da zenginleşen Ermeniler, savaş bitip de Osmanlı devletimiz yenik ilân edilince, (bakınız burası çok mühim: yenilmediği hâlde dördüncü hakem kararıyla yenik ilân edilince) üstelik bu dönemde sıcak bölgelerde doğum kontrolü azaldığından bir hayli de çoğalarak, yeniden eski evlerine geri dönmüşlerdir. Millî tezimizde bu noktaya daha çok parmak basmalıyız.

Bir de artık diaspora Ermenileri denilen memleketleri dışında yaşayan bir kesim vardır ki, genç nüfûs, bilhassa Batı'nın tesiri ile gayri meşru nikâhsız birlikte yaşamaktadır. Bu gençler Batı'mn maddiyatçı değerleri ile yetiştirildiklerinden artık çocuk da yapmama ve Ermeni nüfûsunun artmasına engel olmaktadır. Fakat

bu da tabîi uluslararası bir komplonun parçasıdır. Şöyle ki, Ermeni nüfûsu artmadığı için Osmanlı devletimizin bu zor döneminde meydana gelen ve tek tük sayılabilecek Ermeni vefatlarını yüksek gösterebilmenin bir aracı da budur. Yâni "işte bu yüzden o kadar azız" demeye getiriyorlar. Tezimizin kuvvetlenmesine çalışırken, bu tür sözde iddiaları da cevaplamak gerekir.

Eğer millî tezimizi kuvvetlendiren vatan evlâtları arasından elimdeki belge ve bilgilerden faydalanmak isteyenler varsa, elbette benimle temas kurabilirler. Elden arz ederim efendim.

20151 de Kolayca Atlatabiliriz

Şimdiye kadar hiç kimsenin aklına gelmeyen bir büyük imkândan söz edeceğim: Eğer milâdî takvimimizi değiştirir ve Hicrî ya da Rûmî takvimimize geri dönersek, bu takdirde 1400'lü yıllara adım atarız. 2014'ün yılbaşı gecesinden itibaren geçerli olacak yeni takvimimiz sayesinde 2015 yılı atlanmış olacağından, Ermeniler apışıp kalacaklardır. Hattâ 2015 yılı için o andan itibaren "sözde 2015"de diyebiliriz. Yalancı da çıkmayız. Böylece hem 2015'in iftiralarından kurtuluruz; hem de dünyâ kamuoyuna millî tezimizi anlatmak için 600 yıl kazanmış oluruz! Ondan sonra artık TTK bir yandan, üniversitelerimiz, YÖK ve benzeri her türlü millî kuruluşumuz, geniş bir propaganda atağıyla bu sorunu kökten çözerler.

Evet benim de aklıma geldi; bâzı Atatürkçüler, meselenin bir millî dâva olduğu gerçeğini unutarak ya da göz ardı ederek, takvim değişikliğini "cumhuriyet de elden gitti" propagandasına çevirerek, bu imkânı kullandırtmak istemeyebilirler. Ne var ki, bu çabaların aynı zamanda Ermenilerin işine yarayacağı da unutulmamalıdır. Atatürkçüler, hiç olmazsa bu millî dâvamızda devletimizi ve hükümetimizi desteklemeli ve Ermenilerin oyununa gelmemelidirler. Atatürk ilke ve inkılâplarına karşı olunduğundan değil, Ermeni meselesinin çözümünde yol alınmaktadır.

Peki, eğer bu konuda Atatürkçü çevreler ikna edilemezse ve millî birlik ve beraberlik sağlanamazsa, bu takdirde de hiç olmazsa takvim değişikliğini sâdece bir yılla sınırlı tutma yoluna gidilebilir ve 2016

yılı başında yeniden Milâdî takvime dönülebilir. Fakat bir önceki önerim kabul edilecek olursa, bu takdirde 1915 senesine de daha yüzyıllar olacağından, "sözde 1915 yılı" deyimini de kullanabiliriz. Daha yaşanmamış 1915 yılında ne olmuş olabilir ki? Ne dersiniz, Ermeniler bile bu soruyu yanıtlayabilirler mi hiç?

ÇANAKKALE'Yİ HATIRLARKEN

18 MARTTA NE OLDU? NEDEN OLDU?

Düşmanı 'güçlü', kendimizi 'zayıf' göstermek son günlerin modası... 1915'de Çanakkale Boğazına 300 gemilik donanmayı getirenler biraz araştırsalar, orada kaç geminin olduğunu isimleriyle birlikte öğrenebilirler.

18 Mart'ı her zamanki gibi Çanakkale Deniz Savaşı'nın yıldönümü vesilesiyle bir kez daha hatırladık ve andık. Çanakkale'nin neden hedef olduğunu pek de dikkate almadan. Birinci Dünyâ Savaşı, Almanya açısından zaman kısıtı olan bir mücadeleydi. Alman Genelkurmay'ı, uzayacak bir savaşın asla kazanılamayacağını farkındaydı. Almanya, denizasıırı sömürgeleri pek olmayan; güçlü bir donanması olmakla birlikte, İngiliz ve Fransız donanmaları ile karşılaştığında geri kalacağı aşikâr bir kara devleti olarak, kendi kendine yeterliği kısıtlı bir ülkeydi. Olası bir savaşta İngiliz donanmasının muhtemel ablukası altında dışarıdan lojistik destek sağlaması hem çok güçtü, hem de bu desteğin yetersiz kalacağı açıktı. Bu bakımdan Schlieffen Plânı iki ana noktaya dayanıyordu: (a) Almanya'nın asla aynı anda iki cephede (hem batıda, hem de doğuda) birden savaşmaması gereği; (b) savaşın birkaç ayda bitirilmesi ilkesi.

Bunun için Almanya saldırı inisiyatifi elinde tutmalıydı. Önce Fransa'ya saldırdı. Ne var ki, Alman saldırısı durduruldu. Plân sekteye uğramıştı. Almanya siperde vakit kaybediyordu. Ardından

Rusya seferberliğini tamamladı. Rus ordusu ilerlemeye başladı; Almanya savunmaya döndü. Sonra karşı saldırıyla ilerledi. Fakat bu defa da Ruslar onları durdurdu.

Almanya açısından savaş kilitlenmişti; üstelik daha en başta en çok korkulan senaryo gerçekleşmiş ve Almanya açısından çok kıymetli olan zaman yitirilmişti. Almanya kum saatini dehşet içinde izlemekteydi. Savaşın nirengi noktası batı cephesiydi; fakat bu kilit açılmadığından, yeni cepheleer açılması âcil ihtiyaç hâline gelmişti. Sarıkamış ve Kanal harekâtları bu ihtiyacı gidermek için düşünöldü; fakat başarılı olamadı.

Müttefikler bir defada birkaç kuş avlamak istedi

Tıkanan satranç oyununu çözebilecek hamle sırası karşı taraf-taydı. Bir vuruşta birkaç kuş birden avlamak için masaya haritalar yayıldı. İşte Çanakkale Boğazı saldırısı bu amaca uygun olarak hazırlandı. Eğer Çanakkale Boğazı'ndan geçen donanma İstanbul önlerine kadar gelirse; (a) Bulgaristan savaştan uzak kalmaya devam ederdi; (b) Osmanlı Almanya ile kara bağlantısını yitireceğinden bu ağır yenilgiden sonra savaşa artık devam etmezdi; (c) modern bir savaşı daha ne kadar kaldırabileceği belli olmayan Rusya'ya en kısa ve kolay yoldan her türlü yardım yapılabilir ve Rusya'nın doğu cephesinde Almanya'yı yenmesi sağlanabilirdi. Bütün bu ihtimâller sonucunda Almanya'nın da teslim olmaktan başka çâresi kalmazdı.

18 Mart sabahı muharebe nasıl başladı?

Donanma komutanlığı, zâten en başından beri boğazın geçilebileceği konusunda derin kuşklar içinde olduğundan, plâna soğuk bakıyordu. Hele ikinci sınıf zırhlılarla iyi tahkim edildiği düşünölen kara hedeflerinin imhâsım amaçlayan bir deniz harekâtının başarılı olması imkânını zayıf görüyordu. Ne var ki, Churchill'in fikrini değiştirmeye güçleri yetmedi.

Donanmanın plânı basitti: Kıyıdaki ağır ve hafif topçu bataryalarını tahrip ederek ilerlemek ve donanmanın önünde yer alan

ve görevi boğaza girişi kapatan mayın sahalarını temizlemek olan küçük teknelerin açacakları yoldan geçip gitmek. Karşılıklı topçu düellosunun bütün gücüyle sürdüğü saatler boyunca mayın hatları temizlenmeden donanmanın boğazı geçmesi imkânsızdı. Bir başka kahramanlık örneği de, sıkı topçu ateşine mâruz kalan korunmasız mayın temizleyen küçük teknelerindi. Zâten kıyı savunmasında yer alan az sayıdaki Alman menşeli Krupp ağır topçu bataryalarının görevi, zırhlıları vurmak iken, savunmanın hafif ve kolay yer değiştirebilen topçularının yegâne hedefi, öndeki bu küçük savunmasız ve kolay batacık tekneleri imha etmektir. Mayınlar yerinde kaldığı sürece, zırhlıların ilerlemesi mümkün değildi çünkü. Savunma plânı Alman donanma subaylarınca düzenlenmişti.

Plâna uygun olarak zırhlılar, uzun menzilden savunmadaki ağır topçu bataryalarını vurmaya başladı. Hemen girişte Seddülbahir'deki batarya ilk isabet alandı. Bugün de yerinde durmakta olup, ziyaretçilerine bu cehennemî ateşi haürlatmaya devam etmektedir. Krupp topları zırhlıları delebilecek güce sahipti; ne var ki, cephane bol değil, aksine kısıtlıydı. Nitekim topçu düellosu sırasında neredeyse zırh delici mermilerin çoğu kullanıldı. İsabetli atışlar da yapıldı.

Ama asıl patırtı, öğleden sonra oldu: Tam olarak ne zaman döküldüğü hayli tartışmalı olmakla birlikte, Erenköy Koyu içine yerleştirilmiş olan ve donanmanın her nasılsa temiz raporu verdiği bölgede ilk mayın patlamaları görüldü. İlk sırada yer alan zırhlılar, plâna göre lojistik destek almak üzere geriye dönerek manevra yapmaya başladığı sırada, mayına rastgeldiler. Arka arkaya infilâk sesleriyle koca zırhlılar ne olduğunu anlayamadan ya hemen batılar ya da ağır yara aldılar. Bunun sonucunda sahildeki ağır topçu bataryalarının kolay hedefi oldular. Sâdece birkaç dakika içinde zayıat miktarı korkunç boyutlara ulaşmıştı.

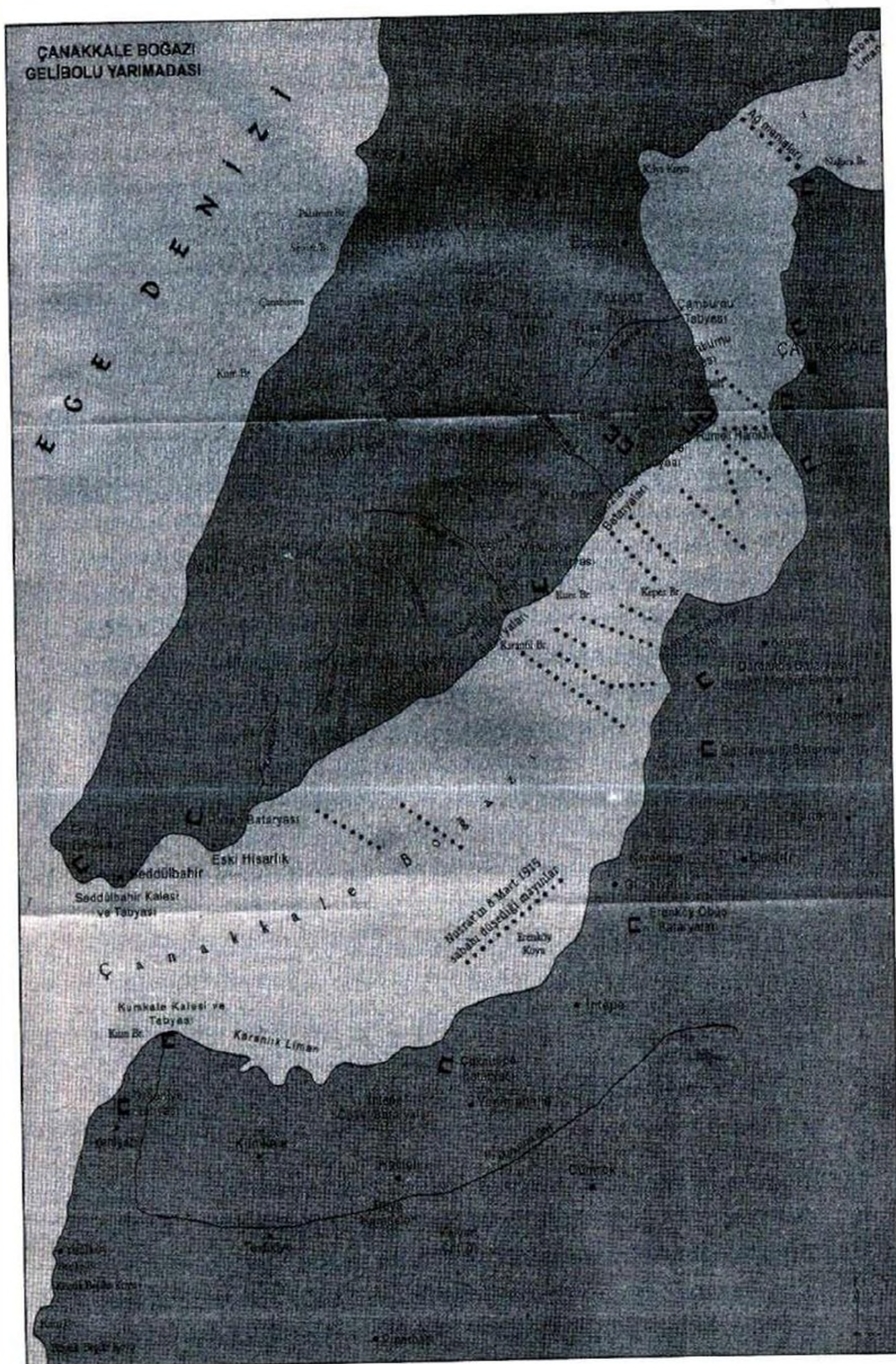
Donanma, zırhlıların topçuların mı, torpillerin mi, yoksa mayınların mı batırdığından o karışıklıkta emin olamadı ve geri çekilme emri verdi. "Temiz raporu verilen sularda acaba başka nerelerde

— CEMİL KOÇAK. —

mayın vardır?" sorusuna kesin yanıt verilmeden operasyona devam edilmesi, infilâklardan sonra artık düşünülemezdi bile.

Savunmanın hasarı o kadar azdı ki, yok bile denebilirdi. Fakat elde neredeyse zırh delici mermi kalmamıştı. Cephane ikmâli için zaman yoktu. Eğer donanma ertesi sabah da zorlarsa, bu kez belki de geçebilirdi. Bu nedenle İstanbul'a kentin tahliyesi için öneride bulunuldu. Herkes için zor kararların verilmesini gerektiren bir geceydi. İstanbul, kentin tahliyesini plânlarken, kıyı savunması ertesi sabahki muhtemel düelloyu bekliyordu. Donanma, operasyona son verirken; ertesi sabah donanmanın gelmediğini gören savunma grubu, derin bir nefes aldı. Bu kadar büyük bir tehlike pek az hasarla atlatılmıştı. Donanma geri çekilmişti; fakat kısa bir süre sonra piyadeler 24/25 Nisan'da sahile ayak bastılar. Aylarca sürecektir başka bir cehenneme adım atmak üzere...

ÇANAKKALE BOĞAZI
GEL/BOLU YARIMADASI

Sinemadan Esinlenmiş "Tarihçilik"

Birde sinemadan esinlenmiş "tarihçilik" çıktı karşımıza... Odatv'den Sinan Meydan, Çanakkale'yi yazarken dayanamamış ve Çanakkale'de savaşmaya gelmiş tam 300 düşman gemisinden de söz etmiş. Bu 300 rakamı nereden aklına gelmiş acaba diye düşündüm: (a) *300Spartalı* (2006) filminden aklında kalmış olabilir; (b) *Truva* (2004) filminde kıyıya yanaşan ve kamera tarafından yukarıdan çekilmiş yan yana yüzlerce teknenin olağanüstü görüntüsü aklında kalmış olabilir; ya da (c) *ErRyan'ı Kurtarmak* (1998) filminin girişinde Normandiya sahillerine çıkarma yapan Amerikan ve İngiliz birliklerinin tam sahile adım attıkları andaki, kameranın yukarıdan ve uzaktan çektiği, çıkarma gemilerinin ve piyadelerin sahildeki konumlarının etkisinde kalmış olabilir. Her ne ise, sinemasal görüntülerden esinlenerek "tarih" yazmaya kalkanların kaçınılmaz akıbetiyle karşılaşmış. Oysa 18 Mart'ta İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin toplam sayısı, hattâ gemilerin isimleri kolayca erişilebilecek bütün kaynaklarda yazılıdır.

Son zamanlarda tuhaf bir eğilim belirdi; zaferi taçlandırmak adına, "düşman"ı olduğundan daha kuvvetli göstermek ve "biz"i de olabildiğince zayıflatmaya çalışmak. Elbette tarihsel gerçeklere aykırı rakamlara bel bağlamak ne ölçüde etik bir yöndür, bunun tartışması ayrı; fakat bugün bütün dünyânın bildiği ve askerî tarihin neredeyse

yüzlerce araştırma ve kitapla katkıda bulunduğu bu alanda, "nasıl olsa kimse bilmez" diyerek, uydurmasyona başvurmak, târih adına utanç vericidir. Çanakkale'yi de yüceltmez; olsa olsa yazarların yüzünü kızartır!

Okuma Metinleri

Tarihsel gerçeklik tartışmalarının sonu gelmez münâkaşalara dönüşmesini engelleyecek yegâne yöntem, herkesin kaynağını açık etmesidir. Sâdece 18 Mart gününde olup bitenlerle ilgili olarak meselâ Genelkurmay Başkanlığı'nın yayını *Birinci Dünyâ Harbi'nde Türk Harbi* serisinin *Çanakkale Cephesi Harekâtı'na* (Genelkurmay Basımevi, Ankara: 1993); (üç cilt ama özet kitabı da var) bakılabilir. Yine Genelkurmay Başkanlığı'nın Thomazi'den bir tercümesi de zikre değerdir: *Çanakkale Deniz Savaşı* (Ankara: 1997). Yeni iki tercüme daha vardır: Victor Rudenno'nun *Gelibolu: Denizden Saldırı* (ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara: 2010) ve Hans Kannengiesser'in *Çanakkale Cehenneminde 500Alman* (Arcan Prodüksiyon, İstanbul: 2010). Her mevsimde sayıları hızla artan ticarî amaçlı Çanakkale kitaplığına ise pek bel bağlamamayı öneririm.

Çanakkale ve Gelibolu savaşlarına ilişkin okunmaya değer olan Gürsel Göncü ile Şahin Aldoğan'ın *Siperin Ardı Vatan* (MBYayınevi, İstanbul: 2006) kitabıdır. Görsel olarak Tolga Örnek'in *Gelibolu* (2005) belgeselini seyretmenizi öneririm. *Çanakkale Savaşları Bibliyografyası* (Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2010) adı altında çok kısa süre önce yayınlanan ve 500 sayfayı aşkın ortaklaşa hazırlanmış bir kitap, sâdece bu alanda binlerce kaynak olduğunu göstermesi bakımından zikre değer olmakla birlikte; diğer yandan, bir tarihçinin yalnızca tek bir konuda dahi nasıl uğraş vermesi gerektirdiğini göstermesi bakımından da iyi bir örnektir.

NEREDEYSE KAYIP BİLE VERİLMEMEYEN 18 MART "ŞEHİTLER GÜNÜ"YSE GELİBOLU'YU NASIL TANIMLAYALIM?

*Deniz savaşlarında sonuç alınamayacağım anlayan
müttefik kuvvetleri, 25 Nisanda karaya çıkarma
yaptılar. Çanakkale Savaşının en kanlı ve en fazla şehit
verilen etabı da böylece başladı.*

25 Nisan sabaha karşı İngiliz, Fransız birlikleriyle kısaca AN-ZAC olarak adlandırılan Avusturalya ve Yeni Zelanda askerleri Gelibolu'ya ayak bastılar. Yaklaşık 75 bin kişilik bir ordu, donanmanın mayınlar ve topçu savunmasma karşı geçmeyi başaramadığı boğaz harekâtının tamamlayıcısı sayıldı. Bu ordunun amacı, boğazın iki yanına dizilmiş bulunan topçu bataryalarını ele geçirmek, imha etmek ve böylece donanmaya yol açmaktır. Böylece askerî tarihin bu ölçekteki ilk amfibik harekâtı da başlamış oldu.

Amaç kara savunmasını geçebilmek

Sürpriz bir saldırının ardından savunma yerini alıncaya dek geçecek zamanda iki koldan birden Gelibolu'nun sırtları ele geçirilecek ve ardından da boğaza inilerek burada konuşlanmış bulunan bütün bataryalar ve tabyalar imha edilecekti. Çıkarma bölgeleri savunma açısından belirsizliğini, korurken zaman en önemli unsurdu. Sürpriz bir saldırı, şaşırtma da verilerek, savunma güçleri yerini almaya fırsat bulamadan gerçekleşecekti. Savunmayı tereddütte bırakmak için öncelikle sahte çıkarmalar yapılacaktı.

Anadolu yakasında Kumkale'ye yapılacak çıkarmanın sorumluluğu Fransızlara aitti. Bu grubun misyonu, bu bölgede bulunan önemli sayıdaki Osmanlı gücünü bölgeye çivilemek, yani diğer çıkarma yerlerine takviye olarak sevk edilmelerini engellemekti. Kumkale'ye çıkanlar küçük bir gruptu, fakat karşılarında bulunan muazzam büyüklükteki Osmanlı birliklerini başarıyla oyaladılar. Fransızlar önemsiz zayıat miktarıyla savunmanın karşı saldırıya geçtiği anlarda, Osmanlı kuvvetlerini fena halde ezdiler. Bu bölgedeki Osmanlı askerlerinin neredeyse yarısı savaş dışı kaldı. Asıl çıkarma bölgelerindeki faaliyetin ardından bu bölge derhal boşaltıldı. Böyle sahte bir çıkarma gösterisi bir de Suvla Körfezi civarında düzenlenmişti; burada da pek çok gemi sanki her an çıkarma yapacakmış gibi ileri geri gidip geliyor ve sahildeki Osmanlı birliklerinin bir başka noktaya takviye olarak gitmesini engellemeye gayret ediyordu.

ANZAC grubunun Arıburnu çıkarması

Ama asıl iki önemli merkezde gerçek çıkarmalar gerçekleşti, hemen hemen aynı anda üstelik. İlk grupta ANZAC birlikleri bugün Anzak Koyu olarak bilinen dar plaj alanına, yani tam olarak Arıburnu yükseltilerinin tam karşısına çıktılar; aslında çıkmaları plânlanan yer burası değildi. Onlar çıktıkları plajın yaklaşık iki kilometre daha aşağısına, Kabatepe önüne çıkmayı öngörmüşlerdi; fakat muhtemelen gece karanlığındaki çıkarma sırasında kayıklarının akıntı yüzünden daha kuzeye kaydığının farkında değillerdi. Çıktıkları yer başbelası bir bölgeydi; plajın darlığı lojistik desteği güçleştiriyordu; fakat burası o kadar çıkılmayacak bir yerdi ki, savunma burada hiçbir önlem almamıştı. Kıyıdaki gözetleme birlikleri, çıkarmayı haber vermiş, daha sonra mermileri bitinceye dek vuruşmuş ve nihayet geri çekilmeye başlamıştı. Muazzam bir sayı üstünlüğüyle ANZAC askerleri önlerindeki sırtlara doğru atıldılar. Zorlu sırtları pek de savunma ateşi yemeden aşıldılar; nihayet bütün sırtların düz çizgisi olarak bilinen Kocaçimendağı silsilesine kadar vardılar. Conkbayırı da buradaydı. Bugün Conkbayırı'na

doğru çıkan karayolunun solunda kalan kısımlar işgal edilivermişti bile. Tepelerin düşmesi demek, savunmanın eteklere gerilemesi ve savunma pozisyonlarının bir hayli tehlikeye düşmesi anlamına geliyordu; bu durumda tepelerin tutulması savunma güçleri açısından hayatî önemdeydi.

Tepeler o gece birkaç kez el değiştirdi

Bu aşamada savunma da harekete geçti: Önce Yarbay Şefik Aker alayıyla saldırıyı karşıladı; bir sonraki tepede Yarbay Mustafa Kemal Bey'in alayı da kısa sürede, hemen hemen aynı anda taarruza katıldı. Bundan sonrası günün ve gecenin kanlı muharebesiyle sürdü. ANZAC öncü birliğinden bazı askerlerin Conkbayırı'ndan boğazı gördüğü kayda geçmiştir; bu şu anlam geliyordu; Conkbayırı ile civarındaki pek çok tepe o gün ve o gece ve sonrasında karşılıklı olarak birkaç kez el değiştirdi. Savunma da saldırı güçleri de sürekli takviye alıyorlardı; fakat güç dengesi ve zaman hızla savunmanın lehine dönmüştü. Karaya çıkanlar, ilk gün eriştikleri mesafelerin neredeyse dokuz ay sürecektir olan bitmez tükenmez çarpışmaların sınırı olduğunu tabî ki bilmiyorlardı.

Seddülbahir çıkarması

Bugün Çanakkale şehitleri âbidesinin yanından boğazın çıkışına doğru bakıldığında, Morto Koyu'nu da içine alan ve yarımada'nın beş bölgesine yayılan plajlara İngiliz ve Fransız birlikleri çıktılar. Bu kez kuzeyde ANZAC cephesinde etkili olmayan donanma destek ateşini de yanlarına almışlardı. Arıburnu'ndaki tepeler donanmanın taarruz güçlerine etkili bir yardımda bulunmasını engellerken, Seddülbahir cephesinde durum tam aksiydi. Savunma güçleri açıktaydı; en yüksek tepe olan Alçıtepe dahi yeterince yüksek değildi ve yarımada'nın en güneyindeki bütün savunma güçleri, donanmanın etkili ve ölümcül ateşine gece gündüz açıktı. Bu bakımdan savunmanın durumu gerçekten de güçtü. Burada taarruz eden birliklerin ilk gün hedefi, bölgenin en yüksek tepesi olan Alçıtepe ile Kirte köyünü ele geçirmektir; daha sonra kuzeydeki birliklerle, ANZAC grubu ile birleşecekler ve bütün savunmayı

imha etmiş olacaktı. Fakat bütün bu harekâtın kısa zamanda tamamlanması gerekiyordu; aksi halde savunma yerine yerleşebilir ve bunun sonucu bu kez taarruzdakiler için ölümcül olabilirdi.

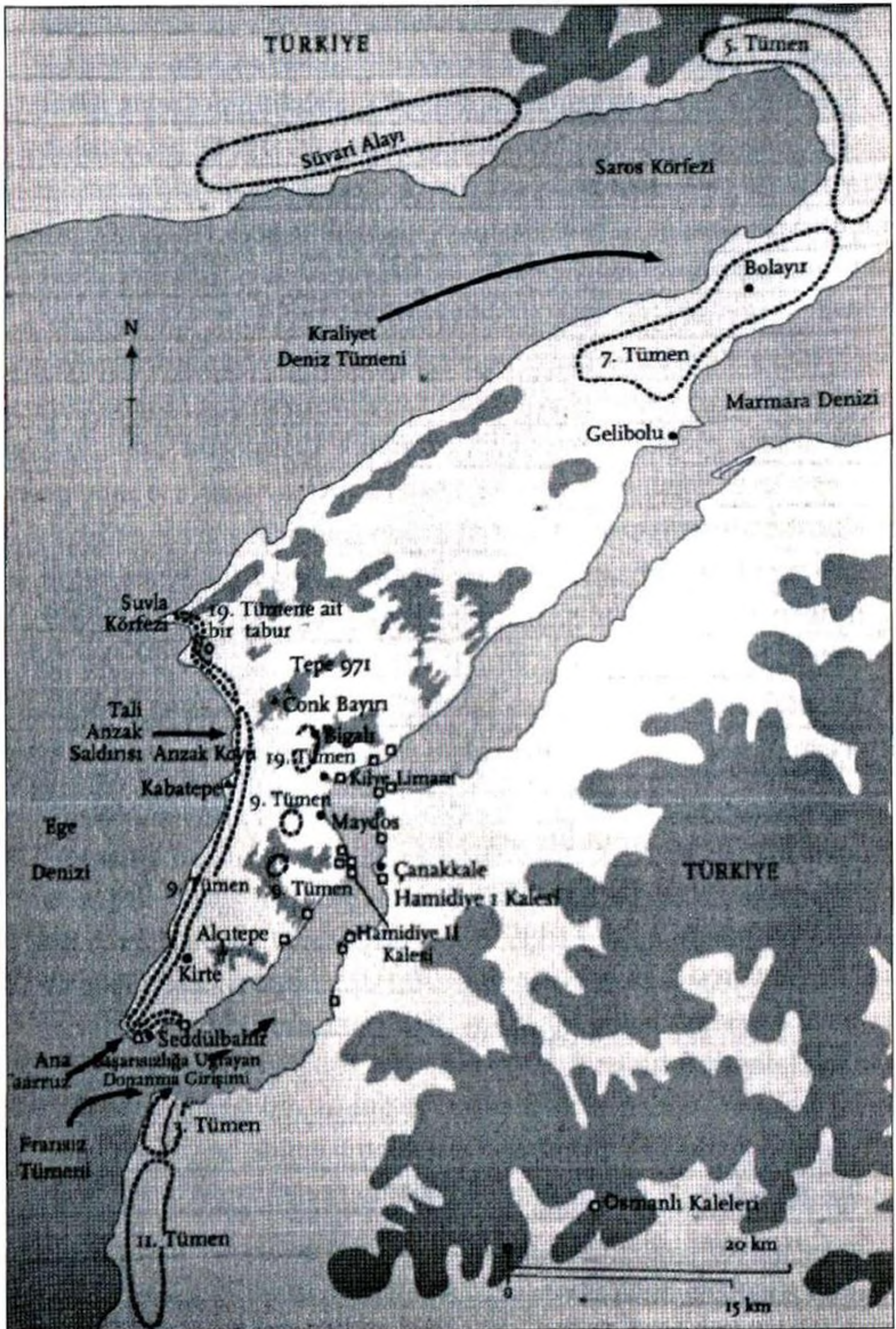
Bazı plajlarda çıkarma sorunsuz ilerledi; bir çoğunda etkili ve yoğun savunma ateşi görüldü. Hattâ bir bölge bu nedenle tamamen terk edildi. Bir kez daha taarruz kuvvetlerinin asker miktarı ile savunma gücü pek de kıyas kabul etmezdi. Çok küçük bir savunma gücü, gün ve gece saldırıları önledi, yavaşlattı, çok kez yeni taarruzları kırdı. Ama onlar da sonunda ezildiler. Neyse ki akşamdan itibaren takviye birlikleri sükun etti. Güç dengesinin kurulması zaman aldı. Birkaç gün boyunca saldırı ve karşı saldırılar üst üste tekrar etti. Bugün Seddülbahir'deki büyük ingiliz anıtından ya da yeniden elden geçirilmiş, restore edilmiş eski tabyadan bakıldığında sağda solda bulunan plaj çıkarma bölgelerinin önündeki durgun deniz, o sırada kan gölüne dönmüştü çoktan ve hep de öyle hatırlandı. Bugün denizi arkasına alıp da Alçitepe'ye bakan bir kişi, bu bölgede binlerce askerin karşılıklı olarak nasıl aylarca savaşabildiği anlamakta güçlük çekecektir elbette. Ne var ki, taarruz edenler bu cephede de birkaç gün içinde ilerleyebildikleri noktadan daha öteye hiçbir zaman geçemediler.

Siper savaşı ölümcüldü

Batı cephesinin siper savaşı tecrübesi de daha yeni başlamıştı; komutanlar, askerlerinin kahramanca öne atılıp karşı siperi alt edebileceğinden emindi henüz. Bunun içindir ki, her iki siperde de bulunan gençler, pek çok kez kendilerinden beklenen kahramanlığı gösterdiler ve her defasında diğer siperin önünde yıkılıp kaldılar. Makinalı tüfeklerin, şarapnellerin, yoğun piyade atışının, el bombalarının koruduğu siperlerin içine kadar girebilen askerler bile burada tutunamıyordu. Her saldırı birkaç bin gencin ölümü ya da yaralanmasıyla hem de bilemediniz bir saat içinde bitip tükeniyordu. Binlerce gencin ölüsü üzerinde kazanan bazen eğer biraz şansı varsa birkaç yüz metre ileriye gidebiliyordu. Eğer bir karşı saldırıyla bu toprağı da kısa bir süre sonra yitirmediyse.

Siper askerler için hem koruyucuydu; hem de ölümcül bir sığınak. Koruyucuydu; çünkü donanma ateşine karşı olsun, topçu ateşine karşı olsun askerler kendilerini çukurun içine gömerek her türlü ateşe karşı emniyete alıyordu, olabildiğince tabî. Fakat diğer yandan çürütücüydü de. Biraz önce sohbet ettiği arkadaşının cesediyle haftalarca başbaşa kalmak zorundaydı; parçalanmış ve çürümüş cesetler içinde yaşamak direnç kırıcıydı. Birliklerin sık sık değiştirilmesi gerekiyordu. Bu bakımdan bu cepheden geçen asker sayısı yüz binlerle ifade edilmektedir. Beslenme koşulları da kötüydü; hijyen hiç yoktu. Bunun içindir ki, hastalıktan ölme ihtimali, bir kurşun yarasıyla ya da şarapnel parçasıyla ölmekten çok daha yüksekti. Yaralı ve hastaların geriye hastaneye taşınması ayrı bir sorundu.

Ölüm siperin içinde pusuya yatmıştı daha çok; siperin dışındaki saymazsak tabî. Osmanlı kuvvetlerinin 65 bin civarında şehidi olduğu hesaplanıyor; 100 bin yaralı vardı. Yine de yaralıların tedavi oranı hayli yüksek sayılırdı. Esirler, kaçaklar ve savaşılamayacak duruma gelenlerle birlikte 150 binin üzerinde zayıat vardı. Cephe gerisinde ölen hasta ve yaralılarla birlikte 100 bin şehide kadar yükselen bir rakam tahmin edilmektedir. Toplam savaş zayıatı ise, hep şehit sayısı olarak telâffuz edilmesi artık bıkkınlık vermiş olan 250 bindir. Karşı tarafın zayıatının da aynı rakama ulaşmış olması, bu küçük bölgedeki savaşın ne denli kanlı olduğunu bize yeniden hatırlatmalıdır. Sonunda taarruz grubu daha fazla direnmenin anlamı olmadığını anladı ve yarımadaı gayet başarılı bir operasyonla tahliye edebildi. Belki de taarruz kuvvetlerinin en büyük askerî başarısı, filmin son karesi oldu. Osmanlı savunmasına hiç çaktırmadan o kadar askeri ve büyük miktarda malzemeyi yeniden gemilere yüklemeyi başardılar. Hem de her iki cephede birden. Gelibolu, artık sadece hafızalarda ve mektuplarda kalmıştı.

BİNBAŞI HÂLİS ATAĞOR'UN KALEMİNDEN

"24/25 Nisan 1915/saat 04.00; 9. Fırka kumandanlığına; Arıburnu'na düşmanın bir miktar kadar asker çıkardığı şimdi bölük kumandanlığından bildirmekle, düşmanın kovulup atılması için bölük kumandanlığına emir verildiği...

25 Nisan 1915; düşman Arıburnu üzerindeki sırtlardan Kabatepe'nin genlerindeki sırtlara sarkmaktadır. Elimizde ihtiyat kuvvetimiz yoktur. (...) Alayımız Arıburnu sırtlarının doğusundaki düşmana saldırıyor. 57. Alay Kocaçimen istikâmetinden ilerliyor.

3 Mayıs 1915; kıt'alar harb alanında kalan şehitleri geceleyin imkân buldukça gömecektir.

10 Mayıs 1915; sol kanat kumandanı bugün siperleri denetlemesinde bir çok ölünün halen kaldırılmadığını görmüştür. Bu gece üç taburun sıhhiye eratı, siperlerdeki bölüklerin değiştirilmesinden sonra, ne kadar ölü varsa toplayacaktır ve sabaha kadar herhalde siperler ve dolayları temizlenmiş olacaktır." (Hâlis Ataksor, *Çanakkale Raporu-Binbaşı Hâlis Bey'in Savaş Notları*, Timaş Yayınları, İstanbul: 2008).

MİLLÎ MÜCÂDELE'Yİ
YENİDEN YAZMAK

MİLLÎ MÜCÂDELE NE ZAMAN BAŞLADI?

Sorunun kendisinin bile abes olduğunu düşünen ne kadar çok kişi olabileceğini hayal bile edemiyorum. Bizzat Atatürk, Nutuk'un daha ilk cümlesinde 19 Mayıs'ın önemini ve anlamını belirttikten sonra artık bu soruyu sormanın ne anlamı olabilir ki?

Aynı soruyu Kâzım Karabekir'e soracak olsaydık, anılarında belirttiği üzere bize tam bir ay öncesini, 19 Nisan 1919 târihini verirdi. Paşanın Trabzon'a çıktığı târihtir bu. Elbette o dönemden kalan pek çok kişisel târih de verilebilir. Ama biz bir başka yöntem izleyelim ve Millî Mücâdele'nin politik meşruiyet kaynağı ve yürütücüsü Meclis'e bu soruyu soralım; bakalım ne gibi bir yanıt alacağız?

Heyeti Mahsusalar

Belgelerle Heyeti Mahsusalar kitabımda da yazdığım üzere, Millî Mücâdele'nin başlangıç ve bitiş târihi, yasa hükmü hâline geleceğinden Meclis'te görüşüldü ve tartışıldı. 1923 yılı sonbaharında gündeme gelen yasa tasarısı, Millî Mücâdele'ye düşmanca tavır almış veya Millî Mücâdele'ye katılması yönünde Ankara Hükümeti'nden çağrı alsın almasın harekete katılmamış veya Lozan Antlaşması ile saptanan Türkiye'nin yeni sınırları dışında kalan ülkelerin "ahâlisi"nden olup, söz konusu ülkelere giden ve geri dönmeyen veya aynı "ahâli"den olup Ankara Hükümeti'nce oluşturulan "millî

ordu"da görev almakla birlikte artık kendi ülkelerine dönmek isteyen subaylara ilişkindi ve bu subayların yeni oluşturulacak olan ordu kadrosundan tasfiye edilmesini öngörüyordu.

Tasarı, kısaca orduda tasfiyeyi hedeflemişti. Recep Peker'in ifadesiyle bin ilâ bin beş yüz kadar subay ordudan çıkarılacaktı. Millî Savunma Bakanı Kâzım Özalp ise hâlen ordu kadrosunda üç bin kadar subay ile bin beş yüz kadar da askeri personelin varlığından söz ediyordu. Orduda toplam beş bin kişilik bir kadro vardı. Ankara, Osmanlı subaylarının tamâmını üzerine almıştı; fakat aslında almak istemiyor ve geniş bir tasfiyeye gitmeyi amaçlıyordu.

Meclis'teki tartışmalar

Tasarıyla ilgili tartışmaların ilginç bir başka noktası da, yine Millî Mücadele ile ilgili olanıydı. Bu tartışma da Millî Mücadele'nin başlangıç târihine ilişkindi. 1923 yılının sonbaharında İkinci Meclis'te yapılan görüşmeler sırasında, Millî Mücadele'nin başlangıç târihi olarak İzmir'in işgal târihi olan 15 Mayıs 1919'un kabul edilmesi talep ediliyordu. Recep Peker, bu konunun önemine dikkat çekiyor ve subaylar açısından savaşta geçen her yıl için çift kıdem alınmakta olduğunu belirttikten sonra, Millî Mücadele'ye katılan subaylar açısından hangi târihten itibaren her savaş yılı için çift kıdem almaya başlayacaklarının hesabında, bu başlangıç noktasının önemini açıklıyordu.

Peker, Millî Mücadele'nin başlangıç ve bitiş târihlerinin bu bakımdan saptanması gerektiğini vurguluyor ve Millî Savunma Bakanlığı'nın subayların kıdem ve emeklilik haklarının hesabında bu nedenle güçlük içinde kaldığını gözlediğini bildiriyordu. Örneğin, Meclis'te İstanbul'un işgali olan 16 Mart 1920 târihi de, bir görüşe göre, Millî Mücadele'nin başlangıç târihi olarak söz konusu edilmişti. Peker, Millî Mücadele'nin sona eriş târihi olarak da Mudanya Mütarekesi'nin esas alınmasını istiyordu. Mütarekenin imzasından sonra dahi Anadolu'ya gelmiş ve çift kıdem hakkından yararlanmak isteyen subaylar bulunuyordu ve bunlara bu hakkın tanınması hiçbir şekilde doğru olmazdı.

Bir milletvekili de 26 Ağustos 1922 târihini önermişti. Bu târihten sonra Anadolu'ya geçen subayların kıdemleri sayılmamalıydı. Bir başka görüş ise İzmir'in işgalinden önce Erzurum Kongresi'nden evvel Erzurum'da yapılan kongrenin başlangıç sayılması yönündeydi. Bu görüşün ana fikri, kongrelerin başlangıç olması yönündeydi. Aslında kongreler meselesi de Meclis'te epey tartışıldı; Erzurum Kongresi'nden önceki Vilâyeti Şarkîye Kongresi'nden başlayarak, Batı Anadolu'daki Müdâfaai Hukuk kongrelerine kadar geniş bir yerel kongre ağının başlangıç târihi olamayacağı ifâde edildi. Bir başkası ise "bu mücâdele millîye târihini daha evvele götürmek" istiyordu. Bir başka önergeye göre, "cîdali millî"nin başlangıcı 16 Mart 1920 olarak gösterilmişti. Oysa bir başka önergede İzmir'in işgal târihi olan 15 Mayıs kabul edilmişti ki, Peker'e göre, bu gayet doğrudu. Meclis de 15 Mayıs'ı tercih ediyor gibiydi. Peker'e göre de, "İzmir'in işgal târihi ki, hakikaten milleti heyecana getirecek, bütün milleti cîdali millîye sevk ve tahrik edecek hâdisattandı."

Millî Savunma Bakam Kâzım Özalp, "Millî Mücâdele'nin başlangıç târihi belirsiz kalmıştır" şeklinde konuşuyor ve ardından soruyordu: "Acaba 23 Nisan mıdır, yoksa İzmir'in târihi işgali midir?" Paşanın konuşmasından ilk meclisin konuyu bir komisyona havale ettiğini ve komisyonun İzmir'in işgal târihini başlangıç ve Lozan Antlaşması'nın meclisçe onay târihini de son olarak kabul ettiğini anlıyoruz.

Bu târihler niçin önemliydi? İki nedenden dolayı. Birincisi, Millî Mücâdele'ye katılan ve katılmayanların tesbiti açısından gerekliydi; ikincisi katılanların savaş kıdemlerini tâyin edebilmek açısından. İster orduda kalsın, ister emekliye ayrılınsın, subayların kıdemlerinin ve emekliliklerinin hesabında bu târihler çok önemliydi. Sonunda yasada 15 Mayıs 1919 târihi geçerli kılınacaktır. Meclis, Millî Mücâdele'nin sonu olarak da 26 Ağustos'u belirleyecektir. Bir diğer seçenek ise Mudanya Mütârekesi idi.

Herhalde açıkça fark edilmiştir ki, Meclis'te hiç kimse Millî Mücâdele'nin başlangıç târihi olarak 19 Mayıs'ı ifâde etmemişti! Henüz hiçbir Meclis üyesi, yâni Millî Mücâdele'nin içinden gelenler,

bu târihin öneminin farkında değildi. Oysa İkinci Meclis üyelerinin neredeyse tamâmı CHP üyesiydi. Ancak 1927 yılında okunacak olan *Nutuk'tan* sonra 19 Mayıs zikredilecektir. Ama o da ancak uzun yıllar sonra yeniden hatırlanacaktır. Atatürk'ün ölümüne yakın bir târihte bile 19 Mayıs yerel düzeyde ve silik hatırlanıyordu. Hattâ Atatürk doğum gününü bile sembolik olarak 19 Mayıs olarak ifâde ederken, yanındakilerin bu târihi hiç hatırlamayacak olmaları manidardır.

Millî Mücâdele ve Subaylar

Rüştü Paşa, Meclis'te yaptığı konuşmada böyle diyordu:

"Harekâtı millîyeyi de kısımlara ayırmak lâzımdır. Birincisi mütârekenin iptidasından Erzurum-Sivas Kongresi'ne kadar olan zaman, sonra Sivas Kongresi'nden itibaren Sakarya zaferine kadar olan zaman, sonra Sakarya zaferinden son zamana kadar olan zaman... Harekâtı millîye zâbitânının yaptıkları hizmetler ki, bu zamana göre taksim etmek lâzım gelir ki, derecesi anlaşılsın... Söylediğim gibi, mütârekenin bidayetinden son zamanlara kadar kolordu kumandanları, erkânı harb reisleri, hepsi bıraktılar gittiler. Erzurum'da kolordu kumandanları yoktu. Bıraktı, savuştu... Mevki kumandanı yok... Ahzı asker şube reisi yok, kalem reisleri yok... Kimse kalmadı. Kolordu kumandanları da savuştu. ("Allah selâmet versin"sesleri)... Sonra zaferler başladı. Sarıkamış, Kars alınınca, anlaşıldı ki, rütbe var, para var, bilmem ne var. Hepsi Erzurum'a doğru koşmaya başladılar. O vakitten evvel kimse gelmiyordu. Sonra kamilen Erzurum'a gelmek istediler. Eşya var, filan var, para var... Hepsi Erzurum'a doğru gelmek istiyorlardı. Kimse garb cephesine gelmiyordu. Garb cephesinde ordu teşkil ediliyordu. Zâbitâna lüzum var. Şark cephesinden istiyor. Şark cephesi, cephesinden garb cephesine zabıt gönderemiyordu. Sakarya zaferi olduktan sonra hepsi garb cephesine koşmak istediler, istanbul'da bulunan ümerâ, erkânı harb vesaire müracaat ettiler.'Bana kolordu kumandanlığı veya erkânı harbiye reisliği verirsiniz geleyim.'Hepsi böyledir. Anadolu'ya gelenler hizmet için gelmedi. Bir rütbe kapayım, bir makam kapayım diye geldiler. İngiliz Muhiblerfi] Cemiyeti'ne girenler, Amerikafn] mandasını isteyenlerde hepsi koştı geldi. (Alkışlar)... Bunların hepsi oldular şimdi mücâhit... Bir zamanlar mevkiini terk edip, rütbesini terk edip, işe iştirak etmeyenler, şimdi bir taraftan tekaüde sevk ediliyor. ("Çok doğru" sesleri)". (Cemil Koçak, *Belgelerle HeyetiMahsusalar*, İletişim Yayınları, istanbul, 2005, s. 241).

19 Mayıs Bayramı

19 Mayıs uzun yıllar boyunca sâdece Samsun'da yerel bir gün olarak anıldı ve kutlandı. 1935 yılında kabul edilen resmî bayramlar arasında da sayılmadı. Uzun yıllardan sonra Atatürk, en yakınlarına bugünün önemini sorduğunda, arzu ettiği yanıtı alamayacaktır. Oysa Birinci Dünyâ Savaşı yıllarından beri kutlanan bir idman bayramı vardı. Cumhuriyetin ilânından bir süre sonra bu idman şenlikleri yeniden hatırlandı ve eskisi gibi kutlanmaya başlandı.

Nevin Yurdsever Ateş'in araştırmasında, yıllar sonra 1935 yılında daha sonra üç büyükler olarak anılacak olan İstanbul'un futbol kulüplerinin öncülüğünde Mayıs ayında bir günün Atatürk Spor Günü olarak kutlanmasının gündeme geldiği hatırlatılmaktadır. İlk kez 24 Mayıs 1935 târihinde Atatürk Spor Günü (bayramı) adı altında kutlama gerçekleşti. Bu târihten itibaren kutlamalar devam etti. Bir sonraki yıl târih değiştirildi ve 19 Mayıs'ta jimnastik bayramı adı altında kutlandı. Böylece eski bir gelenek, yeni bir öneriyle 19 Mayıs târihini birleştirmiş oldu. 1937 senesinde nihayet Atatürk, 19 Mayıs, Samsun, gençlik ve spor bir araya gelebildi. Kutlamalar yaygınlık kazandı; ama bir yandan da jimnastik şenlikleri hâlâ devam ediyordu.

1938 yılında dahi Atatürk'ün bizzat izlediği şenliklerin hâlâ bayram adına kavuşamadığına dikkat edilmelidir. Bayramla ilgili yasa ancak 20 Haziran 1938'de benimsendi. Atatürk'ün ölümünden sâdece birkaç ay önce; Atatürk bu bayramı hiçbir zaman göremedi. Bugünkü bayramın adını ise 12 Eylül yönetimine borçlu olduğumuzu yazarsam, bilmem bâzı hâtıraları canlandırabilir miyim?

MİSÂKİ MİLLÎ SINIRLARI EFSÂNESİ

Siz hâlâ Misâkı Millî sınırlarımız içinde mi yaşadığınızı düşünüyorsunuz? Yanıtınız 'evet'se, bir efsâneye kurban gitmişsiniz demektir. Misâkı Millî, ezberlenen şekliyle sâdece bir efsânedir. Hazır yıldönümünü de az bir zaman önce geride bırakmışken, efsânelerden uzaklaşmaya hazır mısınız?

Bir anket yapılsa ve Misâkı Millî'nin ne olduğu sorulsa, millî eğitimin süzgecinden geçmiş olanların bu soruyu yanıtsız bırakmaları düşünülemez. Yanıt hazırdır; elbette bugünkü sınırlarımızı işaret eden ulusal andımızdır. Tam olarak târihini çıkarmakta zorlananlar olacaktır. Ezberleri yeterince güçlü olanlar için bu da bir sorun oluşturmaz. Daha zor bir soru, Misâkı Millî'nin ne zaman değil de, kimler tarafından hazırlanarak kabul ve ilân edildiğidir. Bu sorunun yanıtını doğru bilenler azınlıkta kalabilir.

Misâkı Millî olarak kutsanan metin

Misâkı Millî metni, 17 Şubat 1920 târihinde İstanbul'da toplanan (son) Osmanlı Meclisi Mebusanı tarafından ilân edildi. Aslında 28 Ocak'ta çoktan kabul edilmişti. Metin daha önce Ankara'da da tartışılmış ve formüle edilmişti. Ne var ki, nihâî metin Ankara'dakinden farklı olacaktır. Bugün Misâkı Millî olarak sözü edilen ve kutsanan metin, 17 Şubat tarihli metindir.

Soru: İçinizde bu metni gören var mıdır? Yoksa sâdece size anlatılan ve ders kitaplarında aktarılan kadarıyla mı biliyorsunuz? Elinizin altında bulunan ve kolayca erişilebilecek kaynaklardaki

metin ile orijinal metin arasında fark olabileceğine ihtimâl veriyor musunuz? Sorulardan işin içinde bir iş olduğunu anlamaya başladınız. O halde metni biraz açalım mı?

Aslında metnin resmi başlığı "Ahdi Millî"dir. Metin Meclis'te okunmazdan evvel Edirne milletvekili Mehmet Şeref Aykut, yaptığı konuşmada, "Ortaya şu Peymânı Müebbeti Millî çıktı. Bu bir Misâkı Millîdir" demişti.

Meclis, müstakbel barış anlaşması için katlanılabilecek en yüksek fedakârlık sınırını belli eden bir metin yayınladığını açıklıyordu. Osmanlı saltanatının devamı ancak bu çerçevede mümkün olabilirdi. Buna göre, Osmanlı Devleti'nin Arap çoğunluğunun bulunduğu ve 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütârekesi imzalandığı sırada düşman ordularının işgali altında bulunan kısmının geleceği o yörede yaşayan halkın serbest oyuyla tâyin olunacaktı. Mütâreke hattı çizgisinin "içinde ve dışında" yaşayan Osmanlı-İslâm çoğunluğunun bütünlüğünün korunması öngörülmüştü.

içinde mi, dışında mı?

Elinizin altındaki hemen hemen bütün metinlerde "dışında" kelimesi çıkarılmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi almak isteyenler, çok yıllar önce Mete Tuncay'ın kaleme aldığı *Misâkı Millî'nin Birinci Maddesi Üstüne* adlı yazıya bakmalıdırlar (*Birikim*, Sayı: 18-19, 1976). Hemen belirteyim; bunu da nereden çıkarıyorsunuz diyecek olan koroya: Lütfen, yâni zahmet olmazsa, *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*'nin 17 Şubat 1920 tarihli celsesine bir göz atıveriniz.

Kars, Ardahan ve Batum livaları için de plebisit talep ediliyordu. Buna göre, özgürlük günleri geri gelince, Birinci Dünyâ Savaşı sonlarında yeniden Osmanlı'ya katılmış olan bu topraklarda yaşayanların gerekirse serbest oyuna başvurulması öngörülmüştü. Böyle bir oylama da hiçbir zaman gerçekleşmedi.

Batum'un karşılığında Kars ve Ardahan'ın alınması, Misâkı Millî'ye aykırı olduğu gerekçesiyle Meclis'te hayli eleştiriye uğradı. Bâzı milletvekilleri, içlerinde beş yıl sonra 1926 yılında İzmir Suikastı dâvası sonucunda asılacak olan Lazistan milletvekili Ziyâ

Hurşit de vardı, Batum'un terk edilemeyeceğini ve gerekirse savaşarak alınması gerektiğini ileri sürüyorlardı. (Yâ; Millî Mücâdele yıllarında Meclis'te Lazistan temsilcisi de vardı! İnanmayanlar, TBMM Vakfı'nın yayını olan *Türk Parlamento Târîhi* kitabının 1919-1923 cildine bakmalıdırlar).

Misâkı Millî metninde belki daha da garip olan Batı Trakya için de plebisit talebidir. Hatırlanacağı gibi, Birinci Dünyâ Savaşı öncesinde Balkan Savaşı ile yitirilen topraklar için de talepte bulunuluyordu. Bu da Balkanların kaybının yarattığı travmanın ne denli derine işlediğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Batı Trakya da özgürce kaderini belirlemeliydi. Bu madde de sonuçsuz kaldı. Lozan Antlaşması'nda yer almadı.

Azınlık hakları, sınır ötesindeki diğer İslâm halkların da özdeş haklara sahip olmaları karşılığında güvence altına alınacaktı. Millî ve ekonomik gelişmeyle çağdaş bir yönetim için bağımsızlık esası kabul ediliyor; diğer yandan, kapitülasyonların kaldırılması karşılığında saptanacak olan borçların ödeneceği taahhüt ediliyordu. (Oysa Sovyetler Birliği'nde Bolşevikler, Çarlık borçlarını ödemeyi reddetmişlerdi).

Devam edelim mi? Ama edemeyiz, çünkü metin burada bitiyor. Hepsi bu kadar. İşte Misâkı Millî'yi öğrendiniz. İçinizden "peki sınırlar ne oldu" diyenleri duyar gibiyim. Maalesef sınır mınır yok. Bu metinde öyle bir şey yok. Yazılanlar da uygulanamadı zâten. Lozan'da son iki husus hayâta geçirildi sâdece.

Misâkı Millî ve Lozan

Elbette Lozan'da Misâkı Millî elde edilemedi. Hele Musul Meselesi'nin tamamen muallakta bırakılmış olması ve sonuç alınması neredeyse imkânsız bir yola girilmesi üzerine pek çok üye bu konuyu gündeme getirmekten kaçınmadı. Bu yüzden Meclis'te kızılca kıyamet koptu. İş, görüşmeleri yürüten İsmet Paşa'nın başkanlığındaki heyetin ve bu heyetin dayandığı hükümetin ihanet içinde olduğunu söylemeye kadar vardı.

Ne var ki, Lozan Antlaşması'na karşı muhalefet sâdece Birinci Meclis'e özgü kalmadı; bu anlaşmayı onaylayacağı kuşkulu görünen bu meclisin yerine gelen ikincisi de, eleştiride ilkinin gerisinde kalmadı.

Ama hatırlanması gereken sâdece muhalefetin konumu değildir. Aksine önderliğin ve siyâsetin ne demek olduğunu hatırlamak isteyenler de, aynı kaynakta Atatürk'ün anlaşmayı nasıl savunduğunu okuma imkânı bulabileceklerdir. Atatürk, meclis başkanı olarak, anlaşmanın Misâkı Milliye aykırı olduğunu söyleyenlere karşı şunları açık bir dille şunu belirmek ihtiyacını duyacaktır:

"Efendiler; arazi meselesi ve hudut meselesi, Misâkı Millî'nin, malûmu âliniz, birinci maddesi"nde yer almaktadır. Ancak "Misâkı Millî, şu hat, bu hat diye hiçbir vakitte hudut çizmemiştir. O hududu çizen şey, milletin menfaati ve heyeti celilenin isabeti hazarıdır. Yoksa bu haritası mevcut bir hudut yoktur."

Böylece Atatürk de Misâkı Millî'nin ne olduğunu ve olmadığını tekrar etmek zorunda kalmıştı. Siyâset tam olarak bu konuşmanın kalbinde yatıyordu; çünkü sâdece üç sene önce yine Atatürk, müstakbel güney sınırının ne olacağını Meclis'te şöyle açıklamıştı: "Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan hudut meselesi tâyin ve tesbit edilirken, hududu millîmiz, İskenderun'un cenubundan [güneyinden] geçer, şarka [doğuya] doğru uzanarak, Musul'u, Süleymâniye'yi, Kerkük'ü ihtiva eder [içerir]. İşte hududu millîmiz budur dedik."

Ankara yönetimi, Misâkı Millî gibi bir efsânenin ardına takılmayacak kadar gerçekçiydi ve politik yeteneğe sahipti. Sınırların ve alınabilecek olan her şeyin güç dengeleri temelinde gerçekleşebileceğini bilecek tecrübeye de sahipti. Bunda hiç tereddüt etmedi; eleştirileri göğüsledi ve böyle yaptığı için de kazandı. Atatürk'e göre, bundan fazlasını istemek macera ve risk anlamına geliyordu. Barışı kazanmak çok daha âcil ve mühim meseleydi.

Bugünkü sınırlarımız nasıl oluştu?

Bugünkü sınırlarımız nasıl mı oluştu? Bugünkü Sovyet sınırimız Moskova Anlaşmasıyla (1921) saptandı. Sonra Stalin 1945'te bundan memnun kalmadığını açıklayacak ve ilişkiler hızla bozulacaktır. Hani şu meşhur boğazlarda üs ve Kars ve Ardahan'ın yeniden iadesinin talep edildiği dönem. Suriye sınırı yine Fransızlarla aynı yıl yapılan anlaşma ile saptanacak ve bugün de geçerli olan sınır Lozan'da teyid edilecektir. Yunanistan sınırı Lozan'da saptanırken, Irak sınırı sinir bozucu aşamalardan geçerek Musul'un yitirilmesiyle sonuçlanacak olan Milletler Cemiyeti'nce alınan karar uyarınca ortaya çıkacaktır. Bütün bunların tabii ki Misâkı Millî ile ilgisi bulunmuyordu. Bu sınırlar saptanırken Meclis'te pek çok üyenin Misâkı Millî'yi hatırlatarak, Ankara'da iktidarı şiddetle eleştirdiği de hatırlanacak olursa, tablo gerçekçi bir şekilde tamamlanır.

Tarihsel metinler ve kutsal ruhlar

Tarihsel metinlerin kutsal ruhlar olduğunu düşünenler için tarihsel ve politik açmazlar burada yatar işte. Zaman değişir, metinler de değişir! Metinler üzerinde tahrifat yapılmak zorunda kalınır. Siyasal koşullar bunu gerektirir çünkü. Sonraki nesiller orijinal metni değil, değiştirilen bu metinleri kutsar. Aslında olmayan metinlere kutsallık atfeder. Hazindir, fakat politika değişince târih de değişir. Yeniden yazılır. Yeniden ezberlenir.

Misâkı Millî metninin yeni Türkiye'nin sınırlarını kazdığı efsânesine gelince; efsâneler öyle kolay ölmez, inançlar öyle derin kazınır ki, gerçeklerin anlatılması ile bu derin hendeklerin doldurulması imkânı yoktur. Hattâ gerçeklik karşısında inançları sarsılanlar, efsânelerini korumak üzere her yola teşebbüs edebilir. Ezberlerini ardı ardına sıralayarak savunmaya geçerler. Savunduklarının ne olduğunu anlayamazsınız; çünkü söyleyebilecekleri Misâkı Millî'nin kendisi değil; kutsalın dokunulamaz olduğu ve dokunanın nasıl yanması gerektiğine ilişkindir sâdece.

EK BELGE I

Meclisi Mebusan t: 11 17 Şubat 1336 (1920) C: 2

ŞEREF BEY (Edirne) — Muhterem arkadaşlarım; devair-i intihabiyyeden müntehiplerimiz bizi gönderdiği zaman hepimizin duş-u tahammül ve hammiyyetine bir yük yükletti. Altı asırdır Makam-ı satvetinde seyf-i sarım-ı adaletine dayanarak, kaimen duran bu mebna-yı Saltanat, etrafında bütün efrad-ı ümmeti ve tarihi ve dini ve her veçhile mahfuz kalan hukuka ile beraber, şuraya gelen ve Millet'in zühre-i irfan ve kemâlatı olan rüfeka-yı muhteremenin bütün vicdan ve imam ile müdafaa etmesini teklif eyledi ve siz de kabul ettiniz ve öyle geldiniz.

İşte buraya geldiğimiz gün hepimizin hararetle çarpan teknil yüreklerinde, dimağlarında bir fikir hâsıl oldu. İçimizden herhangi bir hammiyetli arkadaşımız sulh deyince bütün yüreklerinden kopan şadâda hepsini bir yere topladı ve nihayet bütün vicdanlar hep bir yere geldi. Ortaya şu Peyman-ı Müebbed-i Millî çıktı. Bu, bir Misak-ı Millîdir ki altı asrın şehname-i mevcudiyetini sırtında taşıyan tarihimizin vakayi-i ahiresine şimdi Meclis-i Millî öyle bir azim ve iradette bunu kaydederken mazisinin metin, parlak günleri kadar istikbâlin de inşallah Milletimiz için ümid ettiğimiz ve Devletimiz için beklediğimiz en parlak günlerini ihzar etmiş olacağız. («İnşallah» «adaları»),

Efendiler biz Türkler ve Müslümanlar esasen «Demokrat» bir Milletiz. Hiçbir vakit yükselip aşağıda kalmış bir tabakayı çiğnemek katiyyen bir Türkün aklından geçmemiştir. Şu halde nasî ki bizim inandığımız iman ettiğimiz din, bir mihrap arkasında, bir imanun arkasına düşerek, bir mufetda bihin ardına geçerek bizi böyle bünyan-ı marsus gibi toplarsa işte orada, bütün Alem-i Mamda, bütün Müslümanlarda ye bütün Türklerde cari olan bu, aynı müsavattır. Bu kadar müsavat ve adaletle riayetkar olan ve böyle en derin hislerle daima yân-yana ve birlikte yürümeye azmetmiş bir Ümmet, bir Millet şu son günlerde çırpınan, şu son günlerde ezilen hukukunun tebahûni, emin olunuz efendiler, ne Allah ne de insaniyyet terviç eder. Biz hiçbir şey istemiyoruz; ancak hakk-ı sarihimizi istiyoruz. En tabîi, en bedihi hakkımız olan yaşamak hakkının bizden nez* edilmesini Cenab-ı Hak takdir etmemiştir. .

Onun için Peyman-ı Milli olmak üzere bütün Meclis-i Mebusanı teşkil eden umumî rüfeka-yı muhteremenin meydana getirdikleri şu Peyman-ı Milliye şimdi okuyacağım ve bunun bütün mustarib beşeriyete bir yevm-i huzur vermek için bu cidal-i mühlûmı meydana getiren ve nihaye galiblerin neticede insanları çiğnemek ve esîr yaşatmak istemediklerini

ilân eden bütün Avrupa düveH mütemeddinesi parlamentolarına tevdiini teklif ediyorum: («Bravo» sadalan, alkışlar)

«Aha-ı Millî Beyannamesi Sureti

Omsan Meclis-i Mebusan azaları istiklal-i Devlet ve istikbal-i Millet'in, haklı ve devamlı bir sulha nailiyyet için ihtiyar edebileceği fedakârlığın hadd-i azamisini mutazammın olan esasat-ı atıyyeye tamami-i riayetle mümkün-tittemin olduğunu ve esasat-ı mezkûre haricinde payidar bir Osmanlı Saltanat ve Cemiyyetinin devam-ı vücudu gayr-i mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir:

Birinci Madde — Devlet-i Osmaniyyenin münhasıran Arap ekseriyyetiyle meskûn olup 30 Teşrinievvel 1918 tarihli mütarekenin hün-i akdinde münhasım orduların işgali altında kalan aksanının mukadderatı, ahalisinin serbestçe beyan edecekleri âya tevfikân tayin edilmek lâzım geleceğinden, mezkûr natt-^ mütareke dahil ve haricinde dinen, örfen, emelen müttehit ve yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhun ve hukuku ırkiyye ve içtimaiyyeleriyle şerait-i muhiyyelerine tamamiyle riayetkar, Osmanlı İslam ekseriyyetiyle meskûn bulunan aksamın. Heyet-i mecmuası ha; kikaten veya hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür. (Alkışlar)

İkinci Madde — Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda âra-yı âmrneleriyle Anavatana iltihak etmiş olan elvye-i selase için ledel-icap tekrar serbestçe âra-yı müracaat edilmesini kabul ederiz.

Üçüncü Madde — Türkiye sulhdne talik edilen Garbi Trakya vaz'ıyyet-i hukukiyyesinin tesbiti de sekenesinin kemal-i hürriyetle beyan edecekleri âra-ya tebaan vaki' olmalıdır. («Bravo» sadaları)

, Dördüncü Madde — (Makarr-ı Hilafetti İslamiyye ve Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye ve Merkez-i Hükümet-i Osmaniyye olan İstanbul Celriyle Marmara Denizinin emniyyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ticaret ve münakalat-ı âleme küşadı hakkında, bizimle sair bil-umum alakadar devletlerin müttetikân çerecekleri. karar mütaberdir. (Alkışlar)

Beşinci Madde — Düvel-i İtilafiyye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrür eden esasat-ı ahdiyye dairesinde ekalliyetler hukuku - memalik-i mütecaviredaki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade etmeleri emniyyesiyle - tarafımızdan teyid ve temin edilecektir.

Okuma Metinleri

Mustafa Budak'ın *Misâk-ı MHH'den Lozan'a* (Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2010) başlıklı akademik çalışması özellikle önerilmesi gereken bir kitaptır. Okuyucu bu alanda geniş bilgi edinmek istiyorsa, muhakkak bu kitabı okumalıdır. Lozan'ı öven klâsik metinler olarak Ali Naci Karacan'ın *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa* (Bilgi Yayınevi, Ankara: 1993) ile Cemil Bilsel'in *Lozan* (Sosyal Yayınları, İstanbul: 1998) kitaplarına bakılmalıdır. İsmet Paşa aleyhtarlığının klâsik metni olarak Kadir Mısıroğlu'nun *Lozan: Zafer mi, Hezimet mi?* (Sebil Yayınevi, İstanbul: 2009) adlı kitabına bakılmazsa, inönü ve Lozan'ın muhafazakâr kesimler tarafından neden ve nasıl eleştirildiği eksik kalır. İşi daha da ileriye götürmeye kararlı ve vakti olanlara Bilâl Şimşirin hazırladığı *Lozan Telgrafları* (Türk Târih Kurumu Yayınları, Ankara: 1994) adlı dökümanter çalışmayı muhakkak öneririm. Lozan heyetinin Ankara ile olan irtibatının telgraflar aracılığıyla ete kemiğe büründüğü bu metin, araştırmacılar açısından başvuru kaynağıdır. Kendisini Lozan'a vakfetmeye kararlı okuyuculara ise Seha Meray'ın hazırladığı ciltler dolusu *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar ve Belgeler* (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2001) serisini öneririm. Lozan'daki görüşmelerin bütün tutanaklarını burada bulabilirsiniz. Her iki kitabı birlikte tetkik edecek olanlar görüşmelerin arka plânını daha kolay anlayabilirler.

ERZURUM KONGRESİ KARARLARI NUTUKTA NEDEN 'EKSİK' ANLATILDI?

Nutuk'ta yazılan her şeyin doğru olduğundan emin olanlardan mısınız? O hâlde bu yazıyla ilgilenmeyeceğinizden eminim! Atatürk'ün 1927'de okuduğu Nutukla kongrenin orijinal kararları arasında bariz fark olduğu açık. Ayrıca Nutuk'ta üç madde de eksik.

Atatürk 1927 yılında okuduğu *Nutuk'ta* Erzurum Kongresi'ni ve kararlarını da anlatıyor; bu anlatım bütün ders kitaplarımıza, inkılâp târihine ve tabîî tüm kutlama ve tören nutuklarına olduğu gibi aktarılmıştır. Eğer doğru olsaydı, bir mahzuru olmazdı tabîî! Atatürk, *Nutuk'ta* sıra Erzurum Kongresi kararlarına gelince, bir tür yoruma başvuruyor: "bu kararları o zaman nasıl anladığımı açıklayayım" demek suretiyle, aslında kararların asıllarından değil de, kendi yorumlarından söz edeceğini bildiriyor; ancak kararların orijinalinden ne metinde söz ediyor, ne de belgelerde bunlara yer veriyor.

Dolayısıyla *Nutuk'ta* Erzurum Kongresi kararlarını değil de, bu kararları daha o zaman Atatürk'ün nasıl anladığını öğreniyoruz. Sâdece *Nutuk* ile yetirürsek, bu kararların asıllarını hiçbir zaman öğrenemeyiz! İşte bu nedenle karşılaştırmalı bir metin okuması yapılmadan gerçekte Erzurum'da ne gibi kararlar alındığını bilemeyiz.

Hilâfetin korunması karârına sansür

Ne mi göreceğiz? Bakalım: Atatürk, ilk maddede "millî sınırlar içinde vatan bir bütündür, bölünemez" denildiğini söylerken;

orijinal metinde, "Trabzon iliyle Canik (Samsun) sancağının, şark illeri olarak tanımlanan Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elâzığ, Van ve Bitlis illeriyle bu sahada yer alan ve idarî olarak herhangi bir ile bağlı olmayan bağımsız sancakların hiçbir nedenle ve baha-neyle biri diğerinden ve Osmanlı camiasından ayrılamayacak bir bütün olduğu" yazılıdır. Yâni, sâdece Doğu illerini içeren bir karar *Nutuk'ta* bütün yurda âidmiş gibi gösterilmiştir ki, doğru değildir. Ayrıca uzun karar metni epey kısaltılmış ve orijinal metinde yer alan ve bu sahada yaşayan İslâm anâsırından söz edilen cümleyse metinden çıkarılmıştır.

İkinci maddeye gelince; evet, tıpkı Atatürk'ün söylediği gibi, "Kuvâyî Millîyeyi âmil ve irâdei millîyeyi hâkim kılmak esastır"; lâkin niçin? *Nutuk'ta* yanıtını bulamıyoruz; çünkü orijinal kararın diğer kısmı tamamen atlanmış; ama biz orijinalinden devam edelim: "Osmanlı vatanının tamâmının ve ulusal bağımsızlığın sağlanması ve saltanat ile hilâfetin korunması için!" Tabî 1927 yılında kongre kararlarının bu şekilde dile getirilmesi artık siyâsî olarak hayli mahzurluydu. Çünkü, kongre kararlarına karşı^elinmişti!

Üçüncü maddede; orijinal metinde her türlü işgalin ve müdahalenin Rumluk ve Ermenilik teşkili amacına yönelik olarak değerlendirileceğinden bahisle, topluca savunma ve direniş esâsının kabul edildiği belirtiliyordu. Eğer merkezî hükümet dış müdahale sonucunda bölgeyi terk etmek zorunda kalırsa, hilâfete ve saltanata bağlılığı ve millî hukuku üzerine alan her türlü önlem ve kararlar alınmıştı. *Nutuk'ta* ise bu madde hayli farklı yazılmıştı: Buna göre, Osmanlı Hükümeti çökerse, her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı millet topluca savunmaya ve direnişe geçecekti. *Nutukftaki* metin yine saltanat ve hilâfet sözcüklerinden itinayla temizlenmişti!

Dördüncü maddede; Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyanların bütün hukukunun korunacağından söz ediliyordu. *Nutuk'ta* bu karardan hiç söz edilmiyor. Aksine, Hıristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve toplumsal dengeyi bozacak ayrıcalıkların verilemeye-

ceğine ilişkin karar alındığından bahsediliyor! Yâni, gerçek karârın tam aksine.

Yine *Nutuk'ta* manda ve himaye kabul edilemez şeklinde karar alındığı yazılıdır; "Acaba böyle bir karar alındı mı hiç?" diye soracak olursanız; hayır. Ama aksine; alman karar şöyledir: "milletimiz insanî ve asrî gayeleri tebcil ve fennî ve sinâî, iktisadî hâl ve ihtiyâcımızı takdir" ettiğinden, "devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâli ve vatanımızın tamâmisi mahfuz kalmak şartıyla" daha önce ortaya konulan sınırlar içinde "milliyet esaslarına riayetkar ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi bir devletin fennî, sinâî, iktisadî muavenetini [yardımını] memnuniyetle karşılarız." Yâni, tam aksi. Peki, "böyle bir devlet var mıdır; hangisidir?" sorusuna yanıt vermek ister misiniz? Tabî ki ABD! O sırada başka hangi devlet bu tanıma uymaktadır sizce? *Nutuk'ta* hiç sözü edilmeyen bir başka karar daha vardır; bütün İslâm vatandaşlarının derneğın doğal üyesi olduğunun açıklandığı sondan bir önceki madde. Bu da *Nutuk'ta* silinmiştir.

On madde Nutuk'ta yediye düşüyor

İşte, orijinal metin ve kararlarla o zaman Atatürk'ün bu kararları nasıl anladığını açıkladığı *Nutuk* metnini yan yana getirdiğimizde, *Nutuk'ta* nasıl tahrifat yapıldığını açıkça görüyoruz. Siz siz olun, *Nutuk* okurken, dikkatli olun. Daha ilk bakışta orijinal karar metninde on madde varken, *Nutuk'ta* yalnızca yedi maddeden söz ediliyor olması dahi başlı başına dikkat çekicidir.

İnkılâp tarihçilerimiz ise orijinal metinler yerine onların nasıl anlaşıldığını ders kitaplarına geçirdikleri için bu türden "küçük ayrıntılar" la pek ilgilenmezler. Dikkatlerini çekebilmek mümkün değildir; çünkü zâten "dikkat!" komutu üzerine yazacaklarım yazmışlardır. Gerisi mi? Olsa olsa teferruattır. Târih ise teferruatlardan ibarettir diye yazsam, acaba dikkati çekebilir miyim?

Târihi yeniden yazmak

Peki, ama Erzurum Kongresi'nin kararlarının öyle değil de, böyle olduğunu bilmenin ve öğrenmenin önemi ve anlamı nedir?

Eğer gerçekten geçmişte ne olup bittiğini öğrenmeye meraklıysanız; Millî Mücadele'nin başlangıcı ile sonrası arasındaki derin farkları ancak bu küçük ayrıntılarda ve gerçeğin ortaya çıkması ile anlayabilirsiniz. Erzurum Kongresi bir yerel kongre idi. Bu sırada toplanmaya başlayan yerel kongrelerin ilki de değildi. Dokuzuncusudur!

Bülent Tanör'ün *Türkiye'de Kongre İktidarlari 1918-1920* (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 1998) kitabı bu dönemdeki bütün yerel kongreleri ve faaliyetlerini anlatmaktadır. Bu kongrelerin Millî Mücadele içindeki yeri anlaşılmadan Millî Mücadele'nin hakiki mâhiyetini kavramaya imkân yoktur. Aradan yıllar geçtikten sonra Millî Mücadele târihi *Nutuk'ta* resmî olarak tesbit edildi. Yeniden yazıldı. Resmî târih ise onu sâdece tekrar etti.

Karabekir ismi listelerden itinayla silindi

Karabekir, *NutuVa* yanıt verirken {*Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar*, Emre Yayınları, İstanbul: 1997) şöyle diyor: "Madde sıraları neden değiştirilmiş; bâzıları yazılmamış; aynen beyanname ve nizâmnâme yazılmalı idi." Bu cümle bile inkılâp tarihçileri için yeteri kadar uyarıcı olmalıdır. Ama olamıyor. Ardından ekliyor: Kongrede seçilen Heyeti Temsiliye üyelerinin isimlerini sıralarken Atatürk *Nutuk'ta* nedense Karabekir'in adını yazmayı ihmâl etmiş! Karabekir, *Nutuk'a* göre heyet üyesi değildir; oysa kendisi üye olduğunu açıklamaktadır. Kime inanacağız? Tabî ki yine belgelere bakacağız. Bir de ne görelim? Karabekir, üstelik altında Atatürk'ün de imzası bulunan bir yazıyla Heyeti Temsiliye üyeliğine getirilmemiş mi?

Peki, neden *Nutuk'ta* Karabekir adı silinmiştir? 1927 yılında târih yeniden yazılıyor ve Karabekir târihten itinayla siliniyordu da ondan. Oysa sâdece Mazhar Müfit Kansu'nun anılarına bakılsa dahi {*Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1977) kararların *Nutuk'ta* anlatıldığı gibi olmadığı hemen göze çarpacaktır. Buna rağmen, bütün inkılâp tarihçilerinin kullanmakta pek heveskâr oldukları bu amlar dahi

İnternet Tarihçiliği

Hele tahrifatlar internette de bir kez ortaya çıkınca, artık kopyala-kes-yapıştır usulüyle bunun önüne geçmek mümkün değildir. Herkesin söylediğine mi inanacaksınız; yoksa benim yazdıklarımı mı? Hele *Nutuk* bile benim söylediklerimi söylemiyorsa. Ders kitapları sâdece *Nutuk'u* temel alıyorsa. Medyanın da üslûbu bu durumu takviye etmektedir: "Yıllardır ezberlemeniz için size sunulan bilgiler gerçeğe uygun değildir" dediğimizde; medyamız bu cümleyi iddia olarak yansıtmaktadır: "İddia edildi-etti" şeklindeki ifâdelerin kaynağı budur. Buradan "iddia" ediyorum: Ben "iddia" etmiyorum, sâdece tarihsel bir gerçeği açıklıyorum, ilk kez de ben açıklamıyorum; çok önceden zâten bilinen ve daha sonra unutturulan, sonra unutilan gerçeği dile getiriyorum.

Bu arada önemli okul yerleştirme sınavlarında öğrencilerimize ders kitaplarında yazılan yanlış bilgileri soruyoruz; ezberledikleri yanlış hatırlayan öğrencilerimizi en iyi okullara kabul ediyoruz. Yanlış yanıtı bilenler hayatlarına daha iyi okullara giderek devam ederken; yanlış yanıtı bilemeyenlere de ezberleyemeyenler de eğitim basamaklarının altına doğru çekiliyorlar. Hayatta başarılı olmanın yolu, gerçeği aramaktan ya da bilmeye uğraşmaktan değil de, yanlış da olsa bir şeyi ezberlemekten geçiyor. Ne sistem ama!

Hacim Muhittin Çarıklının *Nutuk a* Cevâbı

Ege yöresinde Balıkesir ve Alaşehir kongrelerinin toplanmasına öncülük eden Hacim Muhittin Çarıklı anılarında (*Babam Hacim Muhittin Çarıktı*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul: 2005) *Nutuk'u* değerlendirirken; Atatürk'ün sâdece kendi bulunduğu hareketleri açıkladığını, diğer cepheleri ise birer cümle ile geçtiğini yazmaktadır. Çarıklı'ya göre, bunun nedeni Atatürk'ün sâdece kendisinin içinde bulunduğu olayları anlatmasıdır. Sonra Millî Eğitim Bakanı olacak olan Mustafa Necati ise kendisine Atatürk'ün diğer cephelerin târihinin oralarda bulunanlartarafından yazılması gerektiğini belirttiğini açıklamıştır. Çarıklı, *Nutuk'ta* kendisinden hiç söz edilmemesi karşısında hayal kırıklığına uğradığını da açıklamaktan çekinmiyor.

Anılara eklemelerde bulunan Çarıklı'nın oğlu Turgut Çarıklı, babasının Necati Bey'in söylediklerine hiç inanmamış olduğunu belirtiyor: "Balıkesir teşkilâtından ve kendisinden bahsedilmemesini filozofça karşılamak istemesine rağmen, bunun neden olduğu burukluğu yaşamının sonuna kadar duymuştur." Çarıklı, Genelkurmay Başkanlığı'nın anılarını talep eden yazısına da bu nedenle red yanıtı verecektir. Yanıtında "ilgili şahıslar hayattayken târihin yazılamayacağı" görüşünü iletmiştir. Çarıklı'nın (*Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, Türk inkılâp Târihi Enstitüsü Yayınları, Ankara: 1967) kitabı, içerdiği belgelerle birlikte Millî Mücâdele târihinin anlaşılması için vazgeçilmez bir kaynaktır.

Okuma Metinleri

Şimdiye kadar değindiğim eserlerin yanı sıra; İlhan Tekeli ile Selim İlkin'in birlikte kaleme aldıkları *Ege'deki Sivil Direniş'ten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey* (Türk Târih Kurumu Yayınları, Ankara: 1989) başlıklı araştırmaları da yine Ege bölgesindeki Kuvâyı Milliye hareketini anlamak isteyenler açısından okunması zorunlu bir eserdir. Eğer konuya çok meraklıysanız, bu takdirde Bekir Sıtkı Baykal tarafından hazırlanan *Erzurum Kongresi ile ilgili Belgeler* (Türk inkılâp Târihi Enstitüsü Yayınları, Ankara: 1969) kitabını da okumalısınız. Fahrettin Kırzioğlu'nun kapsamlı kitabı *Bütünüyle Erzurum Kongresi* (Kültür Ofset, Ankara: 1993) incelenmeden Erzurum Kongresi ve kararları hakkında konuşmak komik olur. Eğer şimdiye kadar bu eserleri okumadıysanız epey eksiğiniz var demektir.

23 NİSAN, 1876'NIN DEVAMIDIR

*Her yıl 23 Nisanda Çocuk Bayramını hatırlıyoruz da;
bayramın Meclisin (yeniden) açılışını, yâni hâkimiyeti
millîyeyi simgelediğini unutuyor muyuz?*

Çocukluk şarkımızı hatırlamayan var mıdır acaba: "Bugün 23 Nisan; neşe doluyor insan; kamutay bugün doğdu; saltanatı boğdu." Şarkıda Meclis nerede dersiniz, efendim o sırada Meclis'e artık Meclis değil, Kamutay denildiğinden, şarkı da böyle kaldı. İlk iki satır için diyecek bir şey yok; fakat son iki satır bayağı sorunlu. Neden mi? Resmî eğitimden gelen bilgilerimizi bir an için unutmaya hazırsanız, anlatacağım.

İlk Meclis ne zaman açıldı?

Meclis, 23 Nisan'da doğmadı ki, sâdece yeniden açıldı. İlk Meclis tâ Osmanlı zamanında açılmıştı bile. Hem de daha 1877 senesinde. Ama haklısınız, teokrasinin ve şeriatın geçerli(!), üstelik saltanat ve hilâfetin olduğu bir ülkede nasıl olur da meclis olabilir diye soruyorsunuz haliyle. Çünkü, size şarkıdaki gibi her şeyin 'o zaman' başladığı anlatıldı. Evet, ilk Osmanlı anayasası 1876 yılı sonunda kabul edildi ve hemen ardından seçim yapıldı. Ne? Osmanlı'da seçim mi? Şu geri ve ortaçağ karanlığındaki ülkede mi? Evet, iki dereceli seçimden söz ettiğimiz doğru, fakat bu sistem tâ 1946 yılına kadar sürdü. Anayasaya göre Meclis'in pek bir yetkisi yoktu; buna rağmen II. Abdülhamid'e kök söktürdü. Bu nedenle de ömrü kısa sürdü. Sultân, anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak

dikkati çekmekten uzaktır! Eğer görmek istemezseniz, Kansu bile size yardımcı olamaz! Üstelik Kansu da anılarında Karabekir'in üyeliğini açıkça anlatmaktadır!

EK BELGE 1

W«,

taslm: io — Temsil Heyetinin üyeleri..

1) Ma surlar içinde «tan bir bündü, onun a li paçan bihi-

Her ümü yam igan? ve müdhare kas mlt bisek K A 1 -

a) Onar Hkünü yam, şahamz ve fatfuvarııız-

K«i bi hukmü kıl uakır. Bu hukmü kıl uakır mli kem

4) Mf edy ve tñli kuselerü ün kmk.esat.

PI E alal a syal emmnmı zedeyi ayıak vermez

ve hmye kab edmez

. dñd pñmna ve hkümün yapığ ism me-

: en tıckır.

kesimnes ydñd ili: ve en kuvel am /u

Mm. Kores bu tñh kan le mñn ka-

elik-at olıya amı mli sed ve outı in-

gim - tñnas Onar Hkümün gey id

olamı kıkak van ve mlt syñm

m ve ræv Mela kormın bika, br sy ü-

lokımdıma kams on de-

gouıladı. Bu şıtar **>

vermek, tñ Enur

İnternet Tarihçiliği

Hele tahrifatlar internette de bir kez ortaya çıkınca, artık kopyala-kes-yapıştır usulüyle bunun önüne geçmek mümkün değildir. Herkesin söylediğine mi inanacaksınız; yoksa benim yazdıklarım mı? Hele *Nutuk* bile benim söylediklerimi söylemiyorsa. Ders kitapları sâdece *Nutuk'u* temel alıyorsa. Medyanın da üslûbu bu durumu takviye etmektedir: "Yıllardır ezberlemeniz için size sunulan bilgiler gerçeklere uygun değildir" dediğimizde; medyamız bu cümleyi iddia olarak yansıtmaktadır: "İddia edildi-etti" şeklindeki ifâdelerin kaynağı budur. Buradan "iddia" ediyorum: Ben "iddia" etmiyorum, sâdece tarihsel bir gerçeği açıklıyorum, ilk kez de ben açıklamıyorum; çok önceden zâten bilinen ve daha sonra unutturulan, sonra unutilan gerçeği dile getiriyorum.

Bu arada önemli okul yerleştirme sınavlarında öğrencilerimize ders kitaplarında yazılan yanlış bilgileri soruyoruz; ezberledikleri yanlışları hatırlayan öğrencilerimizi en iyi okullara kabul ediyoruz. Yanlış yanıtı bilenler hayatlarına daha iyi okullara giderek devam ederken; yanlış yanıtı bilemeyenler ya da ezberleyemeyenler de eğitim basamaklarının altına doğru çekiliyorlar. Hayatta başarılı olmanın yolu, gerçeği aramaktan ya da bilmeye uğraşmaktan değil de, yanlış da olsa bir şeyi ezberlemekten geçiyor. Ne sistem ama!

Hacim Muhittin Çarıklının *Nutuk** Cevâbı

Ege yöresinde Balıkesir ve Alaşehir kongrelerinin toplanmasına öncülük eden Hacim Muhittin Çarıklı anılarında (*Babam Hacim Muhittin Çarıklı*, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul: 2005) *Nutuk'u* değerlendirirken; Atatürk'ün sâdece kendi bulunduğu hareketleri açıkladığını, diğer cepheleri ise birer cümle ile geçtiğini yazmaktadır. Çarıklı'ya göre, bunun nedeni Atatürk'ün sâdece kendisinin içinde bulunduğu olayları anlatmasıdır. Sonra Millî Eğitim Bakanı olacak olan Mustafa Necati ise kendisine Atatürk'ün diğer cephelerin târihinin oralarda bulunanlar tarafından yazılması gerektiğini belirttiğini açıklamıştır. Çarıklı, *Nutukta* kendisinden hiç söz edilmemesi karşısında hayal kırıklığına uğradığını da açıklamaktan çekinmiyor.

Anılara eklemelerde bulunan Çarıklı'nın oğlu Turgut Çarıklı, babasının Necati Bey'in söylediklerine hiç inanmamış olduğunu belirtiyor: "Balıkesir teşkilâtından ve kendisinden bahsedilmemesini filozofça karşılamak istemesine rağmen, bunun neden olduğu burukluğu yaşamının sonuna kadar duymuştur." Çarıklı, Genelkurmay Başkanlığının anılarını talep eden yazısına da bu nedenle red yanıtı verecektir. Yanıtında "ilgili şahıslar hayattayken târihin yazılamayacağı" görüşünü iletmiştir. Çarıklı'nın (*Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, Türk İnkılâp Târihi Enstitüsü Yayınları, Ankara: 1967) kitabı, içerdiği belgelerle birlikte Millî Mücâdele târihinin anlaşılması için vazgeçilmez bir kaynaktır.

Okuma Metinleri

Şimdiye kadar değindiğim eserlerin yanı sıra; İlhan Tekeli ile Selim İlkin'in birlikte kaleme aldıkları *Ege'deki Sivil Direniş'ten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey* (Türk Târih Kurumu Yayınları, Ankara: 1989) başlıklı araştırmaları da yine Ege bölgesindeki Kuvâyı Milliye hareketini anlamak isteyenler açısından okunması zorunlu bir eserdir. Eğer konuya çok meraklıysanız, bu takdirde Bekir Sıtkı Baykal tarafından hazırlanan *Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler* (Türk İnkılâp Târihi Enstitüsü Yayınları, Ankara: 1969) kitabını da okumalısınız. Fahrettin Kırzioğlu'nun kapsamlı kitabı *Bütünüyle Erzurum Kongresi* (Kültür Ofset, Ankara: 1993) incelenmeden Erzurum Kongresi ve kararları hakkında konuşmak komik olur. Eğer şimdiye kadar bu eserleri okumadıysanız epey eksiğiniz var demektir.

CUMHURİYET:
KOPUŞ MU, SÜREKLİLİK Mİ

23 NİSAN, 1876'NİN DEVAMIDIR

*Her yıl 23 Nisanda Çocuk Bayramını hatırlıyoruz da;
bayramın Meclis'in (yeniden) açılışını, yâni hâkimiyeti
millîyeyi simgelediğini unutuyor muyuz?*

Çocukluk şarkımızı hatırlamayan var mıdır acaba: "Bugün 23 Nisan; neşe doluyor insan; kamutay bugün doğdu; saltanatı boğdu." Şarkıda Meclis nerede dersiniz, efendim o sırada Meclis'e artık Meclis değil, Kamutay denildiğinden, şarkı da böyle kaldı. İlk iki satır için diyecek bir şey yok; fakat son iki satır bayağı sorunlu. Neden mi? Resmî eğitimden gelen bilgilerimizi bir an için unutmaya hazırsanız, anlatacağım.

ilk Meclis ne zaman açıldı?

Meclis, 23 Nisan'da doğmadı ki, sâdece yeniden açıldı. İlk Meclis tâ Osmanlı zamanında açılmıştı bile. Hem de daha 1877 senesinde. Ama haklısınız, teokrasinin ve şeriatın geçerli(!), üstelik saltanat ve hilâfetin olduğu bir ülkede nasıl olur da meclis olabilir diye soruyorsunuz haliyle. Çünkü, size şarkıdaki gibi her şeyin 'o zaman' başladığı anlatıldı. Evet, ilk Osmanlı anayasası 1876 yılı sonunda kabul edildi ve hemen ardından seçim yapıldı. Ne? Osmanlı'da seçim mi? Şu geri ve ortaçağ karanlığındaki ülkede mi? Evet, iki dereceli seçimden söz ettiğimiz doğru, fakat bu sistem tâ 1946 yılına kadar sürdü. Anayasaya göre Meclis'in pek bir yetkisi yoktu; buna rağmen II. Abdülhamid'e kök söktürdü. Bu nedenle de ömrü kısa sürdü. Sultân, anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak

Meclis'i feshetti; üstelik yeniden seçim de yaptırmadı. Sultânın istibdadı da işte böyle başladı.

Yeni(den) Meclis

İkinci Jön Türk kuşağı, yâni İttihatçılar, ordunun vurucu gücüyle, 23 Temmuz 1908'de sultâna Meclis'in yeniden açılacağını ilân ettirdiğinde, aradan epey zaman geçmişti. II. Meşrûtiyet'in on yılı boyunca Meclis açık kaldı; iki kez de (1908 ve 1912) seçim yapıldı. Sonra Meclis'in ayakta kaldığı diktatörlüğe dönüştü rejim. Anayasal monarşinin ilk durağı demokratik gelişmeler açısından hayli zengin geçmişti; biraz da bu nedenle İttihatçılar muhalefete tahammül edemediler. Çünkü elleri kolları bağlanıyordu. Abdülhamid'i örnek almaya karar verdiler; zararın neresinden dönülürse kârdı. 1912 sopalı seçimleri bu sürecin başlangıcı oldu. Babı Âli Baskını süreci tamamladı.

Son Osmanlı Meclisi Mebusanı

Ama savaşı kaybettiler. Hâkim oldukları Meclis yeni sultân Vahdettin tarafından lağvedildi. O da yetkisini anayasadan alıyordu. (Anayasa yapımcılarına not: İttihatçılar Meclis'e hâkim olunca, sultânın Meclis'i feshetmek konusundaki anayasal yetkisini kaldırdılar; sonra sultânın kendilerinden olduğunu varsayınca bu yetkiyi yeniden tanıdılar; olur da Meclis'te hâkimiyetlerini yitirirlerse bu yetki gerekebilirdi; ne var ki, son sultân artık onlardan değildi ve kendisine sunulmuş olan bu yetkiyle İttihatçıların hakimiyetindeki Meclis'i kolayca ortadan kaldırdı -aman konjonktüre göre hazırlanmış anayasal yetkilerden kaçınmaya çalışın!) Hükümet seçime gitmekte nazlandı. Oysa ülkenin barış anlaşması yapması ve barış anlaşmasının da tıpkı bugün olduğu gibi Meclis'ten geçmesi gerekiyordu. Erzurum ve Sivas kongrelerinde yeni seçim talebi ağır bastı. Anadolu hareketi yeni bir seçimle Meclis'in toplanmasını istiyordu.

Sonunda İstanbul Hükümeti değişti de, bu talep benimsendi ve yeniden seçim yapıldı. Son Osmanlı Meclisi Mebusanı bu şekilde toplandı. Fakat 1920 Mart'mda İstanbul'un bu kez hukukî işgale uğraması üzerine ve üyelerinden bâzıları da İngilizlerce üstelik

Meclis'ten alınıp götürülünce, faaliyetlerine ara verme kararı aldı. Bu şartlarda özgürce çalışma imkânı kalmamıştı.

Birinci Meclis saltanatı boğdu mu?

Bunun üzerine Mustafa Kemâl Paşa, Heyeti Temsiliye adına Meclis'i Ankara'da toplantıya çağırdı. Meclisler olağanüstü koşullarda başkentin dışında toplanabilirdi. Târihte bunun örnekleri vardı. Son meclisten Ankara'ya gelmek isteyenler geldi, fakat çoğu İstanbul'da kalmayı ya da katılmamayı seçti. Bunun üzerine üye sayısını yükseltmek amacıyla seçime pek de benzemeyen yöntemlerle adetâ atamalar yapıldı. Meclis üye sayısı zaman içinde yükseldi. İşte şarkıdaki kamutay, bu meclistir.

23 Nisan'da doğdu, fakat yeniden doğdu demek gerekir. Hattâ İstanbul'daki son Meclis'in o kadar devamıydı ki, başkanının kim olacağı epey tartışma çıkardı. Atatürk *Nutuk'ta* eski Meclis Başkanı'ran nasıl Ankara'da da yine başkan olmak istediğini ve hattâ olamayınca meclis başkanlık maaşında direttiğim hayli kızgın anlatır. Ankara'daki Meclis de, İstanbul'daki Meclis'in gündem maddesinin kaldığı yerden çalışmalarına başladı: Hayvan vergisini artırarak. "Hayvanlardan da vergi mi alınır" diye soran olursa; bu vergi dönemin önemli gelir kaynağıydı ve tâ 1962 yılına kadar geçerli kaldı. Eski maliyecilerin anılarında hâlâ yer eder. Geçmiş gözlerden saklanırsa, ki resmî eğitim esas olarak bunu yapıyor, şarkılarla oyalanmak mümkün olabilir.

Peki, saltanatı boğdu mu? Evet, ama hemen değil. İki yıldan daha uzun bir zaman sonra. Aslında toplanma amacı, saltanatı ve hilâfeti düşman elinden kurtarmaktı. Bu bakımdan onu boğması o sırada düşünülemezdi bile. Hani Amerikan filmlerinin klişe lâfı vardır ya: "aklından bile geçirme". Bunu aklından geçirenler varsa da, asla ifâde edemezlerdi. Tâ ki, 1922'nin sonbaharı gelinceye kadar. O zaman da saltanatı boğarken, onun ayrılmaz ikizi hilâfete dokunulmadı.

Evet, sanıldığıının aksine, bizde meclis, yâni tâ Nâmık Kemâl kuşağından, Yeni Osmanlılar'dan bize çok önemli bir armağan

olan "hâkimiyeti millîye" kavramı, cumhuriyetten çok daha önce zâten vardı. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte süreklilikler dâima silinmiş; araya Çin duvarı örülmüş gibi gösterildiğinden, hep bu önemli gerçeği gözden kaçırıyoruz. Elbette millî eğitim de zâten bunu yapmak üzere kurgulandığından, amacına gayet güzel ulaşıyor. Meclis'i Atatürk'le doğmuş bir kurum sayma yanlışlığı, temel eğitimin cahilliği sürdürme politikası gereğince ayakta kalıyor.

Birinci Meclis'in Açılışı

Ankara'da Meclis'in Osmanlı'da rastlanmayan şekilde dinî törenlerle açıldığını hatırlamak gerekir. Açılış günü özellikle cumaya denk getirilmişti; önce Hacı Bayram Câmîi'nde cuma namazı kılınmış, ardından ilâhiler ve kurbanlar eşliğinde Meclis binasına kadar gelinmişti. Meclis de duâ ile açılmış ve kürsünün arkasına Kurandan âyet asılmıştı. Her şeyin dinî rituellere uygun olmasına ve dinî duygulara seslenilmesine özen gösterilmişti.

Birinci Meclis'te İçki Yasağı

Günümüzde alkolle mücâdele pek bir tartışma konusu; ne var ki, Birinci Meclis'in Men'i Müskirat Kânunu ile içki yasağı koyduğunu biliyor muyuz? Meclisin açılmasından sâdece beş gün sonra içki (müskirat) üretiminin, satışının ve içilmesinin yasaklanmasına ilişkin yasa tasarısı gündeme gelmişti bile. ithâli de yasaklanacaktı. Yasağa uymayanlar için para cezası ve şerf cezalar düşünülmüştü. Sonuncu ceza kamçılanmayı gerektiriyordu. Sonunda tasarı yasalaştı: İçki imâl ya da ithâl edenler, nakledenler ve satanlar her okka için elli lira ceza ödeyeceklerdi. Alenen içki içenler ya da gizlice içip de sarhoşluğu görülenler ise şer'î ceza ya da elli ilâ iki yüz lira para cezası ödeyecekler ya da üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile karşılaşacaklardı. Memur olanların meslekten ihracı da kararlaştırılmıştı. (Meraklılar, Onur Karahanoğulları'nın *Birinci Meclis'in İçki Yasağı: Men'-i Müsklirat Kânunu*, (Phoenix, Ankara: 2008) kitabına bakabilirler).

23 Nisan Bayramı

Mehmet Ö. Alkan, *23 Nisan'ın Gayri Resmî Târîhi (Toplumsal Târih*, Sayı: 208, Nisan 2012) adlı makalesinde; 23 Nisan'ın ilk kez 1921 yılında millî bayram olarak kutlandığını, ardından bugünkü Çocuk Esirgeme Kurumu'nun aynı günü çocuk günü ilân etmesiyle örtüşmenin başladığını ve 1927'de aynı kurumca Çocuk Bayramı'na dönüştüğünü açıklıyor. Ancak sâdece bir sonraki yıl yetim ve öksüz yavruların bayramı olarak kutlanmıştır. 23 Nisan, 1935 yılına kadar bir yandan Millî Hâkimiyet Bayramı, bir yandan da Çocuk Haftası olarak kutlanır; o yıl resmen Ulusal Egemenlik Bayramı olarak benimsenir. Bu iki ismin fiilen birleşmesi ise orta okul ve liselerdeki kutlamalar dolayısıyla olacaktır.

Fakat Atatürk'ün bayramı çocuklara armağan ettiği tamamen bir efsânedir. Armağan öyküsü ilk kez 1957 yılında duyulmaya başlamış olup, 27 Mayıs sonrasında yaygınlaşmıştır. 23 Nisan'ın resmi olarak Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı olarak kabul edilmesini ise 12 Eylül yönetimine borçluyuz! Bu arada; 23 Temmuz da 1935 yılına kadar Hürriyet Bayramı olarak kutlanmaya devam edildi desem, acaba bana inanır mısınız?

Okuma Metinleri

Başlangıç olarak *Modern Türkiye'de Siyâsi Düşünce* serisinin ilk cildi *Tanzimat ve Meşrûtiyet'in Birikimi* (İletişim Yayınları, İstanbul: 2001) ile başlanabilir. Ayrıca Kenan Olgun'un *1908-1912 Osmanlı Meclisi Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Ver'i*ni (Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 2008) öneririm. Aliyar Demirci'nin *İkinci Meşrûtiyet'te Meclisi 1908-1912* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2006) kitabı ile devam edilebilir. Târik Zafer Tunaya hocamızın bu alandaki bütün eserleri muhakkak okunmalıdır. Ahmet Demirel'in *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup* (İletişim Yayınları, İstanbul: 1994) kitabı dönemin atmosferini öğrenmek için kaçırılmaz fırsattır. Bol ve güzel fotoğraflar ve görüntülerle ilgilenenler *İkinci Meşrûtiyet'in İlk Yılı* (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2008) ile Sacit Kutlu'nun *Didâr-ı Hürriyetine* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2004) ve Osman Köker'in *Yâdigâr-ı Hürriyetine* (Birazamanlar Yayıncılık, İstanbul: 2008) bakabilirler.

CUMHURİYETTEN ÖNCE 'CUMHURİYET' VAR MIYDI?

Târimizde cumhuriyetçiliğin düşünsel bir kökü var mıdır? Varsa nereye kadar uzanır? Yanıta Nâmık Kemâl ve kuşağından başlayalım mı?

Birinci Meclis döneminde hiç telâffuz edilmeyen, hattâ tam aksine sonuna kadar inkâr edilen cumhuriyet, ilk kez 1923 yılının Şubat ayında bizzat Atatürk'ün ağzından gündeme getirilmişti. Ancak bu târihten sonra yeniden bir suskunluk devrine girilecektir. Öyle ki, Hüseyin Cahit Yalçın, saltanat ile hilâfetin ayrıldığı ve saltanatın kaldırıldığı sırada *Tarım* gazetesinde cumhuriyet ilâmından söz ettiğinde, herkes onu eleştirmek ihtiyacını duymuştu.

Cumhuriyetin yeniden gündeme gelmesi çok daha geç bir târihte, ancak 1923 yılının sonbaharında, Eylül ayının son haftasına girildiğinde mümkün olabilecektir. Yâni cumhuriyet, ilâmından sâdece bir ay önce siyâsî gündemde yer alabilmiş ve basında bu konuda gerçek bir tartışma açılabilmesi mümkün olabilmişti. Bu aşamada cumhuriyet, millî egemenliğin doğrudan ve doğal bir sonucu olarak yorumlanmış ve zâten 23 Nisan 1920 târihinde açılan Birinci Meclis'ten beri fiilen bir cumhuriyet idâresinin varlığı vurgulanmıştır. Cumhuriyet, hilâfetin değil, saltanatın bir seçeneği idi. Hattâ cumhuriyetin Islâmî temeli de vurgulanmadan edilememiştir.

Cumhuriyet İslâm dininin esâsındandı!

Tıpkı bir zamanlar Nâmık Kemâl ile kuşağının ve sonraki kuşakların yaptığı gibi, İslâm'ın ilk zamanlarda zâten cumhuriyet idaresi olduğu bir kez daha ve açıklıkla vurgulanmak ihtiyâcı hissedilmiştir. Cumhuriyet İslâm dininin esâsındandı. Nitekim Cumhuriyet'in ilânı bile dualar okunarak olacaktır. Bu aşamada dahi cumhuriyetin meşruluğu İslâm ile sağlanmak isteniyor ve buna ihtiyaç görölüyordu. Zâten cumhuriyetin ilânından yaklaşık bir yıl önce ve Birinci Meclis döneminde 1 Kasım 1922 târihinde saltanatla hilâfetin birbirinden ayrılmasında olsun, yeni halifenin seçilmesi sürecinde olsun ve nihayet Cumhuriyet'in ilânında olsun, Meclis kararları İslâm temelinde meşrûlaştırılmak isteniyordu.

Ziyâ Paşa ve cumhuriyet

Kaya Bilgegil, *Ziyâ Paşa Üzerinde Bir Araştırma* adlı eserinde, Ziyâ Paşa'nın İsviçre'deki cumhuriyet idaresini övdüğüne dikkat çekiyor. 1870 yılında İsviçre'nin başkenti Cenevre'ye gelmesinden sonra *Hürriyet* gazetesinde yayınlanan, *Idâre-i Cumhûriyye ile Hükûmet-i Şahsîyyenin Farkı* başlığını taşıyan makalesinde Ziyâ Paşa, cumhuriyet yönetiminin halk yönetimi olduğunu, cumhuriyette sultân, imparator, sadrâzam olmadığını, hürriyet, mal ve mülk güvenliği olduğunu, angaryanın bulunmadığını, basın yasalar çerçevesinde serbest olduğunu, halkın seçtiği bir meclis bulunduğunu, yasaların meclis tarafından kabul edildiğini, medeni hukukun geçerli olduğunu, meclis üyelerinin ayrıcalıklarının sâdece üyelik dönemleri ile sınırlı kaldığını, bunun dışında meclis üyeleri ile halk arasında bir ayrım olamayacağını, yargının bağımsız olduğunu, mahkemeler üzerinde meclisin ve başkanının müdahale etme imkânının bulunmadığını ve yasalar önünde herkesin eşit olduğunu yazıyordu.

Mithat Paşaya yapılan ithamlar

Enver Ziyâ Karal'm *Osmanlı Târihi* kitabından öğreniyoruz ki; henüz Birinci Meşrûtiyet'in ilânından hemen sonra 1877 yılında İkinci Abdülhamid'in danışmanlarının, Mithat Paşa'nın sürgün

edilmesi sürecinde, Mithat Paşa'nın cumhuriyet ilân etmek ve Mekke Şerif'i'ni de cumhuriyetin başına getirmek, yâni cumhurbaşkanı seçtirmek istediği şekilde dedikodu etmeleri, ortada görünür hiçbir cumhuriyetçi akım olmadığı halde, tek başına cumhuriyet ve cumhuriyetçiliğin siyâsî iktidar için birinci derecede tehlikeli olduğuna işaret ediyordu.

Mutlak monarşiden meşrutî monarşiye geçişin daha ilk basamağında, meşrutî bir idareden sonra gelebilecek mantıki bir talep olarak cumhuriyetçilik, ancak bir sonraki adımı teşkil edebilirdi. Lâkin Mithat Paşa'nın cumhuriyetçi olmasına zâten imkân yoktu. Osmanlı siyasal elifinden olup da, meşrutî bir idare için çaba göstermiş bir yöneticinin, projesinin daha başlangıcında bir sonraki gündem maddesini ifâde etmesine ne gerek vardı, ne de imkân. Nitekim kendisinin idama mahkûm olması ile sonuçlanacak yargılaması sırasında da bu yönde bir suçlama ile karşılaşmamıştı.

Nâmık Kemâl cumhuriyeti reddetmişti

Nâmık Kemâl'e gelince: Ahmet Mithat Efendi'ye yazdığı 24 Ağustos 1878 tarihli bir mektubunda, "Fransa Cumhuriyeti'nin Kânûn-ı Esâsî'si yolunda bir şeyin memâlik-i Pâdişâhî'de kaabiliyet-i icrasını hiç hatıra getirmedim; çünkü meslekimde Cumhur yapmak efkârında değilim. Bir Saltanat-ı meşrûta'nın öyle bir Kânûn-ı Esâsî ile idaresi kabil değildir." demektedir. Aynı mektubunda şunu da ilâve ediyordu: "Yalnız şunu demek isterim ki, vatanın selâmeti, öyle hukûk-ı Pâdişâhî'yi ihlâl edecek veya mülkümüzde bir cumhurun Kânûn-ı Esâsî'sini tutacak şeylere muhtaç değildir; bi'l-'akis hilâfet kuvveti ile bir usûl-i meşveret teşkiline mütevakıf idi. Bendeniz de o maksada tevîk-i hareket ettim. Zât-i vâlânız cumhur yapmak veya usûl-i meşveret'ten hukûk-ı Pâdişâhî'yi tarh etmek fikrinde iseniz, orasını bilemem." (*Nâmık Kemâl'in Husûsî Mektupları*, (İstanbul ve Midilli Mektupları I), (Cilt: 2), (Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel), s. 222-225).

Pertev Naili Boratav, *Nâmık Kemâl'in Gazeteciliği* adlı makalesinde, onun Osmanlı Devleti için meşrûtiyeti gerekli gördüğünü yazmak-

tadır. Kendisi Osmanlı Hanedanı'nın saltanat hakkını da tartışma konusu yapmıyordu. Bekir Sıtkı Bay kal da, *Nâmık Kemâl'e Göre Avrupa ve Biz* adlı makalesinde, Nâmık Kemâl'in yaklaşımını yine Kemâl'in kaleminden şöyle özetlemektedir:

"Devlet şeklimizin değişmesi, hâlihazırda müstebit idarenin yerine milletin kendi mukadderatını bizzat kendisinin tâyin etmesine imkân verecek bir rejimin kâim olması, her işin başında gelir. Asrımızda mevcut hükümet şekilleri içinde cumhuriyet vâkâ 'efdâl-i hükümet' olan bir şekildir. İslâmiyet dahi bidayette bir nevi cumhuriyetti.

Fakat cumhuriyet rejimi bizde kabili tatbik değildir. Çünkü cumhuriyet bizi batırırdı. Binâenaleyh memleketimizde cumhuriyet yapmak kimsenin aklına bile gelmez. Şu hâlde bizim kabul edeceğimiz devlet şekli, Osmanlı Hanedanı idaresinde bulunacak bir meşrutî idaredir ki, bu da usûlü meşveretin ve şûrâyî ümmetin tesisi ile kabildir. Biz buna Şeriat ve İslâmiyet nâmına dahi muhtacız.

Bizde pâdişâha 'irâdei ümmet ve usûlü hürriyet' üzre icrayı hükümet etmek hakkı verilmiş olup, ünvânı 'sahibi mülk'tür. Fakat 'mâlikül mülk' değil... Şûrayı ümmetin kabulü, pâdişâhın hukukuna hâlel getirmediği gibi, bid'at de değildir. Heyeti içtimâîyemizde mevcut ne lisân ihtilâfı ve ne de bilgisizlik, şûrayı ümmetin teşkiline mâni teşkil etmez.

Bizim için usûlü meşverette Avrupa meb'usan meclislerini taklit etmek zarureti vardır. Yeniçerilerin ilgâsına kadar biz de bir nevi meşveret ile idare olunurduk. Her kışla müsellâh bir şûrayı ümmet mesâbesindeydi. Nezâret hakkının nasıl olsa muayyen bir fırkaya inhisar etmesi zarurîdir. Bunun için yegâne çâre tevkilden ibarettir.

En muntazam büyük devletler, Amerika, İngiltere, Almanya ve Fransa'dır. Acaba bunlardan hangisini taklit etmeliyiz? Amerika cumhuriyet olduğundan, bu hususta bize numune teşkil edemez. İngiltere ve Almanya'da zadegan mevcut olduğundan örnek olarak bunlar da mevzuu bahis olamazlar. (...)

Şu hâle göre, taklit edeceğimiz yegâne devlet olarak geride Fransa kalıyor. Biz ise, insan hürriyetini dünyâya ilân için bir asır evvel bayrak açmış ve şeref itibariyle yeni zamanlarda bütün milletlere

takaddüm etmiş olan Fransa kadar, hattâ ondan daha ahrârâne bir nizam ile idare olunabilecek bir kaabiliyetleyiz. Bütün terbiyesine rağmen, Fransız halkı ateş meşrep ve teceddüde fazla mail olduğu gibi, hareketlerinin esâsını akıl teşkil ettiğinden, zahiren 'güzel bir safsatanın şevkiyle istidlalin neticesini bozarlar.' Ellerindeki hürriyetlerine rağmen hiç zabt olunamazlar. Büyük cumhuriyetten beri otuz, kırk türlü hükümet teşkil ettikleri ve hepsini de yine kendileri bozdukları bu hâllerinin bir delilidir.

Halbuki sükûnet ve metanet bizim esas vasfımızı teşkil ettiğinden, hareketlerimizde ifrâda varmayız, siyâsetimize konulan haddi tecâvüz edemeyiz. 600 seneden beri birkaç yüz ihtilâl yaptık. Hepsinde yalnız baştaki şahıslar değişti. Fakat idare şeklimiz olduğu gibi kaldı. Binâenaleyh biz devlet şeklimiz için Fransa'yı numune olarak alabiliriz ve onun 'nizâmât-ı esâsiye'sini bir takım tadilât ile memleketimizde tatbik edebiliriz. Bizde mevcut Gülhâne Hattı, Islâhat Fermanı, nutku hümâyûn, medenî bir devletin esas nizamlarını teşkil edecek mâhiyette değildir. Birçok yerlerinde kâfi miktarda vuzuh olmadığı gibi bir takım tezatlar ve zâid cihetler de vardır." (Bekir Sıtkı Baykal, "Nâmık Kemâl'e Göre Avrupa ve Biz", *Nâmık Kemâl Hakkında*, (Büyük Şâirin Yüzüncü Doğum Yıldönümü Münâsebetiyle Dil ve Târih-Coğrafya Fakültesi Profesör ve Doçentleri Tarafından Hazırlanmıştır), Dil ve Târih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1942, s. 206-208).

Niyazi Berkes, *Nâmık Kemâl'in Fikrî Tekâmülü* adlı yazısında, onun "muarızları"nın "Osmanlı Hanedanı'nı ıskat edip cumhuriyet kurmak istiyor" suçlamalarına karşılık olarak, "İslâm iptidayı zuhurundan bir nevi cumhur değil miydi?" diye sorduğunu, fakat cumhuriyet fikri üzerinde asla durmadığını ve hattâ cumhuriyetin bizi batıracağını kabul ettiğini yazıyor. O "bizde cumhur yapmak da kimsenin aklına gelmez, fakat icrasında imkân olmamakla hak bâtil olmuş demek değildir" diyordu.

Nâmık Kemâl şunları yazıyordu: "Biz hükümetin emrû icrasını, biâtı meşrûa ile Âli Osman'a tevdi ettik. Dâima Âli Osman'ı isteriz. Dâima idârei meşruta talebindeyiz." Meşveret usûlü Şeriata

da uygundu: "Zira Devleti Âliyye tâ Yeniçeriler kalkıncaya kadar yine idârei ümmet ve binâenaleyh bir nevi usûlü meşveretle idare olunurdu. Mebusana vereceği hakkı nezâreti ahâli binnefis kendi icra ederdi."

Meşveret usûlü İslâmiyet ile bidat değildi: "Madem ki şer'an meşveret usûlü kabul edilmiştir. Esas mevcut olduktan sonra icraatta olan teferruatını icmâi ümmet tâyin eder. İcmâi ümmetle yapılan şeyler bidat değil, dinin usûlünden olur." Berkes, bu görüşlerden hareketle, Nâmık Kemâl'in görüşlerini şöyle özetliyor: "Bu esas kabul edilince işin tatbikatında yeni bir şey icadına lüzum yoktur. Mevcut meşrutî devletlerden birinin teşkilâtı esâsîyesini numune olarak alıp, bunlardan 'zaman ve mekânımıza ve ahlâk ve adâtımızca iktizâ eden tadilâtı icra ederek' bir teşkilâtı esâsîye meydana getirmek kâfidir." Berkes, Nâmık Kemâl'in bir başka yazısını da şöyle aktarıyor: "Biz pâdişâhımızı İngiltere'de olduğu gibi her şeyden müstesna tutarak idareyi yalnız vükelâya bırakamayız. Çünkü, pâdişâh vazifei adaletin icrasına şer'an memurdur." (Niyazi Berkes, "Nâmık Kemâl'in Fikrî Tekâmülü", *Nâmık Kemâl Hakkında*, (Büyük Şâirin Yüzüncü Doğum Yıldönümü Münâsebetiyle Dil ve Târih-Coğrafya Fakültesi Profesör ve Doçentleri Tarafından Hazırlanmıştır), Dil ve Târih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1942, s. 228-229).

Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* adlı eserinde, aynı konuya şöyle işaret ediyor: "Monarşik bir sistem kaçınılmaz olarak bir İslâmî siyâsî rejim değil, yalnızca muhtemel bir İslâmî siyâsî rejimdir. Kemâl buradan hareketle gerçekte İslâm devletinin başlangıçta 'bir tür cumhuriyet' olduğunu ifâde eder."

Nâmık Kemâl'in kaleminden aktarmak gerekirse: "Halkın hâkimiyeti hakkı tasdik olunduğu surette cumhur yapmaya da istihkakı itiraf olunmak lâzım gelmez mi demek, ne demek? O hakkı dünyâda kim inkâr edebilir? (...) Cumhurun bizi batıracağı başka mesele... Onu da kimse inkâr etmez. Bizde cumhur yapmak da kimsenin aklına gelmez. Fakat icrasında imkân olmamakla hak bâtıl olmuş demek değildir." (Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşünce-*

sinin Doğuşu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 329-330). Nâmık Kemâl'in ilke olarak cumhuriyeti tamamen reddetmemekle birlikte, Osmanlı için geçerli görmediğini söyleyebiliriz.

Bizde niçin cumhuriyetçilik eksik kaldı?

Asıl önemli soru, Osmanlı Devleti'nde, toplumda ve siyâsî elite 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın da neredeyse ilk çeyreğinde niçin cumhuriyetçi bir düşüncenin doğmadığıdır. Bizde cumhuriyetçilik düşüncesinin kökenlerini ya da cumhuriyetçi bir siyâsî akım arama çabamızı, herhalde Birinci Meşrûtiyet yıllarına, Yeni Osmanlılar düşüncesine kadar kadar ancak geri götürebiliriz.

Bunun nedenini, sâdece siyasal düşünce târihine yönelik araştırma çabalarının azlığı ya da yok denecek kadar az olmasına bağlamak da yeterli olmaz. Hattâ haksızlık da olur. Çünkü bu dönemden, yâni İkinci Meşrûtiyet'ten önce cumhuriyetçi bir yaklaşımın izlerini aramak, herhalde beyhude bir çabadan ibaret kalacaktır. Sâdece bu kadar da değil. Aksine, Târik Zafer Tunaya Hocamızın "Cumhuriyetin laboratuvarı" olarak nitelediği İkinci Meşrûtiyet yıllarına uzanan bir cumhuriyetçilik akımının varlığını bulmak, hiç de kolay değildir. Bunu yapabilmek için İkinci Meşrûtiyet döneminin siyâsî düşünce ve fikir akımlarının târihine ilişkin birinci elden araştırmalar sonucunda kaleme alınmış ve bâzıları klâsik olmuş önemli araştırmalara bir göz atmak yeterlidir.

Belki daha da garip olan nokta, Yeni Osmanlılar kuşağının yazıp çizdikleri arasında cumhuriyet ile ilgili kısmın biraz daha geniş tutulabilmesidir. Gerçi bu kuşaktan hiç kimse cumhuriyeti ve cumhuriyetçi bir düşünceyi savunmamış, hattâ aksine hepsi de cumhuriyeti kınamak yolunu seçmiştir. Daha en başından cumhuriyetçi olmak siyâsî bir itham aracı olmuştur. Cumhuriyetin ilânına kadar da bu durumun devam edegeldiğini söyleyebiliriz. Yeni Osmanlılar kuşağının cumhuriyetçi olması için hiçbir neden yoktu. Meşrutî bir yönetime geçilmeden cumhuriyetçi olmak hayli radikal bir tutum sergilemek olurdu ve bu türden bir beklenti içinde olmamız en azından haksızlık olur.

Ancak Jön Türk kuşağının da benzer bir eğilim içinde olması bir bakıma şaşırtıcıdır. Bunun nedeni, sanırım öncelikle "reel politika" da yatar. Osmanlı siyasal elitinin muhalif kısmı, Yeni Osmanlılar kuşağında doğrudan sultâna karşı olmak yerine sadrâzama karşı olmak gibi bir taktik siyâset izlemeyi uygun görmüştü. Böylece sultân ile uzlaşmak ve anlaşmak imkânı ortadan kaldırılmıyor ve tâbiri caizse köprüler atılıp gemiler yakılmıyordu. Bu "ince ayarlı siyâset", bizzat saltanatı tartışma konusu yapmaya hiç uygun değildi.

Jön Türklerde de benzer bir siyâsî eğilim görülür. Her iki kuşaktan da pek çok siyâsî muhalifin biyografilerinde zaman zaman bizzat sultân ile anlaşarak\uzlaşarak, devlet görevleri almaları ve "merkez"e dönebilmeleri, bu incelikli politikanın bir sonucu olarak görülmelidir. Bununla birlikte Jön Türk kuşağından bâzı isimler daha radikal bir tavır sergilemişler ve zaman zaman sultânı da hedef almışlardır. Bu noktada da doğrudan saltanata ya da hanedana bir eleştiri yöneltilmemiş, aksine daha geleneksel bir şekilde sultân değişikliği ile yetinilmek yeterli görülmüştür. 1908 İkinci Meşrûtiyet'in ilânından sonra dahi İkinci Abdülhamid'in saltanatını muhafaza edebilmesi, bize bu tür "ince politika"ların, siyâsî sahnenin her iki tarafında da bulunan oyuncular tarafından ustalıkla oynanabildiğini gösteriyor.

Saltanat ve hilâfet et ve tırnak gibi

Ancak, sanırım saltanatı ortadan kaldırmayı öngören bir cumhuriyetçi ideolojinin oluşamamasını, sâdece bu tarz bir siyaset anlayışına dayandırmak da yeterli olmaz. İslâm da herhalde siyâsî eliti aynı yönde etkileyen önemli bir öge olarak kabul edilmelidir. Kanımca saltanatla hilâfetin "et ve tırnak" örneği birbirinin içine girmiş olması ve ayrılabilir ya da ayırt edilebilir özelliğini yitirmesi, cumhuriyetçi bir düşüncenin bütün ön koşullarını ortadan kaldırıyordu.

Pratikte siyâseten saltanata karşı çıkanlar, doğrudan doğruya halifeye ve belki de hilâfete de karşı çıkar duruma düşebilirdi.

İslâmiyetin öngördüğü dinî sınırlar içinde bu türden bir konum asla bağdaşamazdı. Aksine, daha en başından itibaren oluşturulması öngörülen yeni siyâsî projenin, yâni meşrutî monarşinin İslâmî açıdan meşrûlaştırılması gerekiyordu ve bütün gayretler buna tek-sif edilmişti. Gerek Yeni Osmanlılar ve gerekse Jön Türkler, siyâsî hedeflerini İslâmî meşruluk temeline oturtmak zorundaydılar. Meşrutî bir monarşi, ancak İslâmî bir temele oturtularak savunulabilirdi. Hattâ cumhuriyet bile aynı temele oturmak zorundaydı.

Fakat sultânın olmadığı bir siyâsî sistemde Hilâfet \ Halife nerede duracaktı sorusuna yanıt vermek kolay olmadığı gibi, hattâ belki mümkün de değildi. Bu bakımdan cumhuriyeti savunmak güç bir siyâsî konumdu. Cumhuriyeti İslâmî bir kisve altında savunmaksa, sâdece güç değil, aynı zamanda tutarsız bir çaba dahi olabilirdi. Bu bakımdan üzerinde pek az durulsa dahi cumhuriyetin İslâmî özelliğine dikkat çekmeden bunu yapmak söz konusu olamazdı. Cumhuriyet İslâm ile bağdaşabilirdi, tıpkı meşrutî monarşinin bağdaşabildiği ya da bağdaşabileceği gibi... Nitekim yapılmak istenen de bu olmuştur.

Bu noktada bir varsayımda bulunmak istiyorum: Hilâfet bir kurum olarak Türklerin eline geçmemiş olsaydı ve Araplarda kalmaya devam etseydi, bu takdirde Osmanlı siyâsî eliti içinde saltanata karşı çıkan ve cumhuriyetçi bir yön arayışı belki de kolaylaşabilirdi. Dinî bir yönü bulunmayan saltanata ilke olarak karşı çıkmak, İslâmın meşruluk temeli açısından da mümkün olabilirdi. Oysa saltanatın hilâfet ile iç içe girmiş olması karşısında, bu yönde bir girişim daha başından önlenmiş oluyordu.

İlânından sonra cumhuriyet karşıtlığı hiç olmadı

Cumhuriyetin ilânından önceki ve sonraki, cumhuriyetin kendisine değil de, ilân ediliş tarzına ve işin aceleye getirildiği yönündeki eleştiriler dikkate alındığında, cumhuriyet idâresinin kendisine yönelik ciddî bir tepkinin oluşmamış olması dikkat çekicidir. Tartışma, saltanatın alternatifi olarak cumhuriyet üzerine değil de, hilâfetin yeni idare şekli içindeki yeri ve rolü üzerine odaklaşacaktır. Cum-

huriyetin, hem cumhurbaşkanı ve hem de halifesi olabilir miydi sorusu, bu tartışmaların belkemiğini oluşturur. Öyle görülüyor ki, bu soruya olumlu yanıt verebilenlerin sayısı çok azdı. Kanımca hilâfetin korunabilmesi için harcanan çok kez üstü örtülü çabalar, bunun çok güç olduğunun herkes tarafından anlaşıldığını açıkça göstermektedir. Ancak saltanatın yeniden tesisi konusunda ciddî hiçbir siyâsî aktivite olmadığı da açıktır.

O günden bugüne cumhuriyet aleyhtarı yaklaşımların büyük ölçüde ve genellikle saltanatçı değil de **hilafetçi** eğilimde olması, biraz da bu geleneğin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyet karşıtı ve saltanat lehinde bir siyâsî muhalefetin hiçbir dönemde güçlenememiş olması, saltanatın meşruluk temellerinin tamamen ortadan kalkması olarak yorumlanabilir. Mütâreke dönemi ve Millî Mücadele sırasında saltanatın gösterdiği tavır ve bu tavrın sonucunda ülkeden ayrılmak zorunda kalan sultân ve halifenin hiçbir anlamda meşruluk temelini kalamayacağı açıktır. Ancak toplumda asıl büyük tepkinin hilâfetin kaldırılması ile oluşacağını vurgulamak gerekir.

Gerek mütâreke ve gerekse Millî Mücadele dönemlerinde de bir cumhuriyetçi akıma ya da düşünceye rast gelmek mümkün değildir. Aksine son dönemde de cumhuriyetçilik, tıpkı eskiden olduğu gibi siyâsî bir itham ve suçlama nedeni olmaya devam edegelmiştir. Ankara Hükûmeti'ne yapılan saldırılarda onu meşruluk dışına itmeye yönelik siyâsî ithamların arasında cumhuriyetçi olmak ve cumhuriyet kurmak istemek de vardı. Ankara Hükûmeti ise, bu tür suçlamalara karşı son derece hassas davranmak zorunda kalmıştır. Cumhuriyetin ilânından hemen öncesine kadar bu yönde bir çaba ve faaliyet olmaması da dikkate değer bir husustur.

1924 ANAYASASI'NI KURUCU MECLİS YAPMADI

*1924 Anayasası tek partili bir meclis tarafından hazırlandı;
fakat sanıldığıının aksine önemli tartışmalara neden oldu;
pek çok madde önerisi reddedildi ya da değiştirildi.*

1924 Anayasası sâdece CHP'lilerden oluşan İkinci Meclis tarafından gündeme alındı; hayret edilecek nokta, bu sırada tek parti yönetimi henüz kurulmadığı ve kurulacağına ilişkin bir işaret de bulunmadığı halde, CHP içinde Meclis'e yansıyan tartışmaların serbestliği ve çeşitliliğidir. Yeni anayasanın tartışılmaya başlandığı şu günlerde ilkinin yarattığı bâzı görüş ayrılıklarım hatırlamanın zamanıdır.

Günümüzde dillendirilen olağan meclislerin anayasa yapamayacaklarına ilişkin görüş de, İkinci Meclis'in toplanmasından sonra yapılan bu yeni anayasanın yapım süreciyle çelişmektedir. İkinci Meclis, Cumhuriyet'ten önce seçilmiş, Cumhuriyet'i ilân etmiş ve ardından da yeni bir anayasa yapımına karar vermişti. Bunu yapan bizzat CHP idi. Günümüzde anayasaların ancak kurucu meclisler eliyle yapılabileceğine ilişkin görüşlerin kaynadığı ise, 27 Mayıs sonrasındaki siyasal pratiktir. Zâten eğer öyle olsaydı, 1982 Anayasası'nın da meşruluk temeli tartışmalı olurdu; ne de olsa Kurucu Meclis tarafından değil, Danışma Meclisi ile MGK tarafından kaleme alınmıştı!

Ayrıca, anayasanın maddelerini değiştiren bir olağan meclisin, daha çok maddeyi niçin değiştiremeyeceği sorusuna verilecek yanıt merakla beklenmeyi hak etmektedir. Acaba olağan meclislerin anayasanın belirli sayıdaki maddelerini değiştirmeye yetkili, fakat daha fazla sayıdaki maddelerini ise değiştirmeye yetkisiz olduklarına ilişkin bir anayasa maddesi mi vardır? O hâlde soru basittir: Olağan meclisler anayasanın kaç maddesini değiştirmeye yetkilidir? Araya belirli süreler konulmak kaydıyla parça parça değiştirmek uygun mudur? Bir kurucu meclis oluşturmaya kalkışmak anayasaya açıkça aykırı olduğuna göre, bu görüşün tek amacının yeni bir anayasa yapımına set çekmek olduğu gayet açıktır.

Güçler birliği ilkesi

1924 Anayasası, Birinci Meclis geleneğini sürdürerek güçler birliği ilkesine göre düzenlenmişti. Zâten Atatürk de Birinci Meclis'te olsun, daha sonra olsun, yaptığı bütün konuşmalarda, güçler birliğinden yana tavır almış; güçler ayrılığını savunan düşünceleri ve görüşleri sert bir şekilde eleştirmişti. Atatürk, 1921 yılının başlarında Meclis'te yaptığı bir konuşmada, güçler ayrılığı ilkesinden söz eden üyelere karşı çıkıyor ve güçler birliğini savunuyordu. Hayâtı boyunca da bu düşüncesine sâdık kaldı. Bu bakımdan Atatürk'ün partisi olmakla övünen CHP'nin hâlihazırda nasıl olup da güçler ayrılığı tezini öne sürdüğünü anlamak kolay değildir; aslında bu önerinin de yeni olmadığına ve CHP'nin anayasal ilke olarak güçler birliğinden güçler ayrılığı formülüne çok daha eski târihlerde, daha DP iktidarının sonlarında geçtiğini hatırlamak gerekir.

CHP'nin elli yıldan uzun bir zaman önce de tıpkı bugün gibi geçmişine sahip çıkmamayı tercih ettiğini görüyoruz; bunu hiçbir zaman yüksek sesle dile getirmek istemese de. Çünkü, o zaman olsun, bugün olsun parti yönetimi hem Atatürk'ün ilkelerinden vazgeçtiği yolunda bir görüntü vermekten kaçınmaya çalışıyor, lokal diğer yandan da günlük politikanın gerçekleri karşısında direnemiyordu.

Bu ilke gereğince egemenliğin sahibi olan millet, vekâlet verdiği temsilcileri aracılığıyla egemenliğini hiçbir güçle paylaşmadan kullanabiliyordu; yâni Meclis'in yapamayacağı hiçbir şey yoktu; bağlı olduğu tek şey anayasanın kendisiydi. Anayasa komisyonu üyesi Celâl Nuri Bey, güçler birliği ilkesine son derece özen gösterildiğini, çünkü Meclis'i ve Cumhuriyet'i yaratanın bu ilke olduğunu açıklıyordu. Meclis doğrudan milletti ve "istediği gibi" yürütmeyi tanzim ederdi.

Komisyon, anayasanın bir kurucu meclis tarafından yapılması gerektiği yönündeki görüşlere katılmadığını belirtiyordu. İzmir milletvekili Şükrü Bey, güçler ayrılığından yana olan düşünceleri eleştiriyor ve bunun yanlış bir fikir olduğunu açıklıyordu. Hattâ Tunalı Hilmi, Türkiye devletinin bir halk devleti olduğunun anayasa geçmesini istiyordu. Ne var ki bu öneri taraftar bulmayacak ve reddedilecektir. Yine Tunalı Hilmi'nin Türkiye devletinin halk cumhuriyeti olduğu yönündeki önergesi de aynı akıbete uğrayacaktır.

Atatürk'e bile verilmeyen yetkiler

Anayasa önerisinde cumhurbaşkanına hükümetin görüşünü alarak gerekçesini Meclis'e ve millete bildirmek şartıyla Meclis'i erken seçime götürme yetkisi tanınıyordu. Bu açıkça Meclis'i fesh yetkisiydi. Ancak daha işin başında madde geniş tartışmalar yaratmıştı; o kadar ki, Anayasa Komisyonu Başkanı Yunus Nâdi, daha tartışmalar başlamadan söz almak isteyen üyelerin sayısının fazlalığını görünce komisyonun maddeyi geri almak istediğini açıklamıştı. Bu öneri bile tek başına usûl tartışmaları yaratmıştı.

Saruhan milletvekili Reşat Bey, bizzat Atatürk'e verilmek istenen yetkiye karşı çıkıyor ve "Gazi Paşa hazretleri kat'îyyen emin olsunlar ki, millet yine kendi tâbir ve tavsiyeleri veçhile hâkimiyetlerinden bir zerresini ismi ve makamı her ne olursa olsun ve kim olursa olsun hiçbir makama, hiçbir ferde tevdi ve teslim etmeyecektir." diyor ve bu konuşma Meclis'te "yaşa" sesleri ve alkışlarla karşılanıyordu! Reşat Bey'e göre, "ferdi saltanat, ferdi hâkimiyet" göçüşünde bulunanlar millet gözünde töhmet altına

gireceklerdi. Bizzat Atatürk bir zamanlar hâkimiyeti millîyeden ödün verilemeyeceğini açıklarken, Reşat Bey, şimdi artık bu görüşten vaz mı geçildiğini soruyordu. Bizzat Başbakan İsmet İnönü ile kişisel polemiğinden sonra da, alkışlar arasında devamla, "Allah reisicumhur olsa, kat'î arz ediyorum, kestiriyorum, ('hâşâ' sesleri) Hâşâ, melâikei kiram heyeti vekile olsa fesih selâhiyetini verecek yoktur." diyordu.

Bir üye de, bu yetkiden dolayı Meclis'in özgürce çalışıp karar alamayacağından endişe ettiğini söylemişti. Her an dağıtılmak endişesiyle Meclis kendisini serbest hissedemez ve karar alamazdı. Hiç kuşkusuz fesih yetkisi eski günlerin kötü tecrübelerini de çağrıştırıyordu. Sultânlara tanınan yetki çok kez suistimâl edilmiş ve demokratik gelişmelerin önüne set çekmişti. Bu tecrübeler hafızalarda yer etmiş iken, yeniden aym yetkinin gündeme gelmesi, pek çok Meclis üyesi için kabul edilemezdi.

Karasi milletvekili Süreyya Bey, hâkimiyeti millîye ile cumhuriyet arasında kurulan ve cumhuriyeti, hâkimiyeti millîyenin en yüksek şekli gören anlayışa karşı uyarıda bulunma ihtiyâcını hissetmiş olmalıydı ki, pek çok cumhuriyetin hâkimiyeti millîye ilkesinden uzak idareler olduğunu vurgulamaktaydı. Bunlar ancak lâfın gelişi böyleydi; gerçekte ise Meclis'in fesih yetkisi, aslında güçler birliği ilkesine de aykırıydı. Güçler birliği ilkesi uyarınca hâkimiyeti millîye esâsına uygun şeklin bu olmadığını, aksi davranışın olsa olsa irtica olacağını açıklıyordu. Yeniden "taht ve saltanat kurulması" mümkün değildi artık. Milletın yegâne egemenlik kurumu olan Meclis'i dağıtacak yetkinin bir şahsa verilmesi kabul edilemezdi. Eski acı tecrübeler de zâten verilmemesi gerektiğini söylüyordu.

Bütün bu sert eleştiri ve tartışmalardan sonra Recep Peker, vatanın yüksek çıkarları gerektirdiğinde bu yetkinin cumhurbaşkanında olmasında ısrar ediyordu; onun yeni önerisine göre, fesih karârının yürürlüğe girmesi için karârın Meclis'in üçte iki çoğunluğunca reddedilmemesi yeterli görülmeliydi. Ne var ki önerge kabul edilmeyecektir. Fesih yetkisi Meclis'te 130 üyenin katıldığı oturumda 126 üyenin oyuyla reddedilecektir.

Cumhurbaşkanının bugün olduğu gibi yedi yılda bir seçilmesi önerisi de çok tartışıldı. Süre uzun bulunmuştu. Ayrıca Meclis tarafından seçilen cumhurbaşkanı bir sonraki Meclis'e üye olarak seçilemezse ne olacaktı? Yunus Nâdi, istikrar amacıyla sürenin uzun tutulduğunu belirtiyordu. Ebubekir Hazım Tepeyran, "Yalnız Gazi Paşa hazretlerinin bütün dünyâca ve bizce müsellem fitrâtî nâdiranelerini göz önüne alarak, tabîî ona göre kânunu esâsî yapılmaz. Binaenaleyh ona kemâli hürmetimiz, kemâli emniyetimiz olmakla beraber biz de düşünürüz. Çünkü maalesef kendilerine hayâü ebediye vermek bizim elimizde değildir." diyordu. Anayasa komisyonu üyesi Celâl Nuri Bey, sürenin Atatürk'ün şahsı için öngörülmemiş olduğunu vurgulamak istemişti.

Süreye ilişkin uzun görüşmelerden sonra; yedi yıllık süre Meclis'te dörde düşürülmüştü. Bu suretle güçler birliği ilkesine de uygun bir şekil bulunmuş oluyordu. Cumhurbaşkanının Meclisçe seçileceği ilkesi kabul görmüştü; süresi de belirlenmişti; buna karşılık ilk formülde olmayan bir şekil de gündeme gelmişti. Cumhurbaşkanının muhakkak Meclis içinden seçilmesi ilkesi. Böylece cumhurbaşkanı partisiyle ilişkisini devam ettirebilecek, fakat Meclis görüşmelerine katılamayacağı gibi, oy da kullanamayacaktı.

Yunus Nâdi, cumhurbaşkanına getirilen bu kısıtlamalara karşı çıkmıştı. Bâzı üyeler ise Meclis dışından da cumhurbaşkanı seçilebilmesinin yararına değiniyorlardı. Ne var ki, bu öneri yerinde görülmeyecek ve cumhurbaşkanının dört yılda bir Meclisçe ve Meclis üyeleri arasından seçilmesi uygun görülecektir. Oysa Hakkı Târik Us, cumhurbaşkanının Meclis'teki görüşmelere katılmasından ve oy kullanmasından yanaydı. Diğer yandan, gerekirse cumhurbaşkanının hükümete başkanlık edebileceği kabul edilecektir. Ancak gerektikçe Meclis'e de başkanlık edebileceğine yönelik öneri kabul görmemişti.

Cumhurbaşkanının meclisten geçen yasa tasarılarını veto edebileceğine yönelik hüküm de epey tartışma yaratmıştı; güçler birliği ilkesinin bu suretle göz ardı edildiğini belirten üyeler, Meclis'in ikinci kez üçte iki çoğunluk bulmasını öngören bu yöntemin doğ-

ru olmadığı karaşıındaydılar. Feridun Fikri Bey Meclis'in yasama yetkisini kısıtlayan bu veto yetkisine karşı çıkıyordu. Nitekim eleştiriler ciddîye alınacak ve cumhurbaşkanının bugün olduğu gibi yasa tasarılarını ikinci kez görüşmek üzere Meclis'e yeniden iade etmesi uygun görülecek; yalnız Meclis'in belirli bir çoğunluk aranmaksızın tasarıyı yeniden onaylaması hâlinde cumhurbaşkanının tasarıyı onaylamak zorunda kalacağına hükmedilecektir.

Başkumandanlık yetkisinin cumhurbaşkanına verilmesini öngören madde de hayli tartışma yaratmıştı: Bu maddenin Atatürk'ün özel durumu göz önüne alınarak hazırlandığını belirten bâzı üyeler, gelecekte yâni Atatürk'ten sonra onun yerine gelebilecek sivil cumhurbaşkanları da olabileceğini belirterek, başkumandanlık yetkisinin siville bırakılamayacağını ileri süreceklerdir. Sonunda Recep Peker'in önerisi olan, başkumandanlığın Meclis'in manevî şahsiyetinde bulunduğu, ancak cumhurbaşkanı tarafından temsil olunduğu yolundaki hüküm **kabul** görecektir.

"Türkiye" kelimeleri "Türk" olarak değiştirilsin mi?

Mersin milletvekili Niyazi Bey, yasada yer alan bütün "Türkiye" kelimelerinin "Türk" olarak değiştirilmesini istemişti. Niyazi Bey, sâdece bunu önermekle kalmamış; "Türkiye" sözcüğüne de karşı çıkmıştı. "Türkeli" demek daha uygun olurdu. "Türkiye" kelimesi İtalyancadan geliyordu ve Arapçaydı. Ancak önerisi reddedilecektir.

Kadınlar da Türk müdür?

Milletvekili seçilme hakkını içeren ilgili madde görüşülürken, birdenbire gözden kaçan küçük bir ayrıntı gündeme geldi; madde, otuz yaşını dolduran her Türkün milletvekili seçilebileceğinden söz ediyordu. Bir milletvekili kadınların da böylece milletvekili seçilebileceğinden söz edince, çünkü kadınlar da Türktüler, tartışma açıldı. Feridun Fikri Bey, zâten amacın da bu olduğunu, kadınların da oy kullanacaklarını söyleyince, bâzı üyeler, bu görüşü desteklemekle kalmadılar, ayrıca anayasanın ilgili maddesi gereğince ortaya çıkacağını umdukları seçim yasasında bu durumun gerçekleşeceğini

de belirttiler. Hattâ komisyon görüşmeleri sırasında da bu konuya değinilmişti; ancak konunun seçim yasasıyla ilgili olduğu söylenmiş ve bu konuda çoğunluk oyu oluşmuş olduğundan, anayasa maddesi bu şekilde kaleme alınmıştı.

Fakat başka üyeler aynı görüşte değillerdi ve Recep Peker söz alma gereğini duymuştu. Peker, bâzı ifâdelerden kadınların Türk tanımı içinde yer almayacakları gibi bir yoruma gidilebileceğinden endişe ediyordu. Böyle bir görüş ya da değerlendirme tutanakta yer alırsa sakıncalı olurdu. Bir öneri de maddenin kadın-erkek her Türk şeklinde kabulü yolundaydı. Anayasa Komisyonu Başkanı Celâl Nuri Bey ise kadınların gelecekte oy kullanmasından ve milletvekili dahi seçilmelerinden yana olduğunu açıklıyor, ancak bunun sırasının henüz gelmediği gibi bir düşünce ile olsa gerek, maddenin "her erkek Türk" olarak değiştirilmesini istiyordu. Nitekim "kadın-erkek her Türk" şeklindeki değişiklik önerisi reddedilecek ve Peker de, "kadına hak vermediniz; bâri alkışlamayın yahu" diyerek, önerinin reddini protesto edecektir. Madde "her erkek Türk" olarak değiştirilmişti!

Meclis süresini uzatabilir mi?

Genellikle hatırlanmaz, fakat 1921 Anayasası'na göre Meclis sâdece iki yıl için seçilmişti; bu nedenle 1923 seçimi sonucunda oluşan Meclis'in ömrü iki yıla sınırlıydı; oysa şimdi anayasa yeniden yapılıyor ve Meclis'in süresi dört yıla çıkarılıyordu; peki o zaman bu Meclis iki yıllık mı olacaktı, yoksa yeni anayasaya göre dört yıl mı hüküm sürecekti sorusu da tartışmalara neden olacaktır. Bâzı üyeler, dört yılın etik olarak da, siyâsî olarak da doğru olamayacağı karaşındaydılar, onlara göre dört yıllık Meclis ancak anayasanın kabulünden sonra gelecek olan yeni Meclis olabilirdi, kendileri sâdece iki yıl için seçilmişlerdi. Aksi hâkimiyeti millîyeye tecâvüz olurdu. Meclis kendi kendine süresini uzatamazdı.

Celâl Nuri Bey ise ortada bir tavır takınıyor ve Meclis'in isterse iki sene sonra erken seçim kararı alabileceğini belirtiyordu; karar Meclis'indi. Nitekim yapılan oylamada Meclis'in süresinin dört yıl

olarak kabul edilmesi üzerine Meclis'in de bu süreyi tam olarak kullanmasından yana bir tavır ortaya çıkınca; Meclis'in yegâne bağımsız milletvekili olan Gümüşhane milletvekili Zeki Bey, "Ne oldu hâkimiyeti millîye yahu?" diye soracaktır.

Sıra yemin metnine gelince

Milletvekillerinin yemin metninde Cumhuriyet esaslarına sadâkat de bulunuyordu; fakat bu yeterli bulunmamış olacak ki, milletin kayıtsız şartsız egemenliğine karşı bir amaç izlenmeyeceğine ilişkin bir cümleinin de yemine eklenmesi önerisi kabul edilecektir.

Meclis'i kim toplantıya davet eder?

Anayasa önerisinde Meclis'in tatil sırasında üyelerinin belirli bir kısmı talep ederse ya da cumhurbaşkanının daveti üzerine toplanabileceğinden söz ediliyordu; fakat bâzı üyeler bu imkâna itiraz etmemekle birlikte, toplantıya çağırma yetkisinin meclis başkanına da verilmesinden yanaydı; nitekim öneri kabul edilecektir. Yürütmeye dâhil bir unsurun Meclis üzerinde yetkili olmasına karşı çıkılmıştı.

Bakan yardımcısı istemiyoruz!

Anayasa önerisinde bakan yardımcılıkları kurulması isteniyordu; hatırlanacağı gibi, 12 Eylül'deki son anayasa değişikliği ile bugün de bu ilkeye geri dönmüştür. Fakat bakan yardımcılığı kulağa pek yeni gelen bir öneriydi; o zamana kadar hiç uygulanmış da değildi. Bu bakımdan itirazlar yoğun olacaktır: Hele milletvekillerinin de bakan yardımcılığı yapabileceğini öngören anayasa önerisi iyice yabancı gelmişti. Bakan yardımcılığının tamamen kaldırılması da istenmişti. Karşı görüş, bu uygulamanın "adam yetiştirme" noktai nazarından yararlı olacağı yönündeydi. Anlaşılan bakan yardımcılığı bir nevi çiraklık olarak görülmüştü ya da anlaşılmıştı. Gerçi anayasa önerisinde bakan yardımcılığı değil, muavinlikten söz edilmişti, fakat bunun pratikte ne anlama geleceği belirsiz gibiydi.

Kimisi de öneriyi tamamen farklı anlamıştı; bâzılarına göre, muavinden kasıt müsteşardı, hattâ siyâsî müsteşardı. Bir nevi başkanlık işlerinde bakana siyâsî bakımdan da yardımcı olacak kişi. Nitekim Celâl Nuri Bey de bu yorumu anayasa komisyonunun da benimsediğini belirtecektir. Bakan yardımcılığı ya da siyâsî müsteşarlık önerisi reddedilecektir. Fakat aradan on yıldan fazla zaman geçtikten sonra 1937 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle siyâsî müsteşarlıklar yeniden gündeme gelecek ve bu kez üzerinde hiçbir tartışma açılmaksızın kabul de edilecektir. Aradan çok kısa bir süre geçtikten sonra ise İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılmasından sonra bu madde yeniden değiştirilecek ve siyâsî müsteşarlık kurumuna son verilecektir. Uygulama sâdece birkaç ay sürebilmişti! (Meclis görüşmelerini merak edenler şu esere bakabilirler: A. Şeref Gözübüyük ve Zekâî Sezgin, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, SBF Yayınları, Ankara, 1957).

NE ZAMANDIR ŞAPKAMIZIN ALTINDAYIZ?

Çocukluğumda rahmetli Öztürk Serengil'in meşhur ettiği bir motto vardı: "Şepkemin altındayım." Bir film sahnesinden kalan bu motto uzun bir dönem dillere pelesenk olmuştu. Bir anlamı yoktu; fakat hayli revaçtaydı. Şapka meselesinin uzun birgeçmişi vardı aslında.

Anayasa tartışmalarının gündemin en önünde yer alacağını umduğumuz yeni bir döneme girerken, gerek 1961 ve gerekse 1982 anayasalarında "inkılâp kânunlarının korunması" başlığı altında düzenlenen hükme yakından bir göz atmanın zamanıdır. Bu hükme göre, "Anayasanın hiçbir hükmü Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin niteliğini koruma amacını güden aşağıda gösterilen inkılâp kânunlarının anayasamn halkoyu ile kabul edildiği târihte yürürlükte bulunan hükümlerinin anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz." Sayılan yasalar arasında Şapka İktisâsı Hakkında Kânun da bulunmaktadır.

3 Kasım 1925 tarihli yasaya göre; TBMM üyeleri, yâni milletvekilleri, genel ve özel idare ile yerel idareye ve her türlü kuruluşlara bağlı memur ve çalışanlar bu târihten itibaren şapka giymek zorundaydılar. Yasaya göre; Türk halkının da "umûmî serpuşu" şapka idi ve buna karşıt bir alışkanlığın devamını hükümet engellerdi.

Buna göre; bugün öncelikle bütün milletvekillerinin şapka takması zorunludur; dahası devlet memuru ya da çalışanı olan kişilerin de şapka giymesi zorunluluğu vardır. "Bilumum müessesâta mensup memurin ve müstahdem" deyiminden değişik sonuçlar çıkarılabilir: (a) sâdece devlet (kamu) kuruluşlarındaki memur ve çalışanlar için zorunluluk getirilmiştir; devlet (kamu) dışında çalışanlar açısından bir zorunluluk yoktur; (b) tüm kuruluşlar denilmekle, aslında herhangi bir yerde çalışan herkes kast edilmiştir; dolayısıyla kamuda olsun olmasın çalışan herkesin şapka giymesi zorunludur. Bu hüküm nasıl yorumlanırsa yorumlansın, en azından maaşlı ya da ücretli çalışanlar dışında kalanlara şapka giyme zorunluluğu getirilmediği anlaşılmaktadır. Yâni esnaf, tüccar, çiftçi, emekli, öğrenci gibi.

Ya kadınlar?

Eğer meseleye kadm-erkek eşitliği açısından yaklaşırsak, metinde sâdece erkeklerden söz edilmediğine ve halk denildiğine göre, şapka zorunluluğu kadınlar için de geçerlidir demektir! Nitekim, Çetin Altan'ın anlattığı gibi; dedesi Tatar Hasan Paşa'nın Erzurum'da şapka kânununa muhalefetten astırdığı Salcı bacı bu yorumu desteklemektedir. Yasa, önce belirli gruplar için şapka zorunluluğu getirmekte, ardından daha geniş bir kitle için sâdece eski başlıkların takılmasını yasaklamaktadır. İsteyenler şapka giymeyebilirdi; fakat bu takdirde başı açık gezmek zorundaydı.

Ya cezalar?

Aksine bir davranış hükümetçe engellenecekti; fakat nasıl? Yasada buna dâir bir hükme yer verilmemişti. Dolayısıyla Türk Ceza Kânunu bu aşamada devreye girmeliydi; çünkü yasada yer almayan bir suç olamazdı. Pek çok kişi şapka giymeyi reddettiği ya da yasayı protesto ettiği için idam edildi. Elbette suçları şapka giymemek değildi; çünkü bu suçun cezası bu kadar ağır değildi. İdam nedeni, irtica ve ayaklanmaydı. Bunun için hıyaneti vataniye kânunu yürürlükteydi ve İstiklâl Mahkemeleri ile sıkıyönetim mahkemeleri bu konuda görevliydi.

Kaldırılmalı mı?

Şapka kânunu da Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülemeyecek yasalar arasında sayıldığından, ancak toptan bir anayasa değişikliği ile kaldırılabilir. Peki kaldırmaya kalkanların başına neler gelebilir? Elbette kimin kaldıracağına bağlı olarak değişir bu sorunun yanıtı. Eğer günümüz iktidarı bunu yapmaya kalkarsa, Atatürkçü cenah, bunu kesinlikle Atatürk ilke ve inkılâplarına karşı girişilen topyekûn bir saldırı sayacaktır.

Garip olan, kimsenin uymadığı bir inkılâbın korunmaya çalışılmasıdır. İlginç olan ise, inkılâbı korumaya çalışanların da yasanın gereğini yerine getirmek gibi bir tutum içinde olmadığıdır. Herhalde bu gariplikler dünyâsının bir yansıması olmalı. Yaşanan, gerçekte çoktan terk edilmiş bir inkılâbın sâdece ideolojide sürdürülmesinin istenmesinin sonucudur. Böylece ideolojik dünyâda var olmaya çalışan, fakat gerçek dünyâda bir karşılığı bulunmayan inkılâpçı ruhun canlı kalması sağlanmak istenmektedir. Peki ama bu mümkün olabilir mi? Elbette hayır.

Fakat ideolojiler böyledir; gerçek dünyâda karşılığı kalmasa bile, bâzı kesimler üzerinde gerçeklik duygusu yaratır ve ideolojik yeniden yaratılış süreci, duygunun asıl gerçeğin yerini almasını sağlar. Böylece gerçekten kopmuş bir ideoloji, gerçeğin yerini almaya çalışır. Bundan sonraki süreçte ise ideolojinin kendisi ve onun yarattığı ideolojik gerçeklik ayakta kalmalıdır. Bu nedenle vâir olmayan bir gerçekliğin kutlanması ve kutsanması öne çıkar. Kutlamalar ve törenler, ideolojik gerçekliğin yegâne yansıması hâline gelir. Gariplikler burada da bitmez. İdeoloji, çoktan tükenmiş bir geçmişin yeniden ihyasının aracı hâline getirilir. Unutulmuş ve geride kalmış olan, semboller, kutlamalar ve törenler aracılığıyla hafızalarda yaşatılmaya çalışılırken, diğer yandan buradan bir ileri adım atılarak, bu ideolojik kamuflajın yeniden hayat bulabileceği bir siyasal ortamın yaratılmasına geçişkenlik sağlanması öngörülür. Çember böylece tamamlanır.

Çemberin kendisi yeni gerçekliği oluşturmuştur. Böylece belirli bir kesim için hayat bu ideolojik çemberin içine hapsedilir. Oradan

dışarıyı güvenli ve güvenilir olmadığından, hiç kimsenin gerçekle temas etmemesi sağlanmaya çalışılır. Törenlerin, kutlamaların ve nihayet ideolojik tekrarın gerçek bir karşılığının olmaması, sâdece kendi kesimine yönelik bir seslendirmeden ibaret kalması, bu dünyâ açısından önemli değildir; çünkü zâten bütün dünyâ bundan ibarettir. Geri kalanlar ise zâten bu dünyâyla temas etmesi zararlı görülenlerdir.

Ya günümüzde?

Günümüzde bu suçun cezası iki aydan altı aya kadar hapis cezasıdır. Ayrıca yüksek düzeyde para cezası da söz konusudur. Yaklaşık beş yıl önce şapka kânununa muhalefetten gözaltına alınan yaşlı bir kişinin haberi basına intikâl ettiğinde bunun pek de şaşırtıcı bir tarafı bulunmuyordu. Savcıların sarık taşıyan bir kişiyi adliyeye sevk etmesi tabiidir; şaşırtıcı olan bu tutumun haber niteliği taşımasıdır. Bunu nasıl yorumlamak gerekir? Toplumun geniş bir kesimi için yasa ile sosyolojik gerçeklik arasındaki fark ve çelişki burada başlamaktadır.

Şapka giymeyen kamu görevlilerinin de benzer şekilde suç işlediklerinin farkında olup olmadıkları belirsizdir. Yâni şapka kânununa muhalefetten soruşturma açan savcıların da başkaca savcılar tarafından soruşturulabilir olduğu gerçeği yanibaşımızda durmaya devam etmektedir. Başta milletvekilleri olmak üzere bütün devlet memurlarının ve çalışanlarının daha sabah kapıdan çıkar çıkmaz suç işliyor oldukları gerçeği karşısındayız. Dahası, günümüzde Amerikan beyzbol şapkası takanlarla sıradan bere takanlar da aynı yasadan dolayı kovuşturmaya uğrarlarsa kimse şaşırmamalıdır! Mevzuat böyle kardeşim. Daha ne diyeyim? Sanıldığıının aksine, zamanında ne erkekler ne de kadınlar için, ama özellikle de kadınlar için yasalarla kılık kıyafet düzenlemesi yapılmamıştır.

Kutlamalar

Yine günümüzde şapka inkılâbı kutlamalarının ekseriyetle kadınlar tarafından gerçekleştirildiği basında yer bulan haberlerden

görülmektedir. Tuhaf olan nokta, daha ziyâde erkekler için düşünülmüş gibi görünen inkılâbın günümüzde neredeyse sâdece kadınlar tarafından kutlanmasıdır. Aslında yasaya göre kadınların da şapka takması gerekmektedir, fakat şimdiye kadar şapka giymediği için hakkında soruşturma açılan bir kadın duymadım. Şapka meselesi de sanırım laiklikle ilgili bir konu olarak algılanmakta ve bu nedenle laiklik hassasiyeti yüksek kadınların gündeminde yer almaktadır. Kutlamalarda genellikle şapka takan kadınların gündelik hayatta bunu neden yapmadıkları sorusu ise güme gitmektedir.

Ah Mahmut ah!

Bugün de günlük hayatta sık sık karşımıza çıkan kılık kıyafet meselesi II. Mahmut ile başladı aslında. Modernleşmenin sâdece ordu ile sınırlı kalmaması, aksine devleti ve toplumu da kapsamına alması gerektiği yönündeki ilk görüşler ve çabalar tam bu dönemde filizlendi. Ve Mahmut, kılık kıyafete el attı. O günden sonra kimin ne giyeceği, bir zevk ya da moda ya da gelenek olmaktan çıktı ve devletin belirlediği bir nitelik taşımaya başladı. 19. yüzyılın başında böyle oldu işte. Nizâm-ı Cedit sonrasında yeni kurulan modern orduya fes giydirilmesi ile başladı her şey. Cezayir ve Tunus'ta Müslümanların giydiği, fakat İstanbul'da Hristiyanların da taktığı fes, İslama aykırı olduğu gerekçesiyle epey direnişle karşılandı. Setre pantolon da yine bu sırada giyildi, istanbulin denildi. Ardından da mevzuat hazretleri çıkıp geldi: Kıyafet nizâmnâmesi. Önce ordu mensuplarına, ardından da memurlara zorunlu kılık kıyafet böyle başladı.

JİTEM DÂVASINDAN 93 YIL SONRA TEŞKİLÂTI MAHSUSA SORUŞTURMASI

Teşkilâtı Mahsusa hakkında bilebildiklerimiz pek az; neredeyse birazcıktır. İttihatçıların gizli vurucu organı olan bu örgütlenme hakkında efsânelerle söylentilerin dumanı içinde araştırmacılar kolayca yollarını kaybedebilirler.

Teşkilâtı Mahsusa (TM) hakkındaki ilk resmî bilgilere ancak 1918 yılı sonlarında rastlıyoruz: Meclisi Mebusan'da Beşinci Şube'de yapılan soruşturma sırasında ifâdelerine başvurulmuş üst düzey İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) yöneticileri ile hükümet üyeleri, TM'nin varlığını kabullendiler; fakat cemiyetle olan doğrudan bağlantısını kesinlikle reddettiler. Bâzıları ise, teşkilâttan hiç haberlerinin olmadığını ileri sürdüler. Örneğin, Sadrazam Sâid Halim Paşa, mahkemede teşkilâttan ancak "her şey olup bittikten sonra" haberdar olduğunu söylemişti. Dönemin yöneticileri, TM ile hiçbir ilgilerinin/ilişkilerinin bulunmadığını, hattâ bu konudan haberdar dahi olmadıklarını belirtmeye özen göstermişlerdi. Anlaşılan TM, dönemin yöneticilerinin gözünde pek de iftihar vesilesi olabilecek bir girişim sayılmıyordu. Hattâ birçok yönetici, bu teşkilâta ortadan kaldırılması ya da faaliyetlerinin durdurulması yolunda çaba gösterdiklerini açıklamaya çalışmışlardı.

Demek ki, bizzat hükümet üyeleri de ya teşkilâtın varlığından haberdar değillerdi ya da eğer -her ne kadar geç bir târihte de olsa- haberdar oldularsa, teşkilâta ve faaliyetlerine karşı girişimde

bulunduklarını açıklamak istemişlerdi. TM sorumluluğu üzerine alınabilecek türden bir teşkilât sayılmıyordu. Dönemin hükümet üyeleri, teşkilâtın hükümete/sadrâzama ya da İTC'ye değil de, doğrudan doğruya Harbiye Nezâreti'ne, yâni orduya bağlı olduğunu vurgulamaya çalışmışlardı. Onlara göre, sorumluluk sivillere, hükümete değil de, doğrudan doğruya orduya âid sayılmalıydı. Mahkeme iddianamelerinde pek çok somut örnekle aradaki ilişki gözler önüne serilmeye çalışıldı. İddianamenin aksine, sanıkların savunmalarının özü, TM'nin sıradan bir devlet dâiresi ve burada görevli elemanların da devlet memurları olduğuna ilişkindi. TM'nin yönetimine, iç işleyişine ve çalışma tarzına ilişkin bilgilerimiz, yukarıdaki sorgulardaki ifâdelerin bir tekrarından ibaret kalmıştır. Oysa bu ifâdelerin genellikle yanıltıcı olduğu ve ancak buzdağımın görünür kısmını yansıttığı kabul edilebilir.

Rûşeni Barkın'ın dilekçesi

Rûşeni Barkın'ın Cumhuriyet döneminde 7 Haziran 1931 târihinde Millî Savunma Bakanlığı'na (MSB) sunduğu bir dilekçe belki de bizi bu anlaşılmazlıktan biraz kurtarabilir. Barkın'ın dilekçesinde anlattığı olaylar bir yana, tek bir isteği vardır; emekli maaşına kavuşmak!

Önce öyküsüne bir göz atalım: Erkâm Harb Kolağası (Kurmay Yüzbaşı/Binbaşı) Rûşeni Barkın, Birinci Dünyâ Savaşı öncesinde seferberlikten bir gün önce İçişleri Bakanı Talât Bey'in davetiyle Nûruosmâniye Kulübü'nde yapılan toplantıda İTC'nin kurucularından ve Atatürk'ün yakın gençlik arkadaşlarından Ömer Naci Bey ile "İran'dan Kafkas'a geçmek ve Rusların gerisinde siyâsî bir inkılâp hazırlamak vazifesi ile siyâseten" görevlendirilir. Bu görevinde Barkın, Tahsin Üzer, Enver Paşa'nın eski eniştesi Cevdet Bey, Kâzım Orbay, Çerkeş Ethem ve Çerkeş Resifle birlikte dir. Sonra aynı görevi İran içlerinde sürdürür. Nedense Talât Bey, onun kurşuna dizilmesi için emir verir. Süleyman Nazif ile Kâzım Karabekir de bu olaylara şahit olmuştur. Ardından Rauf Orbay ile temas kurar. Sonra Ali İhsan Sâbis Paşa ile irtibata geçer. Kılıç Ali

ile de birlikte çalışır. Ruşen Eşref Ünaydın da onlarla birliktedir. Ardından da Millî Mücadele'ye katılır.

Barkın doğruları mı söylüyor acaba?

Dilekçede anlatılan öykü acaba hayal mahsulü olamaz mı? Nihayet dilekçede ortaya konulan bütün iddialar tek yanlıdır. Herhangi bir temelden tamamen yoksun da olabilir. Eski bir subay olduğunu ileri süren Barkın'ın anlattıklarına hemen inanmamız için ortada hiçbir mâkûl neden de bulunmamaktadır. Şimdi de öyküyü elimizde bulunan literatür bilgisi ile karşılaştırarak sorgulamaya çalışalım:

Daha ilk satırda adı geçen "Nûruosmâniye Kulübü" hakkında ne biliyoruz? TM, Harbiye Nezâreti'ne bağlı resmî bir dâire ise, yerinin söz konusu bakanlık içinde, yâni Beyazıt Meydanı'nda, bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin merkez binasında bulunması lazım gelir(di). Diyelim ki, bu dâire başka bir semtte bulunsun. Târik Zafer Tunaya Hocamız, *Türkiye'de Siyasal Partiler (İttihat ve Terakki: Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Târîhi)* kitabında, "Dâire [TM], [Harbiye] Nezâret[i'n]e bağlı olmamakla [olmakla] beraber, merkezi ayrı yerdedir" demektedir. Ardından da bir adres vermektedir: "Cağaloğlu (Nûruosmâniye) Şeref sokağı, Tasviri Efkâr Matbaası karşısında, No: 39". Barkın'ın sözünü ettiği yer burası mıdır? Yâni Barkın, TM'nin adresinden mi söz etmektedir; yoksa bu adres doğrudan doğruya İTC'nin Nûruosmâniye'de bulunan "kulübü"ne mi âiddir? Yoksa İTC'nin bugün artık kullanılmayan ve *Cumhuriyet* gazetesinin çok uzun yıllar boyunca kullandığı eski Genel Merkez binasının (Pembe Konak) adresi mi söz konusudur? Bu sokağın ismi, hâlihazırda Türk Ocağı Caddesi'dir. Ancak bu ismi sonradan almış olmalıdır. Daha önceki ismini ise saptayamadım. Muhtemelen ikinci ihtimâl söz konusudur. Bana soracak olursamz, bu ihtimâli daha güçlü görüyorum; çünkü, aksi hâlde, Barkın niçin özel olarak "kulüp"ten söz etsin ki? Ayrıca bu noktada elimizde bir bilgi daha bulunmaktadır: İTC'nin 1912 tarihli kongresi de yine "Nûruosmâniye Kulübü"nde gerçekleşmiştir. Görüşümü teyid eden

ve Barkın'ın açıklamasını doğrulayan bir başka ifâde de yukarıda sözü edilen mahkeme tutanaklarına geçmiş bulunmaktadır. Bu ifâdeye göre, TM Nûruosmâniye tarafmdaydı.

Bu konuda bir önemli ipucu/kanıt daha vardır: Resmî söylemde Harbiye Nezâreti'ne bağlı olduğu ifâde edilen TM toplantısında İTC Merkezi Umûmî Üyesi ve İçişleri Bakanı Talât Bey de bulunmaktadır ve talimatları doğrudan doğruya o vermektedir. Eğer TM gerçekten Harbiye Nezâreti'ne bağlı olsaydı, bu türden bir müdahale söz konusu olamazdı. Demek ki, Talât Bey'in TM içindeki varlığı, İTC Merkezi Umûmîsi ile teşkilât arasındaki doğrudan bağı bizlere inkâr edilemez şekilde bir kez daha göstermektedir. O halde TM ile İTC arasındaki doğrudan bağ/ilişki, bütün çıplaklığı ile ve reddedilemez bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yukarıda gördüğümüz sorgu ifâdelerinin de ne denli yanıltıcı olduğu ve gerçekleri hiçbir şekilde aksettirmediği de ortadadır. Böylece bu belgenin ışığında, ilk kez TM ile İTC arasındaki ilişki de kanıtlanmış olmaktadır.

Teşkilâtı Mahsusa'nın görünmeyen yönleri

Philip Stoddard'ın *Teşkilâtı Mahsusa* (Arma Yayınları, İstanbul: 2003) kitabında vurguladığı gibi, TM kâğıt üzerinde Harbiye Nezâreti'ne/Enver Paşa'ya bağlıydı. Gerçekte ise teşkilât İTC'nin üç paşasının doğrudan kendilerine bağlı "özel örgüt"ünün bir bileşkesiydi. Muhtemelen bu nedenle tek bir TM yerine TM içinde farklı örgütlerden/fraksiyonlardan söz etmemiz daha doğru olacaktır. Barkın da muhtemelen bu fraksiyonlardan Talât Paşa'ya bağlı olanına tâbiydi. En azından başlangıçta ve daha sonra da kısmen. TM'ci Arif Cemil'in ilk kez 1934 yılında *Vakit* gazetesinde yayınlanan anılarında da, Barkın'ın anlatımına uygun açıklamalar vardır. Bu öyküde de Barkın'ın öyküsü teyid edilmektedir: Eğer bu öyküde de anlatılan toplantı, Barkın'ın anlattığı toplantı ise, ki bence büyük ihtimâlle öyle olmalıdır, Barkın'ın anlattığı toplantının İTC genel merkezinde yapıldığı ortaya çıkmaktadır ki, iki kuruluş arasında kurulacak doğrudan bir ilişkiyi bir kez daha net bir biçimde gözler önüne sermektedir. Bütün bu bilgiler alt alta

toplandığında Barkın'ın dilekçesini doğrulamaktadır. Literatürde Barkın'ın adı da TM içinde sık sık geçmektedir. Emekli Sivas Valisi ve Ordu milletvekili Ahmet Faik Hurşit Günday da, anılarında Barkm'dan söz etmektedir.

Barkın dilekçesinde TM subayı olarak siyâsî ve gizli görevlerde bulunduğunu ileri sürüyordu. Bütün bu öyküyü ayrıntılı olarak anlatmasının nedeni ise, 5 Şubat 1915 târihinde Erkânı Harb Kolâğası olarak emekliye sevk edilmiş ve 18 Mayıs 1916 târihinde de askerlikten çıkarılmış olmasıydı. Barkın'ın anlattıklarının gerçekliği konusunda bu aşamaya kadar hâlâ kuşku duymak mümkün olabilir. Çünkü, nihayet dilekçede ortaya konulan bütün iddialar, tek yanlıdır ve dilekçenin ekinde bu iddiaları doğrulayabilecek hiçbir belge sunulmamıştır. İddialar ancak şahitler ile temellendirilmektedir. O hâlde elimizde Barkın'ın anlatımını destekleyecek hiçbir belge bulunmamaktadır. Eğer ilgili dosyada başkaca bir belge bulunmasaydı, gerçekten de yukarıda yaptığım bütün değerlendirmeler hâlâ sorgulanabilir nitelikte kalabilirdi. Ancak Barkın'ın dilekçesini bulmak ne kadar bir şans sayılırsa, bu aşamada tarihçilerin bir talihinin daha olduğunu belirtmek gerekecektir. Çünkü Barkın'ın dilekçesine resmî makamlarca yanıt verilmiştir!

Teşkilâtta İttihatçılarla birlikte ordudan subaylar da vardı

Barkın'ın Atatürk de içinde olmak üzere gösterdiği şahitlere başvurulmuştu. Resmî soruşturmanın sonucunun da Barkm'a hak vermesi dikkati çekmektedir. Bu da dilekçedeki iddiaların doğruluğunu gösteren bir başka ve son kanıttır. Barkın'ın dilekçesinden önemli bilgilere ulaşıyoruz:

(1) TM'de Osmanlı ordusundaki muvazzaf subaylar da görevlendiriliyordu. Dolayısıyla teşkilât, hem İTC ile ve hem de aynı zamanda Osmanlı ordusu ile yakın ilişki hâlinde olmalıydı.

(2) Görevler bir komite tarafından ve bizzat İçişleri Bakam Talât Bey tarafından (da) şifahen verilmekteydi. Dolayısıyla bu konu(lar) da yazılı bir belge bulunmayabilir. Görevlendirmenin ve görevin kanıtı ancak şahitler olabilir. TM'nin siyâsî ve askerî faaliyetlerine

ilişkin bilgi bulunmasının son derece güç, belki de imkânsız olduğunu belirtmek gerekir. Eğer bunun aksi doğru olsaydı, o zaman Barkın iddialarını kanıtlamak üzere yalnızca şahitler göstermek zorunda kalmazdı. Eğer bulunuyorsa, elindeki resmî belgeleri de dilekçesinin eki olarak sunardı. Eğer elinde herhangi bir belge bulunmuyorsa, ki içinde yaşadığı koşullarda bunu gerçekleştirmesi son derece güç olurdu, bu takdirde sicili MSB'de ve Harbiye Nezâreti'ne bağlı TM dâiresinde bulunan eski bir subay olarak, resmî dâirelerde bulunan /bulunması gereken resmî evraklarının incelenmesini isteyebilirdi. Oysa dilekçede bu yönde bir talep de söz konusu edilmemektedir. Demek ki, Barkın, ya iddialarının resmî belgelerinin ilgili resmî kuruluşlarda da bulunacağından şüphe etmektedir ya da bulun(a)mayacağından kesinlikle emindir! Nitekim MSB'nin araştırmasında ortaya konulan belgeler de, Barkın'ın öyküsünün tamamını aydınlatmaya ve açıklık getirmeye uygun değildir. Öykünün can alıcı noktaları bu belgelerde hiç yoktur! Resmî rapordan anlaşıldığı kadarı ile TM'nin faaliyetleri "resmî" sayılmıyordu.

(3) TM içinde farklı fraksiyonlar, görüşler ve yöntemler söz konusuydu. Anlaşmazlıklar vardı ve anlaşmazlıklar sonucunda bir grup diğerini ("idam'Ta!) ortadan kaldırılabiliyordu.

(4) Dilekçede adı geçen kişilerin ve bizzat Barkın'ın Millî Mücadele'de aldıkları rol, TM'de çalışmış olanların Millî Mücadele'deki önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

(5) TM'de gereken tahsisat örtülü ödenekten sağlanıyordu. Subaylar da maaş alıyorlardı, fakat bordro verilmiyordu.

(6) Kararlar şifahî oluyordu. Elden iletilen şifreler de, büyük bir ihtimâlle daha sonra imha ediliyordu.

(7) Kâğıt üzerindeki gerçekler ile anlatılan gerçekler arasında ancak kısmen bir örtüşme vardır. Bu da "resmî târih" ile "gayrı resmî öyküler"in farklılığına işaret eder. Nitekim Barkın'ın anlattıkları ile resmî biyografisi arasında bu bakımdan meydana gelen farklılık dikkat çekicidir. Barkın'ın resmî biyografisi ile yetinecek olanlar,

elbette kendisinin TM üyeliğini hiçbir zaman bilemeyeceklerdir. Kimbilir daha kaç resmî biyografi gerçeklerden tamamen arınmış olarak kaleme alınmıştır! Bu anlamda pek çok kişinin geçmişi itinayla temizlenmiştir!

Ajan Barkın Kudüs'e diplomat oluyor

Barkın'ın dilekçesinin sonucunu da resmî biyografisinden öğrenmek mümkün oluyor: Bu girişimi sonucunda emekli maaşı alması mümkün olabilmıştır! Hem de bürokraside neredeyse görülmeyecek bir süratle! Barkın'ın dilekçesinin târihi 7 Haziran 1931'dir. Sâdece bir ay sonra, 9 Temmuz 1931 târihinde hükümet kararnamesi ile hem affa uğrayacak, hem de kendisine emekli maaşı bağlanacaktır! Barkın'ın emekli maaşı alabilmesi için yalnızca yukarıda gördüğümüz dilekçesi yeterli olmuştur! Barkın'a 18 Şubat 1914 târihinden geçerli olmak üzere emeklilik maaşı bağlandı; ardından 1931 yılında Kudüs'e diplomat olarak atandı; ardından 1932 yılından 1943 yılına kadar milletvekilliği yaptı. Hayâtının bundan sonrasını bilemiyoruz, fakat 1953 yılında öldüğünü saptamak mümkündür.

Osmanlı 'dan Cumhuriyete devamlılık

Artık hiçbir spekülasyona ihtiyaç duymadan, Cumhuriyet Türkiye'si'nin kurucularının ve önde gelen siyasetçilerinin ve askerlerinin pek çoğunun Barkın'ın TM öyküsünü yakından bildikleri ve kendisini yakından tanıdıkları rahatlıkla söylenebilir. TM sâdece bir örgüt değildir; ama aynı zamanda Osmanlı'dan Cumhuriyete geçen kurucu kuşakta bir örgütsel devamlılığı da sağlamaktadır. Cumhuriyet Türkiye'si'nin önde gelen yöneticileri, Barkın'ı, TM'yi, örgütün faaliyetlerini sâdece yakından tanımakla da kalmamışlardır. Aksine, örgütün içinde görev almışlar, siyâsî sorumluluğu paylaşmışlar ve bir anlamda da kader birliği yapmışlardır. TM, hiç kimsenin ifşa etmediği, ama herkesin sessizce onayladığı bir yapılanmadır.

EK BELGE 1

V
1* 1 J * T** &
T* tdiit.Ak.ANi.ir

It, if D
Meh. Min jibes
Ş. ---
'avi.....

— HıAsı ..
-t sarat >..

Millî Müdafaa Vekâleti Calilesin»

U.ŞTW.atımdır *

5 . şubat - aao tarihinde *minx* Hurp Kolaâalığından tekaüde ve 18 -
aayıs 331 tariMrtdü iradeye "'İktiran' etUrtlen I«tajibul İlerken Kumandan»
İiili ;5«WtajS. JJüvanı Harbinin gıyabi bir kararilede silki askeriden
tart vü bir sene kalebonUik *cerp*Jürin., mahkûm edildiğime sonradan
autuli oldum ..

SebeTjS oahkûroiyyetira » Bagdaİtan Konyaya iishflızsii bini taamıma»
İrat **dahiline**''fırar **etaış** olffiaklıgımdan " münbaistir ..Bu hareketini"
«ufcaöili •ölİH* divanı. harpçe gıyaben tar.t.ve. bir sene-kalebent eesaf
İSTiuui: **taylS&de.raülga** Askerî Cesa Kanununun: 132 inci maddesine is-tî-
iat edildiği iî>titilal olunmaktadır' . ">

Sizahtan azade ve şüpheden varestedirki bu raaddei kanuni^ae
Mİİtnil **Eni' S*'vfe-»zî'feT** "askeriyesini bil*""*» terk ederek **Hilli Hududu**
tecavüz edeff'-Veya kısını askerisi ile birlikte ISilli Hudut haricinde
iken **fcñS** 'itli'n kıanı"askerisini bırakan itaera ve **zabıtana** nanfcaaircır -

Ge'ek.eaki ve gerek yeni mevzuatı kanuniyeye göre ihtiyat **zabi-**
tu.ni vazifeli akeriyeye davet ve **vazifei askeriyede istihdam olurmaKla-**
ntrkl Askerî Ceza Kanunu ahkâmına tabi ve d«Mİ"oleJtıılır . Vazifei
i>.tKtiye.>-e oavet ve vazifeli askeriyede istihdam olunmadıkça İcayanini
eeaiyei askeriyeye tebaiyye-leri varit ve mevzuu babsolamaz.,

.....eXer:-:rlıktıı bir fiilin evvel »ahı liye t»zırl_«er).uB_»lat____
Şeyin davetile **Hurusaanlye Kulubunda balen** cümiea'veraf'etüilg bulunan [
glM:l *ııwtA* Mıir olduğu halde Ömer Hacı Bey ile beraber İrandan KafkaSa
4»gMK ye Sonlarut g-jt-it.n.ie siyasî, bir inkilâp hazırlamak vazifemle
:*i:yan*rhîm'tavzif edilen . - :• -.' elyevm"ber-h<xy..t olan

i Van ./fittni Vi Sabık iSrzurti Meb'usu Tahsin Bay , ve izfflırde çiftlik

Kıvr Fasannı sabık er.iyt**I •- :a-ıan Ha^laai liutasarri- ;

Wtyik Millet, *yasubi*

EK BELGE 2

T.C.

İ. T. Ö.
CUÜHÜHİYEL ARŞİVİ

, a lş. i.
ghlaln

HillAsa

^ars* K-WlWlaix KtoUB P^a Hasretleri ne tevnior mesai eaerek seyya-
bfl*idi> va •berat.sır alacalı» .sırk«daflerM3 İhzara için bir ay «4«? Vanda

te«ll<3 B« esnaJrı'lstaııbuiaan Cerk.cs 2ânem ve Çerkee Keşitte bize Uti-
li etesii tun-? **İjuınSarföig** "oulunıyorau .

jj^Bienis onlarla teşriki mesâi *etmekte* nazur olduğumu söyledim .
iftj»klb«ı> Cevdet Beyin pi&nı dahilinde **bu** Çerkeslerle Kürt gefckâk
İg-reti ile birlikte KumyeıS'.ıutakasına teórruz ettiler .Ve Rue Ordaeu-
tuàigjts. bir müdahalecine sebep ottular « Bunu müteakip bendeniz **f •**
aglarıml* İraa topr^küa gestigüa sırada Van Valiliğine tayin edil-
?ölm|Cevdet Bey Dahi^öL^e Kaaxrmus **bi-r** güresim bizzat İran topra-r
j&tofi. gelerek bendenize t « & ğ **etti** . Bu şifre **ile** arkadaşlarımın **Y,irisi-** :
Sûi . —————...?~V ^şf_:.i

^^Çerkeslere vermek ve <JpŞ.arJ., beraber çetecilik e"onek ve Vanda teşek^ :
", edecek üç, kişilik bâr heyeti ffierkeziyeya. tabi otaak mecburiyetinde,
xiiyordurs . İaa o sj r#da mezkûr Çerkefes^eriri İrana yapmış **oldutlarj**
st,*ji tran •Turklarİnl-ii **hnaınn**. getiraikj^Xelaket bendenizi_teUûşj. ...
için batti arkadaşları Valiye **terk. e***mek ve* bu vâiifeTTsTy^iyéJi
%jjBS&vE» eŞâŞc" ippŞBrxS3s~ ~Vj&api~^JB~i#aual arRaaaglarıam **İgH0m**—
'aniMus&i biri de-niyevr 3üyük ...rkânt itea'biyo istihbarat iıuoGİ'.
ŞfaSittEil» aeSşt'Börİ""Bej«U.r". "Su*~vaife-eaen ayrıldıktan sbnrBf TTT
.-ça-lâim - gok-gôşae<ten-vücutıı.m orada.auzır g/Tülerek üahaüjoe——i^i
.mSFile Vali aerhua Süleynan **Kazîf** Bey t.jrafmdan tevkil*/-edil-
; şjy JılKUEset Sonarında aerhua Nihat Paganın odasında sevKu*?
j öer-m- Reayaya .ae.vta3lİmsık uzate yola ciKarxıdis. Es^datıca—
ŞOe aur*ti tekirinede elyevm tieııayat olun Kara feçtkir Kâzı»
İSÜettislerinUen Baha Sait Boy ve Elılla keb'usu
İİG/ y-ı . t'.iııur . Bittabi Ku'-it~ Hükümetinin -.^Ihu bir
IM-t İ-i.wnet. uVKelon el-nege mu o3rr.ü.**SiEi** . Kaçtın İraraa
'İnnİJltfiHu gitmek azera İrant* geçsiç ö"İja« <İabık

EK BELGE 3

(S)

İh

*Aakar**

ân* şu M 8AB»M.'ANtl*

W_____

iSftüvaUl Hassn Bouf Bısy müfrezesi İran aşiretleri tarafından Kirint
iRiwab.ı ciwruila affir sayıata w» kortamg bir felâlate maruz Mı
> ISst*a itairf Bay w onun Krkânı Harbiye Raisi Bitli» Heb*uau Muhittin
Ifani Dayte aavet ve ricası tUarlne bu raftaşeyi blazat yaptırım tenli
.. t*Ofk*rl».U.arJ.ft aiu.ha.kkak bir tehlikeden kurtuldum - Muhittin Besi Bey
'v« > <4iCrcse<HılKl »sali.il.ai bu v..*'aya şahittirler . Bu *h.Mr.oüm* sonra
Hitritti *Si»* T'u-kıyo arsamda h il olan .:r. *imi, i i* bar taraf etmek için

Sjtitiya Makâaetinamına iiooeyin Rauf Dey tarafından murahhas tayin edile-
ât .ARUAINTTA İran rauVıMıaslarile bir anjagraa yaptın . Ve Türkiye
h.iyattjLMaiKur sıfatile imza ettimki bu itllâfinzie tşmamen tatbik edilaig
\$5;..} tñJai»s*yla Baaf-Oiey Müfrezesi çeri *çekilgğM* bu gayri tabii *«tgm*

Hipl

4i.akimL-iisöoifitır . Baha sonra TOışj^ştana -g^çjerele yedi ay fiapo
UjlABi çarkına* Teke ve Cezah Türkmen Ag'S^tlerilş tevhide mesai ederek
raû* bir -k İhm kuvvetlerinin cepheye :gil||nîe3İne it ani oldum . Bu hare™
laıta d. h yter . j mu ijân eyle-migtir :-"Öah'u acur ATganıc-1, T HU A O İ K
fiar a.-.rini» fP5'i.-,ad.esl Prens /bdülñiioft itön aaiS'mda bir 1.0\ ! ki
tieuukıı ñimal eyaletlerinden Şibirga%v'a-lie«. *iken v&* bändeniz_o
*la fa...brtte iken kendisi ile-tanıgcıntın .) Kalifa ile"
k y& Mfeto Biurir.tr. ricalarını aKs'sÜnak Özere Türkiyeye aolraak
***** * V» badenize uüracaat etti . Bunun üzerine bendeniz Tahrandan
!Wn«aud»"bulanan Koiorûu Knaandant İhsan Pasa ile Ru.Ht.bsre ettin .

Bvai'akat ye davet .üzereine Prensi Sus Ordusu arasında» ;:v

^ffifBflniik iF-.ratl!" Ihreim got.nls . Ondap.sonra W«r.*ñi. >«.....
lattgnvtj-i atfet»l< «nur» Mitvfiaaa» ietaJİİSia oc.lp o.Kw.lu , . . -l-.-
n*t.ir. his- gok m i m vo takdirlerine Muher o.ñu-ı . İki -y *lwum.*iiOa*
kaJ/.tfcear. u» inkilSbı.nın parl.,ı»aai üzerine re. Hi".u « h * .
lwzHt.t *turja*a.* gitmek v* orad/sld Türk oair mut vo efradından istifade

?«i«n»k v« Ordumuzun fffgM taarruzunu trt'İtñl etm** :

er«SUdto , HU 7-rir.....! ,:-,r. ,J.mvr: bir eosc cimh»l*V

EK BELGE 4

: ? 1

" A *Aaiunu*

O	"I", c* <i>ilI</i> CUMHURİYET mw 1 i

ŞitîfKasta Sagln Adasından ve muhtelif ktu^ryânlardan kaçırup İstihdam
 • #ttni*]SB sabitlerin bir itası sajddır . İcabında onlarında iticilerinin
 jı;.>:İ.<, eclerek ftPBodoMJİi-i» • Daha sonra Genc*y» K'Sİsn Huri Kısaya
 irs Biveri Kılıj Al* Beye iltihak ettim . Ondandır yine bir şok
 taİpaiT.lere «asnar olarak İetaabula geldim . Ordumu» Bakuyti işgal ettiği
 üskit yi»* oraya gittim . Ve teessüs eden ^zerbayıcan Hülaraetinin
 Earİbtye »esareti Müsteşarlık vazifesini aldın . Blyevm Büyük üillet
 Meçlisi fasından bulunan Ruşen ggref Bey orada idi . Bu hadisaümü
 tftSğit eâ\$ n vesaik ve.sahitleriaaâe vardır . Daha sonra.âfitarekenin
 aidi!» Kaİkası terk edüp Vatanım'İcdündüm . Bu kısım Büyük Harpteki
 aaya-t--ve-Şaalîyetinin pek kısaftik-bir t^rihçesidir ., Ve- kal±ıımd.en
 üMıgııia süngü yarası ile vücūilti^k müteaddit yerlerinden aldığım kurgun'
 Saraları Şu fadliyetamin birer| j|hîdidir . Bu tafsilat jbek ayan ve •;
 b*riz olarak grsrıteriyorkl bü-mın.Saya tim ve faaliyetim-siyasetle siyasi •?*

^ .i^ Mİlerie^^ijstirV_ O ha^|Ba;jdattar. Konyaya sevk edilirken İran
aabiliac «dd olan fl*a_Mı mt'd ve vaaifei askeriyeden bilâ izin
 Kaybubet- şeklinde'değililir WÖÖgaL o zaman hiç »ir vazifni-askeriye ile
 *nS%.«YW^{İB}?S.

«eğerek orada Sus Grdusunııı

g^şında ahali arasına isyan" ve"inkilâp gıka rarak OEmlekete siyaeî
 bir uoktai nazardan hizmet etmek için Bükûmeti Mülkiye tarafından

eiüimiktım . İstiklal Harbindeki vaziyetime gelince mütarekeyi

-ŞaMp İstaribulda toplanan Meclisi Meb'usana Bolş evikler le anlaşmak

î*S#SUBfla,..vüki_oları tBİaifim...Q£2±. .Muşt.afa Katnal Paşa T-ragrat.lar.tna————

İftSffıraCla arzolunnug idi . Müijarileyh Hazretleri terafın<lan .«okaraya

*SIMP Mr *kotu*, n*»di L-evietlerinde kaldım . Ve bu iş hakkında

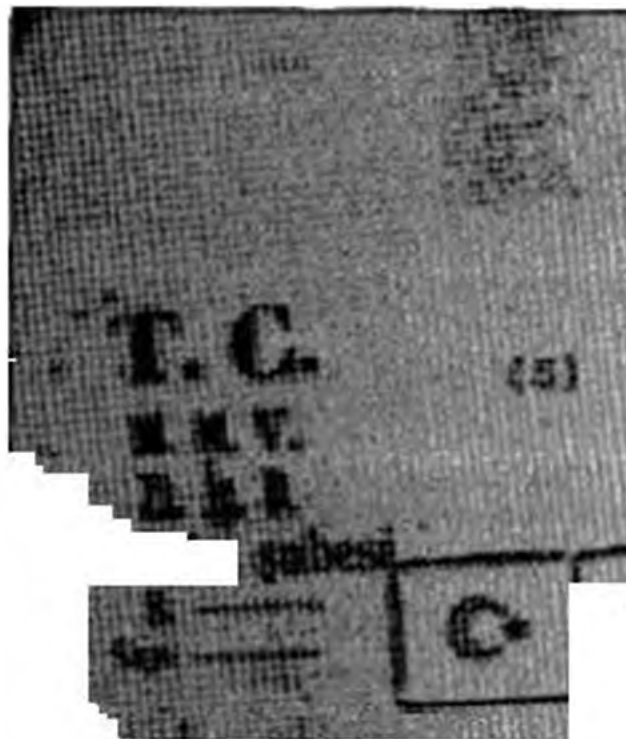
Şoisi MOgariToy-İc ar»ettim . Tasvip adildi . aha sonra is

Sflcl-.eV**»' " Ve fe-tanbulmı işgalini müteakip elyevm'BOyor-fir

İBı'fjHOT ?^Vfi Faja «aşiretleri le "ocraüer .fir.sı! yine

EK BELGE 5

»AJ.AE/Nxlt j

' W»taftMK*U*H* te»arcUMsaO* te-vCMS f»»»l «tsioœei j,to ...U.îira*

'.'îlîrî-MBîir f^lms-v &t»î»*C» s»r.-affai oldu» . Bö scaptikl rjfcert-jrva

pfrtir>lii»i>rtim-rîifi amilaâaAir - Osai Bure Uirfçis Orjr,<-.-:/,r,eí FíA»

"fi.-artwK-taBûe Caxmoxi• Îr«i4er.iie vitœtg oîduîfao-î tir taltif

awsftt «trizl-Jedir .

iMîASia«"î l - nabdUye Jiaism «a^a-T-âtóan î^eatesdz* tevdi ölmen «ît-zife

• ftmaaawa siyasî vs e/j balds T?-z"lyeti» t mwili siyaoetle alâkalar <Oaş

jiPfcttftywoe tevkli erü-lgr^" Bağdat'tan tonj^ya œevkis» te-mrMQl

j-Uft Biy»j»t çcabinüî^AiiéeXlît bulanıfetga ve hakikati le îde

Iberla-agi MT' i:.i'a' ->l.(jAfc,jr*i as farri yS^a? M i l izin Hodjri

ç r - 'F - ---'H ' ' hu.'-- . r

"tÄcaylz çibi askeri bir su-; varit ve rec-vçut çr- lgin

'sâj-eoiyœir. affi .Takkî 34 tarihli%çeiâ3n .

Ss»!svi«a i«tîtf*<É -".li.

« • fait Asians

iolaßB»*-

ByşgeiKî

»irisiMS »jm-^ij. j^-fg,^ ä - 93S

EK BELGE 6

CUMHURİYET HALK Fİ

KALINURUSULGA

1975

1975

• ,-. Debiye

^Sp^'IB -taSata. toUyiüt&A «arife»! olan. istanbul. setf !^|«ğan«i'

viru1*1 umsaî nttf«tt'içi •İbriaJiaI.-î.eJ.l ., v*. »«.'aaat [beyi»

vefatgH'fStII&jisiifl prünJial ürfa ««bMioluJijun» er.ki fcsji fnt-,

qaru, Bangej j («İH fit sn r bçıyln lsi;li'»aı. âol.a/tai|<î uAİ»

kol, Bansa(1,nM.>"iMi.'.aJun.« oobife. Kadiei konsolunu Ruçeni. Bfiy-.

efendilerle tenais «Î.QiliSJln« tayini, dolayisils istif s «4c>l

Yasir BaystŞfârton-BÖJMüAİ, İBSair sie.]' tı«lağıma ma'si, Semmsk-

valiesi KtçiM imVL&'Vr1' mam ti ola*»*, teabi-* «di3»*f- ' v'

Upr. Arpa^W'4ittîr'ari*gtîr'.t3.ai^!ı -&zwe. »akslı bffeu»**

am

İntaba^ft.ıoro: it.-3İT*«ei *eçfct1«taB.taa bil.U'

Birvane

İntaba İntiramat ayların efendim.

ı,'E.-#1',, Ptib I-Stm I O I

28.1.13

ABDÜLHAMİD'İN MİRASI NE OLDU? CHP VE DP'NİN KARARIYLA HAZİNE'YE GEÇTİ

Abdülhamid'in mirası denince genellikle siyâsî mirastan söz edilir; oysa sultânın gerçek anlamda bir mirası vardı. Peki, o mirasın başına neler geldiğini biliyor musunuz?

Vasfi Şensözen *Osmanoğulları'nın Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlâki* (Türk Târih Kurumu Yayınları, Ankara: 1982) adlı kitabında, II. Abdülhamid'in zenginliğini ve bu zenginliğin hangi haksız ve gayri meşru yöntemlerle oluştuğunu uzun uzun anlatıyor. Gerçekten de sultânın kişisel serveti, yâni tapuda kendi adına kayıtlı gayri menkûlleri inanılmaz genişlikteydi. II. Meşrûtiyet'in ilânından sonra İttihatçıların baskısı ile olmalı sultân bir kısım mallarıyla gelirlerini devlet hazinesine devretti. Ardından 31 Mart'tan sonra bu kez malların çoğu aynı akıbetle karşılaştı. Fakat Vahdettin müsadereye benzeyen bu uygulamaya son verdi.

abdülhamid'in ölümü ve sonrası

II. Abdülhamid 10 Şubat 1918'de öldü. Ölümüyle birlikte II. Abdülhamid'in mirası sorunu doğdu. Aslında ölümünden sonra pâdişâhın kendi adına tapuya kayıtlı mallarının yasal mirasçılara geçmesi gerekirdi. Oysa öyle olmadığı görülüyor. İttihat ve Terakki iktidarı döneminde siyasal koşulların mirasın intikâlini engellemiş olması çok muhtemel. Fakat hiç olmazsa Vahdettin'in padişahlığı

sırasında mirasın intikâli söz konusu olabilirdi. Bu süreler içinde mirasla ilgili yasal bir girişimde bulunulup bulunulmadığı; bulunulmamış ise niçin bulunulmadığı ya da bulunulduysa, bu girişimden niçin sonuç alınamadığı konusunda herhangi bir bilgiye rastlayamadım. Muhtemelen olağanüstü siyasal koşulların sürekliliği, sultânın gayri menkûllerinin yasal mirasçılara tapuda intikâlini geciktirdi ya da olanaksız kıldı.

Cumhuriyet dönemi

3 Mart 1924 tarihli Hilâfetin İlgâsına ve Hanedanı Osmâniyenin Türkiye Cumhuriyeti Memâlikî Hâricine Çıkarılmasına Dâir Kânun'un ikinci maddesi, Halifenin ve Osmanlı hanedanına mensup erkek ve kadınlar ile hanedana mensup damatların Türkiye sınırları içinde ikâmet etmelerini ebediyen yasaklıyordu. Ayrıca hanedana mensup kadınlardan doğan çocukların da bu hükme tâbi olacakları açıkça belirtilmişti; yâni bu madde gereğince sâdece hanedana mensup gelinler Türkiye'de kalabileceklerdi. Yasanın üçüncü ve dördüncü maddelerine göre ise; yukarıda sözü geçen kişilerin on gün içinde ülkeyi terk etmeleri gerektiği hükme bağlanıyor ve aynı zamanda bu kişilerin Türk vatandaşlığından da çıkarıldıkları açıklanıyordu. Söz konusu kişilerin Türkiye dâhilinde gayri menkûle tasarruf edemeyeceklerini ve tapuda üzerlerine kayıtlı gayri menkûlleri en geç bir yıl içinde elden çıkarmak üzere doğrudan devlete başvurmaları gerektiğini; aksi hâlde bu süre sonunda herhangi bir hak elde etmek için mahkemeye müracaat haklarının da bulunmadığını hükme bağlayan yasanın beşinci maddesinden sonra; yasanın yedinci maddesinde de, yukarıda sözü edilen kişilerin sahibi oldukları gayri menkûlleri bir yıl içinde hükümetin bilgisi ve onayı dâhilinde tasfiye edecekleri, bu sürenin bitiminde ise tasfiyenin bizzat hükümetçe yürütüleceği ve tasfiye bedellerinin hak sahiplerine ödeneceği açıklanmaktaydı.

II. Abdülhamid'in mirası ile yakından ilgili madde ise sekizinci maddeydi. Yasanın sekizinci maddesi şöyleydi: "Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki tapuya merbut emvali gayri menkûlleri

millete intikâl etmiştir." Hüküm son derece açıktı; ya da en azından ilk bakışta öyle görünüyordu; cümlede çoğul kullanılmak suretiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık yapmış tüm kişilerin, bu arada tabî II. Abdülhamid'in de tapuya kayıtlı gayri menkûllerinin devlete intikâl ettiği yasada belirtilmekteydi. Yine yasanın konuyla ilgili onuncu maddesinde ise şöyle denilmişti: "Emlâki hakâniye nâmı altında olup, evvelce millete devredilen emlâk ile beraber mülga padişahlığa âid bilcümle emlâk ve sabık hazinei hümayun, muhteviyatlar ile birlikte saray ve kasırlar ve mebâni ve arazi millete intikâl etmiştir." Bu maddeyle de daha önce devlet hazinesine devredilmiş olup da, Vahdettin tarafından yeniden hazineye geçirilen mallara el konulduğu açıklanıyordu.

Miras dâvası

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki siyasal koşulların miras dâvasının gündeme gelmesini uzun zaman engellediği anlaşıyor. Cumhuriyetin 10. yıldönümü münâsebetiyle kabul edilen afyasası mirasçılara siyasal koşulların yumuşadığına ya da yumuşayacağına dâir bir işaret vermiş olmalı ki, mirasçılardan bâzıları 1933 yılında sondaj mâhiyetinde bir dâva açıyorlar. Dâva gerekçesinde, Osmanlı dönemindeki el koymaların hukuka aykırı olduğu belirtiliyor ve cumhuriyet döneminde kabul edilen ve yukarıda sözü edilen yasadaki hükmün ise yasaların geriye işleyemeyeceğinden hareketle, ancak yasanın kabulünde hayatta olan tek pâdişâh olan Vahdettin için geçerli olabileceği; fakat ölmüş pâdişâhların mallarının vârislerine intikâline yasak getirilemeyeceği öne sürülüyordu. Yasaların makabline şâmil uygulanamayacağı şeklindeki temel hukuk ilkesi, dâvanın esas gerekçesini oluşturuyordu. Çünkü, sultânın ölümü ile birlikte vârisleri tapuda herhangi bir işlem yapmasalar dahi verâseten intikâl geçerliydi.

Dâvanın sonucunu merak etmeye başladınız mı? Sizi merakta bırakmak istemem: Asliye mahkemesi, 19 Eylül 1934'de verdiği kararda, tescile engel bir neden görmeyerek, davacıların haklı olduğunu açıklayacak ve bu dâvada söz konusu edilen gayri menkûllerin vârisler lehine tapuda tesciline karar verecektir! Ama tabî bu karar

üzerine hazine Yargıtay nezdinde itiraz edecektir: Yargıtay Birinci Hukuk Dâiresi 16 Şubat 1936'da mahkemenin karârını onaylayacaktır. İlgili yasanın sekizinci maddesinin II. Abdülhamid'in şahsen sahip olduğu mallarla ilgili olmadığına karar verilmişti.

Yargıtay'ın karârından sonra mirasçılarının nasıl olup da amaçlarına tam anlamıyla varamadıklarını anlamak güç görünebilir. Gerçekte en yüksek yargı organının karârı, mirasçılar haklı görmekle birlikte, konuya tam anlamı ile açıklık getirmekten de uzaktı. Kararda, II. Abdülhamid'in II. Meşrûtiyet'ten hemen sonraki irâdesine değiniliyor ve bu münâsebetle mirasçılarının talep ettikleri gayri menkûllerin söz konusu irâde ile devlete intikâl eden mallar arasında olup olmadığının incelenmesi talebinde bulunuluyordu. Sonuçta; mirasçılar lehine verilen hukukî karârın mirasçılar lehine fiilî bir sonuç yaratmadığı anlaşıyor.

Aradan birkaç yıl geçtikten sonra vârisler Yargıtay'ın karârının kendi lehlerinde olduğunu belirterek 1941 yılında tek bir gayri menkûl için ikinci bir dâva açıyorlar. Dâva yine asliye mahkemesinde görülüyor. Fakat bu kez mahkeme ilk karârın aksine sekizinci maddenin II. Abdülhamid'in mirasını da kapsamına aldığını ileri sürerek dâvayı reddediyor. Bunun üzerine davacılar karârı temyiz ediyorlar. Ne var ki, Yargıtay Birinci Hukuk Dâiresi, bu kez, 431 sayılı yasanın sekizinci maddesini gerekçe göstererek, asliye mahkemesinin karârını 7 Aralık 1944 târihinde onaylıyor.

Yargıtay'ın son kararı

Yargıtay'ın birbiriyle çelişik bu iki karârı üzerine davacılar tashihi karar yoluna başvuruyorlar, fakat karârın düzeltilmesi yolundaki talebin kabulü için çoğunluk oluşturulamıyor. Birinci Hukuk Dâiresi Başkanlığı, iki karar arasındaki çelişkinin içtihadın birleştirilmesi suretiyle hâilini Birinci Başkanlık'tan istiyor ve başkanlık da talebi tevhide içtihat gündemine alıyor. Genel kurul, içtihat ihtilâfı bulunduğunu ve bunun birleştirilmesi lâzım geldiğine çoğunlukla karar verdikten sonra; davacıların haklı olduğuna karar veriyor! Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu'nun bu

karârı, yönetimin konuya ilişkin görüşü bilinmesine karşın, hukuka bağlı kalındığını, siyasal etkilerden uzak, sâdece hukuk görüşü ile hareket edildiğini ve dolayısıyla da en yüksek yargı organının, siyasal otoritenin etki alanının büyük ölçüde dışında kalabildiğini göstermektedir.

7 Eylül 1946 tarihli gazeteler, Yargıtay Başkanının konuşmasını yayınladılar. Yargıtay Başkanı Halil Özyörük Yargıtay'ın son karârından şöyle söz ediyordu: "Kânun yayınlanmazdan önce meydana gelmiş bulunan olaylara uygulanamayacağından, bu kararda da Yargıtay, 431 sayılı kânun hükümlerinin kânunun yayınlanmasmdan evvel ölmüş bulunan Osmanlı pâdişâhlarının malları hakkında tatbik olunamayacaklarına hükmedilmiştir. Hukukî durumların sahipleri için sağlanması şart olan güvenme ve inanma bakımından bir kararla tesbit ve teyid edilmiş bulunan prensipler birinci derecede önemi hâizdir." Yargıtay'ın içtihadı birleştirme karârından sonra mirasçılar açısından artık hukukî bir sorun kalmamış gibi görünmektedir. Vârisler bir kısmı İstanbul'da olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde bulunan 607 kalemde birleştirilmiş 5.960 parça ve yine aynı şekilde 480 kalemde birleştirilmiş 4.520 parça ki, toplam 10.210 parça gayri menkûlün kendilerine geçmesi için yeni bir dâva açıyorlar.

Dâvanın siyâsî yönü

2 Şubat 1947 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde "on milyonlarca liralık servetin millete kalıp kalmayacağı"na dikkat çekiliyordu. 27 Mart 1949 tarihli *Hürriyet* gazetesi, CHP milletvekili Ahmet Remzi Yüregir'in; 5 Nisan 1949 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi ise Millet Partisi (MP) kurucularından milletvekili Osman Nuri Köni'nin II. Abdülhamid'in mirası dâvası ile ilgili olarak Meclis'e birer soru önergesi verdiklerini haber veriyordu. Köni, Meclis'te yaptığı konuşmada, yargının karârına saygı göstermek gerektiğini belirtirken; Yüregir, meselenin devrimlerle ilgili olduğunu ileri sürüyordu.

Yargıtay aşamasından geçerek kesinlik kazanan bir karâra karşı yasama organının müdahalesi mümkün müdür sorusuna karşılık,

iki farklı görüş çarpışmaya başlamıştı. Tam bu sırada Meclis'e sunulan bir yasa tasarısı hiçbir şekilde konuyla ilgili gibi görünmezken, birdenbire komisyon görüşmeleri sırasında tasarıya bir ek yapılmış ve miras dâvasının vârisler lehine sonuçlanmasına rağmen, verasetin geçerli olmadığına ilişkin bir hüküm kabul edilmişti. Bu, "hazine hukukunu tehdit edici ve bir milyarı aşan ziyanlar tevlid edecek vaziyet hâsıl olduğundan, bunları önlemek üzere bir tedbir mâhiyetinde düşünülmüş bir hüküm"dü.

CHP yeni düzenlemeyi savunuyor, DP bu konuda bir güçlük çıkarmıyorken, yasa tasarısına karşı çıkan tek parti MP idi. Tasarı karşısında ret oyu veren milletvekilleri, MP'den Sâdık Aldoğan, Osman Nuri Koni, Şahin Laçin ile Ahmet Kemâl Silivrili; Müstakil Demokratlar Grubu'ndan Mehmet Aşkar, Hazım Bozca ve Fethi Erimçağ idi. Müstakil Demokratlar Grubu'ndan Bahattin Öğütmen ise çekimser oy kullanmıştı, Tasarının kabulüyle II. Abdülhamid'in vârisleri miras üzerindeki tüm haklarını yitirmiş oldular. Görüşmeler sırasında Yüregir, yeni benimsenen yasaya ilişkin olarak, "Meclis, inkılâpçı, kuvâyî milliyeci ruhunu izhâr etti, inkılâp kânunlarına aykırı hareket edilmesine, millet hazinesine karşı haksızlıklar yapılmasına müsaade edemeyeceğine karar verdi" şeklinde konuşuyordu.

Evet, ama yetmez!

İş bununla da kalmadı, Meclis bir de ilgili yasanın sekizinci maddesine ilişkin yorum kararı aldı: "431 sayılı kânunun mer'iyete girdiği târihte hayatta bulunsun bulunmasın Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık etmiş herhangi bir kimse nâmına Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde tapuda mukayyet gayri menkûl mallar bu kânunun 8inci maddesi mucibince, kânunun yürürlüğe girmesi ile millete intikâl etmiştir. Binâenaleyh 431 sayılı kânunun neşrinden sonra bu gayri menkûllerin pâdişâhların mirasçılara intikâli yapılamaz ve bu mallar üzerinde verese tarafından hiçbir hak iddia edilemez." şeklinde...

Önceleri basit bir hukukî sorun olarak beliren miras dâvası; dâvanın hukukî yönden sonuçlanmasından sonra tamamen siyâsî bir görünüm kazanmıştır. Sonuçta, dâvanın siyâsî yönü hukukî yönüne ağır basmış görünüyor. Sakın ola ki, bu gelişmenin bütün siyasal sorumluluğu CHP'nin üzerine yıkılmasın. Aksine, DP'nin iktidarı döneminde de aynı konu bir kez daha ele alınacak ve yurda dönen hanedan mensuplarının gayri menkûllerini üzerlerine alamayacakları bir kez daha yasa maddesi olarak gündeme gelecektir. CHP ile DP, 1952 yılında inkılâp yasalarının uygulanmasında ve Meclis'in yargı kararları üzerindeki değişiklik yetkisinde anlaşmışlardı!

Okuma Metinleri

Uzun yıllar önce yayınladığım *Abdülhamid'in Mirası* (Arba Yayınları, İstanbul: 1990) kitabımda, konuyla ilgili ayrıntılı ve geniş bilgi bulunmaktadır. Ayrıca burada ele almaya imkân bulamadığım, fakat miras dâvasının yurt dışındaki gelişmeleriyle ilgili olarak da okuyucular bu kitapta yeterince bilgi bulabilirler. Dahası, yine bu kitapta hanedan mensuplarının yurda geliş öykülerine de yer verdim. Bütün bu gelişmeler belgelerle desteklenmiş olarak kitapta okuyuculara sunulmuştur. Vasfi Şensözen'in *Osmanoğulları'nın Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlâki* kitabı meselenin devlet cephesinden nasıl görüldüğünü ve meseleye ne şekilde yaklaşıldığını anlamak bakımından çok önemlidir. Ayrıca bu kitapta devâsâ mirasın boyutlarını da bulmak mümkündür.

RESMÎ TÂRİHİN GÖLGESİNDE
ATATÜRK

ALİ RIZÂ EFENDİ'NİN KAYITLARI NÛRUOSMÂNİYE'NİN MAHZENİNDE GİZLİ

Atatürk'ün hayâtının sonlarında bahasını merak ettiğini ve özel olarak araştırılmasını istediğini biliyoruz; peki ama bu araştırmadan acaba ne gibi bir sonuç alındı?

Atatürk ölmeden bir sene önce babasının izlerini araştırıyordu

Vakıflar Genel Müdürlüğü, 21 Mayıs 1937 târihinde Başbakanlığa yazdığı bir yazıda, Ali Rızâ Efendi hakkında yapılan araştırmaya ilişkin bilgiler veriyor: "Ulu önderimiz Atatürk'ün pek küçük iken vefat eden pederleri Ali Rızâ'nın hâl tercümesi [özgeçmişi] hakkında etraflıca malûmat [geniş bilgi] toplanmasını arzu buyurmakta oldukları" için Selanik vakıf kayıtları üzerinde araştırma yapılması Tâlim ve Terbiye Heyeti Başkanı Târih Encümeni üyesi İhsan Sungu tarafından bildirilmişti. Yazıda; merhumun 1292 [1876/1877], [12]93 [1877/1878] ve [12]94 [1878/1879] târihlerinde Selanik Evkaf İdâresi'nde kâtip olarak çalıştığı ve bu memuriyette iken 1293'te [1877/1878] Selanik'ten İstanbul'a gelen milis taburlarında da teğmen olarak bulunduğu da belirtilmişti.

İstanbul'da Nûruosmâniye mahzeninde saklanmakta olan Selanik Vakıflar İdaresi kâğıt ve defterlerinde araştırma yaptırılarak, elde edilen bâzı yazışma kayıtlarında 'Ali Rızâ Efendi ve Mahmut Bey zâde Ali Rızâ Bey' suretinde memur isimlerinin yazılı olduğu

görülmüş ve bu kayıt örnekleri Sungu'ya gönderilmişti. Ayrıca, artık tasfiye edilmiş olan Muhtelit Mübadele Komisyonu'nda evkaf müşaviri olarak bulunmuş olan ve hâlen Vakıf Kayıtlar İdaresi'nde kâtip olarak çalışan Abdülgahtar da İstanbul'a gönderilmiş ve adı geçen komisyondaki defterler ve belgeler üzerinde tekrar inceleme yapılmış; bir de rapor hazırlanmıştı.

Bu raporda, Selânik'in düşüşünden sonra Yunan hükümeti eline geçmiş olan bütün resmî yazışmalara âid arşivin 'Tercüme Dâiresi' adıyla oluşturulan dâireye verilmiş olduğu belirtiliyor ve Ali Rızâ Efendi için aranılan bilginin bir kere de adı geçen dâiredeki 1290 [1874/1875]-1295 [1879/1880] yıllarına âid memur sicilinden ve maaş defterlerinden araştırılması isteniyordu. Bu araştırmanmsa ancak Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla yaptırılması mümkündü.

Yazının ekinde Abdülgahtar'ın raporu sunuluyordu. Bu rapora göre; Yunanistan'da mübadeleye tâbi İslâm cemaatine âid olup tasfiyeye uğrayan Muhtelit Mübadele Komisyonu aracılığıyla İstanbul'a getirilerek Vakıflar İdâresi'ne devredilmiş ve hâlen Nûruosmâniye Camii avlusundaki mahzende saklanmakta bulunan evrak ve defterin Selanik'e âid kısımları incelenmişti.

İnceleme sonucunda; yalnız Selanik'te Yâkup Paşa Vakfı'nın [1]288 [1872/1873] ve [1]289 [1873/1874] ve [1]290 [1874/1875] yıllarına âid muhasebe kayıtlarında Şubat 1290 [1874/1875] tarihli yazıda adı geçen vakıf mütevellileri arasında 'Ali Rızâ'nın mührü olduğu anlaşılmıştı; altında 1288 [1872/1873] târihini gösteren mührün şekli alınmış ve muhasebe kaydının bir örneği çıkarılmıştı. Ancak Selanik evkaf muhasebeciliğine âid memurun sicil ve maaş defterlerinin bulunmadığı anlaşılmıştı ve bu arada 1290 [1874/1875]-1295 [1879/1880] yıllarına âid defterler de bulunmamıştı.

Yunan hükümetinin elinde bulunan vakıflara âid defterler ve belgeler de istenmiş ve bu talep üzerine birkaç sandık defter ve evrak elde edilmişti. Ancak bu belgelerin daha çok vakıf işlerine âid olduğu anlaşılmıştı. Bu nedenle ilgili kayıtların 1290 [1874/1875]-

1295 [1879/1880] yıllarına âid memur sicil ve maaş defterlerinde aranması gerekirdi; ancak bu belgeler hâlen Yunanistan'da idi ve bu nedenle ancak Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla incelenebilme imkânına sahipti.

Bu yazı üzerinedir ki, Başbakanlık, 31 Mayıs 1937 târihinde Dışişleri Bakanlığı'ndan Selanik Başkonsolosluğu'nun ilgili araştırmaya devam etmesini talep edecektir. Selanik Başkonsolosu Reşat H. Karabuda da, 12 Temmuz 1937 târihinde Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı yazıda araştırma sonuçlarını açıklıyordu; fakat sonuç olumlu değildi. Çünkü, "aşağı yukarı on beş gündür devam eden araştırmalara rağmen muhasebe evrakı henüz bulunamamıştı". "Osmanlı imparatorluğu zamanı arşivlerini saklayan 'Tercüme Dâiresi' şefinin söylediğine göre, Selanik Evkaf İdaresi'ne âid hemen hemen bütün dosyalar ve defterler, vaktiyle Muhtelit Mübadele Komisyonu'na tevdi edilmiş olduğundan, aranılan evrakın burada bulunması ihtimâli pek yoktu". "Böyle olmakla beraber yeni baştan daha ince bir araştırmaya başlanılmıştı". Fakat "bu son araştırma arkasının alınması biraz gecikecekti".

Yine de bâzı bilgiler bulunmuştu. Tapu ve vergi kayıtları üzerinde yapılan araştırmada; Atatürk'ün gerek babaları ve gerekse anaları tarafına ilişkin bâzı bilgiler edinilmişti. Buna göre; "Atatürk'ün babaları Ahmet oğlu Ali Rızâ, herhalde bir müddet ve galip ihtimâlle ömrünün sonuna doğru kereste ticâreti yapmıştır. Ölümü 1299 [1883/1884] ile 1303 [1887/1888] seneleri arasında vûkû bulmuştur. Anaları Feyzullah kızı Zübeyde'ye anası, Halil ağa kızı Ayşe'den bir ev intikâl etmiştir. Anaları bu evde Fatma adındaki teyzesiyle müşterek bulunmuşlardır. Şimdi bir de Ali Rızâ'nın ölüm târihini kat'î olarak gösterecek kassam defteri ve başka vergi kayıtları aranmaktadır. Bulundukları takdirde gerek bunlardan ve gerekse evkaf muhasebe evrak ve defterlerinden edinilecek" bilgiler ayrıca iletilecekti.

Görüldüğü gibi, burada Atatürk'ün babasının ölüm târihi kesin olarak saptanamamış olup, ölüm târihi 1883-1888 yılları arasında gösterilmiştir. Eğer ilk târih doğruysa bu takdirde Atatürk babası

öldüğünde yedi yaşı civarında ise, Atatürk'ün doğum yılının da biraz daha geriye alınması gerekir.

Selanik'teki ev kimin üzerine kayıtlı?

Selanik Başkonsolosluğu'nun yazısına ek olarak bâzı tapu kayıtları da sunulmuştu. Bu tapu kayıtları Atatürk'ün anne ve babasına ve kendisine âid Selanik'teki evlerin tapu devirlerine ilişkindir. Eğer bu kayıtlar doğruysa, Selanik'te Ahmet Subaşı Mahallesi (ya da Koca Kasım Paşa Mahallesi)'nde bulunan ve Atatürk'ün doğduğu ev olarak kabul edilen ev, tapuda 4 Aralık 1877 târihinde babası Ali Rızâ Efendi'nin ve 22 Mart 1878 târihinde de annesinin üzerine devredilmiş olmalıdır. Evin daha önceki (hisseli) sahipleri, en azından Kasım 1876 târihinde İbrahim Hıfzı zevcesi Hatice Zarife Hanım ile Yusuf bin Ferhat imiş.

Bu da evin Ali Rızâ Efendi tarafından yaptırılmadığını, fakat satın alındığını gösteriyor. Dolayısıyla Aydemir'in adı geçen eserinde ve Andrew Mango'nun *Atatürk* (Remzi Kitabevi, İstanbul: 2004) kitabında yazdığı gibi, evin Ali Rızâ Efendi tarafından yaptırıldığı doğru olamaz. Ahmet Kuyaş da, geçenlerde, Ankara'da modeli de yaptırılan evin, Atatürk'ün doğduğu ev olmayıp, üvey babası Râgıp Bey'in evi olduğunu; gerçekte doğduğu evin ise çoktan yıkılmış olduğunu yazmıştı bile!

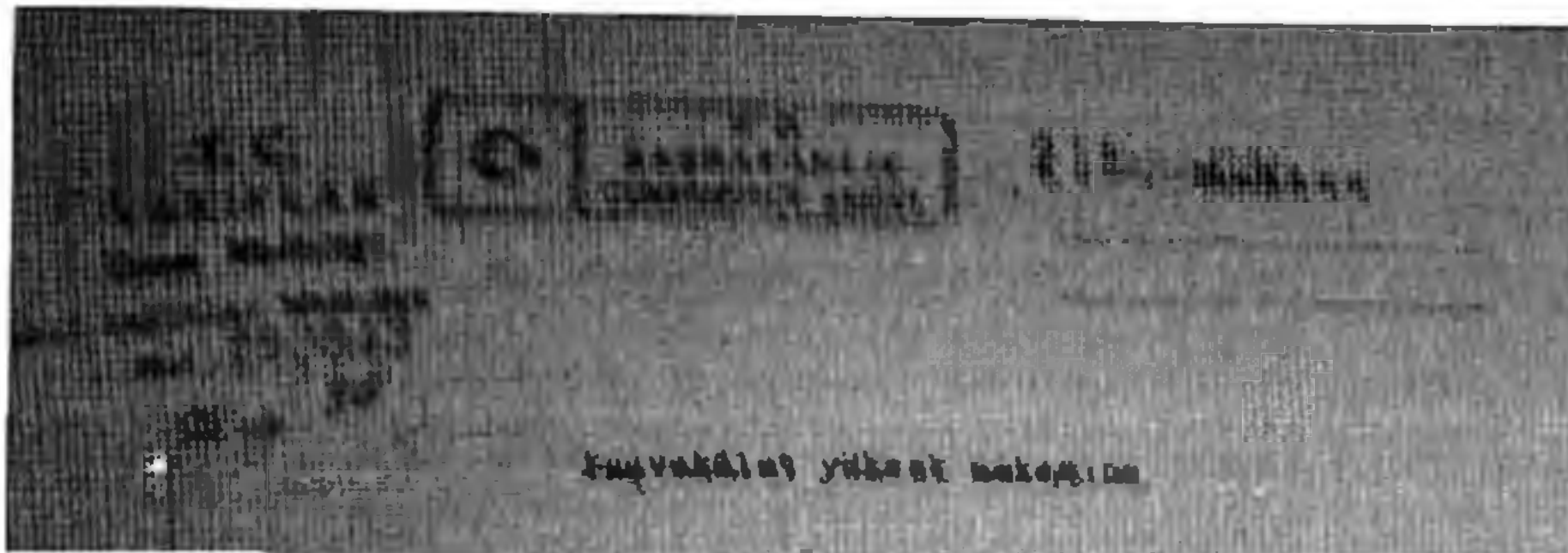
Daha sonra 12 Aralık 1883 tarihli bir belgeye göre, Aralık 1883 târihinde ev, anne ve baba üzerine ikiye ayrılmak suretiyle tapuya kaydedilmiştir. Evin mülkiyet durumu sonraki tapu kayıtlarından anlaşılmaktadır: Kayıtlara göre, Ali Rızâ Efendi hissesine âid evi rehin göstererek aldığı borcu ödeyemediğinden ve vefat ettiğinden, Ocak 1887 târihinde Ali Rızâ Efendi'nin üzerindeki ev Zübeyde Hanım'm üzerine geçmiştir. Zübeyde Hanım'ın kendi evini sattığı anlaşılıyor.

Bu arada ev üzerinde başka muameleler de olmuş ve nihayet 1911 yılında ev "Erkânı Harp Kolağalarından Mustafa Kemâl Bey namına kaydedilmişse de, sonradan bu ibare çizilmiş ve altına mütevaffa keresteci Ali Efendi zevcesi Zübeyde Hanım ibaresi ilâve

olunmuştur." Tapu kayıtlarından anlaşıldığı kadarı ile Zübeyde Hanım'ın üzerinde başka evler de bulunmaktadır.

Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam* kitabının dipnotunda şunları anlatıyor: "Bu evin ve Mustafa'nın asıl doğduğu yerin hikâyesi biraz çelişmelidir. Atatürk'ün kız kardeşi Makbule, daha sonraları, ağabeysinin bu evde değil, kendi akrabalarından birinin evinde doğduğunu dinlediğini anlatır. Selanik'te ve şimdi müze olan pembe ev ve onun iktisap şekli üstünde yerinde Millî Eğitim Bakanlığı adına incelemeler yapmış olan Faik Reşit Unat da, bir tapu kaydına dayanarak, evin daha sonra ve hattâ Mustafa Kemâl tarafından üçte iki hisse ile alındığını tesbit ettiğini söylerdi." (*Tek Adam*, (Cilt I), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 27). Bu bilgi doğru görünüyor.

EK BELGE 1

HP.

il>.'''HIII: f L Bili. ih -.1' il*i.B alai ^ky kyr.ik : a :
V i un.: L . . i i .nik'.»i i .-Hi i . » / a
MluflBft]

'.'I&Ä.jSS'/'IIISN***» «/Hui itlaresimin i, ;
'Jf li**!« JP9 * ik» i l u> ,M il ih" ...
'wl'««l»»«'.'- • < - - » mlaifi* . l
*4m%4 t;whi- .s- .*all l«3 Ml Utl., 'l *
fe & Ptt,*ri«m--« al-aatu-isa yajrtj.rxlarak <
llynyMAevjwla (itir «t*uU 'o« ltehaul tley u- * !
BSjIPJ il«.(tl ««Ber tat Il Ir. j Ulli ulaugu gortilni
ri in«' «»^«ü Keeken tfcoenn «tfadtrllals «Iduj

IPJp f^if k«yi«a:r ldaresinde MBIwlyyl* taluna» AMtfl
toadsrllBrnll bstMi TO:-. joeean oüdewer .Mel'attj
««kriir lnerita» yopsi-j ve avdetInn« venUgl «u
InJarek kaMle kilinmletir .

»a lävaiAe -.elanlgln sukulu aemenir.da Yutón
»lv «lau Mlttle l-III.ul HU«u»el*-te Slt jiiUv <>*:
«lOfkil oluaan alr aalreya vexllßle ve Muadol u
«ilm onsj-auf *M» > *« bu elhetle bey All «au l
III lÜtvn Mr tene de aeakfel aalredeki £490 - IS??**«

InTO^TO*** . * . " l * . " ^ " . ***« • ielterlerineno ersttln
Klituik*elrt« elaaelua «or» Kurlolye Tekâletl »••!(< » « • «
>lun»aal«*;tfcusussuera ve minar, c'unui

'•7

Hpfei'

i .

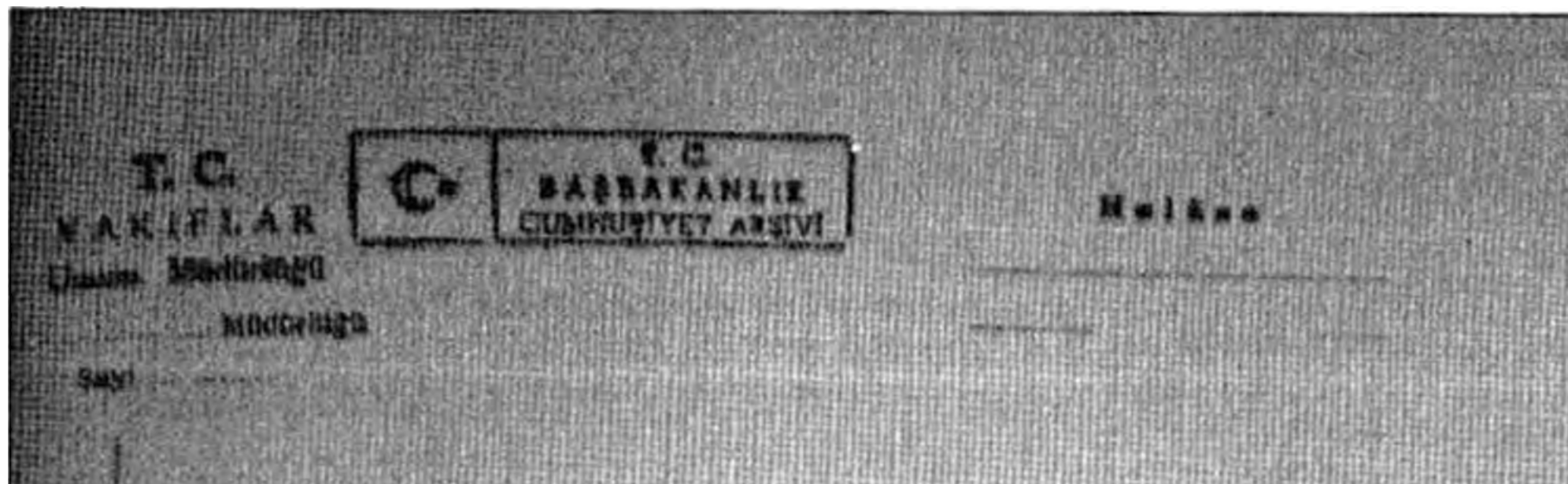
p*r?l

SSBIP

SP

fX.J*—

EK BELGE 2

{-tftVnftat Ifl» 8el»nij(* tta» Ialiti» «« ovakit haj'rtia «virar a
l -wStrtri barittuayortu» . Min . » « l « . «anmioia «a»«fl«a>f •dzvritu, «ag
j kftre in»»»!»**» yimal g*a Iettar jalijt» . v» «Ti*?*** 6txl *Xm~*
l »on tiejr «nrrok ra dafatiri liaerlnda sraatiraalar yapaletia . Osai-
l BWWKJB bifj «rtari. t»tiB»uU«etl baaeblyl* ayrj *a aUstafeil bJr
l. tefkllat -tarafutsdan idare odilaaktaydl . re daftarlari. *ej-c« m-
3>Wto..a ysr-iada TU yakiaiiidadir » ^iilfWfiiEij-fi

Rinsanalayii «etlap fcayat Te aalvaati. aesttfe *terom** दौरा -
i aliaia Salasi* artraf l&ihaoebeclliginln 1290 - 1295 eanelartiifl alt
\mrmMln «ieiillati » « nanifat a«?ft«rl«ri3id«i:i a? anali. Inaiaseli* » » x
! te d* Karlelye YefciUetinden -raku'tótaoisi àe'ar aitarla* assalii a
§*afeena«rlitiBsliaa aranaMllr . Bvtof ifaaaseoBciliSi defatiriBea»
i me»ih ihttjrataz. S&al Evranoe bey erta fi AnjlTlasan de u a u l a m .

; jtójoasip claca.Ei nszusdur • 15/5/93T

'''jjüwP

Takif k&yitlar MBwgqriii

EK BELGE 3

JIM*** a * - * * * * M "
toUcuMU

Ififlilf

«•Mt&MUK w» iMMAüt « « * J***"- »«a**'» « i » »
Hf Raute» ¿«I tarlili re 128*5-72 »ayxti J« U « n **r»aixfc.4ir

« • mis' » »akaları aatawafffa All İiaa'ax* »«ra«asi

'ItUu 4*ii auaâut «aalaaaTt Usera, yaailann» ~aafU,Takxflar
te» «Marlu^s »«s;«r*»l ra rajar** rB3texll4A, l «Ibi.SelâiİiJc
Urtali MdiamtaHllga 1İ30-I2JS a «salariee ali 4sf Seriarials

«^»..»«atriara «u »erdro ra «»ayalarla oixUfcda) ra Saal

aaaa raw, ..ayelariau, balâvxuUmx =*cia uakeitgya Hau Tau-

*** aadrlan Taraeai w a i M -.411.1,41,. Anoot,,,*..

« U . ^ t l , l ' " " " "

« " . Saltala

***» ^tptioiai fetta" r ^ *

" " - i . « « a u n a . » ,

I * * - * , * * , t * ,

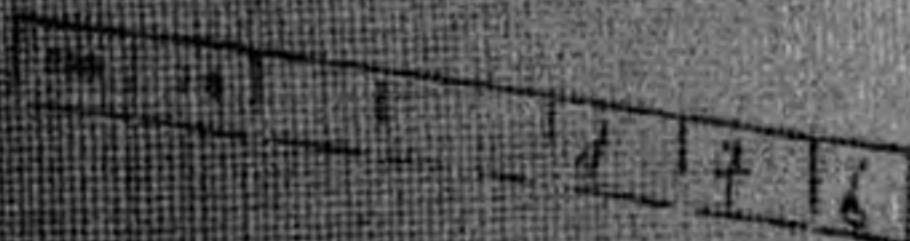
*** " " " « . « W a l

.»4ir,Bw aaa

^

- ^

W l a4wio4e

EK BELGE 4

J h . ; < I İ m ; «m'fe »jı ** »u»mxf dert***»
hKh^fflJJiMI-ro ,_ibt,I.iii tin» ok Ur t

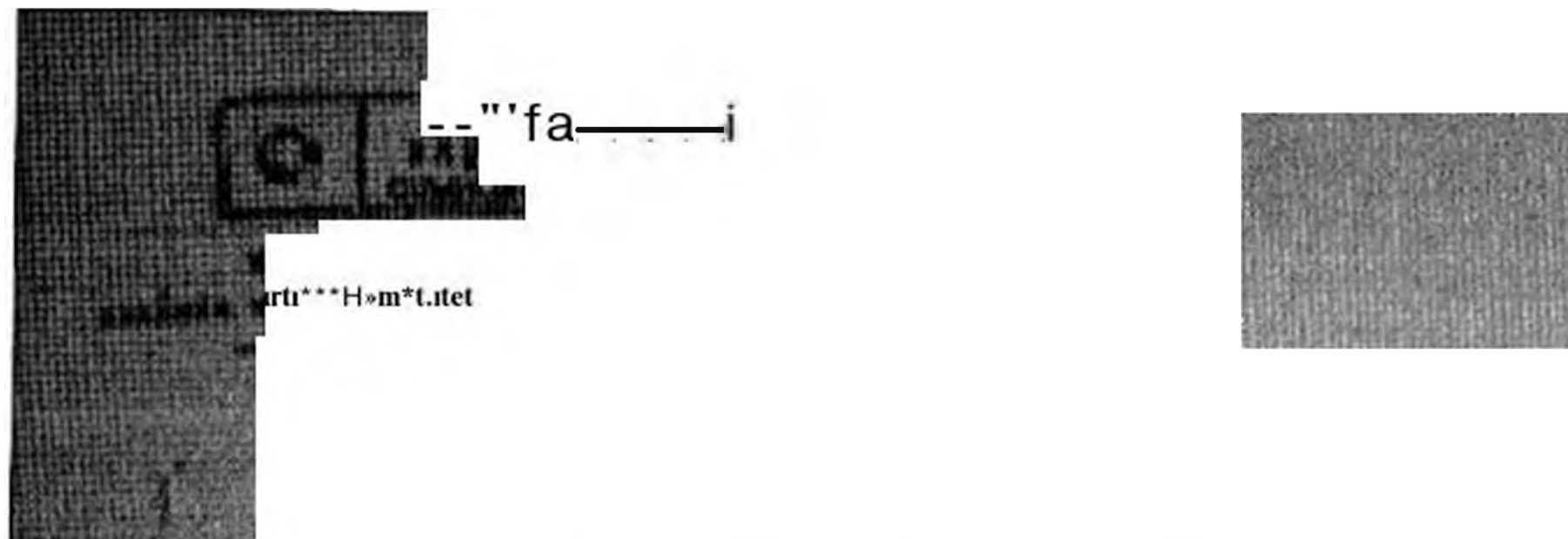
••V: "

l>t<*<K>>> T*Wrtt Jt>tB. MkhBHi l2SB , im •• t <>O »«Mil»'!
•gtff||ii!(aj><6« «*<it«Ü «#WM»M beyandan n*nra o*f*nh«* ol»»* :!
^ K | % I * * t I U i * «ltti»f»liÜS(|il tNaundugumt tslob !>*<> "
l » , ' Ş H eentein« «fMitöBj* k«dat *<lut- Byksf *ih><ı>b«cii;.erinl» *
4&tW»H lddre.litjrind» blğ6iMi natiütauuı olmadığı «ıb* 69 naaai-
|;|Şijf)«h»»i* »Hjatl ***utma taeaduir »den t * »iye*» evkaf *uh*a«ı-
j1>*od»l tmlunan tı r*Uu Col«l«ddln efendinin ouddet! ldeireal olan
I (i*k«re»««ki» t » «»tut t » aokaan neneler! g'jar bedeletında »e "
Mette! tevliyetten olarak doksan seneel Şubatı gayetine delftn ara
^fi»»!»»»!»* blrrUye »İnini Beakuroden evkaf Bandığında gerek a'sar
*e%u*llBd»n ve ger* rttauaatl «elreden birguna matlubumu* olsadı-
ılffl6«jjlB i\$bu. »ahalle aerh verilerek temhir kılındı .

gaye Şubat <saJi£p* jY* pİ-^

<İm-İİ «*lt«v»llli	JSUtevollijel vakfı	«rtevsllyel vakfı	
i- mzbur	oeibui	meşbu»	
I Ablr '	uUlaası	Rukiye	
	«allke		
tfUv«Uiyaı vakfı	l«teveİllj *a*f):'	«*l-tevellî vakfı	*Utevellîi
•e»bur	n«zbur	aezbur	vakfınaabur
Ay«a *	Sabuo bende abduiMi Bavud .	Buenö	Tah«İTi
*l«av«nii vakfı			

EK BELGE 1

«1 Um «ta*** «lw> fert .buuta*
 '«rial tarhta •tolfti* . tatet.tatttrM *UmmWmm*
 *IJ4« ** W »U««»î»4» aaailttair , Maya* u« Kanal «aaaala* *w
 «W»» »*** «••"• »*»> *»*»• taraf etere* mIMl >.....
 • tibi«»UM) w IU Ilmy» TB«mu atax|4nr ,
 Ma n «Datera» taja tejiale» a«ft*.4adır t
 afa,' M *» K-**aS »S , XeaXelut »as* aaballeat «rtur »akaci »..i
 «Dw»j* h*aia aital »af«OOaJ> Aja'naa b*jr'lBo.«B «B*a»*rrl*ı : Zebra hs-
 ' «is VOM. Abbe* aja
 («.M -1 X. »anî 803 .Se« iaaut Pa«« oahaieel uca Kay «akağı 8«.« ğ11
 Ma* etanii limi Atoa* «ttaaar «vi efan&iAan latiterai ejMAlgl aebaiici
 ., temisi iatIAaj. İfSa M a l ra<*atara *velum* 'oo/'eiljp «atiUi'aëu ratati
 takva 11« «era»».}. Xlbej«.» bsm-lai.» eagir »Ria uuat&Cu » a»fir« b;ii»/i
 ***ij» w «abbui.*'ri karteli» ««mani ğUjUnma EiXajnD «lue4.leinten A*a«
 aeak&r aariAti yer*3 teriz te, TdcÄetl «asrija ile TOsetti bolimaa «H
 nala Sanaa ezeaäi aari&tlylo aUjataa^eâs «areael a»aoare axeri&e sa-
 -, fcarwtr *jj.edigla4«n wswallej* atta*.astrali tairlrifte Beau*!* iereei
 aahkeaal »er'ij»»ta 3 Quantlin»«- 308 tarih vu t ğa *.)> aneara «ral
 »er^ijeainieji aiaafilaakla i»b« aetteâ «»riValsalr . liataseratl İ Äai
 4e bama blril Kj-sullû a^u ».
 i ***. la» 4 I.aanî »08, JEaM Kbàia Pesa aahalleai btirtar eebagi te.« S
 Jtaaai » 3 tarihinim MI-İtibar bir «an* aCMet T. B«b»»4 «i*4S ibai
 Caaa asediala ratóati »«Triyeaiji* ÄUwy4 asma biati iayaallali
 »5«UÄ rafean bey'i jmtaaarrifi ! İbrabl» «ihea eiaail *SsSŞjfoğimm*

aa.ru.nta TttUaai a » . Hail* itati Salii *»*'«» « * • " * * * *
 i. «»barx »ball.ala». Papa. tt_ - a-»»* «
 * n « «la * , „ kaybi «aibla« ta» SO»,*, baa- »latl «jra»"»
 B R I
 jo» I
 TI*]

"Bu Bizim Peder Değildir"

Falih Rifkî Atay *Çankaya* kitabında (Dünyâ Yayınları, İstanbul: 1958) Atatürk'ün babası Ali Rızâ Efendi hakkında şu öyküyü anlatır:

"Şarkta büyümüş kimselere çok defa hânedanımsı bir kütük uydurmak isteyenler çıkar. Mustafa Kemâl, kendisinden öncesine meraklı ve pek bağlı değildi. Gerçi 1876'da, ilk Kânunu Esâsî'nin ilân edildiği güne rastlayan 23 Aralık'ta, Selanik'te kurulmuş Âsâkiri Millîye Taburu'ndaki gönüllü subaylardan biri, babası olarak öne sürülmüştür. Resmi, ötekilerden ayrılarak büyütülmüştür. İstanbul hürriyetçilerine yardım etmek için toplanan bir millî kuruluştaki babasının da bulunmuş olması, Mustafa Kemâl'in hoşuna gidecek bir şeydi. Ama inanmış mıdır, sanmıyorum. Hattâ bir gün alaycı bir dille: 'Bu bizim peder değildir'dediği kulağıma gelir."

Atay, Ali Rızâ Efendi'nin 1887 yılında öldüğünü yazıyor. Şevket Süreyya Aydemir de *Tek Adam* kitabında aşağı yukarı aynı târihi vermektedir. Atatürk, babası öldüğünde yedi yaşında ise ölüm târihi 1887/1888 olmalıdır. Başka yayınlarda da muhtemelen aynı kaynaklı benzer târihler verilmektedir. Literatürde yer alan ve bu yıllara âid târihlerin yaklaşık târihler olduğunu biliyoruz. Kesinlikten uzak olan bu târihleri ezberlemenin anlamı yoktur.

Mustafa Armağan, bir yazısında, Atatürk'ün babasının resminin Atatürk'ün ölümünden sonra kitaplara girdiğini belirtmektedir ki, elimizde bulunan ve Genelkurmay Başkanlığı HarbTârihi Encümeni Başkanlığınca 114 sayılı *AskeriMecmua'nın* fevkalâde nüshası olarak 1939 yılında yayınlanan *Atatürk* kitabında da Ali Rızâ Efendi'nin resmine yer verilmemiştir; oysa annesinin resmi kitapta yer almaktadır.

Okuma Metinleri

Andrew Mango'nun *Atatürk* (Sabah Kitapları, İstanbul: 2000) biyografisi akademik seviyesi yüksek en başarılı çalışmadır. Hararetle tavsiye ederim. Klaus Kreiser'in *Atatürk* (İletişim Yayınları, İstanbul: 2010) biyografisi de yüksek standarda sahiptir. Atatürk'ün hayâtını gerçekten merak edenler, bu iki kitabı muhakkak okumalıdır. Şevket Süreyya Aydemir'in klâsik *Tek Adam* kitabı özellikle ilk cildi itibariyle hâlâ okunmaya değerdir. Diğer ciltlerin aynı standardı bulabildiğini söyleyemem; yine de okunması çok zevkli bir metindir. Aydemir'in edebî üslûbu ile siyasal felsefesi biyografiye hayli öznel bir hava verse de. Tabîî Falih Rıfkı Atay'ın *Çankaya'sm* okumak, dönemin atmosferini koklamak bakımından vazgeçilmezdir. Atay'ın keskin gözlem gücü ile ilk elden duyumları, bir de kendi değerlendirmeleri ile birleştğinde, ortaya müthiş bir eser çıkmıştır. Atay'ın gördüklerini ve işittiklerini öğrenmek isteyenler için vazgeçilmez bir kitaptır *Çankaya*.

ATATÜRK İLK NE ZAMAN TARTIŞILMAYA BAŞLANDI?

Atatürk, 1925 yılına değin çok eleştirildi. Eleştirenler arasında rakipleri de vardı; arkadaşları da. Takriri Sükûn Kânunundan sonra ise ona dokunulmazlık sağlandı.

Ölümüne kadar Atatürk'e yönelik bir eleştiri artık söz konusu olamazdı. Aksine, onu yeterince yüceltmeyen ve övmeyen bir kişi, muhalif olarak görülürdü. Tıpkı bugün gibi. Atatürk ancak ölümünün ardından tartışma konusu yapılabilirdi; tıpkı tek adam kültüne dayanan rejimlerde sıkça görüldüğü üzere. Müstakbel cumhurbaşkanı İsmet İnönü, günlüğünde Atatürk'ün ölümüne yakın bir zamanda bu yönde bâzı hazırlıkların olduğunu duyduğunu yazıyor: "Maksat, Atatürk'ün ölümünün fırsat bilinerek, bir tartışma havasının açılmamasıydı. Böyle bir havayı açmaya ise eski muhaliflerden bir kısmı kendini uzun zamandan beri hazırlıyordu."

Kâzım Karabekir'in Tan gazetesi mülakatı

Kabaca özetlersek; Kâzım Karabekir, Cumhurbaşkanı İnönü ile barıştı ve Atatürk'ün ölümünden sâdece yedi hafta sonra yeniden milletvekili seçildi! Meclis'in yeni döneminin açılmasından sâdece bir gün önce, 1938 yılının son günü, bir ara seçimle CHP İstanbul milletvekili olan ve yeni dönemde de meclis üyeliğini sürdüren Karabekir ile yapılan bir mülakatı yayınlayacağını ilân eden 2 Nisan 1939 tarihli *Tan* gazetesi, mülakatın birkaç gün devam edeceğini de haber veriyordu. Yeni Meclis'in toplandığı gün 3 Nisan'da *Tan*

gazetesinde yayınlanan mülakatta, Karabekir, Atatürk'ü ve Atatürk dönemini şöyle değerlendiriyordu:

"Şahsen benim 15 sene menkûb vaziyette kaldığımı biliyorsunuz. Bu menkûbiyet müddeti bilhassa çoluğum çocuğum için pek acı geçti. Buna rağmen ben bildiğim yoldan şaşmadım. Her zaman için hakikatin müdafii olarak kaldım. Fakat ne yazık ki, bu 15 sene içinde, kıymetli fikirlerle ortaya çıkararak, hayatlarını istihkar edencesine çalışan ve memlekete büyük hizmetler ifâ eden bâzı vatan çocuklarının bir kenarda nasıl unutuldukları, kimsenin gözünden kaçmamıştır. Onların bütün hizmetleri yalnız kökünden inkâr edilmekle kalmamış, belki onlara türlü isnatlar da yapılarak, her biri dipdiri mezara gömülmek istenmiştir. Bu suretle memleket bunların olgun ve dolgun başlarından istifâdesiz bırakılmıştır. Bütün bunlarda modern hurafenin büyük tesiri olmuştur. (...)

Reiskâra yaranmak için uluorta fikirler neşrinden evvel, hâdiseleri olduğu gibi tesbit ederek, yeni nesile aynen anlatmamız gerekir. Aksi hâlde, birçok kahramanları sefil olarak göstermek ve birçok kalpazanları, nâehilleri de lâayık olmadıkları vasıflarla tavsif etmek gafletine düşebiliriz. Matbuat sayfaları bir tiyatro sahnesine benzetilmemelidir. Yâni matbuat, liderleri temsil edilecek herhangi bir târihî piyes gibi, rolleri istedikleri kimselere vermemelidir. (...) Matbuatın yakın vakte kadar çok defâ sırf reiskârı memnun etmek gayretini güttüğünü söylemeye mecburuz ve sırf bu gayretle hâdisatı ve birçok târihî vekâyii inkâr edecek kadar ileri de gitmiştir."

Karabekir, altı yıl önce, 1933 senesinde basında polemik konusu olan bir tartışmada da baskı altına alındığını, basının saldırısına uğradığını belirterek şöyle devam ediyordu:

"Ve ben bir müddet için, o vakte kadar olduğu gibi, bir kenarda nezâret altında yaşamaya mecbur kaldım. (...) Muhakkak olan nokta, bir takım şahsiyetlerin memlekete yanlış olarak gösterildikleri ve ifâ ettikleri büyük hizmetlerin bir kalemde çizildiğidir. Hâdiseler yalnız bir şahsın dilediği tarzda ifadesiyle ortaya çıkamaz. (...) Yalnız herhangi bir davacının ifâdesine göre hüküm vermek hiçbir zaman doğru olamaz."

Gazete muhabirinin, "Noktai nazarınıza göre, mekteplerde okutulan târihlerin, söylenen nutukların ve konferansların ve hattâ inkılâp derslerinin, bu bakımdan tashih edilecek kısımları mevcut mudur?" şeklindeki bir sorusunu ise Karabekir şöyle yanıtlıyordu: "Evet, vardır... BüyükNuttıfc'ta da üzerinde ehemmiyetle durulması icab eden haksızlıklar ve yanlışlıklar mevcuttur."

Mülakatın ardından basın kânunu değişti

Karabekir'in mülakatında yer alan bu pek de alçakgönüllü sayılamayacak ve aynı zamanda da dolaylı ve dolaysız bir biçimde bizzat Atatürk'ü ve Atatürk dönemini hedef alan suçlayıcı sözleri, sert karşılık görecektir. Mülakat, basında sert bir biçimde eleştirilir ve yer yer gösterilere neden olur. Mülakatın *Tan* gazetesinde yayınlandığı 3 Nisan günü, önce *Tan* gazetesine ve daha sonra da diğer gazetelere giden 20-25 kadar üniversite öğrencisi, *Tan* gazetesinde yayınlanan bâzı yazıların, Atatürk'ün hâtırasına karşı saygısızlık olduğunu belirtir ve buna artık bir son verilmesini isterler. Bu ziyaret sırasında *Tan* gazetesi ilgilileri de uyarıları dikkate alacaklarını vaat ederler. Nitekim bu uyarı üzerine Karabekir ile mülakat ertesi gün artık devam etmez ve ilk tefrikada kesilir.

Daha da ilginç olan nokta, mülakatın, pek çok basın organında olduğu gibi, *Tan* gazetesinde de eleştirilmesidir. Zekeriyâ Sertel, gazeteyi ziyaret eden gençlerin uyarısından bir gün sonra, *Tan* gazetesinde yayınlanan iki yazısında birden mülakatı ve Karabekir'i eleştirecektir. Bu, elbette son derece garip bir durumdu. Çünkü *Tan* gazetesi kendi kendini eleştiriyordu. Bu, hiç kuşkusuz yönetimden kaynaklanan uyarının etkisini ve gücünü de gösteriyordu.

Mülakat, nihayet CHP Meclis Grubu'nda da ele alınacaktır. CHP Meclis Grubu'nda bâzı üyeler söz alarak, Karabekir'in beyanâtını üzüntü ile karşıladıklarını belirtirler. Kendisini hedef alan bu saldırılara karşı Karabekir, CHP Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmada, Atatürk'e karşı her zaman sevgi ve saygı duyduğunu, Atatürk'ü eleştirmeyi ya da ona dil uzatmayı aklından bile geçirmediğini, yalnızca bâzı târihî gerçekleri ifâde etmek istediğini, ancak bu ifâdesinin de yanlış anlaşıldığını belirtir ve CHP Meclis Grubu'nun da bu açıklamayı yeterli bulması üzerine konu kapanır.

24 Ekim 1940 târihinde Matbuat Kânunu'nda yapılan değişiklikle, "millî hisleri inciten veya bu maksatla millî târihi yanlış gösteren yazıları neşredenler 50 Lira'dan 500 Lira'ya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar" maddesi, muhtemelen bu mülakat ve sonuçları ile ilgili, fakat biraz geç kalmış bir tepkidir.

İnönü ve Karabekir'in mücâdelesı

Karabekir'in inönü'nün barış politikası sonucunda bizzat İnönü ile yaptığı anlaşmanın çerçevesini zorladığım ve hattâ bu çerçevenin dışına çıkmaya çalıştığını söyleyebiliriz. İnönü-Karabekir mutabakatı, İnönü'nün de siyâsî sorumluluğunu taşıdığı bir dönemin, özel olarak da Atatürk'ün ve Atatürk döneminin her türlü tartışmanın dışında kalması üzerine kurulmuştu ve Karabekir, bu mülakatla anlaşmanın sınırları dışına çıkıyordu. Karabekir'i hedef alan siyâsî saldırıların yoğunluğu ve şiddeti, Karabekir'in siyâsî anlaşmalara sadık kalmaları gerektiği konusunda bir uyarı olarak yorumlanmalıdır.

İsmet İnönü, yeni dönemin vurgulanmaya değer gördüğüm bu politikasını Metin Toker'in kaleminden şöyle anlatıyor:

"Benim şahsî bir politika yaptığımı sansınlar istemiyordum. O takdirde tutumları değişecekti. Kendilerinde bir takım güçler vehmedeceklerdi. Kendimi kuvvetlendirmek için onlara muhtaç bulunduğum kanısı gelecekti. Buna rağmen bâzılarına gelmedi de değil ya... Ama hizaya çabuk çektim. Onlarla temas, onlara fırsat verilmesi, aslında beni kuvvetlendirmiyordu. Aksine, partide bir takım şüpheler, endişeler yaratıyordu. Çünkü bizde âdet, her hareketin altında bir 'başka maksat' aramaktır. Buna rağmen eski muhaliflerin kazamlması fikrini takip ettim ve [Celâl] Bayar bana yardımcı oldu." (inönü'nün Hâtıra Defterinden Sayfalar, *Hürriyet*, 26 Ocak 1974).

İnönü, eski muhaliflerin yeni dönemde yönetimde görev almasını sağlarken, eski muhalifler de Millî Mücâdele'deki ve Atatürk dönemindeki siyâsî anlaşmazlıkları, çatışmaları ve siyâsî tasfiyeleri, Atatürk ile olan anlaşmazlıklarını gündeme getirmemeyi, eski dö-

nemi ve yönetimi tartışmamayı, bir başka ifâdeyle, eski defterleri kapatmayı, geçmişe sünger çekmeyi kabul ediyorlardı. İnönü, günlüğünde Karabekir'in bu girişimini şöyle değerlendiriyor:

"Karabekir serbest olur olmaz geniş neşriyata başladı. Eski fırkacılar endişeleniyorlar. Bakalım... (...) Samimiyet, iddia ve gurur arasındadır. (...) Karabekir, meclisten ve neşriyatın efkârı umumîyedeki fena intibâından biraz inkisara uğradı. Fakat iddiasında musirdir." (İsmet İnönü'nün Hâtıraları, *Milliyet*, 16 Kasım 1987).

Karabekir ve Nutuk eleştirisi

Yıllar sonra Millî Mücâdele târihi ile *Nutuk'un* değiştirilmesi yönünde muhtemelen İnönü'nün müdahalesi üzerine Enver Ziyâ Karal, Millî Eğitim Bakam Hasan Ali Yücel ve Karabekir arasında görüşmeler ve tartışmalar olur. Uğur Mumcu, *Kâzım Karabekir Anlatıyor* (Um:ag Yayınları, Ankara: 1997) adlı kitabında bu görüşmeleri ve tartışmaları açıklamaktadır. Hattâ o zaman tutulmuş bir tutanağı da belge olarak sunmaktadır. Karabekir'in itirazlarının, Karal tarafından ve hangi gerekçelerle karşılandığını ve reddedildiğini görmek için tutanağı dikkatle incelemek gerekir. Red karârı herhalde bizzat İnönü'den kaynaklaruyordu. Karabekir, İnönü'nün Millî Şefliği'nde bütün bunları gerçekten de değiştirebileceğine inanmış mıydı? Buna inanmak güç görünüyor. Herhalde denemişti. Oysa TBMM başkanı olduğu dönemde (1946-1948) bile bunu başaramayacaktır.

Kâzım Karabekir'in *İstiklâl Harbimiz* adımı taşıyan asıl anıları ise ancak 27 Mayıs 1960 İhtilâli'ni izleyen dönemde yayınlanabilecektir. Ancak bu yayın da dramatik gelişmelere neden olur. Anılar toplatılır ve 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kânun'a muhalefetten dâva açılır. Dâvâmnberaatle sonuçlanması 1968 yılının Kasım ayını bulacak ve amlar ancak bu târihten, yâni Millî Mücâdele'nin sona ermesinden tam 45 ve *Nutuk'un* okunmasından da 41 yıl sonra kamuoyuna sunulabilecektir.

Karabekir'in 1918 Ekim'inden başlayarak İzmir'in alınışına kadar geçen olayları, bu arada binden fazla belge ile destekleyerek anlattığı bu anılar, öykünün ancak bir kısmını kapsamaktadır. Anlaşılan Karabekir, *Nutuk'un* hacmi ile kıyaslanabilecek kadar geniş olan bu kitabına birinci cilt derken, arkasının da geleceğini düşünmüş olmalıdır. Devamına belki de ölümü engel olmuştur. Böyleyken bile metin *Nutuk* ile en azından hacim bakımından kıyas kabul eder. Belgeler yönünden de benzer ölçülerdedir.

Kanımca, eğer *Nutuk'a* bir alternatif aranırsa, Karabekir'in anıları her bakımdan *Nutuk'u* dengeleyebilecek yegâne metindir. Ama bu arada meselâ Ali Fuat Cebesoy ile Rauf Orbay'ın belgesel nitelikteki anılarını da unutmamalıyız! Karabekir'in anıları, sert ve zaman zaman da suçlayıcıdır. Millî Mücadele içindeki rolünün vurgulanmasına yöneliktir ve Atatürk'ü de hedef almaktan kaçınmaz. Karabekir de en az Atatürk kadar iddialıdır. Karabekir'in anıları, bir bakıma, Karabekir'in sert kişiliğinin de bir yansıması olarak **kabul** edilebilir.

Talimatla Tarih Yazılır

Genelkurmay eski Başkanı Işık Koşaner'in geçenlerde "Gerçeklerin değiştirilmesi ve saptırılmasıyla tarihsel olguların farklılaştırılmak istendiği ve böylece Atatürk ve arkadaşlarının mücadelesine farklı bir anlam yükleyerek alternatif tarih yazılmaya çalışıldığını ibretle ve esefle görüyoruz" şeklinde konuşması karşısında, Karabekir hayatta olsaydı, eminim bu lafları üzerine alırdı. Oysa 2010 yılının başında bir önceki Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ, Karabekir'i ilk kezanmıştı. Belki de Koşaner bu nedenle Başbuğ'u eleştirmektedir aslında!

Keşke genelkurmay başkanları aralarında anlaşsalar da, biz de hangi târihi ezberleyeceğimizi bilsek de; yanlışlara düşmesek! Resmî tarih böyledir işte; komutanlar değiştikçe, o da değişir! Talimatla tarih yazmayı kabullenmiş olanlar da zor durumda kalırlar. Komutana göre tarih yazmak ve sonra değiştirmek de herkesin harcı değildir tabî.

Okuma Metinleri

Türkiye'de Millî Şef Dönemi kitabımda konuyla ilgili geniş ve ayrıntılı bilgi vermiştim. Bu vesileyle belirtmeliyim ki; Karabekir'in unutulmuş olan bu mülakatının yıllar sonra yeniden hatırlanmasını da sağlamıştım. CHP Meclis Grubu'ndaki tartışmaları, Karabekir'e yönelik eleştirileri ve Karabekir'in savunmasını *Paşaların Kavgası (Atatürk-Karabekir)* (Emre Yayınları, İstanbul: 1992) adlı kitapta bulabiliriz. CHP Meclis Grubu tutanakları, orijinal değilse de, Karabekir'in bizzat tuttuğu notlardan oluşmaktadır. Karabekir'in ikinci Dünya Savaşı yıllarında CHP Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmaların yine bizzat Karabekir'in tuttuğu notlardan oluşan bir derlemesi için *Ankara'da Savaş Rüzgârları* (Emre Yayınları, İstanbul: 1997) adlı kitaba bakmanız gerekir; bu kitap hakkında yazdığım eski bir yazı için de *Toplumsal Tarih* dergisinin Mayıs 1995 tarihli sayısında yayınlanan *İkinci Dünyâ Savaşı'nda Kâzım Karabekir'in CHP Meclis Grubu Konuşmaları* adlı makalemi hatırlatmak isterim.

ATATÜRK'Ü KİMLER KORUMAYA İHTİYAÇ DUYDU?

Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında yasa, DP iktidarının daha ilk döneminde kabul edildi. İktidara sorarsanız amaç tamamen başkaydı. Günümüzde de süren ifâde özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar ise bu yasaya dayandırıldı. Ama artık kaldırılmasının zamanı gelmedi mi?

DP iktidarının daha ilk zamanında birdenbire Atatürk heykellerine yönelik saldırılar başladı. Ticânilerin başlattığı bu hareket iktidar ve muhalefet tarafından kınandı. Oysa bu târihten önce de benzer saldırılar olmuştu; fakat DP iktidarının Atatürkçülüğü özellikle CHP muhalefeti tarafından hayli kuşkulu görüldüğünden, iktidar psikolojik olarak kendisini köşeye sıkışmış hissetti. Bu sıkışmışlık duygusu, onu ileri bir hamleye götürdü ve günümüzde hâlâ geçerli yasa böyle hazırlandı. Elbette basında da saldırılar geçmişte sanki hiç olmamış şekilde sunuluyordu.

Tasarı neleri öngörüyordu?

1951 yılının Mart ayında Meclis gündemine alınan tasarıda Atatürk aleyhine işlenen suçların tanımı hayli genişti: "Cumhuriyet'in ve inkılâplar rejiminin sembolü" olarak kabul edilen Atatürk'ün hâtırasına, eserlerine ve onu ifâde eden varlıklara karşı tecâvüzler suç olarak tasnif ediliyor ve bu suçlara karşı savcılara kendiliğinden harekete geçme imkânı tanınıyordu; suçlar içinse yeni cezalar öngörülmüştü. O zamana kadar bu alandaki suçlara karşı ancak

mirasçılarının olağan yollardan dâva açmaya hakkı vardı. Tasarıda bununla yetinilemeyeceği belirtiliyor ve kamuoyu vicdanına göndermede bulunuluyordu. Atatürk'ün manevî varlığını tahkir ve tezyif edenlerle bu manevî varlığa her ne suretle olursa olsun tecâvüzde bulunanlar, yasanın kapsamına alınıyordu. Ayrıca Atatürk'ü temsil eden büst, resim, heykel gibi eşyaya tecâvüzde bulunanlar için de yasa önlem alıyordu.

Bu türden suça teşvik de suç kapsamına alınmıştı ve ceza bir misli artırılmıştı. Suçun ikiden fazla kişi tarafından topluca ya da kamuya açık yerlerde işlenmesi hâlinde cezalar da yarı nispetinde artırılmıştı. Suçun zor kullanılarak işlenmesi ya da zor kullanmaya teşebbüs de cezayı bir misli artıran bir unsurdu. Kamuoyunun "teessür ve heyecanını mucip olan bu suçların" basın aracılığıyla işlenmesi de cezayı artıran bir nedendi. Suç tanımlandıktan sonra cezalara geçiliyor ve bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası öngörülüyordu.

Tasarı ilgili komisyonda da tartışılmış; tasarının "fânî bir şahsiyeti târihî tenkit" dışına çıkarmayı amaçlamadığına dikkat çekilmiş ve "tarafsız" eleştirilere ve hükümlere karşı çıkılmadığına işaret edilmişti. Bununla beraber, komisyonun bâzı üyeleri Atatürk için dahi olsa "bir şahsı korumak için" yasa çıkarmanın hukuk ilkelelerine aykırı düşeceğinden söz etmişlerdi. Tasarı komisyonda ancak yediye karşı dokuz oyla kabul edilebilmişti.

DP grubunda şiddetli eleştiriler

Tasarıyı gerçi DP hükümeti hazırlamıştı, fakat parti grubu içinde önemli tartışmalar da vardı. Komisyonda pek çok DP üyesi, tasarıya açıktan karşı çıkmış ve muhalefet şerhi de düşmüştü. Meclis'te tasarının öncelikle görüşülmesine karar verilmiş ve ardından Atatürk için üç dakikalık saygı duruşuna geçilmişti.

DP milletvekili Salâhattin Âdil Paşa, tasarının hukukun temel ilkesine aykırı olduğunu, kişi için yasa çıkarılamayacağını ileri sürüyordu. "İnkılâp ve rejimlerin bir şahsa izafesi" Doğu'ya ve özellikle de memleketimize has bir ruh haliydi. Bunun en büyük

sakıncası ise "şahsî prensipler doğurması, zümreler yaratması" ve toplumda ikilik oluşturmasıydı. Başarıların tek bir şahsa bağlanması doğru değildi. Hükümet ise vatandaşı açık ve doğru görüşten mahrum bırakmak istiyordu.

Atatürk'ün "idarî, içtimaî, siyâsî hatâları bulunduğunu söylemek ve yazmaktan men edecek bir yasa" demokratik rejimde olamazdı. Paşa, uzun yıllardan beri DP'nin CHP iktidarını şeflik ve diktatörlük olarak eleştirdiğini hatırlatıyor ve şimdi bunları söyleyenlerin hapse atılmakla tehdit edildiğini ve bunun da büyük bir çelişki olduğunu söylüyordu. Atatürk'ün de pek çok hatâsının olduğunu ve şimdi bunları söylemenin suç hâline geldiğini belirtiyor ve DP'nin bunu yapamayacağını açıklıyordu.

Büstler ticari kazanç için yapıldı

Yine DP'den Osman Şevki Çiçekdağ, bu tasarıyla CHP'nin irticâmn hortladığı yolundaki iddialarının kabul edilmiş olduğunu, bu nedenle tasarıya karşı çıktığını anlatıyordu. Tasarı anayasaya da aykırıydı. Hiç kimseye ayrıcalık tanınamazdı; Atatürk'e de. Hükümet eğer irtica olduğunu kabul ediyorsa, Takriri Sükûn yasası getirmeliydi!

Bâzı DP'liler de Atatürk büstlerinin zamanında "yaranmak gayretiyle ve ticarî kazanç amacı"yla yaptırıldığından söz ediyorlardı. Hiç kimseye kutsiyet atfedilemezdi. Fahri Ağaoğlu, böylece demokrasinin geriletildiğinden bahsediyor, hattâ heykellerin saldırıya uğramasının bizzat böyle bir yasayı isteyenlerce tertip ettirildiğini ileri sürüyordu. Nitekim tasarının Meclis'e gelmesiyle saldırılar da durmuştu bile.

Sinan Tekelioğlu, sanki müneccim gibi şöyle diyordu: "Yarın üniversitede inkılâp dersleri okutan bir hoca Atatürk'ün mevcut olan Nutku'nun haricinde bir şey söylerse, hocayı mesul mü edeceğiz? Çünkü Atatürk'ün eseridir." Hürriyet boğuluyordu. Pek çok kişi mahkemelerde derdini anlatmaya çalışacaktı. Hiç kimse "rahat ve huzur içinde bir arkadaşıyla" konuşamayacaktı. Atatürk'e küfretti derseler ne olacaktı? Atatürk'ün resminin basılı olduğu

bir gazeteye helva sarılırsa, ne olacaktı? Hiç kimse esaret altında yaşamak zorunda değildi.

Bir DP'li de, "Atatürk'ün de bütün düstur ve görüşleri, karar ve hareketleri kanaatimce yüzde yüz hatâdan salim ve her türlü tenkit ve ıslâh ihtiyâcından münezzehtir değildir" diyordu. Yasanın uygulanması, "vatandaşlar için devamlı bir huzursuzluk ve üzüntü kaynağı" olacaktı. Bu olsa olsa totaliter rejimin yasası olabilirdi. Biz-zat Halide Edip Adıvar da tasarıya karşı çıkıyordu; kendi deyimiyle "put" yaratmamak gerektiğine değiniyordu. Bir başkası, CHP'nin de Atatürk'ün eseri olduğunu hatırlatarak, CHP'yi eleştirmenin de tasarıya göre suç mu oluşturacağını soruyordu. Hattâ DP'nin resmi yayın organı sayılan *Zafer* gazetesinin tasarının onaylanması için yayın yapması da DP'li üyelerce sertçe eleştiriliyor ve grubun baskı altına alınmak istendiği ileri sürülüyordu.

Adnan Menderes tasarımı vargücüyle savunuyordu

Menderes, hükümetinin getirdiği tasarımı savunmak için birkaç kez bizzat kürsüye çıkmak zorunda kalacaktır. DP içindeki muhalefet o denli güçlüydü ki, tasarının kabul edilip edilmeyeceği tamamen belirsizdi. Muhalefeti yatıştırmak için Menderes, fikir özgürlüğüne karşı çıkıldığı iddiasını reddediyordu. Elbette Atatürk'ün ülkenin kurtuluşunda gösterdiği gayreti takdir etmek başkaydı, diğer yandan onun demokratik rejimi gerçekleştirmemiş olmasını eleştirmek başkaydı. DP, "onun eserlerinden bugünün zihniyetine uymayanlarını kabul etmeyip", eleştirmeye devam edecekti. Sâdece hakaret engellenmek isteniyordu. Tasarının Meclis görüşmeleri sırasında muhalefet o kadar etkindi ki, bizzat Menderes sık sık kürsüye çıkmak ve DP'lileri ikna etmeye çalışmak zorunda kalacaktır. Hattâ zaman zaman kendi milletvekillerine oturduğu yerden tâbiri caizse lâf yetiştirmek zorunda da kalacaktır.

Hattâ bizzat Menderes DP'lilerce eleştiriliyordu. Yasa onaylanmamalıydı; "aksi halde kendisini harcamış" olacaktı! Sait Bilgiç, Atatürk'ün de "melek" olmadığını belirterek, bâzı "beşerî zaafırları" olabileceğini anlatıyor ve soruyordu: "Tarihçi böyle bir nokta

üzerinde duracak olursa" cezadan kendisini kurtarabilecek miydi? Tarihçinin dilini bağlamaya hiç kimsenin hakkı yoktu.

Tasarıyı destekleyen DP'liler ise, olası bir reddin karşı siyâsî cephenin eline suistimâl edeceği bir koz vereceğinden endişe ediyorlardı. Hâmit Şevket İnce de, heykellere saldırıların *Büyük Doğu*, *Sebilürreşat* ile *Orhon* dergilerinden etkilendikleri iddiâsındaydı.

Ya CHP ne diyordu bakalım?

Belki de sanıldığıının aksine CHP tasarıya karşı hayli mesafeliydi. Öncelikle DP hükümetinin tasarıyı hazırlamak zorunda kalmasını, iddialarının doğruluğuna kanıt olarak gösterme eğilimindeydi. Bu bakımdan CHP açısından tasarı DP'nin irticâya cesaret vermekte olduğu yolundaki önermesini destekliyordu. Tasarının yeniden komisyona iade edilmesini isteyen CHP, metnin yeterli açıklıktan yoksun olduğunu iddiâsındaydı; tasarı şekli koruyor, ancak işin özüne değinmiyordu. Tasarının esas olarak Cumhuriyet'i ve devrimi koruması gerekirdi.

Nihayet hükümetin dediği oldu

Eleştiriler üzerine tasarının anayasaya aykırı olup olmadığının incelenmesi amacıyla anayasa komisyonuna iletilen tasarı, komisyon üyelerinin yedisinin red edilmesi yolundaki hamlesine karşılık, komisyon başkanının oyunun iki sayılarak sekiz üyenin oyuyla onaylanmıştı. Komisyon raporu üzerindeki tartışmalar da Meclis'te hayli gürültü koparmıştı. Meclis'te DP grubundan önemli sayıda milletvekilinin tasarının aleyhinde olmasına rağmen hükümet büyük bir ısrarla işin sonunu kovalamıştı.

Hükümet üyeleri, tasarının ifâde özgürlüğünü kesinlikle sınırlandırmayacağını taahhüt ediyorlardı. Hattâ bizzat Menderes bu sözü veriyordu. CHP, hiç kimsenin tasarıya karşı olmadığını bildiriyordu, fakat bütün devrimler korunmalı ve tasarıya bu da eklenmeliydi. Maddeler üzerinde de hayli tartışma oldu. Muhalifler hiç olmazsa metnin tam olarak neyi cezalandırmakta olduğunu açıklığa kavuşması için epeyce değişiklik önermeleri verdiler, bâzıları da kabul edildi ve tasarı bugünkü hâline geldi.

Yasanın Kaldırılması Gereklidir ve Mümkündür de

İfâde özgürlüğünün sağlanması yakın târihimize ilişkin tartışmaların serbest ve sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi açısından gereklidir. Yasanın kaldırılmasından yana olduğunu yakın zamanda bizzat CHP Genel Başkanı'nın ağzından televizyonda duyduğumuza göre, AKP de bu alanda rahat bir adım atabilir artık. Anayasanın değiştirilmesi hadi zor veya imkânsız; peki, ama iki büyük partinin bir araya gelerek ânında kabul edebilecekleri bir hamleyle kaldırılacak basit bir yasanın hâlâ kamuoyu gündeminde kalmasını izah edecek kim vardır?

Bir zamanlar Menderes de dâhil DP'liler, yasanın Kâzım Karabekir'in anılarının dahi yasaklanmasına varacağını elbette düşünmemişlerdi. Ama düşünmeliydiler. Ülkenin içinde bulunduğu siyâsî konjonktüre göre, ifâde özgürlüğünü sınırlayan her yasada yer alan kelimeler bile zamanı geldiğinde, onu benimseyenlerin dahi aklına gelmeyecek ya da öngöremeyeceği şekilde kullanılabilir ve kullanılmıştır da.

Hâlihazırda Atatürk'ün hâtırasına alenen hakaret eden kişi ceza tehdidi altındadır. Hakaretin ne olduğuna ise dönemin siyâsî koşullarına uygun olarak karar verilir. Eleştiri ile hakaret arasındaki ince çizginin kolayca birbirine karışması; önce bu çizgiyi aştığı düşünülen kişinin medyada hedef olması ve hakkında kampanya açılması ile başlar; ardından savcılar göreve davet edilir ve arkası da gelir. Bir de bakmışsınız, tek bir kelime hakaret olmuş çıkmıştır. Yakın târihimizin tozlu sayfalarına göz atılmasını engelleyen yasa, aslında altmış yıldan bu yana akademik araştırma ve ifâde özgürlüğünün önünde önemli bir barikattır ve öyle de kullanılmıştır.

Meraklısı İçin Not

Bütün bu tartışmaların tamâmını *Türk Parlamento Târihi*, (TBMM IX. Dönem: 1950-1954), (Cilt: 2)'de bulabilirsiniz (s. 1333-1672).

GENÇ CUMHURİYETİN

KRİTİK KARAR ÂNı: 11 KASım 1938

*10 Kasım da neler olduğunu biliyoruz da, peki acaba
11 Kasım da neler olduğunu da biliyor muyuz? Ne
denli sıkıntılı bir yirmi dört saattir o?*

Atatürk'ün sağlığına ilişkin resmî raporun yayınlandığı ilk gün 17 Ekim'de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, İstanbul'da basın mensuplarına yaptığı açıklamada, tabî yazılmamak koşuluyla, Atatürk'ün yakın bir zamanda her an ölebileceğini bildirmişti. Nâdir Nâdi, bu açıklama sahnesini anılarında şöyle anlatıyor:

"Bakan ne diyecek önceden biliniyordu. Atatürk'ün ölmek üzere bulunduğunu haber verecekti. Böyle nâzik günlerde gazetecilere düşen ağır görevi hatırlatacak, her türlü tahriklerden kaçınılmasını öğütleyecek, Atatürk ile ilgili sağlık raporlarının yorumsuz olarak yayınlanmasını isteyecekti. (...) Meraksız bakışlarla Şükrü Kaya'yı dinledik. Atatürk'ü her an kaybedebileceğimizi, bunun birkaç gün, bilemediniz birkaç hafta olduğunu söylediği zaman, doğrusu salonda pek bir üzüntü havası da esmedi. Hastalığın affetmez türden olduğu aylardan beri duyuluyordu. O günlerde Bâbiâlinin çenesini, 'Atatürk'ten sonra kim cumhurbaşkanı olacak?' dedikodusu yoruyordu."

Şükrü Kaya, aym basın toplantısında bir gazetecinin sorusu üzerine, Atatürk'ün vasiyeti olmadığını belirtir. Bir başka gazetecinin, "yeni cumhurbaşkanının kim olacağı" yolundaki sorusunu

da, "TBMM kimi seçerse, o olacak"; "namzet, bir iki kişiyi geçmez" şeklinde yamtlar. Son olarak Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın cumhurbaşkanı seçilip seçilemeyeceği yolundaki bir başka soruyu da, Çakmak'm milletvekili olmadığı şeklinde yanıtlayarak, "Bakalım Meclis'in kabul edeceği kimseye namzetliği nasıl kabul ettireceğiz?" diye sorar ve kimi imâ ettiğini de açıklamadan toplantıyı bitirir.

Atatürk'ten sonra neler olabilirdi?

Atatürk sonrası için birkaç seçenek sayılabilirdi: İlk akla gelenler; Başbakan Celâl Bayar ile Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'tı. Şimdi herkesin hemen aklına gelebilecek bir başka önemli isim İsmet İnönü ise yaklaşık bir yıl önce bizzat Atatürk'ün talebi üzerine başbakanlıktan ve CHP genel başkan vekilliğinden ayrılmak zorunda kalmıştı; sâdece Malatya milletvekili olarak Meclis'te üyeydi. Gözden düşmüştü, hattâ Pembe Köşk'te münzevî bir hayâta mahkûm kalmıştı; İnönü ile görüşmek, hattâ temas kurmak rejimin gözünde tehdit sayılıyordu. İnönü gözetim altında, polis kontrolünde yaşıyordu. Atatürk ile ilişkileri bu dönemde dalgalıydı. Resmî görüntüde İnönü unutulmuştu bile.

Bizzat günlüğünde ilk günlerde "pek şiddetli, pek kıyasıya şeyler düşünüldüğü"nü yazacaktır. Yine kendi ifadesiyle hayâtı fazla gelmeye başlamıştı! Bu sırada Atatürk'ün siroz olduğu da çoktan duyulmuştu ve resmî açıklamanın olmadığı bir ortamda da söylentiler almış başım gitmişti. Yine de Atatürk ile İnönü arasında gayri resmî yazışmaların devam ettiği ve aracılarla haberleşmenin kesilmediğini biliyoruz.

inönü'yü tasfiye etme plânları

İnönü de en azından kâğıt üzerinde cumhurbaşkanı adayı olabilirdi; cumhurbaşkanı adayı olmak için Meclis üyesi olmak yeterliydi. Meclis dışından ise seçilmek anayasaya göre mümkün değildi. Bu bakımdan İnönü karşıtı gruplar değişik önlemler almak ihtiyâcını duydular. Önce Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İnönü'yü hem milletvekilliğinden ve hem de ülkeden uzaklaştırmak

için ona Washington büyükelçiliğini önerdi. İnönü bu önerinin altında yatan nedeni iyi bildiğinden hemen reddetti.

Erken seçime gidilerek İnönü'nün Meclis'ten uzaklaştırılmasını sağlamaya çalışanlar da oldu. Şükrü Kaya bu projenin esas sahibiydi; ne var ki, Başbakan Celâl Bayar bu türden bir girişime karşı çıkacaktır.

Elbette eski İttihatçılar açısından sorunun çözümünde eski ve geleneksel usûllerin kullanılmak istendiği de açıktır: İnönü'ye karşı suikast düzenleneceğine ilişkin haberler söylenti boyutunu da aşarak ciddiyet kazanmıştı. Ankara Emniyet Müdürlüğü bu nedenle Pembe Köşk'ü koruma altında tutuyordu. Bu konuda da Recep Zühtü'nün ismi ön plâna çıkmıştı. Suikast iddiası o kadar ciddîye alınmıştı ki, İnönü hükümetlerinin adetâ değişmez sağlık bakanı olan Refik Saydam, İnönü'nün başbakanlıktan alınmasından sonra Bayar'ın kabinesinde görev kabul etmeyen yegâne kişi olarak İnönü'nün korunmasında etkili olmuştu; hattâ o kadar ki, İnönü'nün son kez Atatürk'ü ziyaret etmek üzere İstanbul'a gitmesine, tâ Ankara istasyonuna kadar giderek ve vagona binmiş olan İnönü'yü zorla ikna ederek yeniden trenden indirmeyi başaracak kadar. İnönü de suikast tertibini ciddîye almıştı; bizzat günlüğünde Şükrü Kaya'run kendisini İstanbul'a götürmek için çok gayret sarf ettiğini yazmaktadır. Kendisinin de gitmek istemesine rağmen kuşkulanan arkadaşlarının buna mâni olduğunu belirttikten sonra, onların haklı çıktığını belirtmektedir.

Fevzi Çakmak orduyu tercih etti

İnönü'yü cumhurbaşkanı olarak görmek istemeyenler için İnönü karşıtı girişimler bununla da sınırlı kalmadı. Bizzat Meclis Başkan Abdülhalik Renda'ya Atatürk'ün hastalığı sırasında cumhurbaşkanlığına vekâlet etmesi önerildiyse de, Renda bunu kabul etmedi.

Başbakan Bayar, İnönü karşıtı grubun tertiplerine âlet olmayacağım çoktan ilân etmişti bile; aksine onların tertiplerini boşa çıkartmak için de girişimlerde bulundu; engeller çıkardı. O günleri yıllar sonra şöyle anlatacaktır: "Bâzı kimseler el altından hare-

kete geçtiler; ya kendileri olmak istiyorlar veya İnönü hesabına çalışıyorlardı. Ben şu prensibi ilân ettim: kendim için hiçbir şey olmayacağım. (...) Sonra beni İnönü aleyhine veyahut başka birinin lehine çekmek, parti tutmak üzere temayül gösterenler oldu." Elbette Bayar, Atatürk'ün son başbakanı olarak cumhurbaşkanlığı için ilk akla gelebilecek isimlerden biriydi; nitekim Bayar'ın sözünü ettiği grup, kendisine cumhurbaşkanlığı önerisinde bulunacak, fakat Bayar bu öneriyi de reddedecektir.

Bayar'dan sonra akla gelebilecek ikinci isim muhakkak ki, Genelkurmay Başkanı Mareşal Çakmak'tı. Çakmak açısından aday olabilmek güçtü; çünkü ordudan ayrılmak ve muhakkak yapılacak bir ara seçimde de milletvekili seçilmek zorundaydı. Bu kolay bir süreç değildi; fakat mümkündü. Yeter ki Çakmak gönüllü olsun! Ne var ki, Çakmak da bu öneriyi reddedecek ve ordudan ayrılmayı kabul etmeyecektir.

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın da adaylığı gönüllerinden geçirdikleri biliniyordu. Fethi Okyar'a dahi müracaat edildi; İnönü, Okyar'a da epey ısrarlı önerilerde bulunulduğunu ileri sürüyor. Okyar da önerileri kabul etmeyecektir.

Atatürk'ün siyâsî vasiyeti var mıydı f

İnönü karşıtı grubun İnönü'ye seçenек olabilecek bir isim bulması gerçekten de güç görünüyordu. Sâdece İnönü'yü engellemek yetmezdi; olası yeni cumhurbaşkanının ismini de gündeme getirmek gerekiyordu. Fakat olası bütün isimler denenmiş, ancak sonuç alınamamıştı. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hasan Rızâ Soyak, anılarında da belirttiği üzere, Atatürk'ün siyâsî vasiyette bulunduğunu ileri sürecektir.

Öyküye göre, Atatürk, bugün elimizde bulunan vasiyetini yazdırdıktan sonra, Soyak'a siyâsî vasiyetini de şifahî olarak açıklamıştı; buna göre, Atatürk, kendisinden sonra ilk akla gelebilecek ismin İnönü olabileceğini açıkladıktan sonra, İnönü'nün halkça sevilmediğinden bahisle, onun cumhurbaşkanı seçilmesinin doğru

bir davranış olamayacağını belirtmişti. Atatürk, kendisinden sonrası için Çakmak'ı önermişti! Soyak, bu açıklamayı Bayar'a da nakletmişse de, Bayar anlaşılan bu vasiyete hiç inanmamıştı. Nâzikçe Atatürk'ün vasiyeti olması halinde bunu kendi başbakanına doğrudan söyleyeceğini belirterek konuyu tamamen kapatacaktır.

İnönü nasıl cumhurbaşkanı seçildi?

İnönü'nün karşısına onun kadar ağırlıklı bir ismin çıkarılması mümkün olamamıştı. Bunda gördüğümüz gibi pek çok kişinin katkısı olmuştu. Fakat o da bu satrançta taşlarını zamanında ve doğru oynayabilmek gayretindeydi. Resmî politikada ismi görünmezdi, tıpkı kendisinin de artık Ankara sokaklarında görülmediği gibi. Başbakanlıktan ayrılır ayrılmaz gazetelerde ne ismi, ne de resmi kalmıştı. İnönü ile ilgili haberlere son verilmişti. Bir yıldan uzun bir zaman içinde İnönü basında unutulmuştu bile. Kendisi günlüğünde Lozan gününde dahi kimseye bir kelime yazdırtmadılar derken, bir zamanlar başkalarının da başına geldiği şekliyle artık resmî târihten dahi silinmek istendiğini belirtmek istiyordu. Bu aşamada kendi taşlarını oynamaya başlayabilirdi artık.

Öncelikle mevcut Meclis zamanında onun da onayından geçmişti ve Meclis üzerindeki denetimini sağlayabilirdi; CHP yönetiminde de dramatik değişiklikler olmamıştı; İnönü CHP üzerinde de egemendi; Bayar'ın kurduğu hükümet ise, kendi hükümetinin neredeyse tıpatıp aynısıydı; sâdece Refik Saydam yeni kabinede yer almamıştı. Dolayısıyla İnönü siyâsî seçkinler üzerindeki gücünü koruyordu. Bizzat Başbakan Bayar da İnönü karşıtı girişimlerde yer almamış, hattâ onların sonuç almaması için önlem almıştı. Şükrü Kaya, Tefik Rüştü Aras ve Hasan Rızâ Soyak ile Ali Çetinkaya tarafından oluşturulduğunu ileri sürdüğü gruba katılmadığı gibi, onlara karşı tavır da almıştı. Bayar, uzun yıllar sonra Yassıada'da Yüksek Adalet Divânı karşısında, İnönü'yü zamanında koruduğunu ve himaye ettiğini açıklarken muhtemelen bugünlere atıfta bulunuyordu. Çakmak da, İnönü'nün ifadesiyle kendisi başbakanlıktan çekildikten sonra ürkmüş ve uzak durmuşsa da, sonradan

yeniden İnönü'ye yaklaşmıştı. Okyar da anlaşılan tertiplerden uzak durmayı tercih etmişti.

Ordunun son karârı İnönü

Ya ordu diyeceksiniz? Tabî bu önemli seçim öncesinde ordunun da tutumunu bilmek gerekir. Genelkurmay İkinci Başkanı Âsim Gündüz, anılarında bu konuda Genelkurmay'da toplantı yaptıklarını ve yeni cumhurbaşkanının Meclis tarafından seçilmesi gerektiğine ve ordunun bu seçimden uzak durmasına karar verdiklerini yazıyor. Toplantıdan sonra Genelkurmay'a gelen Bayar'a bu karar ordu adına Çakmak ile Gündüz tarafından açıklanır. Bu açıklamaya rağmen Bayar Çakmak'a son kez aday olmasını önerir. Meclis, Çakmak arzu ederse kendisini seçmeye hazırdır. Ne var ki Mareşal bu öneriyi de reddedecektir.

Diğer yandan, ordunun karârı bu kadar da basit değildir. Söz konusu ordu toplantısından çok kısa bir süre sonra bu kez Birinci Ordu'da yeni bir toplantı daha yapılır. Gündüz anılarında bu toplantıyı da anlatmaktadır. Buna göre, Birinci Ordu Komutanı Fahrettin Altay, Genelkurmay Başkanlığı'na gelir ve Gündüz'le görüşür. Gündüz kendi aldıkları karârı Altay'a nakledince, Altay bu karâra itiraz eder. Çünkü Birinci Ordu Komutanlığı'nda kolordu ve tümen komutanlarıyla yapılan toplantıda aksi bir karar alınmış ve İnönü'nün ordunun adayı olarak seçilmesine karar verilmiştir. Bu görüşmeden sonra Gündüz durumu Çakmak'a anlatır ve Genelkurmay'da da İnönü üzerinde mutabakat sağlamr. Ordunun bu yeni ve son karârı başbakanlığa ve Meclis'e de yansıtılır. Tam bu sırada Ankara'da hükümet toplanır ve bu toplantıya Genelkurmay Başkanı Çakmak ile İnönü de katılır. İnönü artık tek adaydır.

Olağanüstü toplantı

10 Kasım sabahında Atatürk'ün ölümü ilân edildiğinde, Meclis Başkanı Renda Meclis'i ertesi gün için olağanüstü toplantıya davet eder, gündem yeni cumhurbaşkanı seçimidir. Zâten 9 Kasım'da tüm milletvekilleri Ankara'ya davet edilmişlerdir bile. 10 Kasım günü Meclis'te çoğunluk sağlayabilecek kadar milletvekili toplan-

mıştı. Âsim Us, günlüğünde Şükrü Kaya'nın hâlâ ümitli olduğunu yazmaktadır; İnönü'yü partinin aday gösterip göstermeyeceğini sormaktadır.

11 Kasım sabahı CHP Meclis Grubu toplanüsında Başbakan Bayar, aday ismi ortaya atılmaksızın seçim yapılacağını bildirir ve gizli oyla yapılan seçimde İnönü'nün tek aday olarak benimsenmesi kabul edilir. Asım Us'un anlatımına göre, İnönü için verilen oyların dışında sâdece Hikmet Bayur, Bayar lehine oy kullanmıştır. Elbette ertesi günkü gazeteler bu tek oydan hiç söz etmeyeceklerdir. Meclis Grubu toplantısından hemen sonra Meclis Genel Kurulu toplanır. Artık genel kurula düşen bu ilk seçimi onaylamaktan ibarettir.

İnönü ise bütün bu gelişmeler sırasında Pembe Köşk'tedir. Ne parti toplantısına ne de genel kurula katılmıştır. Çakmak ile Altay Meclis toplantısında izleyiciler locasında yerlerini almışlardır. İnönü'nün evinin çevresinde olağanüstü güvenlik önlemleri alınmıştır. Askerler, Çakmak'ın emriyle evi denetim altına almışlardı. Meclis oylamasında her ne kadar Şükrü Kaya oylamaya katılmakta geç kaldığından oyunu kullanma imkânı bulamamış olsa da, İnönü ittifakla cumhurbaşkan seçilecektir. Seçimden hemen sonra İnönü günlüğüne şunları yazmaktan kendisini alamamıştı: "İktidarda olmayan, hattâ iktidar mevkiindekilerin sevmedikleri, korktukları bilinen, bir çekilmiş adamın [cumhurbaşkanlığına] getirilmesi, rızayla, serbest reyle yapılmış hakiki bir intihap olarak târihe geçecektir."

Cumhurbaşkanı İnönü

Seçimden hemen sonra Yunus Nâdi *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan yazısında İnönü için "İkinci Atatürk" sıfatını kullanmıştı bile. Yeni hükümet elbette Bayar tarafından kuruldu. Sâdece Tevfik Rüştü Aras ile Şükrü Kaya artık kabine üyesi değillerdi. Atatürk'ün değişmez bakanları için politikanın sonu gelmişti. Kaya bir daha milletvekili de seçilemeyecek ve sessizce ortadan kaybolacaktır. Aras ise sâdece iki ay sonra Londra Büyükelçiliği'ne atanacak ve yurttan uzaklaştırılacaktır. İnönü, Aras'a kendisi için uygun bul-

duğu formülü uygulamıştır denilebilir. Aras da politik kariyerinin sonuna gelmişti. Hasan Rızâ Soyak'a gelince; cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğinden alınacak fakat milletvekilli seçilecektir.

İnönü, Atatürk için İstanbul'da yapılan cenaze törenine katılmayacak, fakat Ankara'daki törende bulunacaktır. Yabancı basın, İstanbul'da İnönü'nün eksikliğini kayda geçirmekte tereddüt etmez. Ardından CHP Olağanüstü Kurultayı'nda partinin değişmez genel başkanlığına getirilir. Ardından Atatürk döneminin ünlü muhalif isimlerini partiye ve Meclis'e geri çağırır: Kâzım Karabekir ile Rauf Orbay siyâsî itibarlarını yeniden geri kazanırlar. Karabekir milletvekili ve meclis başkanı olacak; Orbay ise milletvekilliğinden sonra Aras'ın yerine Londra Büyükelçiliği'ne de atanacaktır.

Yılların muhalifi Hüseyin Cahit Yalçın gazetecilik hayâtına geri döner. Artık CHP'nin yanında olacaktır. Fethi Okyar, Paris Büyükelçiliği'nden Ankara'ya geri döner ve milletvekili ve bakan olur. Daha Atatürk'ün sağlığında Meclis'e geri dönmüş olan Ali Fuat Cebesoy, önce bakan ve daha sonra da meclis başkanı olacaktır. Dahası Rızâ Nur da ülkeye geri döner; tıpkı Adnan Adıvar ile Halide Edip Adıvar'm dönüşü gibi.

Yeni yıla girildiğinde Bayar hükümetinin durumu kritiktir; Atatürk'ün son kabinesi döneminde yapılan yolsuzluklar hakkında açılan dâvalar, Bayar hükümetini yıpratmış ve dahası basında bütün mahkeme safhaları ayrıntılarıyla kamuoyuna da açıklanmıştır. Bayar istifa eder ve yerine İnönü'nün yakın siyâset yoldaşı Refik Saydam başbakan olur. Geçiş dönemi tamamlanmıştır.

Bayar'ın bir kenara atıldığını düşünmek de yanıltıcı olacaktır; aksine İnönü, Bayar'ın geçirilen bu zor dönemdeki imtihandan başarıyla çıktığı kanısındadır. Ne var ki, iktisat politikasındaki görüş ayrılıkları, Bayar'ın çekilmesini gerekli kılmıştır. Yoksa İnönü, Bayar'ın dürüstlüğüne çoktan ikna olmuştur. Bunu günlüğünde açıkça belirtir. Nitekim yıllar sonra 1946'da bir muhalefet partisine ihtiyaç duyulduğunda Bayar adı ilk akla gelen isim olacaktır! (Geniş ve ayrıntılı bilgi için benim iki ciltlik *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)* kitabıma bakılmasını öneririm).

Dündar Seyhan Anlatıyor

"Atatürk öldüğü zaman harp okulunun ikinci sınıfında idim. (...) Günün en mühim meselesi, Atatürk öldüğü zaman yerine kimin geçeceği idi. Başvekil Celâl Bayar ve Atatürk'ün yakın arkadaşları olarak bilinenlerin, Atatürk'ü sevenler ve ona bağlı gençlik indinde pek makbul şahsiyetleri yoktu. Bu, belki de o devirdeki kulak gazetesinin propaganda tesiridir. Ne olursa olsun, o zaman iktidardan uzaklaştırılmış bulunan İsmet Paşa'ya karşı büyük bir hayranlık ve itimat besliyorduk. Biz Harbiye olarak İsmet Paşa'yı dâima sevmiştik. (...)

İnönü, başvekillikten uzak bulunduğu günlerde Harbiye civarında sık sık at gezintisi yapardı. Onun geçtiğini gören biz Harbiyeliler, hangi durumda olursak olalım, hemen pencerelere fırlayarak, büyük tezahürat yapardık. Hulâsa, İnönü sevgisini, onun başvekillikten uzaklaştırılması, bizim genç kalplerimizden söküp atamamıştı. Harbiydi olarak, Atatürk'ün yerine mutlaka İnönü'nün geçirilmesini istiyorduk. Atatürk'ten ayrılmanın ağır hüznü ve ruhî baskısı altında harp okulu iç bahçesinde toplanıyor ve bu arzumuzu açıkça belirtiyorduk." (*Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul: 1966).

ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ Mİ DEDİNİZ? AMA HANGİSİ?

Atatürk milliyetçiliği her ne kadar tanımsız kalmışsa da; son iki anayasamızda özellikle vurgulanmıştı; yeni anayasa tartışmalarının arifesinde bu meseleyi hatırlamamak olmaz.

Kemalist milliyetçilik anlayışının günlük siyâset dilindeki karşılığının Atatürk milliyetçiliği olduğunu söyleyebiliriz. Bu birkaç anlama gelir. İlki, Türk milliyetçiliğinin sınırlarının çizilmiş, tartışma götürmez, herkes tarafından benimsenmese de tanımı icâbı üzerinde uzlaşma sağlanmış bir ideoloji olduğunu kabul eder. İkincisi, bunun doktrinize edilmiş olduğunu varsayar. Ve nihayet üçüncü olarak da, diğerlerinden daha önemsiz olmamak üzere bunu tekbir kişinin, önderin değişmez görüşü olarak ortaya koyar.

Oysa, bütün bunlar, ne teorik olarak doğrudur, ne de günlük siyasetin bize her zaman gösterdiği gibi, uygulamada doğrudur. Belki de tek doğru ve gerçekçi olan saptama, Türk milliyetçiliğinin her türlü görünümünün kendisini Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ile temellendirmeye, meşrulaştırmaya ve güçlendirmeye çalışmasıdır. Bu, Kemalist ideolojinin yegâne meşru siyâset zemini sağladığı genellemesinin aslında yalnızca özel bir konudaki alt basamağını oluşturur. Özel alan genelden beslenir, ama aynı zamanda da geneli güçlendirir ve yeniden üretir. Bu bakımdan her ikisi ayrılmazdır.

Türk milliyetçiliği hiç tanımlandı mı?

Ne Millî Şef, ne de Demokrat Parti döneminde Kemâlizmin olsun, özel olarak Türk milliyetçiliği anlayışının olsun resmî ta-

nımlaması yapılmamıştı. Bu, sanırım sâdece Kemâlizmin tanımının yapılmasındaki güçlüklerden ileri gelmiyor, fakat buna bu türden bir tanım girişiminin heterojen iktidar bloğunun siyâsî ve ideolojik güç dengesini yaralayabileceğinden duyulan muhtemelen haklı endişe de ekleniyordu. Hattâ bizzat Kemalist dönemin klâsik çağında da bu yönde bir adım atılmasından dikkatle kaçınılmıştı. Bu türden teorileştirme çabalarının güdüklüğü, bundan özenle kaçınılması ve hattâ bu çabaların değersiz ya da zararlı görülmesi, aslında Türkiye'deki siyasal teori geleneğinin hemen hemen hiç olmamasından ve bu türden bir geleneği yaratacak ve yaşatacak olan aydın gruplarının bu alandaki inanılmaz kabızlıklarından da kaynaklanıyordu.

Kemalist Türk milliyetçiliğinin, bir yandan basit bir coğrafi ve kültürel çerçevesi, fakat diğer taraftan da etnik bir yönü olduğu da söylenegelir. Farklı coğrafyalarda doğan milliyetçiliklerin değişik ve çeşitli görünümünün Türkiye'deki karışımının bu ikiliği bünyesinde barındırdığı yönünde genel bir uzlaşmanın sağlanmakta olduğu görülüyor. Buna ilişkin gerek teorik birikimler ve gerekse olgusal düzeydeki örnekler ve uygulamalar, karışımın sihirli formülünü bir matematiksel kesinlikle ortaya çıkarabilir.

Ancak anlaşılması gereken bir başka önemli nokta da, bu karışımın kendilerince siyâsî olarak yararlanmaya çalışan; bizatihi Kemalist milliyetçilik anlayışının bulanıklığını, kendi milliyetçi anlayışlarının çıkış noktası olarak kabul eden, değişik ve zıt milliyetçi yönelimlere işaret edebilmektir. Kısacası, tek bir bulanık ana damardan beslenen, çeşitli, farklı ve zıt milliyetçilik anlayışları bugün de gündemdedir ve milliyetçilik siyâsî prim yaptığı sürece de gündemde kalmaya devam edecektir.

Türk milliyetçiliğinin söylemi

1937 anayasa değişikliğinin görüşüldüğü sırada İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Meclis'te, "Kendi ırkdaşlarımızı ve bu ırktaki büyük seciyenin asaletini göklere çıkardığımız Türkü" şeklinde konuşuyordu. Kısa bir süre öncesine kadar CHP Genel Sekreteri olan Recep Peker de, aynı sırada, "Bizim milliyetçiliğimizin ana vasfı,

anayasamızın diğer hükümlerinde ve CHP'nin rejim prensipleri içerisinde de belirtilmiştir; beynelmilelci her cereyan, milliyetçilik telâkkisine muhaliftir" diyordu. Emekli General Refet Bele, milliyetçilik ile sınıf bilinci arasında ters orantı kuruyordu; ona göre, milliyetçilik bu türden bir gelişmeye karşı mukavim unsur olarak telâkki edilmeliydi. (5.2.1937 *Büyük Millet Meclisi'nde Teşkilâtı Esâsiye Kânunu'ndaki Değişikliğe Dâir Müzâkereler*, CHP Genel Sekreterliği, Ankara, 1937).

Kemalist milliyetçiliğin kitabî bir ideoloji olduğunu söylemek sâdece güç değil, ama aynı zamanda imkânsızdır da... Bizzat Atatürk'ün konuşmalarına bakarak Türk milliyetçiliğinin dönemden döneme değişen birkaç hareket noktası olduğunu söylemek sanırım daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

Atatürk'ün Çanakkale için yazdıkları

Atatürk'ün, anlatılanlara göre, içişleri Bakanı Şükrü Kaya'run hazırlamış olduğu ve hamaset edebiyatına katkıda bulunması bile zayıf ihtimâl olan metnine karşılık, Çanakkale Savaşı'nda hayâtını kaybetmiş "düşman" askerleri için 1934 yılında yazdığı aşağıdaki satırlar, herhalde bizzat savaştığı halde bir komutanın savaşın ve karşılıklı kayıpların ardından geride bırakabileceği en uçtaki insancıl yaklaşımı bize hatırlatmaktadır:

"Bu meihleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar!

Burada, bir dost vatanın toprağındasınız.

Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz.

Sizler, Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız.

Uzak diyarlardan evlâtlarını harbe gönderen analar!

Gözyaşlarınızı dindiriniz.

Evlâtlarınız bizim bağrımızdadır.

Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır.

Onlar, bu toprakta canlarını verdikten sonra,

Artık bizim evlâtlanımız olmuşlardır.

Bu metin bize Kemalist milliyetçilik anlayışının evrensel insancıl değerlerini nasıl vurguladığını ve karşılıklı boğazlaşmaları gerektiren milliyetçi, şoven, düşmanca duygular barındıran, tahribe ve savaşa yol açan her türlü çıkar mücâdelelerinin üzerinde yükselen ve bütün bu olumsuzlukların geride kaldığı, kalabileceği bir insanlık idealinin simgesi olarak, her türlü dar milliyetçi, şoven duygu ve düşünceleri geride bırakan bir pozisyonu temsil etmektedir.

Fakat Atatürk ırktan da söz ediyor

Fakat bunun tam zıddı pozisyonlar da yine bizzat Atatürk'ün ağzından seçilebilir. Örneğin, Keriman Hâlis'in 1932 yılında dünyâ güzeli seçilmesi vesilesi ile *Cumhuriyet* gazetesine verilen şu demeç dikkat çekicidir:

"Türk ırkının necip [asil] güzelliğinin **dâima** mahfuz olduğunu gösteren dünyâ hakemlerinin bu Türk çocuğu üzerindeki hükümlerinden memnunuz. Fakat Neriman, hepimizin işittiğimiz gibi, söylemiştir ki, o bütün Türk kızlarının en güzeli olmak iddiasında değildir. Bu güzel Türk kızımız, ırkının kendi mevcudiyetinde tabîi olarak tecelli ettirdiği güzelliğini dünyâya, dünyâ hakemlerinin tasdiğiyle tanıttırmış olmakla elbette kendini memnun ve bahtiyar addetmekte haklıdır.

Cumhuriyet gazetesi, bu meselede, Türk ırkının diğer dünyâ milletleri içinde mümtaz olan asil güzelliğini göstermek teşebbüsünü takip etmiş ve bunu dünyâ nazarında muvaffakiyetle intâc etmiştir. Ondan dolayı bittabi bu vesile ile de takdir ve tebriklerimize hak kazanmıştır. Şunu ilâve edeyim ki, Türk ırkının dünyânın en güzel ırkı olduğunu târihî olarak bildiğim için Türk kızlarından birinin dünyâ güzeli intihap olunmuş olmasını çok tabîi buldum." (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1908-1938*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, I-III Cilt, Ankara: 1981, s. 92-93).

Ardından Atatürk bir tavsiyede de bulunuyordu:

"Müftehir olduğumuz tabîi güzelliğinizi fennî tarzda muhafaza etmesini biliniz ve bu yolda bir tekâmülün mütemâdi tahakkuku ihmâl etmeyiniz. Bununla beraber, asıl uğraşmaya mecbur

olduğunuz şey, analarınızın ve atalarınızın oldukları gibi, yüksek kültürde ve yüksek fazilette dünyâ birinciliğini tutmaktır."

Bu konuşmanın târihine bakarak bu sırada bir hayli revaçta olan ve gün geçtikçe de yayılma eğilimi gösteren Avrupa'daki kan ve ırk nazariyelerinin tesiri olduğunu söylemek mümkündür. Belki. Ama daha erken bir târihteki konuşmaya da kulak vermek ve Atatürk'ün 1926 yılında Türk sporcularına hitabesine de yakından bakmak gerekir:

"Bu kadar mühim olan spor hayâtı bizim için daha mühimdir. Çünkü ırk meselesidir. Irkın ıslâh ve küşâyışı [ferahlık] meselesidir, istifası [bir şeyin iyisini seçip ayıklamak] meselesidir ve hattâ biraz da medeniyet meselesidir. (...) Türk ırkında mazinin meş'um [kötü, uğursuz], menfî [olumsuz], bîmânâ [anlamsız] izleri kalmıştır. Yalnız görüyorsunuz ki, târihlerde cihan hâkimi olmuş koskoca Türk milletine bugünkü neslimiz vâris olduğu zamanda, bu koca milleti biraz zayıf, biraz hasta, biraz cılız bulmuştuk. Efendiler, gürbüz, yavuz evlâtlar isterim." (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 1908-1938*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, I-III Cilt, Ankara: 1981, s. 242-246).

Hemen hemen aym târihte kaleme alınan ve okunan *Nutuk'un* bitiş cümlesi de gençliğe sesleniş açısından üzerinde durulmayı gerektirir: "Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur!"

Hangi Atatürk milliyetçiliği?

Bu konuşmalarda, herkesin dikkatini çekecek, bir dil sürçmesinden çok daha uzak bir şekilde ve bununla üstünün örtülmesinin mümkün olmadığı bir kan ve ırk sorununa değinildiği açıktır. Türk milliyetçiliğinin etnik bir temeli olduğunu söyleyenlerin, kendilerini haklı görmelerini sağlayan bu tür ifâdelerin, kendi doğal akışı içinde, bir tür Irkçı-Tûrancı nitelikte Türk milliyetçi yönelimini oluşturması şaşkınlıkla karşılanmamalıdır. Bu yönelimi temsil edenlerin, meşruluklarını Kemalist milliyetçilikle temellendirme yolundaki çabalarına gerçekten samimi bir şekilde inamp inan-

madıkları sorusu eğer bir yana bırakılacak olursa, aradaki siyâsî, ideolojik geçişkenliğin hayli ince bir zarla ve çok kez sanıldığıının aksine kolayca mümkün olduğu görülür.

Sol ve milliyetçilik

Belki de siyâsî ve ideolojik olarak bir hayli paradoksal olan bir durum, genel olarak solun da Atatürk milliyetçiliğini (ama sâdece milliyetçiliği değil!) kendisine bir meşruiyet temeli olarak benimsemesidir. Üstelik bunun samimiyetinden de kuşku duymak için bir neden yoktur. Solun genel olarak Kemâlizme olan yakınlığı, eğer sosyalist jargonla yazmak gerekirse, bir taktik olmaktan ziyâde gerçek bir stratejiyi ortaya koyar.

Ortaya çıkışından çok uzun yıllar sonra toplumu gerçekten de etkileyebilecek bir siyâsî, ideolojik güce kavuşan solun, aradan geçen kırk yıla yakın bir sürede, kendisini bambaşka bir uluslararası konjonktür ve ülke içi güç dengeleri arasında bulduğunda, sol değerlerlerden ziyâde Kemalist değerlere doğru neredeyse içgüdüsel bir yönelmede bulunması, bu bakımdan üzerinde önemli durmayı gerektirir.

Bu hareketlenme, muhtemelen başta sosyalist, Marksist bir dünyâ görüşünün Kemalist anlayışla olan karışımında, siyâsî ve ideolojik çekirdeği Kemalist anlayışın oluşturmasının da doğal bir sonucu olarak kabul edilmelidir. Solun dünyâ görüşünde Kemalizm iç çekirdeği, görüldüğü kadarıyla da Marksizm dış cephe yüzeyini oluşturmuştur. Elbette istisnalar her zaman için gösterilebilir, ama bu genellemenin gerçekçi bir saptama olduğu da dikkate alınmalıdır.

Solun genel olarak Atatürk yerine Mustafa Kemâl adım tercih etmesi, bir şekil sorunu olmaktan çok siyâsî ve ideolojik tercihinin ifadesidir. Sol açısından Atatürk, daha ziyâde tamamlanmamış devrimi ifâde eder. Mustafa Kemâl ise, henüz tamamlan(a)mamış ve hiçbir zaman tamamlanamayacak olan (ama bu sırada bunun böyle olacağını hiç kimsenin öngörmesi mümkün değildi) devrimin ana ilkelerini ve amaçlarını dile getiren liderdir. Bu anlamda sol, tam bağımsızlık formülünü Millî Mücâdele'de bulmuştur.

Millî Mücâdele'nin ya da Mustafa Kemâl'in milliyetçilik anlayışı, tam bağımsızlığı, yabancı tahakkümüne son vermeyi içerir. Bu bakımdan anti-emperyalist ve buradan yola çıkılarak sanki doğal bir süreç imiş gibi anti-kapitalist özü vurgulanır. Genel olarak solun Atatürk'ün özellikle Millî Mücâdele'nin ilk döneminde yaptığı konuşmalardan hareket etmesi, aslında belirli bir siyâsî konjonktürün ürünü olan, bu daha ziyade sola, emekçi halka yakın, Batılı emperyalizme ve kapitalizme karşı sert pozisyon alan konuşmalarını vurgulaması, milliyetçiliğin sola dönük bir başka formülasyonunu gündeme getirir. Bu yönelimde Türk milliyetçiliği solun çıkış noktası dahi sayılabilir. Unutulmasın ki, 1960/1970'lerdeki mücâdele, aslında ikinci kurtuluş savaşıdır ve ilkinin üzerinde yükselmektedir; onu tamamlamak amacındadır.

Solun Kemâlizmle teması elbette sâdece milliyetçilik ekseninde değildir. Başka eksenler de bulunmaktadır. Ancak milliyetçilik önemli bir eksenidir. Üstelik sâdece bir meşruiyet temeli olmak bakımından değil, muhtemelen gerçekten de samimi bir inanç noktası olmak bakımından dikkate değerdir.

Kemâlizmin siyâsî meşruiyet sağlayıcı bir ideoloji olarak yeniden dizaynına belki de 1950'lerin ikinci yarısında, ama özellikle de sonlarına doğru DP iktidarının siyâsî ve toplumsal meşruiyetini tartışma konusu yapmaya çalışan CHP muhalefeti tarafından girilmişti. Yine de bu, dönemin konjonktürüne göre bir yeniden inşa süreciydi ve nereden bakılırsa bakılsın, eskiden olduğu gibi, bölük pörçük bir açıklama girişimi olarak nitelendirilmelidir. Bu süreçte özel olarak Atatürk milliyetçiliği yeniden tanımlanmak zorunda değildi. Hattâ buna gerek de yoktu. Fakat 1960 hareketinden sonra, harekete siyâsî ve ideolojik meşrûyetini vermesi gereken Kemalist ilkeler açısından bu meselenin de bir şekilde açıklanması gerekiyordu. 1961 Anayasası görüşmeleri ve tartışmaları biraz da bunun bir göstergesidir. Daha sonra sol, bu temeli kendisine bir manivela olarak kullanmaya çalışacaktır.

Bizzat CHP Genel Başkan Yardımcısı Birgül Ayman Güler Anlatıyor*

"Öğrenciler olarak *Bergama Lisesi* dergisi çıkarıyorduk. Arkadaşlar oradaki iki yazımı bulup koymuş *Facebook*'a. O zamanki düşüncemle bugünkü düşüncem aynı aslında. Her şeyden önce Kemâlistim. Şöyle söyleyeyim; Kemalizm ülkemin tarihsel şartlarının ürettiği bir ideoloji. Sosyalizm, Avrupa ve dünyâ şartlarının ürettiği ideoloji. 1970'li yıllarda 'Sen nesen?' diye sorsanız, 'Dünyâ ve Avrupa geneli perspektifinden sosyalistim; Türkiye perspektifinden Kemâlistim' derdim. O yazılarımı görünce 'aferin' dedim kendime. Milim sapmamışım."

Türkiye'deki konjonktürel siyâsî dalgalanmaların doğrudan bir sonucu da, siyâsî hareketlerin kendilerine uygun bir çıkış teması yaratmaları bakımından Atatürk milliyetçiliğinin kuvvetli bir zemin oluşturmalarıdır. Gerçekte Atatürk milliyetçiliği, ideolojinin tutarlılık açısından bütün unsurlarında var olan güçsüzlüğünün ve bulanıklığının sonuçlarını ortaya koyar. Burada vurgulamaya çalıştığım nokta, bütün bunların bir "gerçek" in saptırması olarak görülmemesi gerektiği yolundadır. Aksine, gerçekliğin değişik yüzlerine yoğun bir ışık tutmadır. Bu da çekirdeğin içindeki farklı ve zıt yönleri görmemizi gerektirir.

Gazetede ki yazımda bu açıklamanın CHP Genel Başkanı Kemâl Kılıçdaroğlu tarafından yapıldığını yanlışlıkla yazmışım. Burada düzeltme fırsatım bulabildim.

Okuma Metinleri

İletişim Yayınları'ndan çıkan *Kemalizm* (Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2, İstanbul: 2001) cildi ilk akla gelen kaynaktır; içerik bakımından dolu doludur. Ahmet Yıldız'ın *Ne Mutlu Türküm Diyebilene* (İletişim Yayınları, İstanbul: 2001) kitabıyla Yiğit Akın'ın *Gürbüz ve Yavuz Evlâtlar* (İletişim Yayınları, İstanbul: 2004) kitabını birlikte okumanızı öneririm. Nazan Maksudyan'ın *Türklüğü Ölçmek* (Metis Kitap, İstanbul: 2005) adlı incelemesi de konunun farklı boyutlarına dikkat çekmek bakımından önemlidir. Çok uzun yıllar önce yayınlanan Baskın Oran'ın *Atatürk Milliyetçiliği* (Bilgi Yayınevi, Ankara: 1999) incelemesini de unutmamanızı öneririm. François Georgeon'un *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 2005) araştırması hala en iyilerden biridir, eğer en iyisi değilse!

TÂRİHİ ÖNCE SİLMEK,
SONRA YENİDEN YAZMAK

KARABEKİR'İN ANILARI YAKILIRKEN

Kâzım Karabekir'in "İstiklâl Harbimizin Esasları" adını taşıyan Millî Mücâdele anıları 1933'ün Mayıs ayı sonunda basıldı. Ancak anılara matbaada iken el konuldu ve yakıldı. Son yıllarda basılan aynı adlı eser, 1933 metnine kıyasla çok daha kapsamlıdır.

Nutuk, 1927 yılından bu yana Millî Mücâdele ve erken Cumhuriyet târihinin resmî anlatımı olarak târihyazımına damgasını vurmuştur. Elbette o sırada da, daha sonra da *Nutuk'ta* ortaya konulan iddialara karşı savunmalar ve karşı iddialar da gündeme gelmekte gecikmemiştir. Ancak erken bir savunma ve *Nutuk'un* alternatif metni olarak Kâzım Karabekir'in anıları önemlidir.

Karabekir antlarını yazıyor

Kâzım Karabekir, 1926 yılında İzmir'de Atatürk'e suikast dâvasından dolayı yargılandığı Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde beraat ettiğinden beri İstanbul'da hâlen müze olan Erenköy'deki köşkünde polis gözetiminde yaşıyordu. *Nutuk'ta* çok sert şekilde eleştirilmişti. Karabekir'e karşı kamuoyu nezdinde yeni bir polemik, 1933 yılının Mart ayında bir yazı dizisiyle Siirt milletvekili Mahmut Soydan'ın sahibi ve başyazarı olduğu *Milliyet* gazetesinde başlatılmıştı.

Bu, iktidarın Karabekir'e ve onunla birlikte daha sonra gözden düşmüş olan Millî Mücâdele'nin önder kadrosuna karşı siyâsî saldırısı anlamına geliyordu. Tefrikanın kimin tarafından kaleme

alındığı belirsizdi. Konu, bir süre sonra Millî Mücâdele yıllarında Karabekir'in ve daha sonra onunla siyâsî işbirliği yapacak olan arkadaşlarının rolüne de gelmişti. Dizi, bu rolü yeniden tartışma konusu yapıyordu. Karabekir de, dizide anlatılanları aynı gazetede yayınlanan mektuplarıyla tekzib etmeye başlamış; ancak polemik kısa sürede bitirilmişti.

Anıların basılması ve yakılması

Polemiğin ardından Karabekir'in *İstiklâl Harbimizin Esasları* adını taşıyan Millî Mücâdele anıları Mayıs ayı sonunda basılır. Gelişmeler, anıların daha önceki bir târihte yazılmış ve hazırlanmış olduğunu, basın polemiğinin ise yayın târihini hızlandırmış olabileceğini düşündürüyor. Anılara matbaada iken el konulmuş; basılan bütün nüshalar toplatılarak yakılmıştır. Elde örnek kalmaması ve vesikaların orijinallerine de el konulabilmesi için Karabekir'in köşkü de aranacaktır. Evde bulunan bütün evraka el konulmuştur.

Öyküyü Karabekir'in anılarından daha geniş bir şekilde okumak mümkündür. Karabekir, polemik sırasında anılarını bastırmaya karar verdiğini ve emekli general Cafer Tayyar Eğilmez'in kendisinin yegâne yardımcısı olduğunu açıklıyor. Üç bin adet basılan eseri Eğilmez teslim almaya gitmiştir. Eserin yayını iki cilt olarak plânlanmıştı. Basımı biten yalnızca ilk ciltti. İkinci cilt ise hiçbir zaman basılamayacaktır. Karabekir, baskının sona ermekte olduğu sırada, basılan nüshalara el konulmasından çok kısa bir süre önce, matbaamn sahibi Sinan Omur'dan tehdit edildiğini öğrenir. Bunun üzerine Başbakan İsmet İnönü'ye, Meclis Başkanlığı'na, İstanbul Savcılığı'na durumu anlatan yazılar yazar.

Son zamanlarda köşkteki polis gözetimi de yoğunlaşmıştır. Nihayet köşk aranır. Köşkün aranması sırasında Cafer Tayyar Eğilmez de köşte misafir kalmaktadır. Onun ve Karabekir'in yakınlarının da evleri aranacaktır. Karabekir, olaydan doğrudan doğruya Cumhurbaşkanı Atatürk'ü sorumlu tutma eğilimindedir. Olayın tertipçileri olarak Karabekir, Ali Çetinkaya'nın, Kılıç Ali'nin ve Recep Zühtü'nün isimlerini vermektedir. Fakat "Gâzi'nin gizli

pençesi" adını verdiği bu grubun talimatlarını Çankaya'dan aldığı kanısındadır. Karabekir, İnönü'yü ve hükümetin büyük kısmım ise olaydan habersiz olarak görmektedir.

El konulmuş olan evrakının ancak küçük bir kısmı Karabekir'e iade edilecektir. Evrakın Genelkurmay Başkanlığı ile Dışişleri Bakanlığı tarafından da incelenmesine ihtiyaç duyulmuştu. Karabekir'in itibârının iade edilmesinden sonra evrakını yeniden geri aldığını tahmin edebiliriz; belki de meclis başkanı olduğunda. Karabekir'in anıları, Atatürk'ün ölümünden sonra, İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde, hattâ kendisi CHP milletvekili ve meclis başkanı olduktan soma dahi, ölümüne kadar (1948) ve daha sonraki yıllarda da serbestçe yayınlanamadı.

Anılar, ancak 1960 yılının Temmuz ayında, yâni 27 Mayıs'ın hemen ertesinde yeniden yayınlanabilecektir. Muhtemelen yayının DP iktidarı dönemine denk gelmesi arzu edilmişti. Aradaki bu küçük târih farkı, beklenmeyen bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Anıların bu son ve kapsamlı versiyonunun bu dönemde serbestçe satılabileceği düşünülmüş olmalı. Ne var ki, kitap hakkında dâva açılacak, dâva uzun sürecektir ve 1968 yılının sonlarında sona erecek; yeni basım ancak 1969 yılında gerçekleşebilecektir. O günden beri anılar serbestçe satılmaktadır.

Değişik baskılar üzerine notlar

Karabekir'in bugün satışta olan *İstiklâl Harbimiz* (Emre Yayınları, İstanbul: 2005) adlı devâsâ boyutlu anıları ile 1933 yılında toplanan anıları aym ya da benzer değildir. Anıların 1933 yılında yakılan orijinal baskısını hiç görme imkânım olmadı. Elde var mıdır, bilemiyorum. İmha edilen anıların görebildiğim en eski yeniden basımı 1951 tarihlidir. Bu baskı, imha edilen anıların aymı olsa gerektir. Elimde bulunan aynı tarihli iki farklı basımda da yalmzca 1951 târihi yer almamış, aksine 1933 ve 1951 târihleri birlikte yanyana yer almıştır. Bu da, 1951 yılında yeniden basılan anıların 1933 yılında basılan orijinalinin aynısı olduğu izlenimini vermektedir. Ancak Mustafa Armağan, bir yazısında bu iki metin arasında fark olduğunu belirtmekte ve örnek de vermektedir.

1951 yılında iki farklı edisyon hâlinde basılan bu "ikinci nesil" anıların başına ne geldiği konusunda kaynaklarda bilgiye rastgemedim. Anıların özellikle 1951 yılında yeniden basılmış olması, DP iktidarının getirdiği yeni siyâsî atmosferden kaynaklanmış olmalıdır. Anıların bu basımı da toplatıldı mı, yoksa serbestçe satılabildi mi bilmiyorum.

Üzerinde iki farklı târih barındıran bu baskıya özellikle dikkat çekmek istedim: Elimde her iki baskı da mevcut... Bir kere iki baskının da içeriği aynı olmakla birlikte, ön ve arka kapakları tamamen değişiktir. Birinin ön kapağında Karabekir'in el çizimi, üniformalı, fakat kendisinin sâdece baş kısmını gösteren bir resmi yer almaktadır. Kapak amatörce ve acemicedir. Arka kapakta ise, *Şark Fâtihî Büyük Serdar Kâzım Karabekir Paşanın Yazdığı ve Toplatılıp Yakılan İstiklâl Harbinin Esasları* kitabının reklâmı yapılmaktadır. Daha büyük puntolarla dizilmiş bir baskıdır.

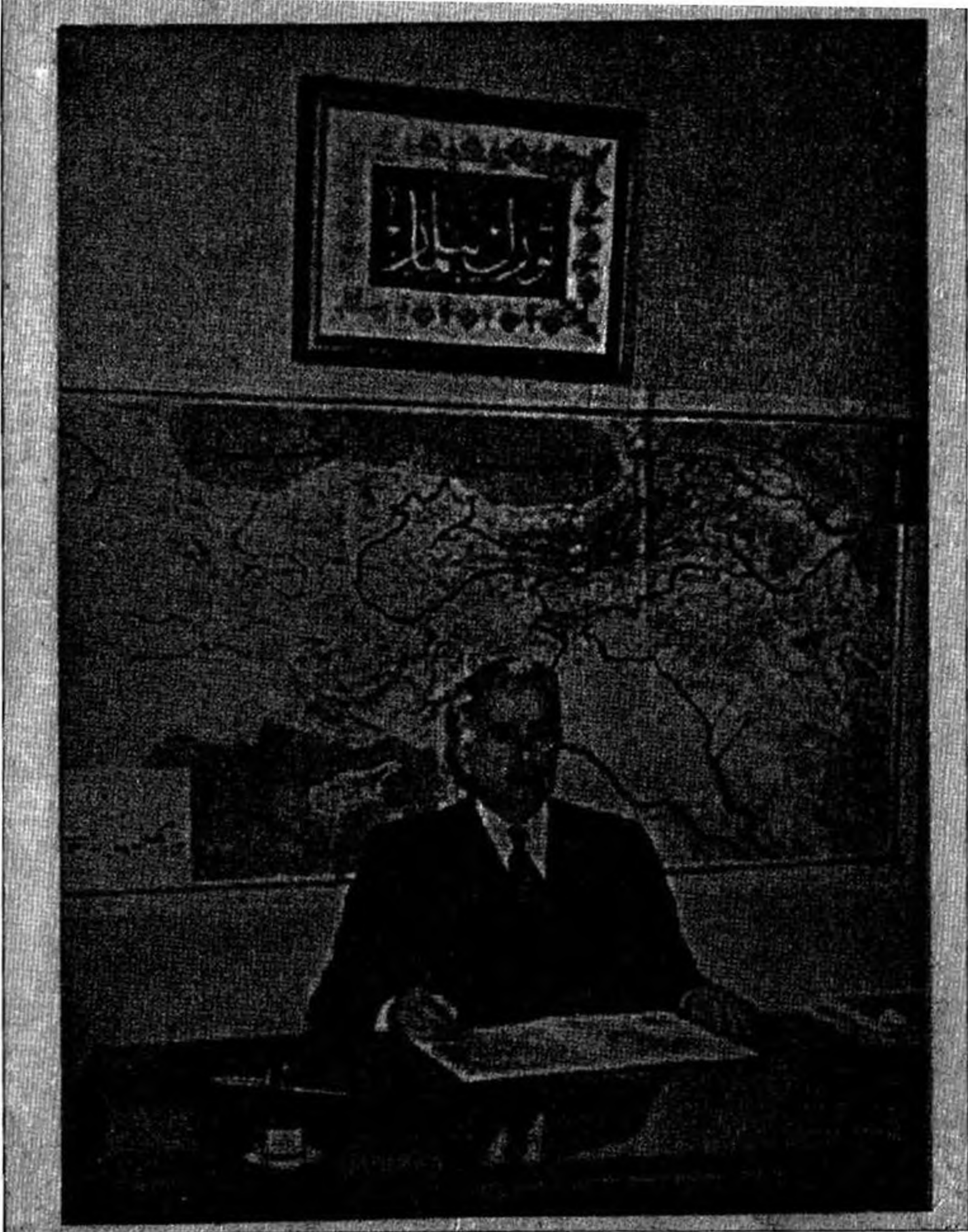
Diğer versiyon ise şeklen değişiktir. Öncelikle daha küçük punto ile dizilmiştir. Bu da kitabın iki farklı şekilde ve dolayısıyla da iki kere ayrı ayrı dizildiğini göstermektedir. Farklı baskının ön kapağı değişiktir ve bu sefer kapakta Kâzım Karabekir'in muhtemelen yaşamının son günlerinde çekilmiş bir fotoğrafı yer almaktadır. Fotoğraf renklidir ve Karabekir'i yine muhtemelen köşkünün çalışma odasında/çalışma masasında ve ardında eski yazı "Türk Yılmaz" tablo yazısı altında ve yine ardında eski tarihli ve eski yazı bir Türkiye haritası önünde resmetmektedir. Karabekir, sivil giyimlidir. Kitabın arka kapağında Karabekir'in bir başka fotoğrafı yer almaktadır. Bu kez fotoğraf daha eski tarihlidir ve Karabekir'in at üzerinde çekilmiş üniformalı bir resmidir. Bu baskıda bir de hatâ-sevap cetveli vardır. Bu farklı iki baskının satış fiyatları da farklıdır. Bu da baskıların farklı târihlerde satışa sunulduğunu gösteriyor olabilir.

Son olarak, 1933 tarihli orijinal anıların yeni bir başka baskısından daha söz etmek istiyorum: Nihat Uzcan tarafından hazırlanmış olan *İstiklâl Harbinin Esasları. Kâzım Karabekir Paşanın Hatıratı*, Basın Kitabevi, İstanbul: 1981. (Ancak bu baskıda son vesika yarım sayfa tamamen eksiktir).

EK BELGE 1

İSTİKLÂL HARBİMİZİN ESASLARI

YAZAN : KAZIM KARABEKİR

EK BELGE 3

Karabekir Diyor ki...

"İsmet Paşa ile yazışmıştık, samimiyetten bahsediyordu, fakat tedhiş siyâseti hâlâ devam ediyordu. Çünkü İstanbul valisi ve emniyet müdürü, hem İsmetin başvekil olduğu hükümetin, hem de kızıl pençenin emrinde idiler. Kızıl pençe düzeninde İsmet yoktu. Buna doğruca Gazi emir verir, meclis reisi, Kılıç Ali gibi en mutemetleri vasıtasıyla hükümet mekanizması gizli oyunlara başlardı." {*Bir Düello ve Bir Suikast*, Kâzım Karabekir, Emre Yayınları, İstanbul: 1995).

İsmet Paşa Diyor ki...

"Şahsî vasıfları temiz bir ruhun ve cesur bir karakterin bütün faziletlerini göstermiş, fikir ve hükümlerinde dâima kendine güvenir ve sebatlı olmuştur. Kuvvetli bir irâdenin muvaffakiyetlerini hak ettiği gibi, güçlüklerini de hayâtının her devrinde metanetle karşılamıştır. Târihimiz Kâzım Karabekir'in Millî Mücâdele'deki hizmetlerini vefalı sayfalarında dâima iftihar ile yâd edecektir." ("Kâzım Karabekir'in Aziz Hâtırası", *İsmet İnönü: Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1944-1950)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003, s. 207).

Okuma Metinleri

Karabekir'in anıları ile günlükleri ikişer büyük cilt olarakYapı Kredi yayınlarınca basıldı; şimdiye kadar yayınlanmış ve yayınlanmamış olan bütün eserlerinin yayınına ise devam ediliyor.

Bugün artık satışta olmamakla birlikte Feridun Kandemir tarafından 1964 yılında yayınlanmış *Kâzım Karabekir'in Yakılan Hâtıraları: Meselenin İçyüzü* kitabı anıların yakılma sürecini hayli ayrıntılı ve ilk elden anlatan önemli bir kaynaktır.Tahsin Demiray'ın 1969 yılında basılan *İstiklâl Harbimizin Müdâfaası* kitabı da, 1960 yılında hakkında Atatürk'ün hâtırasına yayın yoluyla hakaretten dâva açılan kitap hakkındaki iddianameyi ve mahkemede yapılan savunmayı içermektedir.

ATATÜRK *NUTUKTA* KIZDIĞI PAŞALARLA SONRADAN BARIŞTI

Atatürk Nutuk'ta dönemin muhalif isimlerini şiddetle eleştirir ve yererken, 1927 yılındaki bu değerlendirmelerini hayâtının sonuna kadar sürdürdü mü acaba? Nutuk'u kutsal metin olarak görmüyorsanız bu sorunun yanıtına da hazır olmalısınız.

Dönemin muhalif isimleri Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir, Refet Bele ve diğerleri *Nutuk'ta* deyim yerindeyse ağızlarının payını aldılar. Atatürk'ün haklarındaki değerlendirmeleri sert ve iddialıdır. Bu metni okuyan herkes isimleri geçenlerin düşman olarak algılanmaması için hiçbir neden göremez. 1924 yılına kadar siyasal alanda kader birliği yapmış olduğu arkadaşlarını aradan sâdece üç yıl geçtikten sonra Atatürk neden bu denli haşın yargılamaktadır sorusunu bir yana bırakıp; Atatürk'ün hayatının geri kalan kısmında aynı saptamalarına sâdik kalıp kalmadığı sorusuyla ilgilenmenin zamanıdır.

Tıpkı gerçek olaylardan alınma Amerikan filmlerinin yaptığını yapmaya çalışacağım. Bu tür dramatik filmlerin sonunda, filmde/gerçek hayatta rol alan kişilerin, bu dramatik finalden sonra neler yaptığından da kısaca ve kare kare söz edilir. Ben de sözünü ettiğim bu kişilerin 1927 yılından sonra neler yaptığından söz edeceğim.

Atatürk'ün *Nutuk'taki* hükümleri sabit kalmamış ve zaman içinde değişmiştir. İsmail Arar, Atatürk'ün hükümlerinin târih içinde hiç değişmediğini ve değişmeyeceğini ileri sürüyor. Bu

iddiası doğru değildir. Çünkü, târihî olgularla uyuşmamaktadır. Bu bakımdan Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek Adam'daki* (Remzi Kitabevi, İstanbul: 2007) hükmü, yâni Atatürk'ün aradan zaman geçtikten sonra bu hükümlerini değiştireceğine ilişkin yorumu, bana daha gerçekçi geliyor. Belki de aynı yorumu Fâlih Rıfki Atay da, *Çankaya* (Dünyâ Yayınları, İstanbul: 1958) kitabında, *Nutuk'un* hiç söylenmemiş olmasını dilemekle paylaşıyor.

Atatürk'ün "etrafı" Cebesoy'u istemedi

1926 yılında İzmir suikastı dâvası nedeniyle İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanarak beraat etmiş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucularından Ali Fuat Cebesoy, 1927'de askerlikten ayrılarak emekli de olmuştu. Kendisi *Sınıf Arkadaşım Atatürk* (İnkılâp Yayınevi Yayınları, İstanbul: 1981) adlı anılarında belirttiğine göre, önce 1927 yılında ve daha sonra da 1933 yılında Atatürk ile kendisinin Harbiye'den ortak eski bir hocasının aracılığıyla Atatürk ile yeniden ilişki kurmuş ve 1933'de bir ara seçimde CHP listesinden Konya bağımsız milletvekili seçilmişti bile. Anılarında Atatürk'ün ölümüne yakın bir târihte Savarona yatında da kendisiyle yakın temasta olduğunu anlatıyor. Ancak Dolmabahçe Sarayı'ndaki son günlerde Atatürk'ü "etrafı nedeni ile ancak bir kez ziyaret edebilecektir. Bütün bu sürede aralarındaki ilişkinin eskisi gibi olduğunu da Cebesoy anılarında vurguluyor.

Cebesoy, Millî Şef döneminde de 1939'da yapılan seçimde CHP listesinden Konya bağımsız milletvekili seçilecektir. 9 Ocak 1939'da bağımsız milletvekillerinden Cebesoy ile Refet Bele, CHP'ye katılacaktır. Cebesoy, milletvekilliği görevine 1943 ve 1946 yıllarında yapılan seçimlerde de devam edecektir. Millî Şef dönemindeki Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinde bayındırlık ve ulaştırma bakanı olarak görev yapacaktır. Kâzım Karabekir'in ölümünden sonra meclis başkanlığına da seçilen Cebesoy, 1950 seçimlerinden hemen önce CHP'den istifa eder ve DP'ye katılarak seçimlerde DP'den milletvekili seçilir. 1954-1960 döneminde de yine DP listesinden fakat bu kez bağımsız olarak bu görevini 27 Mayıs 1960 darbesine kadar sürdürür. Fakat Yassıada'da yargılanmaz.

Refet Bele ye vekillik verildi

Ali Fuat Cebesoy ile tıpa tıp aynı siyasal kaderi paylaşan Refet Bele, 1935 yılında yapılan seçimde CHP listesinden İstanbul bağımsız milletvekili olmuştur. Bu, Cebesoy'un anılarında belirttiğine göre, Bele'nin kişisel girişimi ve Atatürk'ün de desteği ile mümkün olabilmişti. O da tıpkı Cebesoy gibi Atatürk hayatta iken siyasal yaşama geri dönebilmişti. Millî Şef döneminde de bu görevine devam edecek; 1939 yılında yapılan seçimde yeniden milletvekili seçilecek ve Cebesoy gibi bağımsız olmaktan çıkarak CHP'ye katılacaktır. Bele, 1946 yılında da milletvekili seçilecek ve bu görevi 1950 yılına dek sürecektir. Nihayet DP iktidarında 1950-1961 yılları arasında Beyrut Mülteciler Komisyonu'nda Türk temsilcisi olarak bulunacaktır.

Kâzım Karabekir'le sonuçsuz girişim

1936 yılında yâni *Nutuk'un* okunmasından dokuz yıl sonra Atatürk, benzer siyâsî kaderi paylaşmış olan Kâzım Karabekir ile de yeniden temas kurmak ister ve bunun için de bu sırada kendisiyle çoktan barışmış olan Cebesoy'u görevlendirir. Cebesoy, Karabekir'i İstanbul'da Atatürk ile karşılaştırmak isterse de, Cebesoy'un anılarında yer aldığı şekliyle bâzı yanlış anlamalar ve Atatürk'ün "etrafının bu ilişkinin kurulmasına karşı çıkması sonucunda Dolmabahçe'de öngörülen bu buluşma gerçekleşemez. Karabekir, bu târihten sonra Atatürk ile temas kurmaz ve yeni bir buluşma da söz konusu olmaz. Ne var ki, cumhurbaşkanı olduğunda İsmet İnönü, zaman yitirmeksizin Karabekir'i CHP'den önce milletvekili ve daha sonra da 1946 yılında meclis başkanı yapacaktır.

Resmî alanda temize çıkarma girişimi

Atatürk, son derece ağır bir şekilde suçladığı Cebesoy ile *Nutuk'un* okunmasından sâdece altı yıl ve Bele ile de sekiz yıl sonra yeniden temas kurmuş ve onları resmî plânda da temize çıkarmak istemişti. Sâdece bu durum bile Atatürk'ün bu isimler için *Nutuk'ta* ortaya koyduğu değerlendirmelerin geçici olduğunu ve bir süre sonra da değiştiğini açıkça ortaya koyuyor. Atatürk,

diğer iki isim, Kâzım Karabekir ve Rauf Orbay ile de yeniden temas kurmak istemişti. Onları da yeniden siyasal hayat içine almak istiyordu. Bu mümkün olamamıştır. Ancak burada önemli olan Atatürk'ün niyeti ve girişimidir. Demek ki, Atatürk, bu iki isim için de *Nutuk'ta* ortaya koyduğu değerlendirmelerini değiştirmiş olmalıdır. (Daha geniş ve ayrıntılı bilgi almak isteyenlere benim *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)* kitabımla *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir* kitabımı öneririm).

Ya İsmet İnönü'nün Başına Gelenler?

İnönü, 1937 yılı sonbaharında başbakanlık görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Hatırlanmalıdır ki, İnönü, *Nutuk'ta* adından her zaman övgü ile bahsedilen bir isim olsa da, bundan sonra resmî siyâset sahnesinden tamamen silinecek; yeniden cumhurbaşkanı oluncaya kadar ismi basında kesinlikle yer almayacaktır, inönü'nün münzevî hayâtı, onun geçmişteki siyâsî yaşamını da etkileyecektir. İnönü, günlüğünde "Lozan gününde kimseye bir kelime yazdırtmadılar" derken, siyâsî mazideki başarılarının da resmî târihten silinmek istendiğine işaret ediyordu. Yılların Lozan kahramanı İsmet Paşa, sâdece başbakanlıktan ayrılmak zorunda kaldığı içindir ki, geçmişteki siyâsî başarılarından da koparılmak isteniyordu. Güncel politik konjonktür birdenbire geçmiş de kapsamıştı. Artık geçmiş, hiç de eskisi gibi görünmüyordu.

Bir de şöyle düşünelim: Eğer *Nutuk*, 1937 yılının sonbaharında okunsaydı, İnönü acaba *Nutuk'ta* nasıl değerlendirilirdi? Benim bu spekülâtif gibi görünen târih sorusuna vereceğim yanıt, şöyledir: 1937 yılında meydana gelen bu dramatik gelişmeden sonra İnönü'nün siyâsetin tamamen dışında kalması ve hattâ yaşamının güvence altında dahi bulunmaması, bize açıkça gösteriyor ki, İnönü'nün ismi ve resmi, sâdece günlük hayattan ve güncel politikadan değil, fakat muhtemelen resmî târihin içinden de çıkarılacaktı. Görünen bütün eğilimler buna işaret ediyor. 1937 yılının sonbaharında kaleme alınmış olan bir *Nutuk'ta*, İsmet inönü'nün Millî Mücâdele ve sonrasındaki siyasal gelişmelerde hangi değerlendirmelerle yer alacağını sormanın yalnızca spekülâtif bir soru olmadığını, fakat

aksine *Nutuk*'a ilişkin yorum, saptama ve değerlendirmelerimizde bize yeni bir görüş açısı kazandıracak anlamlı ve önemli bir soru olduğunu düşünüyorum. Benim kişisel izlenimim, bu takdirde İnönü'nün *Nutuk*'ta en azından bugünkü hâli ile yer alamayacağı yönündedir.

Nutuktan

"Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programı en hâin dimağların mahsûlüdür; bu fırka, memlekette suikastçilerin, mürtecilerin tahassungâhı, ümidi istinadı oldu; haricî düşmanların, yeni Türk devletini, taze Türk Cumhuriyetini mahvetmeye matuf plânlarının suhuleti tatbikatına hizmete çalıştı."

"Terakkiperver ve cumhuriyet kelimelerini kullanarak bize ve münevverânı millete karşı din bayrağını gizlemek tedbirlerinde bulunanlar, memlekette umûmî irtica ve isyan yapmak için dâhil ve hâriçte tertipler ve teşvikler yapmakla meşgul olanların mevcudiyetinden bihaber farz olunabilirler mi?"

BAŞBAKANLIKTAN SÜRGÜNE, SÜRGÜNDEN MECLİSE RAUF ORBAY

Rauf Orbay, Millî Mücâdele döneminin önde gelen siyâsî kişiliklerinden biriydi; eğer en önde gelenlerinden biri değilse... Sonra İstiklâl Mahkemesinde yargılandı ve on yıla mahkûm oldu.

Rauf Orbay, Cumhuriyet'ten önce başbakanlık olarak tanımlayacağımız İcra Vekilleri Heyeti başkanlığı bile yapmıştı. Sonra İnönü ve Atatürk ile Lozan görüşmeleri sırasında hayli ters düştü ve muhalefete geçti. *Nutuk'ta* da deyim yerindeyse ağzının payını aldı. Atatürk'ün Orbay hakkındaki değerlendirmeleri çok sertti.

Elbette bunun nedenleri vardı: Orbay, sâdece Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katılmakla kalmamış; fakat partinin ikinci başkam da olmuştu. Partinin kapatılmasından kısa bir süre sonra Atatürk'e karşı girişilen İzmir Suikastı nedeniyle Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından İzmir'de diğer paşalarla birlikte yargılanmıştı. Suikasta karıştıkları gerekçesiyle yargılanan partinin diğer kurucularından aynı zamanda parti başkanı olan Kâzım Karabekir ile Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele beraat etmişlerdi. Ama Orbay nedense bu kadar şanslı değildi ve on yıla mahkûm olmuştu. Yargılama sırasında Türkiye'de değildi; Londra'daydı ve hükmün açıklanmasından sonra da ülkeye geri dönmemişti. Gerçi 1933 yılında Cumhuriyet'in onuncu yıldönümü vesilesiyle çıkan af yasasından yararlanabilirdi, fakat Orbay bu imkânı da kullanmamıştı.

Hakkındaki hüküm af yasasından dolayı düşmüştü, ülkeye geri dönebilirdi; ancak o temize çıkmadan ülkeye dönmemekte ısrarlıydı. Yakınlarının ısrarı üzerine ancak iki yıl sonra 1935 yılında Türkiye'ye geri dönecektir.

Atatürk hayattayken kendisiyle yeniden temas kurmak istemişti. Atatürk'le Orbay arasında Ali Fuat Cebesoy aracılığıyla Cebesoy'un anılarında anlattığı şekilde bir ilişki kurulmuşsa da, Orbay'ın yeniden siyasal hayata dönmesi mümkün olamamıştı. Bunun nedeni, Orbay'ın mahkûmiyetine ilişkin resmî bir temize çıkma kararı talep etmesiydi. Atatürk ise yine Cebesoy'un aralarında anlattığı kadarıyla CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in Orbay'ın CHP'den resmî istifa yazışım geri alması ve ancak bundan sonra CHP'nin resmî adayı olarak milletvekili seçilmesini talep etmesi üzerine Orbay'ın milletvekilliğinde daha fazla direnemişti. Orbay, hem resmen iâdei itibar talep ediyor, hem de CHP listesinden bağımsız milletvekili seçilmek istiyordu. Orbay, CHP ile ilişkisini resmî düzeyde kurmaktan kaçmıyordu. Anlaşılan bütün bu talepler tepki yaratmıştı ve Atatürk de Peker'in görüşüne katıldığından uzlaşma yolu bulunamamıştı. Orbay, Cebesoy aracılığıyla İstanbul'dan Ankara'ya gelmiş, fakat bir sonuç elde edemedi yeniden İstanbul'a dönmüştü. Bu gelişmeden sonra Orbay'la Atatürk arasında bir daha temas kurulmayacaktır. Orbay anılarında bu öyküyü de anlatıyor.

inönü Orbay'la barışıyor

Atatürk'ün ölümünden hemen sonra Millî Şef döneminin hemen başında İnönü, 4 Mart 1939'da İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen bir çay davetinde Rauf Orbay'la da görüşür ve onunla yemek yer. Orbay anılarında bu daveti şöyle anlatıyor: Cebesoy, İnönü'nün cumhurbaşkam seçilmesinin ardından Orbay'ın kendisine henüz tebrik telgrafi çekmemiş olmasının anlamlı olduğunu hatırlatıyor ve tebriği ihmal etmemesini rica ediyordu. Ancak Orbay isteksizdi; Cebesoy'a yanıtında, uzun yıllardan beri sürekli polis gözetiminde yaşadığını belirttikten sonra tebrik telgrafımın "riyâ" olarak algılanabileceğinden duyduğu endişeyi dile getir-

misti. Cebesoy'un yazışmalardan İnönü'yü de haberdâr etmesi üzerine İnönü gerekirse kendisinin Orbay'ın ayağına gideceğinden söz edecektir. Gerisini Orbay'ın anılarından okuyalım:

"Aradan birkaç gün geçince İsmet Paşa'dan hemşirem İffet aracılığıyla bir mesaj aldım. Hafta sonunda İstanbul'a geleceğini ve yeğenim Melike ile beni Dolmabahçe Sarayı'nda çaya davet etmek istediğini tahassür ve sevgi ile kucaklayarak bildiriyordu. Nitekim dört gün sonra yazılı olarak aldığım daveti çok eski hukukum olan memleketin bugünkü cumhurreisi tarafından vâki olduğu hakikati içinde reddetmem elbette mümkün değildi. Beni bilen ve tanıyan istisnasız bütün dostlarımın tasdikindedir: Hayâtımda kin, nefret, adavet gibi hislerden Cenabı Hakka binlerce şükür mâsun ve uzak idim. Eğer haksızlıkların sahipleri bir müddet sonra bunları hatırlamıyorlar ise, [bunu] dâima iki noktaya bağlamışımdır: Ya hatâlarını anlamışlardır, bunu aldıkları vaziyet ile itiraf etmektedirler ya da 'mazi geçmiştir; hâle ve istikbâle bakalım' felsefesini tercih etmişlerdir. Benzer hâdiselerde hiçbir zaman geçmiş muhasebesine girmeyi düşünmemişimdir.

İsmet Paşa, beni çok eski günlerin samimiyeti ve benim o günlerde kendisi için gönülden izhâr ettiğim dostluk ve istikbâli üzerinde delâlet ettiğim günleri unutmamış olduğunu belirten hava içinde karşıladı. Kucakladı. Elimden tutarak karşısındaki koltuğa götürdü. Sohbet sırasında bana sormak istediklerini Melike'yi muhatap yaptı. Refikası Mevhibe Hanımefendi her zamanki nâzik ve kibar ev sahipliği ile bizimle meşgul oluyordu. Çaydan sonra koluma girerek, salonun denize nazır bölümünde dolaşırken birden durdu ve teklifini yaptı: 'Rauf Bey kardeşim, sizinle çalışmak istiyorum; benim ve memleketin buna ihtiyacı var' dedi. Samimi olduğuna şu anda da kaniim. Benim irâdem hârici diyebileceğim bir hisle yıllardır keyfî, haksız, hattâ zâlim bir kararla elimden alınmış vatan hizmetlerimin kalp inkisarı içinde cevap verdim: 'Bu beraber çalışma nasıl mümkün olur? Ben vatan hizmetlerinden mahrum edilmiş bir adamım.' Kolumda idi. Hissedeceğim kadar bir kuvvetle sıktı ve kat'î edâ ile dedi ki, 'Onu bana bırak. Öyle bir hâl bulduracağım ki, ortada seni üzen hiçbir tortu kalmayacak.' dedi." (*Cehennem Değirmeni: Siyâsî Hâtıralarım*, Cilt: 2, Emre Yayınları, İstanbul: 1993).

Barişmanın koşullarını anlatıyor

O zamana kadar CHP'den milletvekilliği adaylığını reddeden Orbay'ın nihayet anlaşmaya vardığı anlaşılıyor; anılarında şöyle anlatacaktır:

"Birkaç gün sonra Ali Fuat [Cebesoy] bana gelmişti. İsmet Paşa ile konuşmamızın safhalarını kendisinden dinlediği anlaşılıyordu. Ali Fuat Paşa ile aramızdaki sarsılmaz dostluğu bildiği için [İnönü'nün] ona bilgi verdiğini ve endişeme mahal olmadığı teminâtını kendisine iletliğini anladım. Mevzu üzerinde hassasiyetimi bilen Ali Fuat bana bunu açıklamamakla beraber, 'Hâdiselerin memleket için aldığı ehemmiyet gözlerinin önünde. Hiçbir hisle kendini bütün ömrünü vakfettiğin ülkeyi en olgun devrinde hizmetlerinden mahrum edemezsin. İnönü, seni her bakımdan tatmin edecek hukukî bir formül için ilmine güvendiği otoritelere talimat vermiş. Zannediyorum meclise bir an evvel girmen için açılmış tek milletvekilliğinden istifâde edecek.' dedi. Aradan sâdece yedi gün geçmişti. Reiscumhurun teşebbüsünün bu kadar süratli neticeleneceğine ihtimâl vermediğim bu müddet içinde hukukçular isnat ve mahkûmiyetime mesnet bu iddiayı bertaraf eden formülü bulmuşlar." *{Cehennem Değirmeni: Siyâsî Hâtıralarım, Cilt: 2}.*

Yargılamaydı kesinlikle beraat ederdi

Orbay'ın 1939 yılının Ekim ayı sonunda yapılacak olan ara seçimde Kastamonu milletvekili adayı olduğunu açıklayan CHP beyannâmesi şöyledir:

"Kastamonu mebusu Hüsnü Açıksöz'ün ölümü dolayısıyla boşalan Kastamonu mebusluğuna eski İstanbul mebusu, eski Başvekil Rauf Orbay'ın Genel Başkanlık Divânı'nca namzetliği kararlaştırılmıştır. Rauf Orbay hakkında evvelce İzmir [Ankara] İstiklâl Mahkemesi tarafından verilmiş olan mahkûmiyet karârının ref'i için vâki müracaatı üzerine yapılmış olan hukukî tetkikte, araya girmiş olan umûmî af kânunları isnat olunan fiili bertaraf ettiği gibi, muhakemenin iadesini de gayri mümkün kılmış ve muhakeme iade edilebilseydi beraatin muhakkak olacağı kanaatine varılmış olduğu görülmüştür." CHP Genel Başkan Vekili ve Başvekil Dr.

Refik Saydam (Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945*, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul: 1996, s. 107-108).

Bu beyanname tamamen siyâsî mahiyetteydi. Hukukî herhangi bir geçerliliği yoktu. Çünkü 1924 Anayasası'na göre yargı kararları kesindi ve yargı, siyâsî öz taşıyan yasama ve yürütme organının olası müdahalesinin tamamen dışında bırakılmıştı. Meclis ancak af yasası çıkarabilirdi. Herhangi bir yargı karârını geçersiz kılması ise asla mümkün değildi. Oysa Refik Saydam imzasıyla yayınlanan beyannameyle İstiklâl Mahkemeleri'nin kararlarının siyâsî mâhiyeti açıkça itiraf ediliyordu. Orbay'ın ve tabîî bu arada onun yanında İstiklâl Mahkemeleri'nde yargılanarak mahkûm olan, hattâ asılarak idam edilenler de dâhil olmak üzere tüm sanıkların itibârı iade ediliyor ve suçsuz oldukları üstü örtülü bir biçimde açıklanıyordu. CHP'nin bildirisi, İstiklâl Mahkemeleri kararlarını oldukça kuşkulu hâle getiriyor ve bir anlamda da siyâsî alanda geçersiz kılıyordu.

Rauf Orbay, anılarında bunu şöyle değerlendirecektir:

"Beni haksız, insafsız, hukuk yoksunu bir mahkûmiyetle senelerdir dertlendiren aynı iktidarın 'mahkeme iade edilebilseydi beraatinin muhakkak olacağı kanaatine varılmış olduğu' ikrarı, benim neslimi ve gelecek nesilleri elbette ürper[t]erek düşündürecekti: Peki, idam edilmiş masumların yaşama hakkını geri getirmek mümkün mü idi? Onların darağacındaki cesetleri üzerine yapıştırılan ihânet-cinâyet yaftasının eviât-ahfâdının taşıyacakları elem ve ızdırap ne olacaktı? Böylesine komplonun zaman aşımı olabileceğini kabul etmek hangi âdil vicdanın tasdik edeceği lâubalilikti?" (*Cehennem Değirmeni: Siyâsî Hâtıralarım*, Cilt: 2).

Rauf Orbay CHP milletvekili seçiliyor

22 Ekim'de yapılan ara seçimde Orbay CHP adayı olarak Kastamonu milletvekili seçilir; anılarında partiye katılmayıp bağımsız kaldığını vurguluyor. Mücâdelesine de devam eder. Anılarında o güne kadar verilmeyen emekli aylığı işini de hâletmek için askerî

temyiz mahkemesine müracaat ettiğini ve bir yolunu bulup İzmir Suikastı dâvasını yeniden açtırdığım ve beraat karârını almayı başardığını da anlatıyor. (Daha geniş ve ayrıntılı bilgi almak isteyenlere benim *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)* kitabımla *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir* kitabımı öneririm).

ATATÜRK'LE İNÖNÜ'NÜN YOLLARI NEDEN VE NASIL AYRILDI?

*Cumhurbaşkanı Atatürk ile Başbakan İnönü'nün yolları
1937 yılının sonbaharında dramatik bir şekilde ayrıldı.
Bu kopuş yıllar sonra farklı siyâsî polemiklere yol açtı.*

Güncel politika, tarihsel geçmişi kendi uygun gördüğü şekilde yeniden kurar ve geçmişle günümüzü kendince tutarlı bir şekilde bağlamaya çalışır. Bunu yapabilmesi geçmişin ancak kendisi açısından uygun gördüğü kısmım, uygun gördüğü oranda yansıtmasına bağlıdır. Sözünü ettiğim kopuş bunun somut örneğidir. Atatürk ile İnönü'nün ilişkilerini sorunsuz ve benzersiz gibi göstermeye çalışanlar açısından ayrılığın nedenini açıklamak çok güçtür. Genellikle geçirtilmek istenir. Buna karşılık ileride İnönü'nün siyâsî hasmı olacaklar için söylentiye açık hayli bereketli bir konudur. Şimdi ayrılık nedenlerine gelelim.

Atatürk'ün hükümet üzerindeki müdahaleleri

Nedenlerin ilki, Atatürk'ün cumhurbaşkanı sıfatıyla anayasal yetkisi olmamasına rağmen İnönü hükümeti üzerindeki müdahaleleriydi. Başbakan, kendisine sorulmadan, danışılmadan kabinesinde yapılan değişikliklere karşı öfkeliydi. Bir târihte geceyarısı yapılan bir bakan değişikliği karşısında Cumhurbaşkanı'na çektiği telgrafta, "Geceyarısı gaflet uykusundan uyandırılarak kabinesinde değişiklik yapılmak istendiği haberini alan bir başvekilin bu hususta ileri süreceği mütâlâadan nasıl bir fikir selâmeti beklene-

bilir?" diye sorma gereğini hissetmişti! Başbakan olarak sorguya çekilmeye, kınanmaya tahammül göstermesi isteniyor; İnönü de buna karşı sert tutum alıyordu. Anılarında şöyle yazıyor:

"Evvelce de Atatürk ile hükümet başkanı olarak beni müteessir eden bir olay cereyan etmişti. Atatürk, vekillere sert muamele yapacak. Atatürk'ten bilhassa rica ettiğim, vekillerden hangisini istemiyorsa, itimâdı yoksa söylesin. Vekile söyleriz. Hiç kimse kendi itimâdına mazhâr olmadığı hâlde vekâlette kalmak arzusunda değildir. Emin olsun bundan. Bunu değiştirmek mümkündür. Yapmasın bunu. Bunu rica ettim kendisinden. Bu nokta üzerinde son derece kırılıyorum. Toplanıyoruz. Herhangi bir vekili istifaya mecbur etmek için sert muamele yapmak, onun için çok ağır bir muamele oluyor. Hükümet olarak, başvekil olarak, benim için de çok üzüntü verici bir hadise oluyor." (İsmet İnönü, *Hâtıralar*, (Cilt: 2), Bilgi Yayınevi, Ankara: 1987, s. 289).

Unutulmasın ki, Celâl Bayar'ın ekonomi bakanı olarak kabineye girişi, yine Atatürk'ün ısrarı üzerine ve İnönü'nün de pek de hevesle karşılamadığı bir başka örnek olarak bilinmektedir.

Dış politikadaki görüş ayrılıkları

ikinci neden, dış politika konularındaki görüş farkıydı. Tam bu sırada imzalanan Nyon Antlaşması, Türkiye'nin Akdeniz'de İngiltere ve Fransa ile yakınlaşması anlamına geliyordu. İtalya'ya karşı da sert bir yanıtı. Atatürk, kısaca ülkesinin yeniden İngiltere ile yakınlaşmasından yanaydı. Bu askerî birliktelik İtalya'ya karşıydı; buna karşılık Başbakan, Sovyetler Birliği ile ilişkileri dengelemenin daha tedbirli bir politika olacağını düşünüyor ve ülkesinin bu hızlı rota değişiminden tedirgin oluyordu. Hele dış politikayı kendisi bir yana bırakılarak Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras ile doğrudan saptamasına da mesafeli yaklaşıyordu.

Hele bir de Hatay sorunu vardı ki, Atatürk'ün bütün ısrarlarına ve eleştirilerine rağmen, İnönü Fransızlarla görüşmelerin sonucunun beklenmesinden yanaydı. Hatay, o kadar da mühim bir mesele sayılamazdı; görüşmelerden olumlu bir sonucun alınması

sabırla beklenmeliydi. Bu tutum Atatürk'ün düşündüğü şekilde zaman kaybı olarak görülmemeliydi; oysa Atatürk sabırsızdı; açıkça hükümeti eleştiriyor, hattâ askerî bir harekâtı dahi masanın üzerinde güçlü bir ihtimâl olarak tutuyordu ki, İnönü anılarında buna kesinlikle kaşı çıktığını anlatmaktadır.

Devletçilik tartışmaları

Nihayet bir üçüncü ve çok temel bir anlaşmazlık konusu daha vardı ki, bu da devletçilikti. 1929 dünyâ ekonomik bunalımı, Türkiye'de de benzer pek çok örnek gibi devletçilik dönemini başlatmıştı. Diğer yandan, devletçiliğin niteliği ve tanımı, ne olduğu, bundan ne anlaşıldığı ya da anlaşılmak gerektiği, hiçbir zaman somut ve açık olarak tartışılmamıştı; uygulamada dönemden döneme, hattâ bakandan bakana değişen farklılıklar dikkat çekici olmakla birlikte, görmezden geliniyordu.

İnönü'nün Recep Peker'le birlikte devletçiliği temel bir iktisat politikası olarak kabullenme eğilimi açıkça görülürken; Atatürk, hantal bir bürokrasi çarkına dayanan ve verimlilikten çok uzak faaliyet gösteren bu eğilimi dizginlemeye çalışıyordu. Celâl Bayar'ın ekonomi bakam olması aslında özel teşebbüs-devletçilik tartışmalarının göbeğinde Atatürk'ün Bayar'ı tercih ettiğini açıkça göstermişti. 1932 yılındaki bu atamadan sonra devletçilik uygulaması hep dalgalı bir seyir izledi.

Bir yanda Celâl Bayar ve ekibinin kurduğu İş Bankası grubu, diğer yanda özel teşebbüsün her teşebbüsünü kuşkuyla izleyen İnönü'nün kadrosu hep çatıştılar. Celâl Bayar, bütün bu çatışmaların Atatürk'ün hakemliğinde çözüldüğünü ve onun hep kendisine destek olduğunu anılarında özenle belirtir. Bayar'ın devletçilik anlayışı Atatürk tarafından da paylaşılıyordu. Devletçilik, ekonomik ve siyasal bir konjonktürün zorunlu ve kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı, onlara göre; ülkenin hızlı sanayileşmesinde manivela işlevi görecek, fakat daha sonra özel sektörün gelişmesi ve özellikle de özel sermâye birikiminin gerçekleşmesiyle birlikte tarihsel misyonunu tamamlamış olacaktı.

Oysa İnönü ve ekibi, devletçiliği yalnızca ekonomik politikada uygulanacak bir yöntem olarak görmüyordu; aksine siyâsette de devletin önde gelebilmesinin baş koşulunun ekonomide devletin hâkim olmasından kaynaklandığını anlamış gibiydiler. Hattâ sonraları solcu olarak tanınacak *Kadro* dergisi de, büyük ölçüde İnönü'nün devletçilik anlayışını destekler gibiydi.

Nitekim bizzat Başbakan "Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz" demişti. İnönü şunu soruyordu: "Devletçilikten büsbütün vazgeçip her nimeti sermayedarların faaliyetlerinden beklemeye sevk etmek, bu memleketin anlayacağı bir şey midir?" *Kadro* dergisinde yazdığı yazıda ise İnönü, "iktisatta devletçilik siyâseti bana her şeyden evvel bir müdâfaa vasıtası olarak kendi lüzumunu gösterdi." "İktisatta devletçiliği biz inkişâf yolu takip edebilmek için bir müdâfaa vâsıtası ve bu sebeple bir azimet noktası, bir temel addetmeye mecbur bulunuyorduk." "Memleketin muhtaç olduğu sanayi, teşkilâtı, vesâidi, devletin yardımcı nezâreti ve hattâ doğrudan doğruya teşebbüsü olmaksızın kurabilmeyi safdil olanlar düşünebilir." "Benim kanaatimce bir işin efrada veya devlete âid olması o işin talep ettiği vesâidle ölçülmez. Meselenin bütün memlekete alâkası veya husûsî menfaatlara terk edilebilmesi ihtimâlidir ki, bu hususta karar vermeye esas olacaktır." diyordu.

Oysa Atatürk için devletçilik en kısa zamanda sona erdirilmesi gereken bir süreçti; bu sürecin sonunda devletin elinde toplanmış olan bütün üretim araçları yeniden özel girişime devredilecek, yâni ülkemizde son yıllardaki adıyla özelleştirilecekti.

inönü Atatürk için ne diyor?

Eğer bu değerlendirmemin yeterince ikna edici olmadığını düşünüyorsanız; aradan uzun yıllar geçtikten sonra İnönü'nün bu konudaki görüşünü aktarmakla yetineyim: Atatürk "başından itibaren özel teşebbüsü esas tutmuş ve ölünceye kadar bu prensibi tatbik etmiştir." "Atatürk devletçi değildi; liberal ekonomiden • yanaydı."

Bayar da herhalde nâdir olarak İnönü'yü onaylıyor: "Atatürk tedricen dar devletçilikten beriye doğru geldi; İsmet Paşa olduğu yerde kaldı. Mesele budur." Sonra daha açık bir şekilde "esasta" İnönü ile anlaşmazlık konusunu dile getirmektedir: "Bilhassa ekonomik hayatta devlet-fert münâsebetleri, devletin rehberlik hududu, hür teşebbüsün hak garantisi, vatandaşın refah sınırının meşru emeğinin ulaşabileceği kadar genişliği, sosyal hakların sâdece resmî hizmetlere münhasır kalmama görüşü, yaratıcı gücün devlet, adalet ve şefkatine mazhariyeti bahisleri..."

İnönü'nün günlüğünden ayrılık nedeni

İnönü, başbakanlıktan ayrıldıktan sonra günlüğüne şunları yazacaktır:

"Son seneleri Atatürk'ün çok zor olmuştu. Gece alkol tesiriyle alınan teşebbüsleri ertesi gün iptal etmek bir eski âdetimizdi. Son senelerde] bu âdet kalkmaya başladı. Hele nihayete doğru, (1936-37 vuzuh ile hatırladığım seneler) gece arzu veya teşebbüs ettiği bir işi ertesi gün tamamen sakın ve tamam iken de iltizâm ve takip etmeye başladı. Sıhhatinde ve alkolün tesirâtında bu tebeddülü fark ettiğim andan itibaren korkum çok arttı." (İnönü'nün Hâtıra Defterinden Sayfalar, *Hürriyet*, 30 Ocak 1974).

Bayar ise bu değerlendirmeye hiçbir zaman katılmadığım açıklayacaktır.

Kavgaya doğru

Atatürk'e âid Atatürk Orman Çiftliği'nin hazineye bağışlanması talep ve önerisinin İnönü'den gelmesine karşılık Atatürk'ün isteksiz davranması; çiftlikte bulunan bira fabrikasının genişletilmesini istemesine karşılık İnönü'nün bu öneriyi reddetmesi; Atatürk'ün İnönü'nün gerekçelerini yakınlarına soruşturması ve bunun gibi günlük pek çok ayrıntı sayılabilecek gelişmelerin yarattığı tartışmalar, çekişmeler, çatışmalar nihayet Eylül 1937 kavgasıyla sonuçlanacaktır. İnönü şöyle anlatıyor:

"Bu kavgada haksızlık esâsında Atatürk'ündü. Tatbikatta idaresizlik ve haksızlık ikimiz arasında bana düştü. Haksızlık ona âiddi. Şunun için: Aramızda geçen bir devlet işini, 'sonra görüşürüz' dedikten sonra, akşam masada hâletmek, yâni gündüzden tasarladığı mülâhazaları ve sebepleri imposition şeklinde karar alarak tebliğ etmek ve bu vesile ile sevmediği birkaç vekili tahkir etmek istedi.

Evvelâ sakın idim. Sükûnet ile geçiştirmek istedim. Hâlindeki tecâvüz mânâsımn arttığını görünce, sabrım tükendi. Sonra şiddetle mukabele ettim. Mukabelemin şiddeti onu sükûnete getirdi. Tasmim ettiği hâdiselerde haklı olmak için sebep toplamak karârına derhâl başladı. Sükûnet... Tariz... Hafif tahrik... Sonra Hatay ve Nyon meselelerini de söyledi." (İnönü'nün Hâtıra Defterinden Sayfalar, *Hürriyet*, 30 Ocak 1974).

Ayrılığa götüren son kavga

İnönü ayrılık sahnesini de şöyle naklediyor:

"Bir akşam üzeri sofrada kavga eder gibi bir münâkaşa geçti. Ertesi gün Atatürk ile görüştük. Kendisinin bana söylediği şeydi: 'Şimdiye kadar bin meselede bin defâ kavga ettik. Akşam pek aleni oldu. Bir müddet çekilmen, istirahat etmen lâzım.' 'Minnettar olurum sana' dedim. 'Çok teşekkür ederim' dedim. Hakikaten kendime hâkim olamayacak bir vaziyet idi. Olabilir. Oluyor. Hepimizin hergün yanımızda bulunanlarla birlikte çalıştıklarımızla başına gelen bir mesele. Bin defâ kavga ettik, ama hepsinde ikimiz baş başa idik. Yalnız bu sonuncusu vekiller heyeti önünde olmuştur." (Sabahattin Selek, "Ölümünün Birinci Yılında İsmet İnönü, Demokrasiye Geçiş, Atatürk-İnönü Ayrılığı", *Milliyet*, 2 Ocak 1975).

Neticede 20 Eylül'de İnönü'nün sağlık nedenleriyle izinli olarak başbakanlıktan geçici olarak ayrıldığı açıklandı. Bayar vekâleten başbakan olmuştu. Bir hafta sonra ise söylentilerin ayyuka çıkması üzerine bu ayrılığın kalıcı olduğu resmen doğrulanacaktır. Cumhuriyet döneminin âdeta değişmez başbakanı sıfatını kazanan İsmet İnönü, bizzat Atatürk tarafından görevinden uzaklaştırılmıştı. Siyâsete yeniden dönecektir; ama cumhurbaşkanı olarak ve

aradan bir yıldan uzun bir zaman geçtikten sonra. (Daha geniş ve ayrıntılı bilgi almak isteyenlere benim *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)* kitabımı öneririm).

İnönü Atatürk'le Konuşmasını Anlatıyor

İnönü, Atatürk ile trende geçen konuşmalarını günlüğüne şöyle not etmiş:

"Ayrılmak karârı kısa oldu. Dil Kongresi [Târih Kongresi] için istanbul'a giderken trende beraber bir kahve içtik.'Ne olacak?'dedi. Ben evvelâ çok müteessirdim. Ağlayacak vaziyette idim. Gönlünü almayı istiyordum.'Çok muzdaribim'dedim.'Bilmiyorum nasıl oldu?'Âlem önünde olmasaydı'dedi.'Ne düşünürsün?'dedi. Birden uyandım. Her zamanki gibi geçmiş veya geçecek hâdise addediyordum. Bu suâl üzerine ayıldım.Teessürümü yendim/Bir şey düşünmedim. Ne emrederseniz öyle yaparız.'dedim.

O: Bir fasıla verelim

Ben: Hay hay... Size müteşekkîr olurum.

O: Şekli

Ben: Hastalık

O: Evvelâ izinle yapalım

Ben: Çok iyi... Kongreden evvel mi, sonra mı?

O: Nasıl istersen... Sofraya gidelim.

Ben:'Çok yorgunum. Gidip yatayım.'

O: Gizli tutalım. Kimi düşünürsün?

Ben: Mazur gör... Kimseyi söyleyemem.

O: Celâl Bayar!

Ben: Hakikaten bana iyi tesir etti." (İnönü'nün Hâtıra Defteri'nden Sayfalar, *Hürriyet*, 30 Ocak 1974).

Atatürk Bayar'ı Övüyor

Yakup Kadri Karaosmanoğlu anılarında şöyle yazıyor:

Atatürk "ne vakit İş Bankası'ndan söz açtı ise, o bankanın bütün başarılarını Celâl Bey'in dirayetli sevk ve idaresine atfedici beyanlarda bulunmuştur. Hattâ bir gün gelmiş, İş Bankası'nın kuruluşunun onuncu yılı münâsebetiyle İstanbul'da Ertuğrul yatında yapılan bir törende, bize Celâl Bayar'ı göstererek, 'Bilesiniz ki, Mahmut Celâl Beyefendi Türkiye'nin en büyük iktisatçısıdır'demiş ve her birimizin kalkıp onu ayrı ayrı tebrik etmemizi istemişti." (*Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul: 2009, s. 131-132)

Atatürk Bayar'a Yol Gösteriyor

Bayar'ın ekonomi bakanlığına atanmasından hemen sonra Atatürk şöyle demişti:

"Millî iktisat yolunda emin olarak ve emniyet vererek kati ve radikal adımlar atarken, esas programımızın ilham ettiği amelî tedbirleri tercih etmek en doğru yoldur.""Muvaffakiyetiniz için benimle beraber bütün arkadaşlarımızın ve yurttaşlarımın maddî ve manevî her türlü vâsıtalarla yardımcınız olduğunu düşünerek müsterihâne ve muvaffakiyetten emin olarak radikal surette çalışınız efendim." (*Ulus*, 30 Eylül 1937).

Ayrılığın Basındaki Resmi Yorumu

"Başvekil Malatya mebusu ismet İnönü'ye talep ve ricası üzerine Reisicumhur Atatürk tarafından bir buçuk ay mezuniyet verilmiş ve Başvekâlet vekâletine İktisat Vekili vekâleten Bayar tâyin edilmiştir." (*Anadolu Ajansı*, 21 Eylül 1937).

"Başvekilimiz bir buçuk ay mezun. Tahkikatımıza nazaran Başbakan'ın Reisicumhur nezdindeki bu istirahatına doktorların bu kadarlık bir istirahat fasılası için gösterdikleri lüzum âmil olmuştur. Başbakan'ın sıhhi vaziyetinde endişe olunacak hiçbir cihet yoktur. Mesele yeni ve mühim işlerin başlangıcı olan Meclis içtimâ iptidalarına kadar Başbakan'ın istirahat eylemesinden ibaretir." [*Cumhuriyet*, 21 Eylül 1937].

"Muzır elemanların aleyhimize yapabilmeleri muhtemel spekülasyonlara meydan vermemek için son vaziyetin izahında matbuat teenni ile hareketi bir vazife bilmiş, hattâ İstanbul vilâyetinin bir tebliğ ile Başvekâletteki tebeddüle dâir birdenbire curcuna şeklini aliveren neşriyata devamın caiz olmadığı bildirilmişti." (*Cumhuriyet*, 28 Eylül 1937).

TEK PARTİ DÖNEMİ:
SUSTURULAN MUHALEFET

TÜRKİYE 1946'YA KADAR CUMHURİYETLE DEĞİL, ŞEFLİKLE YÖNETİLDİ

*Erken Cumhuriyet döneminin şeflik rejimi olarak
adlandırdması daha yerinde olur; Cumhuriyet
yaklaşık ancak yirmi yıl sonra kişi yönetiminden
yavaş yavaş kopmaya başlayabildi.*

Şevket Süreyya Aydemir, uzun yıllar önce kahramanlar çağının geride kaldığını yazarken, sararım şefliğinin sona erdiğini söylemeye çalışıyordu. Oysa Cumhuriyet'in başlangıcında kahramanların sayısı bir hayli fazlaydı; kahramanlar arasındaki siyasal çekişme ve çatışmalar iktidar mücadelesine dönüştüğünde, Cumhuriyet'in ilânından sonraki iki ilâ üç yıl içinde tek bir kahramana doğru yol alındı.

Bugünden bakıldığında belki inanılmaz gelebilir; fakat 1923 yılında kurulan CHP tüzüğünde parti genel başkanının kurultayca seçileceğine ilişkin bir hüküm bulunuyordu. Üstelik partinin her yıl kurultay toplaması yine tüzük hükmü gereği idi. Ne var ki, dört yıl boyunca, ta 1927 yılına kadar, tüzüğe aykırı olmasına rağmen, hiçbir zaman kurultay toplanamadı. Parti, kurucular heyetinin seçtiği yönetim ve genel başkan aracılığıyla yönetilmeye devam etti. Bu konuda bir itiraz da görülmedi. Fakat partinin ilk toplanan (ancak Sivas Kongresi ilk kongre sayıldığından otomatik olarak ikinci sıfatını kazanan) kurultayında bu hüküm değiştirildi.

Atatürk seçilen başkan olmadı

15 Ekim 1927 târihinde toplanan parti kurultayında tüzük değiştirildi. Yeni tüzüğün altıncı maddesi, partinin değişmez genel başkanının, partinin kurucusu olan Atatürk olduğunu öngörüyordu. Böylece parti başkanı tüzük değişikliğiyle atanmış oluyordu. O târihe kadar genel başkanını hiç seçme imkânı bulamamış olan parti kurultayı, bu kez de tüzüğünü değiştirerek, yine bu yetkisini kullanmıyor ve tüzük hükmü gereğince genel başkanını tâyin etmiş oluyordu.

Üstelik bir sonraki maddede de, tüzüğün ilk altı maddesinin hiçbir şekilde değiştirilemeyeceği hükme bağlanmıştı. Böylece kurultay, genel başkan seçme yetkisini ve hakkını ebediyen terk etmiş oluyordu. Atatürk, 1927 yılında partinin değişmez genel başkanı olmuştu bile. Bundan böyle gelenek sürdü ve Atatürk hiçbir zaman kurultayca seçilen bir genel başkan sıfatını kazanamadı.

Ölüm hiç kimsenin aklına gelmemişti

Atatürk öldüğünde partinin değişmez genel başkanıydı; CHP'nin kendisine yeni bir genel başkan seçmesi gerekiyordu, hem de acilen. Cumhurbaşkanlığına seçilmiş olan İsmet İnönü'nün parti üzerinde herhangi bir yetkisi bulunmuyordu; çünkü 1937 yılının sonbaharında başbakanlıktan uzaklaştırıldığı andan beri, uzun yıllardan beri sürdürdüğü parti genel başkan vekilliği pozisyonundan da ayrılmak zorunda kalmıştı. Başbakan Celâl Bayar, parti kurultayını toplantıya çağırdığında, aslında partiye düşen görev yeni başkanını seçmektir; fakat kurultayın böyle bir yetkisi bulunmuyordu! Bunun için kurultaya düşen, parti tüzüğünün değişmez genel başkanlığı öngören hükmünü değiştirmektir.

Diğer yandan, Bayar'm kurultayı toplantıya çağırma yetkisi olup olmadığı dahi belirsizdi; çünkü kurultayı zamandan önce toplantıya çağırma yetkisi sâdece değişmez genel başkana bırakılmıştı. Yine de Bayar vekil sıfatıyla bu çağrıyı gerçekleştirdiğinde hiçbir itirazla karşılaşmadı. Zâten aksi hâlde kurultayın olağa-

nüstü toplantı yapması mümkün değildi ve zamanında yapılacak bir kurultay beklenmek zorunda kalınabilirdi.

Oysa, bu da tam bir çözüm sayılamazdı; çünkü zamânda, dört yılda bir yapılacak bir kurultayın da yine genel başkanın göstereceği yer ve zamanda toplanması yine tüzük hükmüydü! Yâni genel başkanın ölümü halinde parti hiçbir zaman kurultay toplayamazdı ve zamânda böyle bir olasılık hiç kimsenin aklına dahi gelmemiş olmalıydı!

Yine de işi kolaylaştıran bir nokta vardı: 1927 tüzüğünde değişmez genel başkanlığı formüle eden maddenin hiçbir zaman değiştirilemeyeceğine de yer verilmişti; daha sonraki kurultaylarda ise hiç olmazsa bu hüküm kaldırılmıştı.

CHP olağanüstü kurultayı

Parti kurultayı toplanırken Yunus Nâdi *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan bir yazısında, cumhurbaşkanının muhakkak parti başkanı olarak seçilmesi şeklindeki geleneksel uygulamanın zorunlu olmadığına dikkat çektikten sonra, zamanla yeni yeni gelişmelerin olabileceğine işaret ediyor, fakat yine de "bugünkü hâl, henüz bugün şahıslarıyla içinde yaşadığımız yakın bir târihin devamı" olduğu için İnönü'nün genel başkanlığa getirilmesinin doğal olduğunu belirtiyordu.

26 Aralık 1938 târihinde yapılan kurultayda, parti tüzüğünde değişmez genel başkanlıkla ilgili maddede değişiklik yapılması gündeme geldi. Yapılan değişikliğe göre, partinin kurucusu ve ebedî başkam Atatürk idi; fakat yerü^düzenlemeyle partinin değişmez genel başkanının İsmet İnönü olduğu yolundaki hüküm tüzüğe ilâve edilmişti. Böylece tüzükdeğişikliği aracılığıyla İnönü Atatürk ile yer değiştirmiş oluyordu. Görüldüğü gibi, kurultayın genel başkam seçme yetkisi bulunmadığından, zâten kurultay gündemine genel başkan seçimi alınamamıştı. CHP tüzüğünde partinin genel başkanını nasıl ve kim tarafından seçileceğine ilişkin bir hüküm bulunmuyordu.

Açıkçası 1927 yılında Atatürk değişmez genel başkan olarak ilân edilmiş, fakat Atatürk'ten sonrası için yeni genel başkanın seçilme yöntemine ilişkin hiçbir düzenleme öngörülmemiştir! Kurultay ancak tüzük değişikliği yapmaya yetkiliydi ve yetkisini kullanarak değişmez genel başkanlık formülünü sürdürmüştü ve İnönü'yü bu makama uygun görmüştü.

Bu sırada yapılan konuşmalardan birinde Mahmut Esat Bozkurt, Türk tek-parti yönetimini Batı demokrasilerinden üstün gördüğünü belirtiyordu. Böylece İnönü, Atatürk'ün açtığı yolda ilerliyor ve onun başlatmış olduğu geleneği sürdürüyordu.

Yıllar sonra özellikle DP ekolünün sıkça seslendireceği ve bazen soldan da meselâ Attilâ İlhan'ın da katılacağı şekliyle, İnönü'nün kendisini değişmez genel başkan ve Milli Şef olarak seçtirerek Atatürk'ün yolundan ayrıldığına ilişkin eleştirilerin hiçbir geçerliği olmadığını böylece görmüş oluyoruz. İnönü, Atatürk'ün yolundan ayrılmakla eleştirilemez; olsa olsa onun partide kurduğu siyasal geleneği değiştirmemekle suçlanabilir ki, şimdiye kadar bu yönde bir eleştiri yapıldığına şahit olmadım!

Ebedî Şef Atatürk; Millî Şef İnönü

İnönü de CHP'nin değişmez genel başkanı olmuştu; lâkin dönemin Millî Şef ünvanı tüzükte yer almıyordu. Bu sıfat, tüzük değişikliği önerisinin gerekçesinde ve tüzük komisyonunda kullanılmıştı. Bununla birlikte Millî Şef deyiimi yeni de sayılmazdı. Şef deyiimi, Atatürk döneminde ve Atatürk için basında sık sık kullanılmıştı. Ayrıca, başbakan iken Bayar, 1937 yılında okuduğu hükümet programında Atatürk için şef deyimini sık sık kullanmıştı. Millî Şef deyimine İnönü'nün cumhurbaşkanlığına seçilmesinden hemen sonra basında da rastlanıyordu. Örneğin, Ali Naci Karacan, 13 Kasım 1938 tarihli *Bugün* gazetesinde Millî Şeften söz ediyordu.

Nâdir Nâdi anılarında şöyle anlatıyor:

"Millî Şef deyiminin ardında şefliği müesseseleştirmek isteyen bir gayret seziliyordu. (...) Tüzük değişikliğine itiraz eden bir kişi

çıkmadı. İtiraz etmek şöyle dursun, dünyâ şartları değişip de, İsmet İnönü 'Millî Şeflik' ve 'değişmez başkanlık' payelerini kendisi üzerinden silkip attığı güne değin, biz onu avuçlarımız patlayasıya alkışladık." (Nâdir Nâdi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul: 1979, s. 17).

Hilmi Uran ise, anılarında bu gelişmeye karşı içten içe oluşan muhalefeti şöyle anlatıyor:

"Atatürk'ün ölümünden sonraki hükümet değişikliğinden memnun olmayanlardan biri de, bu tadil teklifinin kurultayda böyle kabulünü imâ ederek ve İnönü'yü kasd ederek, bir gün meclis koridorunda bana 'artık hakan oldu' demişti." (Hilmi Uran, *Hâtıralarım*, Ankara: 1959, s. 339).

'Millî Şef' tanımını Hasan Ali Yücel buldu

Millî Şef deyimi, daha o zamanki söylentiye göre, daha sonra millî eğitim bakanı olacak olan Hasan Âli Yücel tarafından bulunmuştu. Bu sıfat, kurultaydan sonra resmî olarak da kullanılmaya başlanacak ve Millî Şef bir dönemin adı olacaktır.

Değişmez genel başkanlık geleneğini devam ettirmek ve Millî Şef sıfatını kabul etmek, bu dönemde iki ayrı nedenden kaynaklanmış olabilir. Birinci neden, bu dönemde adetâ moda olan ve içte ve dışta prestijleri hayli yüksek, başarılı tek partili şef sistemlerinin (Almanya'da Hitler-Führer, İtalya'da Mussolini-Duçe ve İspanya'da Franco-Caudillo) etkisidir. Fakat bu dış etkenin, söz konusu süreçte ancak ikincil derecede rolü vardır.

Buna karşılık, ikinci neden, yâni Türkiye'nin iç politika gelişmeleri bu konuda temel önemde rol oynamıştır. Atatürk'ün ölümüyle ülkede bir iktidar boşluğunun ve iktidar mücâdelesinin meydana geldiği unutulmamalıdır. Gerçi İnönü'nün derhâl ve ittifakla seçilmesi, sistemin devam edeceğinin bir göstergesiydi. Ancak bâzı değişikliklerin de olacağı biliniyor ya da seziliyordu. Örneğin, Nâdir Nâdi anılarında o dönemdeki beklentilerini şöyle yazıyor: "İnönü, devlet makinasının hiçbir çarkına dokunmak-

sızın, Atatürk'ten kalan büyük emâneti öylece yürütsün... Bunu bekleyemezdik. Elbette değişiklikler olacakü."

İnönü'nün belki de uzun bir zamandır bu ânı bekleyen dağınık muhalefete karşı, hem sistemin devamlılığını sağlamak, hem de düşündüklerini uygulamak için doğal olarak siyâsî güce ve otoriteye ihtiyâcı vardı. İnönü, cumhurbaşkanı seçildikten hemen sonra, hükümette yaptığı bâzı küçük, ama etkili ve önemli değişikliklerle hükümet üzerindeki siyâsî otoritesini ve gücünü tedricen artırmayı başarmıştı. Bu kez de parti üzerinde siyâsî otoritesini kurma yolunda önemli bir adım atıyordu. 1946 yılının baharına dek de şeflik devam etti gitti.

CHP'de şeflik 1946'da kaldırıldı

İnönü, CHP'nin Mayıs 1946 târihinde toplanan olağanüstü ikinci kurultayında yaptığı konuşmada, "her büyük seçimden önce büyük kurultay[m] parti[yi] seçime götürecektir olan başkanî tâyin" etmesini istiyordu. İnönü, "bir büyük partinin çalışmasında birinci derecede tesirli olan adamın gene parti tarafından değiştirilmek imkânının esas kaide olarak **kabul** edilmesinde gelecek için iyi bir teminat" görüyordu. İnönü, "halk idaresinde herkesin serbest oyların tesirinde bulunmasını bir örnek olarak geleceğe devretmekten zevk alacağı"nı da açıklıyordu.

CHP, târihinde ilk kez Mayıs 1946'da genel başkanını seçebilecektir; İnönü kendi isteği üzerine değişmezlik sifaından ayrılmıştı artık. Değişmez genel başkanlık kurumunun kaldırılması kurultay esnasında dramatik gelişmelere de neden olmuştu. Muhittin Baha Pars, değişmez genel başkanlık kurumunun kaldırıldığına dikkat çekiyor, ama diğer yandan da, "İnönü, değişmez [genel] başkanlıktan ayrılıyor, fakat 'bırakılmaz başkan' mevkiine yükseliyor. Hayatta oldukça hiç kimse onun bu yerden ayrılmasını bir an için olsun hatırına getiremez." diyordu. Pars, konuşmasında kammca gayet haklı olarak, "Eğer o istemeseydi, gerek parti üyeleri, gerek millet fertlerinden kim ona böyle bir teklif yapar ve kim böyle bir şey düşünürdü?" diye de soruyordu. Başka konuşmacılar da,

İnönü'nün her zaman "milletin değişmez başkanı" olarak kalacağını ileri sürüyorlardı.

Dahası da vardı: CHP Kocaeli delegesi ve İzmit Belediye Başkanı Kemâl Er, değişmez genel başkanlığın devam ettirilmesini istemiş ve bu yönde bir de önerge vermişti. Ancak önerge kurultayca reddedilecektir.

Görüldüğü gibi, değişmez genel başkanlık kâğıt üzerinde kaldırılıyor, fakat ruhlara ve zihinlere sinmiş olan değişmezlik ve değişememezlik kavramları olduğu gibi kalıyordu! Nitekim program ve tüzük komisyonunun değişmez genel başkanlığın kaldırılması yönündeki öneriye eklediği gerekçe de aslında bundan daha farklı değildi: "Bugün de hiçbir fert (...) bir değişme teklifini hatır ve kayda getirmemiştir. Buna millî ve insanî terbiye duygularımız mânidir. Fakat madem ki sevgili ve aziz şahsiyeti ile İnönü, millet huzurunda öyle bir arzu göstermiştir, biz (...) gösterdiği arzudan ilham alarak bunu kabul ediyoruz. Ve tek mucip sebep olarak onun sözlerini ileri sürüyoruz." CHP, değişmez genel başkanlığı târihe gömerken, bunu yalnızca İnönü talep ettiği için yerine getiriyordu. Aslında partiye kalsa hiçbir zaman böyle bir öneri gündeme getirilmezdi! (Daha geniş ve ayrıntılı bilgi almak isteyenlere benim *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)* ve *İktidar ve Demokratlar (Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)* adlı kitaplarımı öneririm).

Tüzük 1938'de Değişti

CHP'nin 1938 yılında gerçekleştirilen tüzük değişikliğinin gerekçesinde şu görüşlere yer verilmişti:

"Siyâsî partiler, millî ve vatanî yüksek menfaatleri temin edici prensiplerde kanaatleri birleşmiş vatandaşların teşkil ettikleri siyâsî cemiyetlerdir. Millet arasında politik kanaatleri birbirine uygun olanlar kendi hâlinde dağınıktırlar]. Bunları ancak birşef birleştirir ve hepsini bir teşkilât altında toplar. Şefin rolü, her memlekette ve bilhassa parti hayatına yeni girmiş memleketlerde çok mühimdir.

Çünkü politik kanaatleri ekseriya prensipler hâlinde birleştirip olgunlaştıracak ve prensipleri zihinlere aşılacak ve mütemadiyen besleyecek, memleket siyâsetine istikâmet verecek, millet efradını politik sahada yetiştirecek olan şeytir. Her cemiyette ve her parti içinde bu yüksek vasıflarda şahsiyetleri dâima hazır bulmak kolay olmadığı gibi, bir siyâsî partinin, idârei âliyesini eline teslim ve emânet ettiği makam ve şahsiyet üzerinde sık sık değişiklikler yapması da otoriteyi zayıflatmak bakımından mahzurdan ârî addedilemez.

CHP gibi milletin kurtuluş ve ilerleyiş mücâdelesinde kendisine rehberlik etmiş, cumhuriyetçilik, inkılâpçılık, laiklik gibi Türk milletini mütemadiyen itibar ve refah mevkiine yükseltmekte olan prensipleri, değişmez bir akidei siyâsîye olarak kabul ve ilân etmiş olan ve siyâsî bir partinin dar çerçevesinden çıkarak, hemen bütün vatandaşları sinesinde toplamış olan bir partinin şefliğine intihap edilecek olan âli şahsiyetin (Millî Şef) vasfını da iktisap etmiş olması tabîî olduğuna göre, parti umum reisinin yüksek şahsiyetini her dört senede bir ve her kurultay toplanışında müzâkere ve münâkaşaya mevzuu ittihaz etmeyip, parti umum reisliğinde (değişmez) vasfını esas olarak kabul etmek, bu yüksek makamın istikrârını temin ve otoriteyi takviye bakımından millî menfaate daha uygun görülmüştür."(Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt: 2, s. 164-173).

Şef, Bir Partinin Şerefini Temsil Eder

Recep Peker, bu sırada üniversitede verdiği inkılâp târihi derslerinde şefliği şöyle tanımlıyordu:

"Siyasal parti hayâtında bilhassa üzerinde durulmaya lââyık başlıca bir unsur, şeftir. Şef, bir siyasal partinin bütün ana düşüncelerini, irâdesini, yapış kuvvetini ve şerefini temsil eder. Şef, kendi ruhunda beslediği heyecan ve hararetle partisini ve muhitini ısıtır, aydınlatır. Bütün etrafını kendine ve birbirlerine içten gelen bağlarla sararak, doğruladığı amaca ilerletir. (...) Eğer bir siyasal partinin hakiki şefi yoksa, o partinin bugünkü politika hayatındaki büyük güçlüklerle göğüs germesine imkân yoktur. (...)

Şefe verilecek değer telâkkisinde zamanımızın olgun muhitleri, az çok farklarla, bir düşünürler. Fakat bunun yanında ya şefin rolünü küçülten anarşik düşüncelere veya medenî ve değerli insanların bilgilerini, tecrübelerini, zekâlarını hiçe indiren ve şefi zamanımız telâkkisine uymayan, yapma bir büyütle peygamberleştiren fikir- lere rastlarız. İki de yanlış olan bu akışın ortasında hakikate uyan nokta, bizim şef telâkkimizin ifadesidir. Şef, dediğim gibi, bütün ısıtıcı, besleyici, alıp götürücü vasıfları ile baştır. Fakat onunla birlikte giden ve beraber inanan varlıkların yekûnunu, bir sürü telâkki etmek hatadır. Şefin onuru da, değeri gibi, üstün olmalıdır. Hiçbir kıymet taşımayan ve sürü farz edilen yığınların başında olmayı onur tanıyan bir şef telâkkisi, yeni Türkiye'nin anlayışında yer almamıştır." {*Recep Peker'in İnkılâb Ders Notları*, Ankara, 1935, s. 63-65).

— CEMİL KOÇAK —

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Şeflik Sistemini Anlatıyor

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu anılarında, CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal ile 1944 yılında yaptığı bir konuşmada, Esendal'ın bu sırada anayasa ve Millî Şeflik üzerine kendisine şunları anlattığını belirtiyor:

"Siz hukuk profesörüsünüz... Bilirsiniz ki, bâzı memleketlerin anayasaları yazılmış, bâzılarinki ise yazılmamıştır. (...) Bizim ise, iki anayasamız vardır: Yazılmış ve yazılmamış... Bunlardan yazılmış olanı, senin kitapta okuduğun Teşkilâtı Esâsiye Kânunu'dur. Yazılmamış olanı ise, şimdiki fiilî durumumuz, yâni şef sistemimizdir. Bu sistem kuvvetini CHP'den alır. [Memduh Şevket Esendal], yazılmamış anayasanın lüzum ve zarureti, Türk inkılâbının ve cumhuriyetin, başından beri birbirini takip eden çeşitli hâdiselere ve nihayet o sırada içinde bulunduğumuz İkinci Cihan Harbi'ne bağlayarak uzun uzun izah ettikten sonra; 'Maamafih elbette bir gün gelecek, yazılı anayasamız harfi harfine tatbik olunacaktır' dedi."

Velidedeoğlu, şöyle devam ediyor:

"Düşünüyordum: Memduh Şevket Esendal, bir parti ideologu, siyâsî bir düşünür olarak 'Millî Şeflik Sistemi'nin sanki ideolojisini yapıyordu." (Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türkiye'de Üç Devir*, Cilt: 2, Sinan Yayınları, s. 25).

CHP'NİN 6 OKU 74 YIL ÖNCE ANAYASA İLKESİ OLMUŞTU

Recep Peker, liberalizmin "devletin hayâtı için çok fena ve çok zararlı bir unsur" olduğunu tam bu sırada ilân etmişti. Günümüzde Peker'i izleyenler liberalizm ve liberallerle mücâdeleye devam ediyorlar.

1937 yılının hemen başında yapılan bir anayasa değişikliği, CHP'nin altı ilkesini (altı oku) anayasal metin hâline getirdi. Partinin ilkeleri ile devletinki özdeşleşti. Sorun değildi; çünkü zâten başkaca bir parti bulunmuyordu. O târihten 1961 Anayasası'na kadar geçen dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilkeleri cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçı olarak açıklandı. O târihten bu yana bu ilkelerin nasıl yorumlanması gerektiği, sâdece geniş kamuoyunda tartışılmakla kalmadı; fakat belki daha da önemlisi ilkelerin sahibi olan CHP içinde de tartışıldı. Galiba tartışma hâlâ devam ediyor.

Şükrü Kaya değişikliğin nedenlerini ve amacım anlatıyor

Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Meclis'te değişikliğin nedenlerini ve amacını anlatmaya çalışıyordu. Bunun için kendisine "büyük şefler"i tarafından görev verilmişti. Kaya, konuşmasının başında birdenbire târihe atlıyor ve dönemin Türk târih tezine uygun bir şekilde, "zâten insanlık târihi Türklerle başlamıştır", "Türk olmasaydı belki târih olmazdı ve muhakkak ki medeniyet de başlamazdı" diyordu. "Türkün olmadığı bir târih karanlık ve kaotik

olur"du. Bu romantik girişten sonra Kaya, "yeni kurulmakta olan devlet sisteminin ilkelerinin başında devletçilik gelir" demekten kendisini alamamıştı. Anayasaya da yazılmakta olan ilkeler, sâdece CHP'nin ilkeleri değildi; aksine yeni kurulan devletin ilkeleri idi. Anayasa değişikliği, "Atatürk'ün prensiplerine milletçe beraber bağlılığımızın ve samimi ilgimizin hukukî ifâdesi" sayılıyordu.

Atatürk'ün ortaya koymuş olduğu ilkeler, Türktü; yâni köken olarak ulusun kendi seciyesinden, onun ihtiyaç ve gereklerinden türemişti; aynı zamanda Türkçüydü de. Hepsinin ortak özelliği millî olmasıydı. Halkçılık ise "halka doğru, halk için değil, halk tarafından ve halkla beraber sistemi"ydi. Ayrıcalık sistemine karşıt bir ilkedен söz ediliyordu. Kaya, laiklikten ne anlaşılmak gerektiğini de şöyle anlatıyordu: "Bizim istediğimiz hürriyet, laiklikten maksadımız, dinin memleket işlerinde müessir ve âmil olmamasını temin etmektir. Bizde laikliğin çerçevesi ve hududu budur." Kaya şöyle devam ediyordu: "Biz diyoruz ki, dinler, vicdanlarda ve mabetlerde kalsın; maddî hayat ve dünyâ işine karışmasın; karıştırmıyoruz ve karıştırmayacağız."

Küçük ve mırıltı hâlinde eleştiriler

Hakkı Kılıçoğlu, laikliklik ilkesi karşısında bu ilkeye "biraz yan bakan, hattâ kafa tutan" bir kurum olduğundan söz etmişti; Diyanet İşleri Başkanlığı. Kendisi "dinlerin ve dindarların hasmı değildi"; ancak "bütün dini işleri vicdanlara bıraktıktan sonra bir devletin resmî bütçesinde, bilhassa Teşkilâtı Esâsiyemizin bu yeni ikinci maddesi karşısında yeri olmayacağı kanaatindeyim." demektedir. Kılıçoğlu, sözünü kesmeye çalışan hatiplere karşı bunu "Ölünceye kadar her vakit söylerim" de diyecektir. Ona göre, laiklikle Diyanet İşleri Başkanlığı birbiriyle uyum içinde bulunamazdı; bu bakımdan Vakıflar yasasında yapılacak bir düzenlemeyle bu sorun çözülebilirdi. Bir yandan "laikiz diyorsunuz" diyordu, fakat diğer taraftan "ama hâlâ müftüleriniz var diyorlar" şeklinde konuşuyordu.

Halil Menteşe ise CHP'nin ilkelerinin anayasal ilkeler olarak kabul edilmesi için geçerli hiçbir neden göremediğini açık yürek-

lilikle savunuyordu. Dahası, devletçilik diyordu, "meselâ devletin şekli meymamna giriyor; şimdi ekonomide liberal taraftarı ferdiyatçı bir vatandaş ortaya çıkar da propagandaya başlarsa" şeklinde devam ederken; Râsih Kaplan anında yanıtını veriyordu: "Öbür dünyâyâ gider deriz." Bu yanlış anlamaya imkân vermeyecek yanıt karşısında Menteşe yine de iyi niyetini bozmuyordu anlaşılan: Bunu söyleyen kişi devletin şeklini değiştirmeye kalkışmak suçlamasıyla acaba polisçe yakalanıp mahkemeye mi verilecekti?

Milliyetçilik ilkesi de sorunluydu; ona göre, "milliyetçiliği devletin şekli meyânına koyarken", uluslararası akımlara karşı hükümetin eline bir "silâh" verilmiş oluyordu. Ancak eğer bir komünist ortaya çıkıp da, komünist faaliyetleri nedeniyle mahkemeye verildiğinde, devletin şekli olarak tanımlanan inkılâpçılıktan yararlanmaya kalkarsa ne olacaktı? Menteşe bu soruyu sorduktan sonra birazcık yanıtını da veriyordu: Komünist kendisinin de inkılâpçı olduğunu, bu nedenle devletin şeklini değiştirmeye çalışmaktan dolayı yargılanamayacağını ve cezâlandırılmayacağını ileri sürerse, ne olacaktı? Sonunda komünizm propagandası da inkılâpçılık tanımını altına girmez miydi? Bu sorular Meclis'te "komünistlik istemiyoruz" sesleriyle karşılık bulmuştu.

Savunmada güçlü sesler

Hüsnü Kitapçı, konuyu çok daha sâde ele almıştı: CHP'nin ilkeleri anayasaya geçmekle artık "milletle mâl oluyor"du. Anayasa değişikliğinin pratikte önemli bir fark yaratmayacağı açıktı. Kitapçı, altı ilkenin Atatürk'e âid olduğunu belirttikten sonra, "bu kadar isabetli kararlarını uzun zaman görerek, onun fiiliyat vadisinde, fiiliyat sahasında tahakkuk eden neticelerine baktıktan sonra bize düşen iş" diyordu, "bu işaret ettiği noktalarda yekvücut olarak birleşmek ve onun gösterdiği umdeleri [ilkeleri] hırzıcan edecek şekilde [canı gibi koruyarak] kabullenmektir." Kitapçı ardından devletçilik ilkesini yorumluyordu: "Bu vasfa istinaden devlet gerek nâzımlığını ve gerekse başarıcılığını üzerine aldığı bir işte kullandığı elemanlar eğer bir iş yapan şahsî teşebbüs sahibi kadar o işe kendini bağlamazsa ve huzur ve rahatını fedâ etmezse, devletçilik

vasfına ihanet etmiş olur ve bu vasıf semeredar [verimli] olmaz; aym zamanda Atatürk'ün devletçilik vasfını hâiz bir ferdi olamaz."

Hayli net bir devletçilik tanımıydı; lâkin geriye dönüp bakıldığında bu tanıma uygun bir devletçilik uygulamasına ne ölçüde rast gelinmişti sorusunu yanıtlamak pek güçtür. Kitapçı'ya göre, kamu menfaatiyle şahıs çıkarını bağdaştırmak için Meclis'in inceden inceye çalışması gerekecekti. Kitapçı, o zamana kadar sürüp gelen ve bundan sonra da sürüp gidecek olan devletçilik tartışmalarının kritik noktasına değindiğinin herhalde bilincindeydi.

Menteşe'nin inkılâpçılıkla ilgili olarak ortaya attığı iddiaları da yanıtlamaya çalışan Kitapçı, inkılâpçılığın ne olduğunu ve olmadığını açıklama gayretindeydi; bu, ilerleme ve gelişme için vazgeçilmez bir ilkeydi. İleriye gitmek için inkılâpçılık şarttı. Ayrıca, "Atatürk'ün işaretini bu memleketin hüsnüniyetle kabul etmesi, bu memleketin ve bu milletin menfaatine"ydi.

Anayasa Komisyonu Başkam Şemsettin Günaltay; tıpkı Şükrü Kaya gibi, altı ilkenin de Türkün târihinden kopup geldiğini ileri sürüyordu; Türk, milliyetçi ve devletçi olduğu sürece yaşamışta. Cumhuriyetçilik Türkün ruhuydu. Yaklaşık yirmi yıl sonra başbakan olacak olan Günaltay; Mentese'nin sorularım açık yüreklilikle yanıtlıyordu: "Türkün esasları" olarak tanımladığı ilkelere karşı muhalif fikirler ortaya aülabilecek miydi sorusunu, basitçe "hayır" şeklinde yanıtlıyordu. Anayasaya muhalif bir hareket nasıl "cürüm" oluşturuyorsa, bu takdirde "bu esaslara muhalefet de aym şekilde cürüm sayılacaktı."

Muhittin Baha Pars da, altı oku anayasaya koymakla, "bu memleketin müebbet hayâtı için esas ittihaz etmiş olduğumuzu evlâtlarımıza da ilân etmiş olduk" diyordu. General Refet Bele'ye göre, aslında "gayet iyi düşünülürse", "bu memleketin dini olan İslâmlık, laik bir dindi." Bele'ye göre, devletçilik ilkesi, pek çok kişinin sandığının aksine, yalnızca ekonomik alanla sınırlı kabul edilemezdi; aksine onun siyâsî alanı da kapsaması gerekirdi. Çünkü, sınıf mücâdelesini denilen bir gerçek vardı ve her ne kadar Türkiye sınıfsız bir milletse de, zaman içinde sınıflar oluşabilirdi. "Bugün

sınıfsız, yarın sınıflı" olabilirdik. Servet küçük bir zengin grubun eline geçebilir, fakirin karnı aç kalabilirdi. O halde devletçilik, sınıflar arasında meydana gelebilecek bu türden siyâsî çatışmaları da ortadan kaldırma imkânına sahip olan bir ilkeydi.

Recep Peker sahnede

Yaklaşık altı ay öncesine kadar CHP Genel Sekreteri olan Recep Peker de, değişikliğin kararlı savunucusuydu; şöyle diyordu: "Şimdiye kadar CHP'nin şuuru içinde beslenip büyümüş olan ve partinin kendi husûsî ve profesyonel politika telâkkisi içinde kalan hayatî esasları, biz bu madde ile Teşkilâtı Esâsiye Kânunu'na eklemekle yurdun müşterek resmî ve kânûnî bir rejimi hâline sokmak istiyoruz." Peker, bu esasların anayasal ilkeler hâline gelmesiyle birlikte, "laboratuarlarda çalışan profesörlerden, günün politikasıyla uğraşmayanlara ve işlerin başında bulunan büyük müdür arkadaşlardan, meselâ devlet demir yollarının makasçısına kadar" bütün vatandaşların bu esaslara inanacak, bunları sevecek ve bunlara itaat mecburiyeti altına gireceklerini açıklıyordu.

Böylece, "bizzat hayattan alınarak CHP'nin programının içinde yazılmış bulunan bu hükümler, bu devletin bundan sonraki varlığında bütün yurttaşları bütünlük ve beraberlik ruhu ile besleyecek ve millî birlik için daha sıkı bir tedbir alınmış olacaktı." Daha da ötesi, Peker'e göre; "herkes karârını verirken kendini bu esasların çerçevesi içinde hissetmek mecburiyeti altına girecekti." Ve artık bu kânun çıkınca, "resmî hüviyeti olsun olmasın bütün vatandaşların tertip ettiği millî bünye müşterek ana esaslarla beraber inan sarsılmaz, büyük ve daha kuvvetli bir kütle hâline gelecekti."

Peker, konuşmasında Menteşe'ye yanıt vermeye devam ediyordu: Altı ilkeye karşı çıkmak, bunları uygulamamak ya da bu ilkelere karşı muhalefet göstermek mümkün değildi; yasaktı ve cezası da vardı. Bu anlamda; milliyetçiliğin karşıtı olan "beynelmilelcilik" (enternasyonalizm) yasaktı; sınıfçılığın ya da devletçiliğin karşıtı olan liberallik yasaktı. Laikliğin karşıtı olan "klerikallik" ile inkılâpçılığın karşıtı olan "irtica" lehinde hiçbir faaliyette bulunulmayacaktı. Bu esasların anayasaya girmesiyle birlikte, "memleketin

sosyal, kültürel ve siyasal hiçbir sahasında, ne tek adamın, ne de cemiyet hâlinde herhangi telkin veya teşebbüs halinde hiçkimse kafiye faaliyet ifâ edemeyecekti."

Peker'e göre, halkçılık, sınıf kavgalarından memleketi koruyan ilkeydi. Diğer yandan liberalizm, "devletin hayâtı için" "çok fena ve çok zararlı"ydı; "bugün liberalizm demek hukuk bakımından bir anarşi, ekonomi bakımından bir kısım yurttaşları diğer yurttaşlara istismar ettirmeye açık bir kapı" anlamına geliyordu. Kısaca, liberalizm her görüldüğü yerde ezilmeliydi!

İtirazlar sürerken kabul

Menteşe hâlâ itirazlarını sürdürmeye çalışıyordu; bâzı endişeleri vardı; devletçilik devletin şeklini tanımlıyordu ve ardından devletçilik aleyhine propaganda da devlet şeklini değiştirmek suçlaması içine yerleşiyordu. Bunun ceza yasasında yeri vardı ve cezası çok ağırdı. Fakat Mentşe bunun anayasanın diğer ilkeleriyle nasıl bağdaşabileceğini anlamış değildi.

Devletçilik ilkesini savunan Refet Bele, diğer yandan karşı propagandanın serbest bırakılmasından da yanaydı. Devletçilik aleyhine olan bir kişi acaba anayasanın bu ilkesini değiştirmek için taraftar toplamaya çalışamaz mıydı? Yanıt aslında belliydi ve hattâ verilmişti, ama emin olmak için olacak "yapamaz" sesleri Meclis'i doldurmuştu. Oysa Bele, ikna yöntemiyle yapılacak bu türden faaliyetlerin önünün kesilmesine karşıydı.

Yine de eksik kalmasın diye olacak Ali Rızâ Türel, söz alarak, devletin ve hükümetin bu yasaya aykırı bütün faaliyetleri yasaklamak yetkisi bulunduğunu hatırlatmak ihtiyâcını hissetmişti. Böyle bir durumda ceza yasasının ünlü 146. maddesi (anayasayı zorla ortadan kaldırma hükmü) gereğince iş idama kadar giderdi.

2 Şubat 1937 târihinde anayasa değiştirildi. Altı ok anayasal ilkeler hâline geldi. Artık bu ilkelere karşı çıkmak anayasayı zorla değiştirirhek anlamına geldiğinden, ceza yasasına göre ağır suçtu. Tuhaf olan nokta, devletçilik dışında hiçbir ilkeye karşı çıkılamayacağına ilişkin genel oydaşmadır. CHP içinde devletçilik tartışması ana anlaşmazlık konusu olduğundan, bu meselede üyeler daha

hassas davranmak ihtiyacını hissetmişlerdi. (5.2.1937 *Büyük Millet Meclisi'nde Teşkilâtı Esâsiye Kanunundaki Değişikliğe Dâir Müzâkereler*, CHP Genel Sekreterliği, Ankara: 1937).

Ya rejim değiştikten sonra

1946 yılında DP kurulduğunda anayasal ilkelerle çatışmamak için o da altı oku benimsediğini açıklamak zorunda kalacaktır; CHP'den tek farkı, onun bu ilkeleri farklı yorumlamasıydı! Yoksa ilkelerin kendisine karşı değildi.

Ortaya ilginç bir durum çıkmıştı: DP de CHP'nin ilkelerini savunmak zorundaydı; aksi halde anayasaya karşı gelmekten suçlu duruma düşebilirdi. Bu kritik aşamada DP önderleri, bu ilkelere karşı olmadıklarını açık yüreklilikle dile getirdiler; ama bazen sanıldığıının aksine takiye yapmıyorlardı. Aksine gerçekten de siyasal hayatlarının önemli bir kısmını bu ilkeleri bayrak yapmış bir tek-partinin içinde geçirmişlerdi ve bu ilkelere onlar açısından da karşı çıkılamazdı. Fakat bâzı ilkeleri daha ön plânda tutuyorlar; bâzı ilkeleri ise farklı yorumladıklarını açıklıyorlardı. Özellikle devletçilik ve laiklik ilkelerinde yorum ve değerlendirme farkları vardı. İnkılâpçılık da zamâmnda anlaşıldığından farklı yorumlanmalıydı artık.

Bu nedenle DP, anayasanın değiştirilmesini hiçbir zaman talep etmedi. Belki daha da tuhaf olan nokta, 1950 sonrasında iktidarda olduğu on yıl boyunca da DP'nin anayasada bulunan ve aslında muhalefet partisine âid olan bu altı ilkeyi değiştirmek için girişimde bulunmamasıdır. DP iktidarında da CHP'nin ilkeleri devletin şekli olarak kalmaya devam etti. Vesâyetçi ideolojisinin bu denli uzun yıllar sorgulanmadan ve tartışılmadan ayakta kalmasının nedenlerini ararken, bu tarihsel arka plâm unutmak olmaz, olmamalıdır.

Altı Ok ve sonraki anayasalar

Altı oktan bâzıları sonraki anayasalara da geçti; meselâ 1961 Anayasası'nın başlangıç bölümüne "Türk milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak" cümlesi yerleştirildi. Ne hikmetse Atatürk milliyetçiliği tanımı henüz icât edilmemişti. Diğer yandan, aynı anayasada

cumhuriyetin nitelikleri sayılırken millî ve laik ilkeler zikredilmiş; "Atatürk devrimlerine bağlılık" cümlesi ile herhalde geriye kalan ilkeler hatırlatılmıştı. Elbette cumhuriyetçilik, cumhuriyet idâresinin değiştirilmesinin dahi önerilemeyeceği formülü altında sıkıca vurgulanmıştı.

Sonra sıra 1982 Anayasası'na geldiğinde, son formül yinelenmiş ve "Atatürk milliyetçiliği" ile laiklik ilkesine özel bir gönderme de bulunulmuştu. Elbette bir zamanlar Refet Bele'nin Meclis'te yaptığı konuşmada özellikle belirttiği şekilde devletçilik, bütün anayasaların ruhuna işlemişti. 1961 Anayasası'nda yer alan sosyal devlet ilkesi, aslında devletin ekonomik ve siyasal alandaki geniş faaliyet alanlarını belirtmek üzere kullanılmıştı. Sonraki anayasa da bu formülü aynı şekilde sürdürdü.

1961 Anayasası'nın aksine son anayasa, devletçiliği daha çok siyasal anlamda benimsemişti. Devletin ön plâna çıkışı, kişinin devlet karşısında cüce kalması, aslında bu anayasa anlayışının bariz bir sonucuydu. Devletin siyasal alanda güçlenmesi, buna karşılık ekonomik alanda piyasa ekonomisinin hâkim olmasına gayret, bu anlamda tâ 1930'lardan gelen bir uyuşmazlığın ve tartışmanın, devletçi ekonominin sonunu göstermekteydi. Siyasal alanda hâkimiyetin tamamen devlete bırakılmasının getirdiği sonuçların kalıcı olmasına çalışılmıştı. Fakat zaman içinde bu iki alanın kendi içinde bir çatışma yaratıp yaratmayacağı sorusu pek de öngörülmemiş gibidir.

CHP ve Altı Ok

Çok kez sanıldığığının aksine altı ok bir hamlede benimsenmedi. Aksine partinin 1927 yılında yapılan ilk (ama Sivas Kongresi ilk kongre olarak kabul edilince otomatik olarak ikincisi hâline gelen) kongresinde, parti tüzüğüne partinin üç oku geçirildi. Bunlar, cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve halkçılıktı. Bu ilkeler parti programında yer almıyordu; çünkü partinin o sırada henüz bir programı yoktu! 1935 yılında kabul edilen ilk parti programında geriye kalan üç ilke (laiklik, devletçilik ve inkılâpçılık) ile altı ok tamamlanmış oldu ve bir daha da yeni bir ok ilâve edilmedi.

SERBEST CUMHURİYET FİRKASI'NIN TÂRİHİ FARKLI YAZILABILIRDI

Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) 1930 yılının Ağustos ayında kuruldu; ömrü uzun olmadı; fakat bunda acaba kuruluş sürecindeki kabullenmişliklerinin de payı yok mudur? Kanımca, Fethi Okyar'ın orijinal mektubunda yer alan "azim" kelimesi, Atatürk'ün basma ilettiği metinde iki kez "arzu" kelimesine dönüştürüldüğü andan itibaren, işin hikâyesi daha ilk satırdan farklı bir şekilde yazılmaya başlanmıştı bile.

Başbakan İsmet İnönü'nün 20 Nisan 1930 tarihli günlüğündeki nota bakılırsa, daha bu târihte Cumhurbaşkanı Atatürk ile Başkan, "muhalif fırka" seçimini ve "Fethi [Okyar] Bey'in muhalefet" başkanlığım görüşmüşlerdi. Bu not, bir muhalefet partisinin kurulması düşüncesinin, Âsim Us'un notlarında yazıldığı gibi, yaz

* aylarının başında değil, fakat daha ilkbahar aylarında gündemde olduğunu gösteriyor. SCF'nin oluşum öyküsüne, SCF ile ilgili literatürün hep yapageldiği gibi, 1930 yılının Temmuz/Ağustos aylarından değil, fakat hiç olmazsa ilkbaharından başlamak gerekir. Hattâ hayli eski bir târihe dek geri gitmek de mümkün olabilir: Türk Ocakları Merkez Heyeti Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver, 13 Eylül 1930 tarihli *Yarın* gazetesinde yayınlanan bir makalesinde, Atatürk'ün "bir buçuk sene evvel bir muhalefet fırkası doğması için duyduğu arzuya muttali olmuşuk" demektedir.

Atatürk-Okyar mektuplaşması

SCF hakkında yazılan bâzı eserlerde yayınlanan Fethi Okyar-Atatürk mektuplaşmasının orijinal metinlerinde bâzı maddî hatâlar bulunmaktadır. Ahmet Ağaoğlu'nun anılarında (tüm baskılarda) yer alan Fethi Okyar'ın mektup metninde ilk paragrafta bulunan "tahkik" sözcüğü "tamik" olmalıdır. Cemâl Kutay'ın, Çetin Yetkin'in, Abdülhamit Avşar'ın yayınladığı metinlerde de aynı yanlışlık söz konusudur. Çetin Yetkin'in kitabında yer alan metinse sadeleştirilmiştir.

Elimizde bulunan ve CHP'ye âid olan bir genelgenin eklerinde, Fethi Okyar'la Atatürk'ün karşılıklı mektuplaşmasının hem taslaklarına, hem de orijinallerine rastlıyoruz. Ayrıca, mektupların basında yayınlanan metinlerine ve basında yayınlanan haberlere de yine genelgenin eklerinde yer verilmiştir. Fethi Okyar'ın 9 Ağustos tarihli mektubunun orijinali ile kanımca basma iletilmek üzere hazırlanan metin ve basında yayınlanan metin arasında bâzı küçük ve genellikle önemsiz değişiklikler olduğu görülüyor. Anlaşılan mektup basına verilirken üzerinde son bir/iki düzeltme daha yapılmış olmalıdır. Değişik kaynaklar bu farklı metinleri zikretmişlerdir.

Okyar'ın "azmi" nasıl "arzu"ya döndü

Kanımca bu metinlerin karşılaştırılmasında ortaya çıkan en önemli farklılık; Fethi Okyar'ın anılarında da yer verdiği gibi, orijinal metinde yer alan "ayrı bir fırka ile siyâsî mücâdele sahnesine atılmak azmindeyim" ve "bu siyâsî azmimin" şeklindeki ifâdelerde yer alan "azim" sözcüğünün iki kez düzeltilmiş olmasıdır. Elimizde bulunan ve Fethi Okyar'ın imzasını taşıyan orijinal metinde ve Okyar'ın anılarında da yer verdiği mektupta, "azim" sözcüğü iki kez yinelenmişse de, basına dağıtıldığı izlenimini veren metinde, ilk cümledeki "azmindeyim" kelimesinin yerine "arzusundayım" sözcüğü kullanılmıştır. Ama bu metinde "siyâset azmi" ifâdesinin korunmuş olduğu görülüyor. Fakat Anadolu Ajansı tarafından dağıtılan metinde her iki defa da "azim" kelimesi yerine "arzu"

kelimesi kullanılmıştır. *TBMM Yıllığı'nda* yayınlanan mektup metninde de her iki yerde "azim" sözcüğü geçmektedir. Ama mektupta yer alan "ihtiyar edilen fedâkârlıklar" aynen kalmıştır.

Sanıyorum metinler arasında fark olduğu ya şimdiye kadar hiç fark edilmemiş ya da bunun önemli olmadığı düşünülmüş olmalıdır. Bu farklılıklara Avşar'ın kitabında yayınlanan metinde işaret edilmiştir. Fakat anlamı üzerinde hiç durulmamış olduğu gibi, analizine de gerek duyulmamıştır!

Elimizde bir başka metin daha bulunmaktadır: Bu, SCF Genel Sekreterliği tarafından yayınlanan ve "her nüshada fırkanın möhrü [mührü]" bulunan *Serbes[t] Cumhuriyet" Fırkası'nın Prensipleri* adlı on sayfalık bir broşürdür. "Parasız tevzi" olunan bu broşürün SCF'nin resmî açıklaması olduğundan şüphe edilemez. Broşür, "Fırka Reisi'nin Reisicumhur Hazretleri'ne Takdim Ettikleri Mektup [ile] Reisicumhur Hazretleri'nin Cevapları"nı da içermektedir. Bu broşürde de Fethi Okyar'ın Atatürk'e yazdığı mektup, Fethi Okyar'ın kaleminden çıktığı gibi, orijinal hâli ile yayınlanmıştır. Yâni "azim" sözcüğünün iki kez geçtiği ve "hükümetçe ihtiyar edilen para fedâkârlıklarından söz eden metin, muhalefet partisine kamuoyuna yayınlanan resmî metindir.

Fethi Okyar'ın mektubunun değişik versiyonları söz konusudur. Bu değişiklik, küçük olmakla birlikte, kanımca önemlidir. İki kelime arasındaki vurgu farkı hemen dikkati çekmektedir. Fethi Okyar, ' kendi ifâdesine göre, siyâsî hayâta atılma kararlılığını göstermek istemişse de, muhtemelen bizzat Atatürk, bu kararlılığın "arzu" şekline dönüşmesini tercih etmiştir. Böylece bir "izin" süreci, bu iki kelime arasındaki önemli fark ile de kendisini belli etmiş oluyordu! Atatürk, Okyar'ın "arzu"sunu gerçekleştirmesine izin verecektir. Oysa "azim" kelimesi, eğer söz konusu olacaksa, bir "izin" sürecine hiç yer veremezdi!

Atatürk'ün mektubu

Elimizde Atatürk'ün de Fethi Okyar'a yazdığı mektubun el yazısı orijinal metni bulunmaktadır. Ahmet Ağaoğlu, anılarında,

mektupların Atatürk, İnönü ve Okyar arasında geçen görüşmeler sırasında kararlaştırıldığını ve son hâline getirildiğini anlatıyor. Elimizde bulunan el yazısı orijinal metin İsmet İnönü'ye âid değildir. Ağaoğlu, anılarında şöyle yazıyor: "Dikkat ettim; iki kâğıt da İsmet [İnönü] Paşa'mn eli ile yazılmıştı." İsmet İnönü ise, anılarında, mektuplaşma sürecindeki rolünü kabul ediyor: "Atatürk ile konuşulurken bidayette, yazılar, mektuplar verilmesini karşılıklı kararlaştırmışlar. Bu mektupların verilmesi benim bilgim altında oldu. Yazılmasından filân haberim vardı ve [Atatürk ile] beraber takip ediyorduk." Yazı, daha çok Atatürk'e âidmiş gibi görünüyor. Ama yanılabilirim. Belki de bir başkasınınındır. Bu metin de basında yayınlanan metinden biraz farklıdır. Belli ki, yazıldıktan sonra az da olsa düzeltilmiştir.

Orijinal metnin girişinde yer alan "9.8.[1]1930 tarihli mektubunuzu aldım" ifâdesi, basında yayınlanan metinde, kısaca "mektubunuzu aldım" şeklinde değiştirilmiştir. Bir de orijinal metnin sonunda yer alan "efendim" sözcüğü basında yayınlanan metinden çıkarılmıştır. SCF literatüründe yer alan mektup metni genellikle orijinali ile aynıdır. Çetin Yetkin'in, Cemâl Kutay'ın kitaplarında ve Ahmet Ağaoğlu'nun anılarında yer alan mektup metni ise sadeleştirilmiştir. Târik Zafer Tunaya hocamızın *Türkiye'de Siyâsî Partiler* adlı kitabında bulunan metninde ise bâzı küçük hatâlar vardır: İkinci ve son paragrafta bulunan "şerâidini" sözcüğü "icraatını"; "bulunurdum" sözcüğü "bulurdum" ve "hükümetle olan" sözcüğü "hükümette olan" şeklinde olmalıdır. Eğer "bulunurdum" sözcüğü "bulurdum" şeklinde değiştirilecek olursa, doğru bir metin *Türk Parlamento Târihi (1927-1931)'nde* bulunmaktadır.

Elimizde basına duyuru amacıyla hazırlandığı izlenimini veren bir metin daha bulunmaktadır ve bu metin ile basında yayınlanan metin aynıdır. Elimizde bulunan el yazısı orijinal metnin bir cümlesinin altı çizilmiştir. Bu önemli bir cümledir: "Reisicumhurluk vazifemin hitâmında, bizzat teşkil ettiğim Cumhuriyet H[alk] Fırkası Reisliği'ni fiilen ifâ edeceğim tabîîdir." Bu cümleinin vurgulanması, Atatürk'ün Cumhuriyet Halk Fırkası ile olan bağım işin

daha en başında hiçbir tartışmaya imkân bırakmayacak şekilde ortaya koyduğunu göstermektedir.

Literatürde Atatürk-Okyar mektuplaşması hayli sık anılır; ama orijinal metin üzerinden benim vurguladığım meselenin hiç göz önüne alınmamış ve tartışılmamış olması ilginçtir. Oysa, Atatürk, bu mektuplaşmada, hem "tarafsızlığı"nın dar sınırlarını çiziyordu, hem de muhalefetin sınırlarının "azim" ile değil de, sâdece ancak "arzu" ile çizilebileceğini vurguluyordu. Bu mektuplaşma, aynı zamanda, siyasal izin anlamına da geliyordu.

Siyâsî uzlaşmanın sonuçları vahim olabilir!

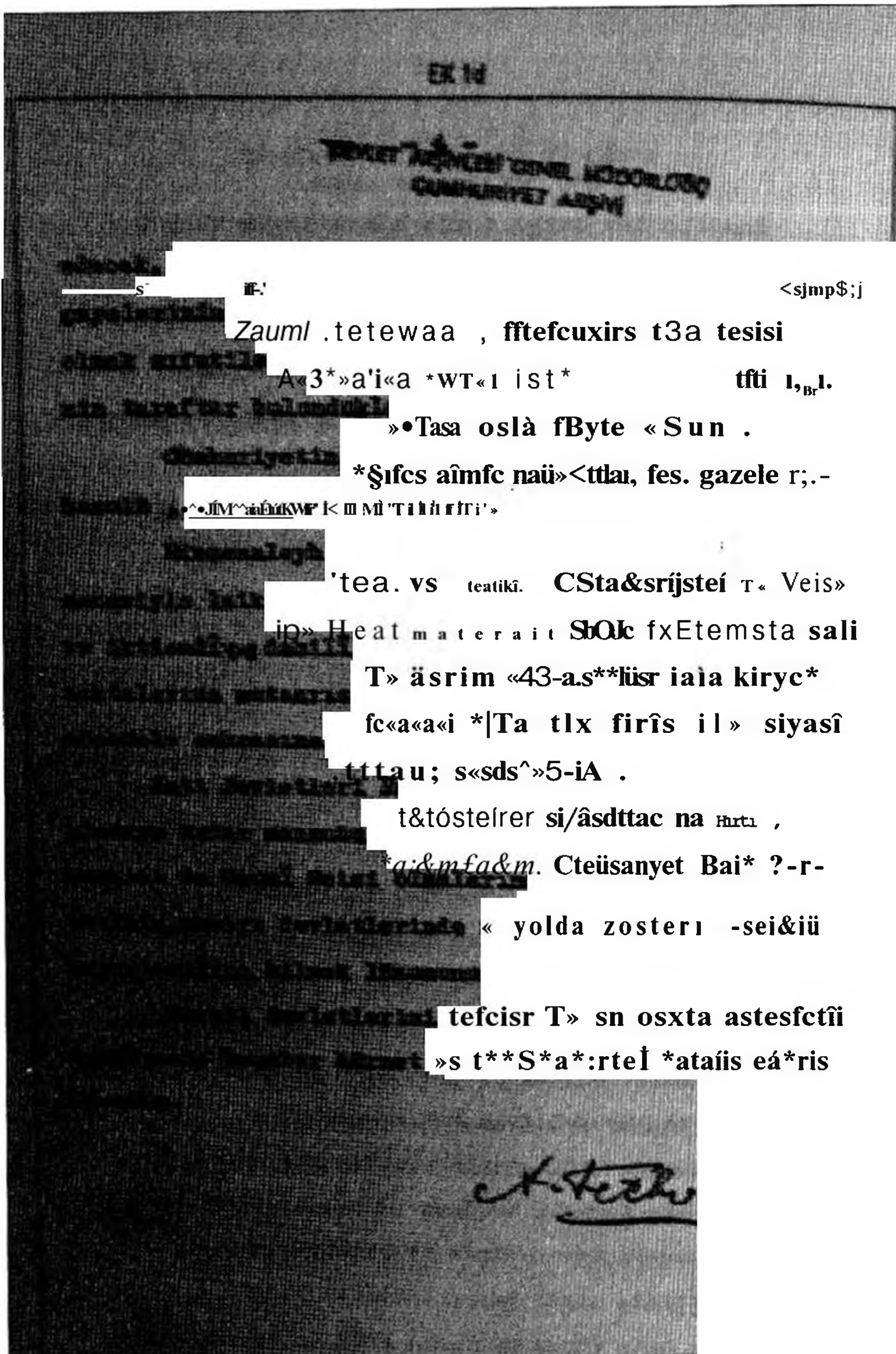
Taraflar açısından metne verilen önem açıktır. Fakat metnin orijinali konusunda iktidar ile muhalefet arasında daha başlangıçta meydana gelen anlaşmazlığın da vurgulanması yerinde olacaktır. Bu noktada bir yanlış anlamadan da söz etmek anlamsız olur. Çünkü iktidar, metni kendince revize ederek yayınlarken, muhalefet de "kendi metni" ni yayınlamakta ısrar etmiştir. Siyâsî felsefe ve dönemin siyâsî gerçekleri açısından "azim" ve "arzu" kelimeleri arasında kanımca çok önemli bir fark vardır ve yine bu iki kelime ve bu iki farklı kelimedenden doğan siyâsî felsefe farklılığı, daha işin başında yeni kurulmakta olan muhalefet partisi ile iktidar arasındaki muhalefet anlayışının ne olduğunun farkını çok açık bir şekilde gösterir. Öyle görünüyor ki "azim" kelimesi hoş giden bir sözcük değildi. Yine öyle görünüyor ki, muhalefetin siyâsî mücâdele için azimli olması, iktidar açısından kabul edilebilir değildi. Dolayısıyla SCF daha kuruluş aşamasında dahi problemlidir.

Eğer benim metinler arasındaki karşılaştırmamın sonucundaki değerlendirmem doğru ve gerçekçiye, bunun daha işin en başında önemli bir anlaşmazlık olduğu da açıktır. Nedense taraflar, o sırada da, yıllar sonra anılarında da bu farklılığın üzerinde durmamış gibi görünüyorlar. Fakat SCF Genel Sekreterliği'nin o sırada yaptığı yayın ve Fethi Okyar'ın yıllar sonra anılarında orijinal metni benimsemesi, bu farkın bilincinde olunduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Bütün bunlardan sonra, Fethi Okyar'm anılarında yer verdiği ve SCF macerasını hayal kırıklığı ile değerlendiren duygularını yeniden gözden geçirince, bu duyguları anlamakta zorlandım ve Okyar'm bu duygularını haklı bulamadım. Çünkü, daha işin en başında, ilk adımda, böyle bir düzeltme operasyonu, iktidarın muhalefete yaklaşımını, felsefesini göstermesi açısından önemli bir işaret olarak görülmeliydi.

Kanımca, Fethi Okyar'ın orijinal mektubunda yer alan "azim" kelimesi, Atatürk'ün basına iletlediği metinde iki kez "arzu" kelimesine dönüştürüldüğü andan itibaren, işin hikâyesi daha ilk satırdan itibaren farklı bir şekilde yazılmaya başlanmıştı bile... SCF'nin kurucularının ve önderlerinin bu gerçeği nasıl görememiş olduklarını anlamak çok zordur. O nedenle, SCF'nin kapanmasından sonra kendilerinin bir siyâsî komplo ile karşı karşıya kaldıklarını ya da bırakılmış olduklarını ileri sürmeleri ve bu düşüncenin yarattığı hayal kırıklığı ile anılarını kaleme almalarını anlamak kolay değildir. Sanırım izin aldıklarını yeterince idrâk edememişlerdi ve bu izin "azmi" değil, ancak "arzu"yu içeriyordu. Kesinlikle daha fazlasını değil!

EK BELGE 1

*Aik «trifca» tpa» <--
[*r">]™"»«w»se . mamana* tu
»şaifc Daxtjnt femjr fafaaâma. S
• ikapMai :»fc3ei«nr» aariuir.
*"? <*uo»nı bir aaWl varda i

jHMatthj a » -ana. Mr jâmnaadaſc Tkaut ejMâa.ym.

Anca» ataaaaetapmtofe <«t«r t«klTM. w » a d^Ka i^ck ha ^ tfcseadi

raiMnd» miaamltmi «krepona v* b* sMaaan teenno^JcT imlk^i ^ ^ - ^ n * ^
kanda TOKaar koTiauf - .1 -ñö.S «uatk, « aiWiaI - a ^"ILife
• • gwk«el«Bab«t. «tautit prātāaao sī āraasasmī». acanda aaavy» aaiaaa

• «IP» IMII» da «fr*M ifMarituna re jrafe doVx Bâcavtaoa* aarf — vi r
 payminft endiaecal suna* salu* oom#lc teBliikeraai jSmEnjseeeye kadar
 paraimma kum-etini aauri tpa euab »ibcIiar aiu-tiBaSMrir l... »üi..«er-
 •avsa »dalar hoauou 0« aabiE ve ban d •ITaaarJen&eb •••r i-1 Un dai; adai
 «dkaafe naarautuat snSaak ar™ eesttaonaa.

Küikra: ncsDJa_{ket}jttBz, Lor*E nhitu_{mi}BifraM₁ ber n-H

Inrjadttadaa »jade durak fa[^]irdifei nJll. devi
 çinmanımı we nette halk meonsdKİEüsi y ikjastneit içiz
 fijaa garrealeetna ra&nea hxlw oha aaiioe mēsaKEi[~]ib orāsektaa pek
 tarakta kaataacnıdayıai. Kaadılariae derin a[~]in>her ve binsaet baiiedigüs
 Bİ-Mrē ncaHniu «ak <e fttpbejen Isade gayret vs hâsaâ niyetleri İsr[^]mw>
 bâr uirt tinin nasıl banat oüa[^]uau kaedi kendin» aora a it tan bir aa
 m Ba aaaha camahıaa <acak BâYSk Mfiēt Marihmı bir fakadaa
 I otoeeand* buluyorum . Filvaki farka fetacnm km i kahutetnıd
 • aOaeleri anbebaî» Miöet MediimAs serbest taticakaşa atatan*
 I aaaeai dmaurek bir halde k±dnusr.r

[ba anamlekH müthiṣ daḥmaa iMÜkaiu kirci barivra
«e sidtlaaV nṣu-dakṣ etiaü ranbiaaise i;Tt

kaiar Üs etmedikleri isökül 1 « hâmi̇esu
medeniye* yolanda yürümekten tneati̇eu kööca
tarat enam. Bu ṫṁrele vatanın îbedi «cin-
takdur \« hayranîliğine hak kasan&raa.
aaeallekacineade ebadüeċm«t iṗn hır fatkohl bük̇raet
ijt--tim «enek v» hükumettea naltat i̇jiso
etmek ve bu ṫstede halk »ara» keröa
a"»iii"t.1"»Tln"t"la neticesi tasluba çalı̇oak e>ye-
bamsi olmak aiatije het kesten e>3 tatt
ıdtiklaı̇sna asla fCnba edeuesn. Cteteiı̇yefcṫn
hoaulfı uttikaḋae aei̇elimdir, BisaeaMerh
bütSa aianaale Uik ve fi kot Cumhuriyeti ba&
uahili ve harid «jyı«cderuı̇n bir >k aoktalamıa
fl« airaat taûodelo uhuMll» »ulmak artueı̇uniayıoi.

K oi<htklau das maada çimdir» kaditr UMinaku
% JbaSt brkaasun da umumî reisi elmalanından ie bu
daeiatlerfade ne yolda uraıhan toUkki buyurubc*ııai
diyorum. Cevabı devletlerini ballar v» an Jeun ma
W»b«r hörmat ve ttuimleriroi takdim edetım efatıdım.

Anıları Yayınlamak da Yazmak Kadar Tehlikeli Olabilir

Samet Ağaoğlu, babası Ahmet Ağaoğlu'nun Serbest Fırka anılarını yayınlarken, ikinci baskıda/'Birinci baskıya birçok sebeplerle koymadığım bâzı parçaların büyük kısmını da katarak tekrar yayınlıyorum" demektedir. Demek ki, zamanında anılar bir ölçüde sansüre uğramak zorunda kalmıştır; bu açık bir itiraftır. Diğer yandan, anılar tamamlanmamış da olabilir; çünkü "büyük bir kısmı"nın daha katıldığından söz edilirken, tamâmının katıldığı özellikle vurgulanmaktan kaçınılmış mı olmaktadır? Samet Bey, bütün öyküyü şöyle değerlendirmektedir: "inanmayanlar kazandılar. Serbest Fırka macerası da inananların inanmayanlar önünde mağlup olma hikâyelerinin bir perdesinden başka bir şey değildir." (Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hâtıraları*, (2. baskı, ilâvelerle), Baha Matbaası, İstanbul, 1969).

Ahmet Ağaoğlu'nun Serbest Fırka Anılarından

"O gece Çankaya'ya, Gâzi'ye çağrıldım. Sofrada Recep [Peker] Bey liberalizm etrafında bir münâkaşa açarak, Serbest Fırka'dakilere 'bozguncu'dedi. Şiddetle cevap verdim ve Gâzi'nin teşebbüsü ile kurulmuş olan bir fırkaya nasıl 'bozguncüdenildiğine hayret ettiğimi söyledim. Gazi karışmadı. Acaba Recep bugün nasıl düşünüyor? Serbest Fırka'da bulunanların hemen hepsi onun yeniden arkadaşları oldular ve hattâ bâzıları Halk Fırkası hükümetinde yüksek yerler aldılar! Onlar yine bozgunculukta devam ediyorlar mı?" (*Serbest Fırka Hâtıraları*, 2. Baskı, Baha Matbaa, İstanbul: 1969).

Okuma Metinleri

Ahmet Ağaoğlu'nun *Serbest Fırka Hâtıraları* ile başlamak yerinde bir seçimdir. Fethi Okyar'ın anıları hemen ardından gelmelidir: *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu? Nasıl Fesh Edildi?* (İstanbul: 1987). Süreyya ilmen'in *Zavallı Serbest Fırka* kitabı da (İstanbul: 1951) unutulmamalıdır; ne var ki, bulması güçtür. Ahmet Hamdi Başar'ın *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye* (Tan Matbaası, İstanbul: 1945) öğretici ve düşündürücü bir anı metnidir. Eğer anı okumaktan hoşlanıyorsanız, bu kitaplardan hem epey bilgi edinebilirsiniz, hem de gelişmelerin perde arkasını bizzat aktörlerin gözünden izleyebilirsiniz.

Akademik metinlere gelince: Abdülhamit Avşar'ın *Serbest Cumhuriyet Fırkası* (Kitabevi Yayınları, İstanbul: 1998), Cem Ermence'nin *Serbest Cumhuriyet Fırkası* (İletişim Yayınları, İstanbul: 2006) ile Çetin Yetkin'in *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı* (Karacan Yayınları, İstanbul: 1982) akla ilk gelen kitap isimleridir. Buna Ali İhsan Balkaya'nın *7 930 Belediye Seçimleri* adını taşıyan belgesel kitabı da eklenmelidir. Yine de benim tavsiyem Ermence'nin kitabı ile başlamaktır. Sona bıraktım ama, umarım benim *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası* (İletişim Yayınları, İstanbul: 2006) araştırmamı ihmâl etmezsiniz; kalın bir kitap olmakla birlikte şimdiye kadar yazılmış SCF târih yazımını sorgulaması ve eleştirmesi bakımından da göze çarpar diye ümit ediyorum. Ayrıca, literatürde hiç bilinmeyen ve yazılmamış pek çok farklı boyutu bizzat CHP ile devlet arşivi belgelerinden öğrenmenin yolu yine bu kitaptan geçmektedir.

BASIN O ZAMAN DA 'SERBESTTİ, AMA ŞERİATIN KESTİĞİ PARMAK DA ACIMAZDI

Günümüzde basın özgürlüğü tartışmalarında kullanılan ikili bile değil, çoklu standartlar, sizi de yormuyor mu? Peki, bir de tek parti döneminin basın hayâtına göz atmaya var mısınız?

Ancak karşımıza çıkacak manzaradan hoşlanmayacak olanları baştan uyarmalıyız. Tek parti rejiminin sona ermesine kadar basın özgürlüğü sâdece kâğıt üzerinde kalmıştı; hattâ bir süre sonra bundan da vazgeçildi. Kâğıda da ihtiyaç kalmamıştı artık!

İlk basın yasası 1931'de yapıldı

Basın yasası, 25 Temmuz 1931 târihinde kabul edilmiş ve 28 Haziran 1938 târihinde de önemli ölçüde değiştirilmişti. Yasanın ilk hâlinde yayın çıkarmak için sâdece beyanname verilmesi yeterli görülmüşken, 1938 yılında yapılan bir değişiklikle yayın çıkarmak isteyenlerin, bulundukları yerin en büyük mülkî idare âmirinden ruhsatname, yâni izin almaları koşulu getirilmişti. Bu şekilde hükümet, yeni bir yayımn çıkıp çıkmayacağına karar verme yetkisine sahip oluyordu. Bu yalnızca şeklî bir değişiklik anlamına gelmiyordu tabîî. Aksine, Atatürk'ün hayatta olduğu ve başbakanlıkta da Celâl Bayar'ın bulunduğu sırada gazete ve dergi çıkarmak isteyenlerin hükümetten izin almaları gereği gündeme gelmişti bile! On yıla kalmadan Bayar, muhalefet partisinin lideri olarak kendi

imzasıyla yayınlanan basın yasasının değiştirilmesi için mücâdele vermek zorunda kalacaktır! DP'ye göre bu yasa anti-demokratikti! Politikanın cilveleridir bütün bunlar.

Ayrıca, yasada yapılan son değişiklikle, "siyâsî gazete veya mecmua çıkaracakların, nüfûsu 50.000 ve daha aşağı olan yerlerde 500, 50.000'den 100.000'e kadar olan yerlerde 1.000, 100.000'den yukarı olan yerlerde [ise], 5.000 Liralık [ve] millî bir bankanın kefaletini hâvi teminat mektubu vermeleri lâzımdı." Yâni, pamuk ellerini cebine sokabilecek durumda olmayanlar açısından hayat zorlaşıyordu. Tabîî bankaların öyle herkese teminat mektubu vermesi de söz konusu olamazdı; basit bir telefon üzerine talebin reddedilmesi her zaman için mümkündü.

Yasaya göre, gazete ve dergi sahiplerinin Türk, yirmi bir yaşını bitirmiş, yüksek okul ya da lise mezunu, yabancı bir devletin hizmetinde ve resmî bir makama karşı da yabancı tâbiyeti iddiasında bulunmamış ve Türk Ceza Kânunu'ndaki belirli suçlardan mahkûm olmamış olmaları gerekiyordu. Bu gibi kimselerin, mahcur olmaları, vatan, Millî Mücâdele, Cumhuriyet ve inkılâp aleyhinde bulunup da, herhangi bir mahkeme ve divan tarafından mahkûm olmamış olmaları, ayrıca fiilen devlet memuru ve asker ve ordu mensubu olmamaları ve Millî Mücâdele'de işgal altında düşman emellerine hizmet edici yönde neşriyat yapmamış olmaları da zorunluydu.

1931 yılında kabul edilen yasa metninde, Heyeti Mahsusalar'ca devlet hizmetinde kullanılmamasına karar verilmemiş olmak hükmü de yer alıyordu. 1938 yılında yasada yapılan değişiklikle, bu koşullara bir de "sui şöhret eshâbmdan bulunmamak" hükmü eklenmişti. Eğer şöhretiniz kötüyse gazete ya da dergi sahibi olamazdınız. Şöhretin kötülüğünü tammlayacak olan tabîî ki bizzat iktidardı! Diğer yandan, yasa yayının başyazarı ile genel yayın müdürünün yüksek okul mezunu olmasını da öngörüyordu. Böylece üniversite mezunu olmanın istisna olduğu bir dönemde, havuz hayli daraltılmış oluyordu.

Yasanın 50. maddesi ise, hükümete yayın organını kapatma yetkisi tanıyordu: "Memleketin umumî siyâsetine dokunacak neşriyattan dolayı İcra Vekilleri Heyeti karârı ile gazete veya risaleler, muvakkaten tatil olunabilirdi|. (...) Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri, tatil müddetince başka bir isim ile [de] gazete çıkaramaz[dı]". Her ne kadar yasada geçici kapatmadan söz ediliyorsa da, pratikte bu hüküm kapatma karârının kaldırılmasına kadar geçerli olduğundan, kapatma süresi aslında tamamen iktidarın yetkisine bırakılmıştı. Bir günden başlayarak yıllara ve sonsuzluğa yayılabilirdi. Hükümet, yeni bir yayma izin verip vermemekte ne denli serbestse, görüşlerine ve üslûbuna katılmadığı bir yayını istediği anda ve istediği sürece kapatmakta da o denli serbestti.

Sıkıyönetimi de unutmayalım

Ayrıca, 20 Kasım 1940'da İstanbul'un da içinde olduğu altı ilde ilân edilen ve dönem boyunca uygulanan sıkıyönetim, basın üzerindeki denetimin bir başka boyutunu oluşturmaktaydı. Çünkü sıkıyönetimin de yayınları kapatma yetkisi vardı. Bu durumda basın, bir yandan hükümetin, diğer yandan da sıkıyönetimin denetimi altında ezilip büzülmekteydi.

Gazeteciler zâten CHP'liydi

Ancak yönetimin denetim yolları bu kadarla da kalmıyordu. Büyük gazete sahiplerinin aynı zamanda CHP milletvekilleri olmaları da bu konuda önemli rol oynuyordu. Örneğin, *Cumhuriyet*'de Yunus Nâdi, *Vakit*'te Âsim Us, *Tanin*'de Hüseyin Cahit Yalçın hem gazetenin sahibi, hem de milletvekiliydi. Zâten CHP'nin 1939 tüzüğünde şöyle deniyordu:

"Sahibi partili olan gazete ve mecmuaların yazıları ile parti âzalarının neşriyatı, parti prensipleri bakımından göz önünde tutulur. Partili gazeteciler, mecmua sahipleri ve muharrirlerle bu yolda görüş birliğine yarayacak temas ve toplantılar yapılır. Partililer, sermayesiyle alâkalı, idaresinde müessir bulundukları gazete, mecmua ve matbualarda, parti programı ve nizâmnâmesine, iç

ve dış siyâsetin ana hatları ile yüksek devlet menfaatlerine aykırı düşen yazılar neşrettiremezler."

Savaş yıllarında basın

Bir etkili denetim organı da Matbuat Umum Müdürlüğü idi. Basının ne zaman, neyi, nasıl, hangi sayfada, ne büyüklükte yazacağını, birçok kez bu organ saptamakta ve tebliğ etmekteydi. Basın iç ve dış politika konularında ancak belli sınırlar içinde yazı yazabiliyor, haber verebiliyordu.

Gazetelerin başyazıları, savaş nedeniyle genellikle dış politika konularıyla ilgiliydi. Ancak bu yazılar hükümetin saptadığı dış politika çizgisi içinde kalmaktaydı. Bu anlamdaki dış politikadaki dengeli tutum, basına da yansımaktaydı. Bu tür dengelerin nedeni önemli olduğu, gazetelerin baş sayfalarında yan yana ve eşit uzunlukta yayınlanan tarafların savaş tebliğlerinden de kolayca ve kendiliğinden anlaşılmaktadır. Ancak basın tamamen homojen de değildi. Farklı siyasal tutumlar, farklı eğilimler görülmüyordu. Bu türden farklı üslûplara derecesine göre, o andaki dış politika gelişmelerine göre hükümetçe âdeta göz yumuluyordu. Ancak eğilimin belli bir dereceyi aşması durumunda, bâzı sert kararların gazete idarehanelerine ulaşması için çok zaman da geçmiyordu.

İç politika sorunları ise basında hiç yer bulamazdı. Sâdece resmî hükümet, parti tebliğleri ve açıklamaları ile yetinmek zorunluydu. İstisnaî türden yorumlar ise, ancak son derece üstü kapalı olarak yapılmak zorundaydı. Ancak bu bile, bir hayli cesaret işiydi.

Basında savaşla ilgili haberler, herhalde panik yaratmamak için olacak, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün emriyle ve ancak tek sütun olarak yazılabilirdi. Diğer yandan, basında intihar haberlerinin yayınlanması resmen yasaktı. Bu dönemdeki basın koleksiyonları, gerçekte intihar edenlerin, birbiri ardına son derece garip ve ilginç bir biçimde nasıl kazâ ile öldüklerine ilişkin haberlerle doludur.

Öte yandan, basın sâdece siyasal değil, fakat teknik sorunlarla da uğraşmak zorundaydı. Savaşla birlikte gazete kâğıdı sı-

kıntısı baş gösterdiğinden, Millî Korunma Kânunu'nun tanıdığı yetkiyle ve değişik zamanlarda alman kararlarla, gazete kâğıdı tüketimi sınırlandırılmış ve bu nedenle gazeteler genellikle dört sayfa çıkabilmişlerdir. Bunun tek istisnası, 10 Kasım ve 29 Ekim'in yıldönümlerinde gazetelerin kutlamalar ve anmalarla ilgili yazı ve haberleri için sayfa adedini, o da ancak hükümetin kararıyla artırabilmeleriydi. (Daha geniş ve ayrıntılı bilgi almak isteyenlere benim *Türkiye Millî Şef Dönemi (1938-1945)* kitabımla *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir* kitabımı öneririm).

Basında Kapatma Kararları (1939-1945)

Gazete veya Derginin adı	Toplam Kapatma Süresi	Kapatma Sayısı	Kapatan Makam
<i>Cumhuriyet</i>	5 ay 9 gün	5	3 kez hükümet 2 kez sıkıyönetim
<i>Tan</i>	2 ay 13 gün (12 Ağustos 1944 târihinden itibaren süresiz olarak kapatıldı)	7	4 kez hükümet 3 kez sıkıyönetim
<i>Vatan</i>	7 ay 24 gün (30 Eylül 1944 târihinden itibaren süresiz olarak kapatıldı)	9	5 kez hükümet 4 kez sıkıyönetim
<i>Tasviri Efkâr</i>	3 ay	8	4 kez hükümet 4 kez sıkıyönetim
<i>Vakit</i>	12gün	2	1 kez hükümet 1 kez sıkıyönetim
<i>Yeni Sabah</i>	6 gün	3	1 kez hükümet 2 kez sıkıyönetim
<i>Akbaba</i>	47 gün	4	1 kez hükümet 3 kez sıkıyönetim
<i>Son Posta</i>	11 gün	4	4 kez hükümet
<i>Haber</i>	10 gün	2	2 kez hükümet

Ceza Hükümleri

TCK'ya göre;"millî para'nın değerini düşürmek kastıyla veya içeride ya da dışarıda TL'ye karşı güveni sarsabilecek olayları uydurarak ya da değiştirerek yayınlayanlar ve açıklayanlar, üç aydan üç seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırdı. Yurt içinde ve dışında gerçekleşen intiharları ve okullarda ve fakülte ve enstitülerde disiplini bozacak içerikteki olayları, gazetenin yayınlandığı yerin en büyük mülkiye âmirinden izin almaksızın yayınlamak yasaktı. Bu madde hükmüne aykırı hareket edenler, bir haftadan bir seneye kadar hafif hapis cezası ile cezalandırılırlardı. Pâdişahçılık ve Hilafetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliğe tahrik eden yayında bulunulamazdı. Aksine hareket edenlere altı aydan üç seneye kadar ağır hapis cezası verilirdi.

Nâdir Nâdi Anlatıyor

"1939 yazında basınımızın durumu şöyle özetlenebilir: Millî Şefe, hükümete ve CHP'ye dil uzatmak yasaktı. Hükümetin genel tutumu hiçbir şekilde tenkit edilemezdi. Bu itibarla gazeteler daha ziyâde dünyâ politikası üzerinde durmaya önem veriyorlardı. Gazetelerimiz genel tutumlarını hükümet direktiflerine göre ayarlamak durumunda idiler."

"Hükümetçe önemli sanılan olaylar karşısında gazetelerin genel tutumu, Basın-Yayın Müdürlüğü'nden gelen direktiflere göre ayarlanıyordu. Arada bir Başbakan'ın da basın toplantıları tertipleyerek, gazete sahiplerini ya da temsilcilerini emir verircesine uyardığı oluyordu. Bir defa daha yazmıştım; böyle toplantılardan birinde, Refik Saydam, dış politika ile ilgili bir konuya dâir ertesi günü yazmamız gerektiğini uzun boylu anlattıktan sonra gözüne kestirmiş olacak, bana bakarak, biraz alaylı sormuştu:

-Anladın mı?'

Yarım ağızla Anladım!'demem üzerine, sanki beni imtihana çekiyormuş gibi;

-'Peki, öyle ise anlat bakalım, yarın ne yazacaksın?'

Meslekdaşlar kalabalığı arasında acemi bir ere emir tekrar ettirmeye benzeyen bu ikinci soruya fena içerlemiş, Başbakan'a ters bir cevap vermiştim. Yaşlı başlı yazarların bu alışılmamış ters davranış karşısında nasıl şaşırdıklarını, acıyan gözlerle bana nasıl baktıklarını ve ortalıkta esmeye başlayan soğuk havayı Saydam'ın nasıl şakaya vurarak dağıttım hâlâ hatırlarım." [*Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul: 1991).

Yöneticiler ve Gazeteciler

"Tenkitten hoşlanmıyorsanız, neden sansür koymuyorsunuz? Tenkitte hürsünüz diyorsunuz; biz de görev ve sorumluluğumuzun gereği olarak bu özgürlüğü memleketin yararına kullanmak zorunda kalıyoruz. Derhâl başımız belâlara uğruyor. Halbuki siz apaçık sansür usûlünü yürütseniz, bizim hiçbir sorumluluğumuz kalmaz, sorumluluk size geçer. Siz de rahat edersiniz, biz de... 'Saraçoğlu'nun yanıtı şöyle olun 'Ben sansür koymam, anayasanın dışına çıkmam. Fakat sen haddini bileceksin, bunu aşmayacaksın, aşarsan cezanı göreceksin!..'" (Ahmet Emin Yalman, *Yakın Târihte Gördüklerim Geçirdiklerim*, Cilt: 3).

"Daha iki sene evvel merhum Refik Saydam zamanında Türk basını, dünyâ matbuat târihinde misline ancak İran'da rastlanan bir takım keyfî tazyike tâbi tutulmuştur. Hükümet müdahalesini serlevhamızda kullanacağımız puntolara, havadislerin sayfalarındaki yerlerine kadar ilerletmişti. Konuşmak, münâkaşa etmek, mütâlâa beyân etmek değil, nefes alamayacak hâle gelmiştik. Yine aynı hâlin avdetini mi temenni edelim?" (Zekeriyâ Sertel/'Bunda Telâş Etmeyecek Ne Var?', *Tan*, (2 Ocak 1944).

TEK PARTİ DÖNEMİNDE BASINDA SÂDECE CHP PROPAGANDASI YAPMA ÖZGÜRLÜĞÜ VARDI

Cumhuriyet bayramı dolayısıyla CHP tarafından etrafa asılan bâzı pankartlarda Cumhuriyet'te sansür olmadığı ileri sürülüyordu; ancak arşivler durumun hiç de öyle olmadığını gösteriyor.

Hiç Basın Birliği Kânunu ile Türk Basın Birliği'nden (TBB) söz edildiğini duydunuz mu? Basın Birliği Kânunu, Celâl Bayar'ın başbakanlığı döneminde hazırlanarak 27 Haziran 1938 târihinde kabul edilmişti. Yasaya göre, basın organlarının sahipleriyle çalışanlarından oluşan TBB kuruluyordu. Amaç, meslekte disiplini ve düzeni sürdürmektir.

Yasanın gerekçesinde, amacın hükümetle basın arasındaki memleket çalışmalarını kolaylaştırıp genişletmek olmasına dikkat çekiliyor ve tasarının hükümetle basın arasında ahenkli ilişki kurulması için hazırlandığı belirtiliyordu. Hayli gelişmiş basının faaliyetinden ülke çıkarları ve millî amaçlar uğrunda en verimli ve en yüksek sonuçların alınması ve basının yalnız bu yüksek hedefler doğrultusunda çalışmasının sağlanması için örgütlü, disiplinli bir meslek hâline getirilmesi ve mensuplarının da görev ve yükümlülüklerinin devlet eliyle düzenlenmesi gerekeceği vurgulanmıştı. Üstelik devletin yaratıcı çalışmasında toplumdaki bütün güçlerin birbirinden güç alarak, devletle birlikte çalışarak, elbirliğiyle millî

amaçlara varılmasının slogan olarak benimsendiği ülkemizde, basının bugün olduğu gibi dağınık ve örgütsüz veya eksik ve yetersiz bir örgütle çalışan bir meslek halinde kalmasına da artık izin verilemeyeceği vurgulanıyordu.

Birliğe üye olmayı "mülkî âmir" meslekten atar

Yasaya göre, artık birliğe üye olmaksızın gazetecilik yapmak mümkün değildi. Her kim ki gazeteci olmak isterdi, muhakkak önce örgüte üye olmalıydı. Yeni çıkmaya başlayacak olan basın organlarının sahipleriyle bu basın organlarında çalışacak olan gazetecilerin de, yayına başlanmasından sonra ve en çok bir ay içinde birliğe üye olmaları zorunluydu. Aksi halde bu gerekliliğe uymayanlar birliğe kaydoluncaya kadar o yerin en büyük mülkiye âmirinin emriyle mesleklerini yapmaktan alıkonulabilirdi. Halihazırda gazetecilik yapanlar da yine üye olmak zorundaydılar.

Birliğe üye olmak için müracaat eden, ancak başvurusu reddedilenlerin İçişleri Bakanlığı nezdinde itiraz etmeye hakları vardı. Ancak İçişleri Bakanlığı'nın vereceği karar kesindi. Bu konuda yargı organlarına başvurmak kesinlikle mümkün değildi. Yâni pratikte birlik arzu etmediği kişilerin bundan böyle gazetecilik yapmasına engel olabilirdi. Birliğin amacı basın "millî maksatlar uğrunda uyanık" ve "Cumhuriyet/in menfaatlerine hadim kılmak"tı.

Ancak "uygun şartları" taşıyanlar gazeteci olabilirdi

Matbuat genel müdürü, birliğin kongresinin doğal üyesiydi ve görüşmelere ve kararlara katılmaya yetkiliydi. İçişleri Bakanlığı da birliği olağanüstü kongreye davet edebiliyordu. Hükümet tarafından istenilecek herhangi bir konunun gündeme alınması ve kongrede görüşülmesi ya da gündemden çıkarılması zorunluydu. Birlik merkez yönetiminin yetkileri arasında, hükümetle basın arasında işbirliğini düzenlemek ve bu amaçla birlik üyelerine "direktifler vermek" de vardı. Yine yetkileri arasında üyeler arasındaki anlaşmazlıkları gidermek de bulunuyordu; birlik bu amaçla gerektiğinde haysiyet divânına müracaat edebilirdi. Birlik üyeleri arasında çıkabilecek kişisel anlaşmazlıklarla meslek haysiyet ve şerefine âid

sorunları ve birliğin yasayla saptanmış amaçlarına aykırı hareket ettiği ileri sürülen birlik üyelerinin durumunu inceleyerek gereken kararları vermek üzere her mıntıkada birer mıntika haysiyet divâm ile Ankara'da yüksek haysiyet divânı (YHD) kuruluyordu. Matbuat genel müdürü de YHD üyesiydi.

Divanın birlik üyelerini üyelikten çıkarmaya yetkisi vardı. Birlikten çıkarma kararına karşı içişleri Bakanlığı nezdinde itiraz etmek mümkündü. Ancak içişleri Bakanlığı'nın karârı kesindi. Bu konuda da herhangi bir yargı denetimi söz konusu değildi. Böylece birlik üyesi olarak faaliyet gösterebilen bir gazeteci, haysiyet divânı kararıyla meslekten ihraç edilebilir ve bir daha da gazetecilik yapamazdı. Haysiyet divanları, ilgili birlik mensuplarının veya doğrudan doğruya veya hükümetin talebiyle merkez ya da mıntika yönetimlerinin müracaatı üzerine işe koyuluyorlardı. Birlikten çıkarılma cezası almış olanlar, haklarında alınmış karar yürürlüğe girdikten en az bir yıl geçtikten sonra, kararın kaldırılması için YHD'ya başvurabilirlerdi. Divan, müracaat edenin genel durumunu göz önüne alarak, kendisinin yeniden birliğe alınmasına karar vermeye yetkiliydi. Bu karâra karşı da yargı denetimi mümkün değildi. Gazetecilerin kaderi, tamamen divânın yetkisine bırakılmıştı. Yasaya göre, mınüka yönetimleri oluşturulup faaliyete geçince, hâlen yayınlanmakta olan basın organlarında çalışan gazeteciler ile bu organların sahiplerinin en geç bir ay içinde birliğe üye olmaları gerekiyordu. Tabî ki üyelik otomatikçe bağlanmamıştı. Ancak süzgeçten geçirilen gazeteciler birliğe üye olabileceklerdi.

Başbakan, Basın Birliği'nin olağanüstü kongresinde

Yasanın yayınlanmasından itibaren bir yıl içinde bütün gazete ve dergilerin gönderecekleri temsilcilerden oluşan olağanüstü bir kongre İçişleri Bakanlığı tarafından toplantıya çağrılacaktı; kongrede Basın Birliği'nin merkez yönetimiyle YHD ve bir kereye mahsus olmak üzere de mınüka yönetimleriyle mıntika haysiyet divanları seçilecekti. Kongreye Başbakan Refik Saydam ile CHP Genel Yönetim Kurulu üyeleri de katılmışlardı. Kongre İçişleri

Bakanı Faik Öztrak'm konuşması ile açılmış ve Öztrak kongre başkanlığına da seçilmişti. Basın Birliği merkez yönetimine seçilen üyelerin hepsi de CHP milletvekiliydi. YHD'ya seçilen üyelerin altısı da yine CHP milletvekiliydi. Ankara mıntıkası yönetimine iki CHP milletvekili seçilirken, İstanbul mıntıkası yönetiminin milletvekili üyesi bulunmuyordu.

1941 yılının hemen başında Türk Basın Birliği'nin birinci kongresi toplandı. Merkez yönetiminin başkanlığına Fâlih Rıfkı Atay üyeliklerine ise Necmettin Sadak, Ahmet Şükrü Esmer, Abidin Daver, Kerâmi Kurtbay, Câvit Oral, Nâşit Hakkı Uluğ, Kemâl Turan ve Etem İzzet Benice getirildi. Hepsi de CHP milletvekiliydi. YHD'ya seçilen üyelerin dördü de CHP milletvekiliydi. 1943 yılı sonunda yapılan ikinci kongrede de bu durum değişmeyecektir. Basın Birliği aracılığıyla hükümet basım ve basın mensuplarını tamamen denetimi altına almak istemişti. CHP'nin basın özgürlüğünden anladığı şey tam olarak buydu işte.

Müdürlüğün görevi "basın harekâtı "nı takip etmektir

Matbuat Genel Müdürlüğü 22 Mayıs 1933'te İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştu. Yasa, müdürlüğü bütün gazete ve dergileri ve broşürleri ve benzeri yayınları incelemek ve "devleti alâkadar eden yazıları" ayırarak bakanlığa bildirmek ve basın mensuplarının basın yasasının "tâyin ettiği vasıf ve şartlara hâiz olup olmadıklarını araştırmak" ve basın yasasının hükümlerine göre basın "harekâtını takip"le görevlendiriyordu. Basın devletin ve hükümetin gözetiminde olacaktı.

Basına verilen "direktiflere Matbuat Müdürlüğü denetliyor

1934 yılında yasası gözden geçirilen müdürlüğün görevleri şöyle sıralanmıştı: Ülke içinde ve dışında siyâsî, ekonomik, sosyal ve kültürel hareketler bakımından yerli ve yabancı yayınları izlemek, "millî matbuatın inkılâp prensiplerine, devlet siyâsetine ve millet ihtiyaçlarına uygun olmasını" sağlamak, "memleketimiz içinde milliyet ve demokrasi esaslarına" karşıt "fikir ve cereyanların yayılmasına" engel olmak için önlemler almak, bu gibi akımlara

karşı yayın araçlarıyla mücâdele etmek, basının en önemli "telkin ve terbiye" aracı olmasını sağlamak için önlemler almak, basın yasasının uygulanmasını ve radyo, film ve tiyatro gibi kamuoyunu yakından ilgilendiren araçları denetlemek. Müdürlük görevlerini ilgili bakanlıklar ve makamlarla ilişki kurarak ve yazışarak yerine getirecekti.

Kuruluşa verilen görevler arasında; devletin iç ve dış politikadaki genel ilkelerinin, millî ahlâkın, haberlerin doğruluğunun, yabancı tahrik ve propagandaların, devlet faaliyetlerinin kamuoyuna lâayık olduğu ölçüde ve önemde sunulması, millî kültür, basma verilen "direktifler" in uygulanması ve basın yasası bakımından iç yayınları izlemek, müdürlüğün vereceğı "direktifleri, gerek bültenler vasıtasıyla, gerek telefon ve telgrafla" gerekenlere bildirmek, memleket içinde radyo yayın programlarını düzenlemek, memleket içinde çekilen filmlerin senaryolarını ve dışarıdan gelen filmleri denetlemek de vardı. Böylece müdürlük, sâdece basını denetlemekle kalmıyor, ona talimatlar da verebiliyordu; radyo zâten kontrolü altındaydı; sinema filmlerinin çekimden önce senaryolarını denetlemek ve böylece sansür yetkisine sahip olmak da söz konusuydu. Dışarıdan getirilecek sinema filmleri için de aynı sansür mekanizması geçerliydi. Sansür elbette rejimin tehdit algılamasına göre şekillenmişti.

Tiyatrolar da sıkı denetim altındaydı

Müdürlük 22 Mayıs 1940'da doğrudan başbakanlığa bağlanacaktır. Yeni aşamada Matbuat Genel Müdürlüğü'nün görevlerine eklemeye bulunularak, "memleket sahnelerinin repertuvarları" da denetim altına alındı. 6 Temmuz 1943 târihinde yasa yeniden değiştirildi ve Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü kuruldu. Tek parti döneminin "matbuat disiplini" bu ve benzeri yasal çerçeveler içinde sağlanıyordu. (Daha geniş ve ayrıntılı bilgi almak isteyenlere benim *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)* kitabımla *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir* kitabımı öneririm).

Bütün Gazeteler CHP'nin Elindeydi

Doğrusu sorulmaya değecek olan soru herhalde řu olmalıdır: Son zamanlarda basın özgürlüğü konusunda sıkça kalem oynatanlar, geçmişe bir an için göz attıktan sonra, acaba asr-ı saadet dönemi olarak gördükleri Atatürk ve inönü dönemlerine geri dönmek isterler mi? Her alanda mı, meselâ basın alanında da mı? Emin misiniz? Son kararınız mı?

Görüldüğü gibi, tek parti döneminde basın iktidarın emrinde çalışan bir devlet dâiresi olarak görölüyordu. Çok sayıda yayın olması, onların farklı sesler çıkardığı anlamına gelmezdi. Sâdece birbiriyle rekabet eden farklı ticarî kuruluşlar vardı; yayınları ortak, sesleri bitişikti. Değil eleştiride bulunmak, iktidarın tek ses politikası gereğince Matbuat Genel Müdürlüğü aracılığıyla verilen talimatların en küçük bir şekilde dışına çıkılması dahi düşünülemezdi. Herkes aynı anda aynı şekilde yazar ve halka sürekli olarak "memleketin yüksek çıkarları"nı hatırlatırdı. Elbette iktidarın yüksek çıkarlarıyla memleketinkinin aynı olduğunu yazmak bile anlamsızdır. İktidarın görüşüne karşı çıkmak bir yana, en azından hiçbir şey yazmamak bile mümkün değildi; bütün yayın organları, kendilerine iletilen resmî bülten şeklindeki haber ve yorumları muhakkak sayfalarında ve yine resmî otoritenin istediği ve uygun bulduğu boyutlarda sunmak zorundaydılar. Bunu sağlamak zâten kolaydı; ama daha da basit bir yöntem bulunmuştu. Neredeyse bütün önemli gazetelerin sahipleri ya da başyazarları CHP milletvekilleri idi. Bu bakımdan denetim aşamasında önemli bir sıkıntının doğması pek de olası sayılamazdı.

Kamuoyuna yönelik ikinci önemli kitle haberleşme aracı, kapsama alanının darlığı ve radyo sayısındaki düşüklük nedeniyle her ne kadar etkisi son derece sınırlı da olsa radyo yayıncılığıydı. O da kesinlikle devlet denetimine alınmıştı. Küçük çapta tiyatrolar da önceden denetleniyor ve sansürden geçmeden oyunlar perde açamıyordu. Filmler, elbette sansür heyetinin uygun gördüğü şekilde kesilip biçiliyordu. Yabancı filmler için de aynı şey geçerliydi: "Çanlar Kimin için Çalıyor?" İspanyol iç savaşını cumhuriyetçiler açısından aktaran film olarak anti-faşist bulunmuş olacak ki, yasaklanmıştı! *Muhaliif Sesler* kitabımda müdürlüğün sansürünü uzun uzun ve belgelerle

anlatmıştım; merak edenlere duyurmak istedim. Ayrıca, Mustafa Yılmaz ile Yasemin Doğan'ın hazırladığı *Cumhuriyet Döneminde Sansür* kitabı da, ilk elli yıl boyunca hükümetçe yasaklanan yayınları açıklaması bakımından dikkate değerdir. Son olarak benim *İkinci Parti (Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950))*, kitabıma da bakılmasını öneririm.

CHP Tüzüğüne Göre Partili Gazeteciler

CHP'nin 1935 ve 1939 yıllarında benimsenen tüzüğünde, parti üyesi gazetecilerin uymak zorunda oldukları kurallar hakkında şu hüküm vardı:

"Sahibi partili olan gazete ve mecmuaların yazıları ile parti âzalarının neşriyatı, parti prensipleri bakımından göz önünde tutulur. Partili gazeteciler, mecmua sahipleri ve muharrirlerle bu yolda görüş birliğine yarayacak temas ve toplantılar yapılır. Partililer, sermayesiyle alâkalı ve idaresinde müessir bulundukları gazete ve mecmua ve matbualarda, parti program ve nizâmnâmesine, iç ve dış siyâsetin ana hatları ile yüksek devlet menfaatlerine aykırı düşen yazılar neşrettiremezler."

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ÜLKEYE GİRİŞLER DE, ÇIKIŞLAR DA KAPALIYDI

*Bütün kralların, kraliçelerin, imparatorların,
cumhurbaşkanlarının, başbakanların tek parti
döneminde Türkiye'ye geldiği, nasıl anlatmalı
bilmem ki, sâdece mitolojiden ibaret.*

Bir Fotoğrafın Öyküsü

*Karizma nedir? Vikiyüsünüzdeki ve davranışınızdaki karizma tarifi yaşadığınız şehrin bir semtine has olabilir. Hatta bazı
anketlerde karizmatik bile seçilebilirsiniz. Ancak gerçek manada Karizmadan bahsedebiliyorsanız, bakın karizma nasıl olur
aşağıdaki şahsan kendisi...*

*(Dikkatimi masada, 32 Kral, 62 Cumhurbaşkanı
turuyordu?)*

Her şey yine internette bu fotoğrafla başladı; sürüyor. Atatürk'ün gayet yakışıklı bir sofr muhabbeti, sonunda aldı başını gitti ve yazımın alt başlığının propagandasına dönüştü. Neresinden tutup da düzeltmeli acaba? Öncelikle arkadakiler garsonlar; olsa olsa garsonun kralı olabilirler! Allah aşkına, hadi siyâsî manzaradan habersizsiniz, hiç mi matematik dersi almadınız; rakamlar konusunda bâri abartmayın; ama hayır, her şeyin muhakkak suyu çıkacak, genel kural bu oldu. Fotoğraftakilerin sayısı ile sınırlı kalın bâri. Atatürk'ün tam karşısında solda genç Âfet İnan Hanım, bize bakıyor; Atatürk'ün hemen solunda İnönü. Diğer hanımlar da olsa olsa elçilerin eşleri. Ankara'nın kordiplomatik mensupları; davet için resmî üniformalarının içindeler. Madalyalar falan aksesuar kabilinden, ama her madalyalı kişi de kral falan değildir hâ.

Her şeyi ciddîye alıp devam edelim: Tek parti döneminde Atatürk bir kez olsun yurtdışına çıkmamıştı. Çünkü suikasttan endişe ediliyordu. İnönü başbakanken Sovyetler Birliği'ne ve İtalya'ya gitmişti; fakat cumhurbaşkanlığı döneminde sâdece bir kez Kâhire'ye gitti. Zâten onun cumhurbaşkanlığı sırasında ziyaret edilecek ülke de kalmamıştı ki! Bütün Avrupa işgal altındaydı. Dahası, önemli politik şahsiyetler; meselâ Stalin, meselâ Mussolini, meselâ Hitler, meselâ Chamberlain, hiç Türkiye'ye gelmediler.

Ama evet İngiliz kralı geldi, 1936'da. V. Edward geldi. Fotoğrafta izliyoruz. Atatürk, İnönü, kral ve İngiliz elçisi. Yaftalar. Kısa bir süre sonra tahttan aşkı uğruna feragat edecek. Ziyaret Türk-İngiliz ilişkilerinin yeniden sımsıcak olduğu döneme denk gelmişti. Artık İngiltere her taşın altından çıkan düşman ülke değildi; aksine dost ve müttefik olmuştu. Bu ziyareti sâdece kralların ayağıımıza gelmesi olarak yorumlamaya çalışanların Atatürk'ün sıkı İngiliz politikasına yöneldiği bu dönemi göz ardı etmeye çalışmaları ise dikkat çekicidir! Oysa Türkiye daha bu sırada, hattâ daha da erken bir dönemde İngiltere ile birlikte olmaya başlamıştı bile. Ziyaret sâdece bu gelişmenin sembolünü oluşturuyordu.

DEMOKRASİ ZOR BİR UĞRAŞTIR

TAN MATBAASINI YAKANLAR 'BİZDEN DAHA DEMOKRAT ÜLKE YOK' PANKARTI TAŞIYORDU

*Tam da "demokrasiye ayak bastığımız sırada
Cumhuriyet târihinin ilk gazete ve matbaa yıkma eylemiyle
baş başa kaldığımızı hatırlatmadan olur mu hiç?
Tanı kimler ve niçin yakıp yıkmışlardı acaba?*

CHP'nin tek parti döneminde basın resmî sözcü seviyesindeydi; zâten muhalif basın söz konusu olamadığından ortalık sakindi; yine de basında kapatmalar ve sansür eksik olmazdı. Ama hiç olmazsa eleştiriye tahammül gösteremeyen iktidar, gazete, dergi ve matbaa talan etmek gibi bir eğilim içinde değildi. Sonra birden-bire "demokrasi" geldi ve 4 Aralık 1945 *Tan* gazetesi ve matbaası baskını gerçekleşti.

Tan solun yayın orgamydı. Üstelik Sovyet yanlısıydı. Pek çok solcu orada yazıyordu; içinde Sabiha Sertel gibi Türkiye Komünist Partisi üyesi yazarlar da vardı. Dahası Atatürk döneminde önde gelen, fakat siyasal kariyeri İnönü ile birlikte sona ermiş Dışişleri eski Bakam Tefik Rüştü Aras gibi isimler de yazar kadrosundaydı. Elbette Zekeriya Sertel ile Mehmet Ali Aybar'ı da unutmamak gerekir. Savaşın sonlarına doğru *Tan*, iktidara sert çıkmaya başlamıştı ve bunun sonucunda 1944 yılının Ağustos ayında kapatılmıştı.

"Demokrasi"ye geçiş sürecinde gazetenin yayınına 1945 yılının Mart ayında yeniden izin verildi; bu aşamada *Tan*, *Vatan* gazetesiyle

birlikte muhalefetin öncülüğünü yapmaya başlayacaktır. *Tan*, hem radikaldi, hem de *Vatan*'ın temkinli ve ılımlı tutumuna karşı yüksek sesle konuşuyordu. Üstelik daha adı konulmamış ama DP adını alacak olan siyâsî oluşumla da dirsek teması içindeydi. Celâl Bayar ve arkadaşları, CHP'de ve Meclis'te sürdürdükleri muhalefete basında da destek bulmak amacındaydılar ve *Vatan*'ın yanı sıra *Tan* da bu bakımdan önemli bir sestti. *Vatan*, iktidarın içeride izlediği rejim değişikliği politikasının tereddütleri ve zikzakları konusunda hayli eleştirel davranıyor; fakat buna karşılık dış politikada tutulan yolu olduğu gibi benimsiyordu.

Menderes, Sertel'in dergisine yazacaktı

Tan ise *Vatan*'m ilk tutumunu paylaşmakla birlikte; dış politikada Amerikan ve Batı yanlılığını Sovyet dostluğu politikasıyla birlikte savunuyordu ki, Moskova'nın bu aşamada Türkiye'den talepleri karşısında böyle bir politikanın kolay savunulabilir olmadığını söyleyebiliriz. Sovyet yanlısı tutum, kolayca komünistlik ve bolşeviklik olarak suçlanabilirdi ki, öyle de olacaktır.

İlginç olan nokta, Bayar'm, Menderes'in, Köprülü'nün ve Aras'ın yine *Tan* gazetesi yazarlarından Sabiha ve Zekeriyâ Sertel'in yayınlayacakları *Görüşler* dergisinde yazmayı taahhüt etmiş olmalarıdır. Busırada solla DP'nin bugünden bakıldığında anlamayacak kadar yakın ilişkileri, solcu bir dergide birlikte yazarlığı dahi gündeme getirmişti. *Görüşler*, daha yayına başlamazdan evvel bu taahhüdü reklâm olarak duyurmuştu bile. Dönemin hemen hemen bütün ünlü solcularıyla DP'li ünlü isimlerin yan yana gelmesi elbette tesadüf sayılamazdı; bu, solun geniş cephe politikasının ihtiyâcı olduğu kadar, DP açısından ses duyurabilmenin aracıydı da. Yine de bu birlikteliğin son derece kısa sürdüğünü hatırlamalıyız. Önce Bayar ve ardından diğer arkadaşları taahhütlerini tekzib edeceklerdir. Tam da DP'nin kuruluşuna neredeyse günler kala bu birliktelik kurucular açısından sıkıntı yaratmıştı.

Saldırı öncesi basında psikolojik savaş

Tan'la birlikte bütün sol birden adetâ topçu birliklerinin hedefi olmuştu. Saldırıdan sâdece iki gün önce *Akşam* gazetesi *Kızıl*

Yapraklar Açarken başlıklı yazısında, *Tan* ile *Vatan*'i büyük özenle birbirinden ayırıyordu. *Vatan* 'in sahibi ve baş yazarı Ahmet Emin Yalman da mesajı almış gibiydi; 3 Aralıkta *Vatan*'da yayınlanan *Sol Meczua Hâdisesinin İcyüzü ve Elemli Akisleri* yazısında, bir yandan *Görüşlerim* İzmir'de sert ve olumsuz tepkilere neden olduğunu açıklıyor; diğer yandan DP kurucularının dergiye taahhütleri olmadığını, derginin gerçek politikasını gördükten sonra da yazı yazmaktan geri durduklarını belirtiyordu.

Yalman 1 Aralık'taki yazısında, *Tan*'da Sabiha Sertel'in yazdığının aksine, iki gazete arasında politika beraberliği olmadığını dikkatle altını çizmişti bile. Aynı yazısında, Yalman *Görüşlerim* "yabancı bir ideolojiye düşkünlük ifâde eden yazı ve resimleri, bilhassa yabancı bir memleket için yazılmış coşkunun bir destanı"nı yansıttığını ileri sürüyordu. *Vatan*'m haberine göre, *Görüşlerim* başlığında yer alan G harfi, alt ucu parmakla kapatılınca ve kırmızı zemin üzerinde duruşu itibariyle orağa benziyordu. Bu hayli hayal gücü gerektiren görüş açısı, komünizme ilişkin alâmetler açısından bundan sonraki dönemlerde de hayli revaçta olacak olan bir yaklaşım tarzı olarak tam da bu sırada yaratılmıştı.

Gazeteler insanları eyleme çağırıyordu

Vatan, derginin İzmir'de tepkilerle karşılaştığını yazarken, reklâm için yapıştırılmış sokak afişlerinin de yırtıldığını ve hattâ üzerlerine komünist yazıldığını eklemişti. CHP'nin ve iktidarın resmî *Ulus* gazetesi de, aym haberi ama daha da büyüterek vermişti: *Görüşlerim* yanında yeni yayınlanmakta olan ve solcu olarak bilinen *Yeni Dünyâ* dergisinin İzmir'deki tanıtım amaçlı sokak afişlerinin sâdece yırtılmakla kalmadığını, üzerlerinin boyandığını ve afişlerin üzerine "gençler okumayınız; bu mecmua komünisttir" şeklinde yazıldığını haber veriyordu. *Cumhuriyet* gazetesi de eksik kalmak için olacak; karikatürle eleştirdiği *Tan* yazarı Zekeriyâ Sertel'in yazılarının Moskova Radyosu tarafından okunarak övüldüğünü haber veriyordu. *Cumhuriyet*'e göre, "Zekeriyâ Sertel'in fikirleri Moskova'da takdirle karşılanıyordu."

Yetmemiş, Hüseyin **Cahit** Yalçın da koroya katılma ihtiyacım hissetmişti; 3 Aralık'ta *Tan*in gazetesinin manşetini "Kalkın Ey Ehli Vatan" olarak atmıştı. Bir "vatan cephesi"ne ihtiyaç vardı, tabîi acilen. Ona göre, *Tan* ve Sabiha Sertel Sovyet ajanıydı; hemen ertesi gün de gazetesinde *Beşinci Kol Propagandası* adlı yazısında, *Tan*'la Sertelleri hedef alıyordu. Onları Atatürk'ü kullanmaya çalışan komünistler olarak tanımlıyordu. Hemen aynı gün yine 4 Aralık'ta bu kez Fâlih Rıfkı Atay *Ulus'ta Çirkin Bir Taktika* yazısında, Sertellerin yazılarını "kızıl anarşi tahrikleri" olarak yaftalıyordu. Yine aynı gün bu kez *Cumhuriyet Bizim Yoldaşlar Nihayet Maskelerini Attılar* başlığı altında çıkıyor; üstelik tıpkı *Vatan*'ın yaptığı gibi *Görüşler*'in başlığının ilk harfi olan G harfini orağa benzeterek, dergideki diğer yazıların içeriğinde de çekicin yer aldığını ileri sürüyordu. Böylece orak-çekiç sembolü tamamlanmıştı. *Tan*, *Görüşler* ve *Yeni Dünyâ*, *Cumhuriyet*'te yabancı ajanlar ve komünist propagandasına âlet olan yayın organları olarak suçlanıyordu.

Zâten sâdece birkaç hafta önce Nâdir Nâdi, *Cumhuriyet'te Bizden Olmayanlar* yazısında, bu türden yayınların yasalarla, hattâ hükümetçe önlenmesinin güç, hattâ imkânsız olduğundan söz ederek, yasaların önleyemediği bu gelişmenin sosyal vicdanın yüreğimizdeki yankılarınca birer birer ayıklanacağını ilân ediyordu. Çünkü, "bizden olanları öldürtmeye başladıkları gün millî varlığımız hesabına büyük bir tehlike ufukta belirmiş" demekti. Nâdi, bir başka yazısında aym konuya değiniyor ve yaşamın **himaye** ettiği **şekli** özgürlüğe dayanarak "millî varlığımız aleyhine çalışmak isteyenler" olduğuna işaret ediyordu. Yalman da solculara kızılıyordu. Basın kampanyası başarıyla yerine getirilmişti; şimdi sıra eylemdeydi.

Tan Matbaası resmi geçit törenine gider gibi basıldı

4 Aralık sabahı İstanbul Üniversitesi önünde biriken öğrenciler, önceden hazırlandığı belli olan pankart ve sloganlar eşliğinde, basının ateşlediği şekilde *Tan* ile diğer dergileri protesto etmeye başladılar. 20.000 civarında gösterici Beyazıt Meydanı'ndan hare-

ketle önce Cağaloğlu'na geldi. Burada *Tan* gazetesiyile matbaasını tahrip etti. Sirkeci üzerinden ve köprüden Taksim Meydanı'na geçerken yol üzerindeki *La Turquie* ve *Yeni Dünyâ* dergilerinin bürolarım ve solcu yayınlar satan Berrak Yayınevi'ni tuzla buz etti. Geri dönüş sırasında aynı şey *ABC* Kitapevi'nin de başına geldi. Göstericiler, bu sırada Türk bayraklarıyla Atatürk ve İnönü resimlerini ve "Hiçbir demokrat memlekette bizim memleketimiz kadar hürriyet yoktur" levhalarını taşıyorlardı. *Tan'm* levhası indirilmiş, yerine Atatürk'ün resmi asılmıştı. Taksim'de anıta çelenk koymayı da ihmâl etmemişlerdi tabî. Gösteri yine Cağaloğlu'nda valilik önünde valiyle CHP'ye tezahüratla son bulmuştu. O sırada İstanbul'da sıkıyönetim olduğunu hatırlayacak olursak, gösterinin saatler sürdüğü ve göstericilerin serbestçe katedebildiği mesafe de göz önüne alındığında, gösterinin resmî makamlar ve iktidarca tahrik ve teşvik edildiğini rahatça söyleyebiliriz.

Nitekim gösteriden ve olaylardan sonra yabancı basına açıklama yapan Basın-Yayın Genel Müdürü, güvenlik güçlerinin olayları önleyemediğini belirtiyordu. Fakat tahrip edilen yerler de hep komünist eserleri satan yerlerdi. Ancak olaylar üzerine hükümetçe gereken önlemler de alınmıştı. Fakat unutulmamalıydı ki, öğrenciler olaylar sırasında, "Yaşasın Atatürk, yaşasın İnönü, yaşasın demokrasi"; "ne faşistiz, ne komünistiz, demokratız"; "biz faşist değiliz, Nazi değiliz"; "bu vatan parçası Türk olanlarındır"; "vatanndaş, kötü niyetli olanların gazetelerini okumayınız"; "kahrolsun Serteller, kahrolsun komünizm, yaşasın Türk demokrasisi" diye bağırılmışlardı. Bir ara göstericiler *Vatan'a* da yönelmişlerse de, nedense son anda bundan vazgeçmişlerdi. Güvenlik güçleri devreye girmiş ve göstericilerin Sovyet Konsolosluğu'na da saldırılarını engellemişti. Elbette olan biten iktidarın emrindeki öğrenci grubunun resmî makamlarca örgütlenen ve desteklenen eylemiydi. Nitekim yıllar sonra Adnan Menderes, "daha dün işlerine gelmeyen yayınları durdurmak için İstanbul'un göbeğinde matbaaları yakıp yıkan CHP değil miydi?" diye soracaktır.

Tan'ın "kaz gibi yolunması"nın suçu yazarlara yüklendi

Olaydan sonra toplanan CHP Meclis Grubu'nda saldırıya uğrayanların tahrik edici yayınlarından şikâyet ediliyor ve soruşturma açılması isteniyordu. *Cumhuriyet*'e göre, CHP grubu bu yayınların olaylardaki "en büyük tahrik unsuru" olduğunda birleşmişti. Başbakan Şükrü Saraçoğlu da saldırıya uğrayan gazetecilerin mahkemeye verileceğini açıklamıştı bile. Nitekim *Cumhuriyet*, gösteriyi kınamak bir yana, onun "vakar" içinde geçmesinden dolayı kutluyordu. Yalman, daha "medeni" davranılmasından ve millî servet sayılabilecek malların tahrip edilmemesinden yanaydı; keşke hükümet gazeteyi kapatsaydı. Fâlih Rıfkı Atay, *Ulus'ta* gösteriyi "millî duygulara karşı saldırışların heyecanlı bir tepkisi" ve "hazırlıksız bir heyecan eseri" olarak tanımlamıştı. Nâdir Nâdi de benzer bir tepki vermişti: "sosyal ekalliyyetin hareket tarzı"na karşı şiddetli bir tepki oluşmuştu; millî birliği korumak kaygısıyla harekete geçenler "her yerde takdirle karışık ilgi" görmüşlerdi.

Cihat Baban, bütün olup bitenlerin nedenini saldırıya uğrayanlara yükledikten sonra, gösterinin "siyâsî olgunluk" eseri olduğuna inandığını belirtiyordu. Ulusun bekası söz konusu olduğunda "su testisi su yolunda" kırılmıştı. Necmettin Sadak gençliğin "haklı isyân"ını alkışlıyordu. Basın "tepki"nin haklılığı konusunda birleşmişti. Ankara Üniversitesi ile Türk Basın Birliği başkam Hakkı Târik Us da gösteriyi destekliyordu. O kadar ki, *Büyük Doğu* dergisinde Necip Fâzıl Kısakürek de şöyle yazmaktan kendisini alamayacaktır:

"İşte bu köşeye ve kapağımıza ekleyebildiğimiz mânâ: Ey Soylu Türk Gençliği, Yaşa!!! *Görüşler* mecmuasının çıktığı gün, şimşek gibi titreyerek idarehanemize düşen ve bizden fikir ve yol isteyen yüzlerce gence, *Büyük Doğu*, sâdece temkin, ölçü, kendilerine ve hakiki Türk kalemlerine güven tavsiye etmiş, bu hareket dünyânın en samimi fişkırışı hâlinde kendi kendisine şahlanıverince de, *Vakit* gazetesinde [Türk] Basın Birliği Reisi'nin [Hakkı Tarık Us'un] odasında *Tan* gazetesinin kaz gibi yolunduğunu seyrederken şöyle demiştir: Bu memleket, bu gençlik oldukça ölmeyecektir." (*Büyük Doğu*, Sayı: 6, 7 Aralık 1945).

Kısa süre sonra Meclis'in manevî şahsiyetine hakaretten açılan dâvalar sonucunda Zekeriyâ ve Sabiha Sertel ile Cami Baykurt ve Halil Lütfü Dördüncü tutuklanacaklar ve üç ay da hapiste kalacaklardır. Dâva sonucunda da bir yıl kadar ceza alacaklar, ancak temyiz mahkûmiyetleri bozacaktır. Meraklı okuyucuların benim *İkinci Parti (Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, (Cilt: 1) kitabıma da göz atmalarını tavsiye ederim.

Nâzım'a Küfür Edenler Bugün Onun İzinde Yürüyor!

Tan'm yıkımına önce basın kampanyasıyla başlanılmış; saldırıya tahrik ve teşvik, basınca yönlendirilmiş; kampanyanın eylemle sonuçlanmasından sonra da, bu kez saldırıya uğrayanların bir kez daha linç edilmesine sıra gelmişti. Bu metodun târihe gömüldüğünü kim iddia edebilir ki? Yıllar sonra *Tan'* yerle bir edenler arasında bulunan ilhan Selçuk *Cumhuriyetim* başına geçtiğinde, gökkubbeyi o gün başlarına yıktığı Zekeriyâ Sertel ile yakınlık kuracak ve *Cumhuriyet*, "solcu" gazete olarak geçmişteki bu yayınlarını unutarak, hem eski sola ve hem de zamanın soluna sahip çıkacaktır. Zekeriyâ Sertel ile Nâzım Hikmet gazetenin her zaman saygıyla andığı iki isim olacaktır; bir zamanlar Nâzım Hikmetin resmini baş sayfasına basıp, altına bunun nedenini, herkesin kolayca tükürebilmesini sağlamak olarak açıklayan gazetede eski solcular da yer almaktan rahatsızlık duymayacaklardır. Dahası, bütün bu geçmiş basın târihinin tozlu sayfalarında unutulmaya ve unutturulmaya terk edilecektir.

TEK PARTİ DÖNEMİNDEN İLK ÇIKIŞ MİLLÎ KALKINMA PARTİSİ İLE OLDU

Daha kurulduğu sırada dahi pek ciddîye alınmayan MKP'nin DP olma şansı var mıydı? Bu soru hiç sorulmadı değil; Samet Ağaoğlu çok uzun yıllar önce şansı olduğunu söylemişti hile. Ama niçin böyle düşünüyordu?

Millî Kalkınma Partisi (MKP), tek parti döneminden çıkış sürecinde ilk kurulan partiydi. Dönemin en zengin işadamlarından Nuri Demirağ, daha 1945 yılının Temmuz ayının ilk haftasında partisini kurmak üzere girişimde bulunmuştu bile. Genellikle literatür, MKP'nin kuruluşu için başvuru târihini, yâni 6 Temmuz'u partinin kuruluş târihi olarak kayda geçirmiş olsa da, bu kesinlikle doğru değildir.

O zamanki dernekler yasası siyâsî partileri de içeriyordu; yâni bugün olduğu gibi ayrı bir siyâsî partiler yasası henüz yoktu ve siyâsî dernekler tanımıyla siyâsî partilere atıfta bulunulmuştu. Yasa 1938 yılının Haziran ayında, yâni Celâl Bayar'm başbakanlığında değiştirilmiş; dernek ve bu arada tabiî siyâsî parti kurmak için hükümetten izin alma koşulu getirilmişti. Bu nedenle MKP, öyle başvurmakla kendiliğinden ve hemen kurulamazdı zâten. Muhakkak izin alması gerekiyordu. Nitekim Demirağ da, basma yaptığı açıklamada, girişimine izin verilip verilmeyeceğini sorduğunu belirtmişti. Bu nihayet bir yoklamadan ibaretti.

Cumhuriyet gazetesinde bu sırada yayınlanan bir haberde ise, "yeni partiye intisap edecek olanlardan 'Altı Kanat' ismi ile vasıflandırılan ahlâkî prensiplere bağlı kalmalarıfnın] istenece[ği]" açıklanıyordu. Demirağ'm daha ilk adımda resmî "Altı Ok" ile müstakbel "ikinci parti"nin ilkelerini oluşturacağı ileri sürülen "Altı Kanat" arasında paralellik kurmaya çalışması ya da bu yönde çağrışım uyandırmak istemesi ilginçtir ve siyâsî atmosferin saptanması açısından da üzerinde önemle durulmayı gerektirir.

SCFacı bir ders oldu

Demirağ, resmî kuruluş izni için verdiği dilekçesinde müstakbel partisinin "hükümeti devirmek, iktidar mevkiine geçmek hırsı ile kurulmak istenen bir teşekkül" olmadığını da özellikle zikrediyordu. Bu tutumda SCF'nin acı hâtıraları ve tecrübesi de sanırım önemli rol oynamış olmalıdır. Başvurudan hemen sonra dilekçe, dernekler yasası gereğince ekinde tüzüğe yer verilmediği için iade edilecektir. Demirağ ise birkaç gün sonra MKP'nin kuruluşu için gereken başvurusunu yineliyor ve bu kez müstakbel partinin tüzüğünü de dilekçesine ekliyordu. Partinin adında kullanılan "millî" kelimesinin onaylanması için de hükümetin izin vermesini diliyordu. Aradan bir ay geçmesine rağmen partinin kuruluşu için resmî izin henüz verilmemişti ve işlemin ne yönde sonuçlanacağı hâlâ tamamen belirsizdi. Ağustos ayının sonlarında dahi bu konuda kesin bir tutum belirlenememişti.

MKP'ye kuruluş izni ancak Eylülde verildi

MKP, başvurudan yaklaşık iki buçuk ay sonra kuruluş izni alabilecektir. Bu gecikmenin nedeni, basında "millî" adı için hükümetin karârına gerek olduğu şeklinde açıklanacaktır. Gerçekten de dernekler yasasına göre, dernekler 'cumhuriyet' ve 'millî' unvanlarını ancak hükümet karârı ile alabilirlerdi. Temmuz ayının ilk haftasından Eylül ayının son haftasına kadar geçen süre, dönemin siyâsî gelişmeleri hatırlanacak olursa, yönetimin atacağı adım konusundaki kuşku ve tereddütlerini ortaya koymaktadır. MKP'nin kuruluş süreci, işte bu siyâsî tereddüdü açıklığa kavuşturduğu

için önemlidir. Rejim değişikliğine ilişkin karârın alınması uzun bir döneme yayılmıştı ve her adım, ayrı kuşkulara ve tereddütlere neden oluyordu. Rejim değişikliği karârının en baştan, kesin ve geri dönülemez olarak alınmış olduğunu düşünmek ve ondan sonraki siyâsî süreci bu karar doğrultusunda atılmış adımlar olarak görmek ve değerlendirmek yanıltıcı olacaktır.

Ulaş, partisinin kuruluşu için 22 Eylül'de izin aldıklarına ve 23 Eylül'ün de parti faaliyetlerinin ilk günü olduğuna ilişkin basına açıklamada bulunacaktır. MKP'nin genel sekreterliğine ise Cevat Rifat Atilhan getirilecektir. MKP'nin resmî açılış töreni ise daha geç bir târihte, ancak 27 Ekim'de yapılacaktır. Hüseyin Avni Ulaş törende yaptığı konuşmada, istibdadı yeriyor ve İnönü döneminin de istibdat olduğunu belirterek, kaydı hayat koşulu ile cumhurbaşkanı seçilmenin istibdat anlamına geldiğim ileri sürüyordu.

MKP'ye kısa zamanda yüzbinler üye oldu

Partinin diğer müstakbel kurucuları da sonradan belli olacaktır. Demirağ'ın yanı sıra birinci dönem TBMM'de Erzurum milletvekili olan ve İkinci Grubun önde gelen isimlerinden Hüseyin Avni Ulaş ile kamuoyunda daha ziyâde anti-semitik yazıları ve görüşleri ile tanınan Cevat Rifat Atilhan da partinin kurucusuydu. Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri (1972)* adlı anılarında, MKP'ye ilişkin olarak yaptığı tahlilde, İkinci Meşrûtiyet'ten sonra kurulan bütün siyasal partilerin yöneticilerinin asker ve sivil bürokrat kadrolardan oluştuğunu, fakat MKP'nin bir istisna olduğunu yazıyor: "Bu üç adamı yan yana getiren sebepler arasında fikir ortaklığı aramak beyhude... Birleştikleri nokta, halkın kurulacak yeni bir parti çevresinde toplanmaya hazırlanmış olduğunu görmekten ibarettir. Gerçekten de bu parti, memleketin birçok yerlerinde hızla yayıldı [ve] üye sayısı yüz binleri buldu. Demokrat Parti kurulmasaydı iyi idare edilebildiği takdirde en büyük muhalefet partisi hâline gelebilirdi."

Müzmin bir Atatürk muhalifi Hüseyin Avni Ulaş

Gerçekten de yeni partinin kurucuları, hem milletvekili değillerdi, hem de kamuoyunca yakından tanınmıyorlardı. Hattâ bir-

birlerini bile ne kadar tanıdıkları kuşkuluydu. Demirağ'ın zengin olmasının dışında kamuoyunca yakından tanınan herhangi bir özelliği yok gibiydi. Ulaş ise tamamen farklı bir siyâsî kişilikti. Geçmişin siyâsî mücâdeleleri içinde en ön safta yer almıştı ve bu nedenle de siyâsete yeniden adım atması, geçmiş siyâsî tecrübeleri anımsayanlar için hiç kuşkusuz heyecan verici olmalıydı. Ulaş, ilk TBMM döneminde Atatürk'e ve Birinci Gruba karşı çıkan önde gelen muhalif milletvekillerinden biriydi ve Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinden sonra İkinci Grubun fiilî lideri hâline gelmişti. 1925 yılında Şeyh Sâid Ayaklanması'nın ardından kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın önde gelen siyasetçilerinden de olan Ulaş, daha sonra İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanmış ve beraat etmişti.

Bu üçlüyü bir araya getirebilecek hiçbir ortak fikrî beraberlik yoktu ve olamazdı da... Bugün dahi bu üçlünün nasıl olup da bir araya gelebildiği sorusuna yanıt vermek mümkün değildir. Bu nokta tamamen karanlıktadır. Bu konuya açıklık kazandırabilecek nitelikteki bilgiler ise yok denecek kadar yetersizdir. Demirağ'ın kendi ifâdesi ile "demokrat" olduğu eğer gerçekten doğruysa, bu takdirde Demirağ'ın Irkçı-Tûrancı grup ile ve özellikle de İkinci Dünyâ Savaşı yıllarında Rehâ Oğuz Türkkân tarafından yayınlanan *Gökbörü* dergisi ile yakın ilgisi ve ilişkisi izaha muhtaçtır. Belki de bu ilişki, onu Atilhan ile tanışıklığa götürmüş olabilir. Fakat Ulaş ile ilişkisi yine de karanlıkta kalmaktadır.

Hüseyin Avni Ulaş en önemli koz

Yeni partinin ilk olmanın verdiği avantajın yanında bir başka şansı daha vardı. O da, Birinci TBMM'deki İkinci Grubun önde gelen siyasetçilerinden ve aradan yirmi yılı aşkın bir süre geçmiş olsa da hâlâ en azından simgesel düzeyde siyâsî bir önder olabilecek potansiyele sahip olduğunu düşündüğüm Ulaş'm partideki kurucu rolüydü. Ulaş, eski ve geleneksel mücâdeleyi simgeliyordu. Ancak partinin genel çizgisi ve diğer kurucuları ile herhangi bir yakınlığı yoktu ve olamazdı da.

Nitekim Demirağ, bu dönemde daha ziyâde İstanbul merkezli ve yerel yönetim yaklaşımları ile dikkati çeken siyâsî kişiliği ile sanırım egzantrik bulunup ciddîye alınmamış ve bu şekilde de parti, Ulaş'ın ulaşabileceği eski ve tecrübeli siyâsî kadrolardan ve kitleden uzak kalmaya mahkûm olmuştu. Demirağ'm kamuoyunca yakından tanınmayışı da bu süreçte rol oynamış olmalıdır. Sanırım Ulaş, bu durumu erken kavrayacak ve bu nedenle de partide hiçbir görev ve rol almaksızın, yeniden münzevî hayâtına geri dönmeksizin, siyâsî alanda kişisel çabaları ile yetinmek zorunda kalacaktır. Kısa bir süre sonra 1948 yılının başlarında ölünceye dek.

MKP'ye 'aktar dükkânı'benzetmesi

MKP'nin Meclis'te bulunmaması elbette önemli bir dezavantajdı. Ayrıca, parti içi anlaşmazlıklar ve dalgalanmalar, MKP'nin zâten mevcut olan dezavantajlarını büyük ölçüde artırmış olmalıdır. Daha partinin kuruluşundan itibaren başlayan iç anlaşmazlıklar ve çatışmalar, MKP'nin siyâsî şansını neredeyse hiçe indirmiştir. O kadar ki, kurucular işi birbirlerini partiden ihraç etmeye kadar götürmüşlerdi.

Kısa bir süre sonra DP'nin önde gelen siyasetçilerinden biri olacak olan Kenan Öner, MKP hakkında anılarında şu yargıda bulunacaktır:

"Bu parti, akideleri malûm ve muayyen siyâsî asıllardan birine irca kabiliyeti olmayan bir aktar dükkânı hüviyeti ile meydana çıktı. Tecrübesiz ve daha fazla şahsî maksatlar taşıyan insanlar elinde bulunan her teşekkül gibi, bu parti ya içinden patlak vermek yahut dirayetsizce yapılacak işler yüzünden kapatılmak istidadı ile doğmuş bulunuyordu." *{Siyâsî Hâtıralarım ve Bizde Demokrasi, Osman Bey Matbaası, 1948, s. 20}.*

Nuri Demirağ da CHP'liydi

MKP'nin tereyağından kıl çeker gibi kurulmadığını ve kuruluş sürecinin dönemin bütün karmaşıklığı içinde değerlendirilmesi gerektiğini gösteren bir başka belge de, CHP genel idare kurulunun

2 Ağustos 1945 tarihli toplantısında, Demirağ konusunda alman karardır. Demirağ bu târihte hâlâ CHP üyesiydi. Onun yeni bir parti kurmak üzere harekete geçmesi elbette mensubu olduğu partinin yönetimini de yakından ilgilendiriyordu. Nitekim söz konusu toplantıda Demirağ'ın CHP'ye kayıtlı olması nedeniyle partiden çıkarılması istenmişti. Yine de kesin karar verilmeden önce durumun İnönü'ye arz edilmesine karar verilecektir. (Benim *İkinci Parti (Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, (Cilt: 1) kitabımda bu konuda çok geniş bilgi bulmak mümkündür).

DEMOKRAT PARTİ'YE GİDEN YOLDA DÖRTLÜ ÖNERGE'NİN ANLAMI

Belki garip gelecek ama, Dörtlü Önerge sunulduğunda basın bu gelişmeyi kamuoyuna duyurmasına gerek görülmemiş, yâni izin verilmemişti. Önergeden kimsenin haberi yoktu.

Kısaca târihte başlangıç noktası ile varış noktası farklı olan pek çok süreç görürüz. DP'nin kuruluş öyküsünün ayrılmaz bir parçası olan ve siyâsî literatürümüzde Dörtlü Önerge (Takrir) olarak bilinen sürecin de benzer akıbeti paylaştığını biliyor muyuz?

DP'nin müstakbel kurucuların 7 Haziran 1945 tarihli Dörtlü Önerge'sini kim hatırlamaz? CHP Meclis Grubu'nca tartışılması istenen talepler, bazen sanıldığı gibi aksine, bir muhalefet partisinin kuruluşunu değil de, CHP içinde bir iktidar değişimini amaçlıyordu. Yaklaşık altı ay sonra yeni bir partinin kurucusu olacak olan heyet, bu önergede parti iktidarının değiştirilmesini ve yeni politikayı uygulayacak grup olarak kendilerinin parti yönetimine alınmasını gündeme getirmişti. Öykünün çıkış noktası, paradoksal bir şekilde, "dörtler"in CHP yönetimine gelme isteğiydi.

Önergenin ilk isteği millî hâkimiyet

Dörtler, önergelerinde, CHP'nin kuruluşundan bu yana esas ilkesinin demokrasi olduğunu hatırlanyorlardı. Atatürk adının özellikle vurgulanması da dikkati çeken bir başka noktaydı. Önergeye göre, Atatürk'ün ideali demokratik bir rejim yaratmaktı. Ancak buna imkân bulamamıştı. Nitekim Cumhuriyet'in kuruluşunda

da demokratik ruh esas tutulmuştu. Nedense Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası tecrübesinden hiç söz edilmiyordu. Bunun yerine daha ılımlı bir örnek olan SCF deneyiminden söz etmek belki de daha uygun görülmüştü.

Diğeryandan, İnönü dönemi de ihmâl edilmemiş ve milletvekili genel seçiminde bağımsız aday gösterilmiş olmasına da gereken önem verilmişti. Oysa konunun abartıldığı da gözden kaçmıyordu. Çünkü bağımsız milletvekili adayları da nihayet CHP aday listesinde yer alıyorlardı. İnönü dönemine bir atıfta daha bulunuluyor ve savaş yıllarının pek doğal olarak "siyâsî hürriyetleri bir kat daha tahdide sebep" olduğu belirtiliyordu. "Bu suretle Teşkilâtı Esâsiye Kânunu'nun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaştırılmıştı." İnönü döneminde oluşturulan CHP Müstakil Grubu da zikredilerek, bu organın da beklenen sonuca ulaşamadığına işaret edilmişti. İnönü'nün de "demokratik ülküleri taşıdığından şüphe" edilemezdi. Halkın yüksek siyâsî bilincine işaret ediliyor ve siyâsî özgürlüklere ilişkin bilinç seviyesinin son yirmi yılda bir hayli yükseldiğine dikkat çekiliyordu.

Önergede üç temel istek vardı. İlk istek, "millî hâkimiyef'in fiilen gerçekleşmesini sağlamak üzere özgür Meclis çalışması ve denetimi. Bu, üzerinde herhangi bir tartışma açılmayan Anayasa'nın demokratik ruhuna hem bir geri dönüş olacaktı, hem de Anayasa'nın uygulanmasını sağlayacaktı. İkinci istek, "siyâsî hak ve hürriyetler"in genişçe kullanılması imkânıydı. Üçüncü istek de parti örgütünde ve faaliyetlerinde aynı görüşler doğrultusunda yeni bir organizasyondur. Bütün bunların önerilmesinde, İnönü'nün 19 Mayıs konuşmasının itici gücü de özellikle vurgulanmıştı.

Metni imzalamak istemeyince dışlandı

Samet Ağaoğlu, anılarında önergeyi CHP eski milletvekili Refik Şevket İnce'nin de imzalamak istediğini, ancak Refik Koraltan ile Fuat Köprülü'nün bu öneriyi İnce'nin milletvekili olmadığı gerekçesiyle kabul etmediklerini de hatırlatıyor. Metin Toker de İnce'nin milletvekili olmadığı için önergeye imza atamadığını be-

lirtiyor. Toker'e göre, İnce "dörtler"dendi. Bizzat Celâl Bayar da bu durumu teyid edecektir. Refik Şevket İnce, Atatürk döneminde milletvekilliği ve bakanlık yapmış. İnce'nin kısa bir süre önce *Yeni Asır* gazetesinde yayınlanan yazısı hatırlanacak olursa, bu girişimin içinde yer almak istemesi doğal görünüyor. İnce'nin talebine rağmen önergenin dışında tutulması, önergenin açık muhalefet deklarasyonu olarak görülmediğini, aksine bir parti içi mesele olarak algılandığını da hissettiriyor.

Toker'e göre, CHP içinde önde gelen muhaliflerden Hikmet Bayur, metni imzalamakta tereddüt edince dışlanmıştı. *Cumhuriyet* gazetesi, birkaç yıl sonra muhalefet partisi içinde baş gösterecek olan anlaşmazlıklar ve çatışmalar sırasında, Bayur'un önergeyi imza etmekten kaçınmasını yeniden hatırlatmak ihtiyâcını duyacaktır. Gazetenin haberine göre, önerge Bayur'a iletilmiş ve Bayur da önergeyi incelemek için zamana ihtiyâcı olduğunu belirtmişti. Bunun üzerine Bayur'un önergeyi hemen ertesi günü imza etmesi istenmiş, Bayur ise metni inceledikten sonra belki imza edebileceğini belirtmişti. Köprülü, imzanın hemen atılmasında direnmiş ve Bayur da bundan çekinmişti. Bayur, konuyla ilgili toplantılara da katılmamıştı. Bayur'un imzâsının önergede bulunması muhtemelen hiç kimseyi şaşırtmazdı. Bayur'un muhalif kimliği hatırlanacak olursa, bu girişime katılması doğaldı. Fakat onun "dörtler"le ilişkisi, bir grup yakınlığı değildi ve önergenin dışında tutulması da, bu yaklaşımının doğrudan bir sonucu olmalıdır.

Ağaoğlu'na göre, önergenin sunulduğu sırada Menderes'in "ilk düşüncesi, belki de sâdece" CHP "içinde yeni bir havayı kuvvetle estirmektir." Ağaoğlu, bir başka kitabında şöyle yazıyor: "Vardığım sonuca göre", CHP "içinde murakabeyi kuvvetlendirmek, Anayasa'nın yalnızca şekil olarak değil, ruh ve mânâ olarak da uygulanmasını önce bu yoldan sağlamak, ilk akla gelen tedbir olmuştur. Dörtlü Takrir, bu düşüncenin eseri olarak meydana çıkıyor." Abdi İpekçi'nin bir gazete sohbetinde, "aslında bir yeni parti kurma düşünceniz yok muydu, o zaman?" şeklindeki sorusunu, Bayar şöyle yanıtlayacak: "O vakit yoktu... Ben kendi hesabıma söylüyorum.

Diğer arkadaşlar hesabına söyleyemem." CHP'yi "normal bir parti hâline getirmek için mücâdele edecektik, parti içinde."

Bayar, yine aynı paralelde şunları da söyleyecektir: "Çok partili sisteme gitmeden önce de, tek parti içinde yapılabilecek bâzı demokratik denemeler, düzeltmeler vardı. CHP içinde bâzı kimseler bunun vaktinin geldiğine inanıyorlardı. Ben de buna inanlardan biri idim." Celâl Bayar, Nazlı Ilıcak'a da, "[Dördümüz, Cumhuriyet] Halk Partisi içinde bir ıslâhat yapmanın lüzumuna inanıyorduk" diyecektir. Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu da aym kanıdadır. Karaosmanoğlu'na göre, girişim "kendi içinde bir ıslâh, bir reform" amacı taşıyordu. Tıpkı Toker'in dediği gibi: "Gerçi bugün dahi 'Dörtlü Takrir'in dört imza sahibinden hayatta bulunanlar, o günkü gayelerinin, 'parti [CHP] içinde reform'dan ileri olmadığını söylemektedirler. (...) Ve ancak takrirleri reddedildiğinde, 'başka alternatifler'i düşündüklerini ileri sürmektedirler."

Vesâyetçi ideoloji

Önerge gerek CHP içinde ve gerekse siyâsî sistemde şeflik gelenliğini sona erdirmek yolunda atılmış bir adımdı. Yeni dönemin hemen başlangıcında, "yeni" siyâsî kadrolar, bu hizmet için yönetime adetâ kendilerini öneriyorlardı. Önergenin parti içi mesele olarak görüldüğü ve dörtlerin bu aşamada henüz ve sâdece parti içi mücâdeleyi gündeme getirdikleri açıktır. Haziran ayı başında yeni bir parti, "ikinci parti" kurma düşüncesi muhtemelen hiç kimsenin akimin ucundan dahi geçmiyordu. Amaç, yeni bir dönemin eşiğinde, gerek parti içinde ve gerekse siyâsî sistemde bir yönetim değişikliğinin gündeme gelmesinin kaçınılmaz olduğu bu kritik anda, yeni dönemi temsil edebilecek nitelikte "yeni" bir siyâsî kadronun suyun üzerine çıkabilmesinin sağlanmasıydı.

Önergenin CHP'nin tek parti yönetimini vesâyetçi tek parti rejimi olarak tanımlayan teorisinin resmî plânda ilk kez dile getirilmesi şeklinde ele alınması da mümkündür. Buradaki paradoks ise şudur: İleride CHP'nin tek parti dönemini diktatörlük olarak suçlayacak olan muhalefet grubu, henüz bu aşamada, partilerinin

ve yönetimlerinin târihini değerlendirmekte ve yorumlamakta farklı bir temele yaslanmayı tercih etmişti ve bunun sonucunda da, partinin ileride resmî görüşünü oluşturacak olan vesâyetçi tek parti rejimi teorisi savunusunu kaleme alarak, resmen deklâre etmişti.

"Dörtler"in muhalefetinin siyâsî meşruluğunun bulunması gerekiyordu. Vesâyetçi tek parti rejimi teorisi kendiliğinden bu meşru temeli yaratan gerekçe olarak ortaya çıkıyor ve her bakımdan ve her yönden herkesin siyâsî pozisyonunu güçlendiren bir yaklaşımı içeriyordu. Şu nedenle: Tek parti iktidarına geçmişini yeniden yorumlama ve değerlendirme imkânı sağlıyor ve bu kritik aşamada rejimin dönüşümünü meşru ve tarihsel bir siyâsî temele oturtmayı başarıyordu. Tek parti iktidarını siyâsî ve târihî temelde beraat ettiriyor ve rejimin dönüşümü için gerekli olan ideolojik meşruluk alanını yaratıyordu. Geçmişe de haklı ve meşru bir bakış açısı kazandırıyor. İktidar açısından hem geçmişe ilişkin siyâsî sorumluluklarından kaçınmayı ve hem de yeni rejime geçişin siyâsî elastikiyetini ve meşru ideolojik ve siyâsî zeminini kazanmayı mümkün kılıyordu. Muhalefet açısından ise, tek parti iktidarının siyâsî geçmişini temize çıkarmak bakımından ilk bakışta olumsuz bir yaklaşımın ürünü olarak görülebilirdi. Fakat muhalefeti oluşturan siyâsî kadroların tek parti yönetiminin siyâsî sorumluluklarına katıldıkları hatırlanacak olursa, bu takdirde bu türden bir yaklaşımın muhalefet açısından da yararlı ve gerekli olduğunu kabul etmek gerekir. Belki de tek şaşırtıcı olan husus, teorinin iktidarca değil de, muhalefetçe icat edilmesidir! Lâkin iktidarın da bu teoriye iltifat etmesi için çok zaman geçmeyecektir.

Önergenin akıbetini 13 Haziran tarihli gazetelerden öğrenmek mümkündür. Önerge 12 Haziran'da CHP Meclis Grubu'nda görüşülmüş ve reddedilmişti. Kamuoyunda ve basında ise önergenin içeriğinden ve metninden haberdar olmak hâlâ mümkün değildi. Basında yapılan resmî açıklamada, sâdece bir önergeden söz ediliyor ve kısa açıklama ile birlikte önergenin reddine ilişkin bilgi veriliyordu.

Meraklısı İçin Açıklama

Önergenin metni pek çok kaynakta bulunmaktadır. Lâkin metinde bir kelime değişikliği de söz konusudur: Elimizde bulunan orijinal bir metinde bir kelimenin farklı olduğu görülüyor: "Millî hâkimiyetin en tabîî neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini anayasamızın yalnız şekline değil ruhuna da tamâmiyle uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması" cümlesinin son kelimesi pek çok kaynakta "aranması" şeklinde yer almaktadır; bu kelime çok daha geniş ve ılımlı bir siyasal ifâde taşımakta iken; "alınması" kelimesi çok daha sert ve kesin bir istikâmeti göstermektedir. Elimdeki metinde ikinci kelime kullanılmıştır. Buradan hareketle, Dörtlü Önerge sahiplerinin siyâsî istikâmetlerini ne ölçüde tayin ettikleri, tercih ettikleri üslûpla da yakından alâkadardır. Bu kelimenin hangi aşamada değiştirilmiş olduğunu saptayamadım. Elimizde bulunan daktilo edilmiş önerge metni, CHP Meclis Grubu'na sunulan orijinal metin midir sorusuna kesin bir yanıt vermek mümkün değilse de, en azından metnin bir aşamasında kelime değişikliği yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan metnin son halinde hangi kelimenin tercih edildiğini kesin olarak belirtmem mümkün değildir. Dörtlü Önerge'Yin orijinal bir metni *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü* katalogunda bulunmakta olup, katalog numarası: 030 10/53 315 4'tür.

Okuma Metinleri

Yakın zaman önce yayınlanan *ikinci Parti (Türkiye'de iki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları 1945- 1950)*, (Cilt: 1) kitabımda 1945 yılındaki gelişmeleri bütün ayrıntıları ile ve genişçe anlattım. Serinin devamını da hazırladım; yakında yeni cildi de baskıya vereceğim. (*İktidar ve Demokratlar*; 2012'de yayınlandı). Rıfki Salim Burçak'ın *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş* (Olgaç Matbaası, Ankara: 1979) kitabı klâsik metinlerden biridir; tıpkı Mahmut Goloğlu'nun *Demokrasiye Geçiş* (Kaynak Yayınları, İstanbul: 1982) kitabı gibi. Ne var ki, kendi kitabımda bu kitapların isimlerini dahi eleştirdiğimi hatırlatmalıyım. Ben kitabımda dönemi "iki partili siyâsî sistemin kuruluş yılları" olarak isimlendirdim. Demokrasi kelimesini hiç kullanmadım. Nilgün Gürkan'ın *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın 1945- 1950* (İletişim Yayınları, İstanbul: 1998) kitabı dönemin basınının siyasal gelişmeler karşısındaki tutumunu aksettirmesi bakımından yararlıdır. Süleyman \r\an'\n *Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes* (Liberte Yayınları, İstanbul: 2006) kitabı da dönemin muhalefetini yakından tanımamıza yardımcı olmaktadır.

ESKİDEN CHP'DE OLANLAR DEMOKRAT PARTİ'Yİ KURUNCA 'AĞA' OLDULAR

*7 Ocak 1946'da kurulan DP'nin 66. kuruluş yıldönümü
vesilesiyle hep seslendirilmiş olan bir iddiayı
yanıtlamanın da zamanı gelmiş olmalıdır.*

Türkiye'de Marksist ve sol târih yazımı DP'nin toprak ağalarmca kurulduğunu uzun yıllar boyunca ileri sürdü. Bu iddiayı temellendiren en önemli gerekçe, 1945 Mayıs'ında gündeme gelen Çiftçiyi Topraklandırma Kânunu'ydu. Sol, bu yasa tasarısına dayanarak sınıfsal bir analiz yapıyor; topraksız ve az topraklı köylüye toprak dağıtımını öngören tasarının sahibi olan CHP'nin bu nedenle küçük burjuva radikalizmini bu târihlerde hâlâ koruyabildiğini ileri sürerken, DP'nin kuruluş nedenini de topraklarının elinden alınacağından endişe eden büyük toprak sahiplerinin direnişine bağlıyordu. Bu bakımdan CHP ilerici iken, DP tamamen gerici bir konuma yerleştirilmişti. Bu dönemde sol, toprak reformunu Türkiye'nin en önemli gündem maddelerinden biri olarak gördüğünden, yasayı biraz da özlemle hatırlamak ihtiyâcındaydı. Her ne kadar Atatürk döneminde gündeme gelememiş olsa da, toprak reformu nihayet CHP'nin ilerici kanadının baskısı altında Meclis'te kabul görmüştü.

Mirasa yargı karar verecekti

Tasarı, topraksız ya da az topraklı köylülere öncelikle devlete âid olan arazinin dağıtımını öngörmüştü. Ancak bu da yetmezse büyük toprak sahiplerinin ellerindeki geniş arazilerin kamulaştırılmasını ve bu köylülere dağıtılmasını hedefliyordu ki, böylece 5.000 dönümden daha fazla olan araziler tasarıda büyük toprak sahipliği olarak tanımlanmıştı. Ayrıca kamulaştırılacak olan arazilerin bedellerinin de o araziler için daha önceden ödenen ve genellikle hayli düşük olan arazi vergisi baz alınarak yapılması öngörülmüştü. Üstelik ister istemez rayiç bedele göre düşük tutulacağı anlaşılan kamulaştırma bedeli, süresi belli olmayan bir dönemde ve tahvil karşılığında ödenecekti. Tasarıdaki bu belirsizlik, toprakların kamulaştırılmasında ödemelerin ne zaman ve nasıl yapılacağını soru işareti hâline getiriyordu.

Tasarının ilginç bir yönü de, parçalanamayacak ve dağıtılamayacak çiftçi ocakları kurulmasına ilişkindi. Bu konu o kadar önemliydi ki, hükümetçe hazırlanan tasarının isminde dahi yer alıyordu. Buna göre, miras hukuku gereğince her nesilde yeniden paylaştırılarak daralan tarım arazilerinin parçalanmasının önüne geçilmek istenmişti. Böylece geçimlik tarımın dahi altına düşebilecek şekilde arazi parçalanması durdurulmak isteniyordu. Bundan böyle arazi, sahibinin ölümü halinde mirasçıları arasında eşit olarak bölünmeyecek, buna karşılık ocağı yönetecek bir kişi yargı kararıyla seçilecekti. Diğer mirasçılar ona tâbi olacaklardı ve arazinin yönetimi bu kişinin kontrolünde olacaktı.

Olağan koşullarda tek parti yönetiminde hükümetçe hazırlanarak Meclis komisyonuna gelen bir tasarı, çok kısa bir sürede yasalaşma imkânı bulurdu; fakat bu tasarı aradan geçen aylara rağmen hâlâ komisyonda görüşülmeye devam ediliyordu. Çünkü itiraz ve muhalefet müthişti. Hattâ tasarı komisyonda hayli törpülenmiş ve ilk hâlinden uzaklaştırılmış da olsa.

Her şey rejimin istikrarı için

Tasanın amacı ise çok yönlüydü: Rejimin bekası, sosyal düzenin sıkıntısız şekilde devamı açısından bütün köylülerin ken-

dilerine yetecek ölçüde toprak sahibi olmaları ve geçimlik tarım üretimini gerçekleştirmeleri amaçlanmıştı; böylece sosyal dâvalara yönelik ideolojilerin yaygınlık kazanması önlenebilecekti. Mülkiyet rejimindeki istikrar, rejimin istikrârını da beraberinde getirecekti. Topraksız ve az topraklı köylülerin başkalarının arazilerinde çalışmasının önüne geçilecek ve böylece bu güçsüz yığınların büyük toprak sahiplerinin hegemonyasında kalmasına engel olunacaktı. Olası sosyal çatışmaların önü alınmak isteniyordu. Sonra herkesin kendi arazisinde çalışması, tarımdaki verimliliği de artıracaktı. Tarımsal gelişmenin sağlanmasında sâdece bununla da yetinilmeyecek, yeni toprak elde edecek olanlara tarımsal araç ve gereçler de sağlanacaktı. Üstelik topraksızlık nedeniyle köyden kente göç de daha başından önlenmiş olacaktı. Halkçılık ve devletçilik ilkesi zâten bunu öngörüyordu. Tasarının ekonomik, sosyal ve siyasal pek çok meseleye çözüm getireceği umulmuştu.

Tasarıya CHP'den sert direniş

Uzaktan bakıldığında tasarıya karşı çıkmak için hiçbir neden görünmüyor gibiydi, fakat esas mesele büyük toprakların kamulaştırılmasıydı. Sanıldığığının aksine, tasarıya karşı çıkanlar, müstakbel DP'nin kurucuları değildi. Evet, Adnan Menderes, komisyonda olsun, Meclis'te olsun, tasarıya muhalefet edenlerin en başta geleniydi. Fakat ne Celâl Bayar, ne de Fuat Köprülü görüşmelerde söz almıştı. Refik Koraltan ise tasarının ruhunu tanımlarken, malın birilerinin elinden alınıp başkalarının eline verilmekte olduğunu söylemişti. Asıl muhalefet, CHP'nin kendi içinden geliyordu. İleride garip bir paradoks olarak kabul edilebilecek şekilde tarım bakanı olacak olan Câvit Oral, o sırada yeni bir "inkılâp" olarak tanımlanan tasarıya karşı çıkan önemli isimlerden biriydi. Kendisi büyük toprak sahibiydi. Yine CHP'den Halil Menteşe, büyük toprak sahibi olarak tanınan Emin Sazak, Damar Arıkoğlu ve daha pek çok CHP milletvekili tasarıya komisyonda ve Meclis'te karşı çıkmışlardı. CHP'de tasarıya karşı çıkanlar arasında emekli general Naci Eldeniz de bulunuyordu. Tahsin Bekir Balta muhalifler ara-

smda bulunurken, CHP'nin muhalefet kanadından sayılabilecek olan Hikmet Bayur da, kamulaştırmalar dışında olmak kaydıyla tasarının epey törpülenmiş son hâline artık itirazı olmayacağını açıklamıştı. Hatay Cumhuriyeti'nin ilk ve tek cumhurbaşkanı Tayfur Sökmen de tasarımı **kabul** etmeyenler arasındaydı.

Hükümet ise tasarımı savunmakta zora düşmüştü; Recep Peker'in tasarının savunulmasında ön plânda yer alması dikkat çekicidir. Pek çok konuşmacı, meselenin yalnızca büyük toprak sahiplerinin geniş arazilerinin ellerinden alınmasıyla sınırlı olmadığını, aksine tasarının özel mülkiyete yönelik devâsâ bir saldırı anlamına gelebileceğini de belirtmek ihtiyâcını hissetmişti. Bugün büyük toprak sahiplerinin ellerinden alınanların ardından, yarın başka zümrelerin de servetlerine ve mülklerine aynı ve benzer gerekçelerle el konulabilirdi, eğer bu yola bir kez girilirse. Epey gergin tartışmaların ardından Bayar'ın, Menderes'in, Sazak'ın, Muhtittin Baha Pars'ın, Koraltan'ın, Refet Bele'nin, Kâzım Karabekir'in, Bayur'un ve Oral'ın kaûlmadığı oylamada hükümet galip gelmişti.

Toprak ağaları CHP'de iken ilerici, DP'deyse gerici

Artık sorumuza yanıt vermenin sırası geldi: Uzun yıllardan beri CHP'de yer alan ve birdenbire toprak ağası olduğu fark edilen müstakbel DP kurucularının nasıl olup da, CHP'de iken bu partiyi toprak ağalarının partisi olmaktan kurtarabildiklerini, fakat DP'de bunu başaramadıklarını açıklamak güçtür. Adnan Menderes, bu târihten neredeyse on beş yıl önce SCF'den CHP'ye geçtiğinde CHP'nin ilericiliğine her nasılsa halel getirmiyordu; fakat sonra DP'ye katıldığında onun toprak ağası olduğu birden hatırlanıyordu. Diğer müstakbel kurucular ise, toprakla hiçbir ilişkisi bulunmayan, geleneksel asker-sivil bürokrasiden, siyâsî elit içinden çıkıp gelmiş kişilerdi. Dahası, CHP'de bulunan ve DP'ye geçmemiş olan pek çok Meclis üyesi, Adnan Menderes'le karşılaştırıldığında gerçek anlamda toprak ağasıydı zâten. Gerçekte CHP'deki büyük toprak sahipleri DP ile karşılaştırılamayacak kadar çok sayıdaydı. Yine

de uzun yıllar Türkiye'de sol, CHP'yi ilerici olarak tanımlamaya devam edecektir.

Tek parti iktidarı boyunca egemen sınıflar içinde sayılan büyük toprak sahiplerini, ticâret burjuvazisini, taşra eşraf ve mütegallesini içinde barındıran ve bu yapısına karşın "ilerici ve halkçı" bir parti olduğu ileri sürülen CHP'ye karşılık, aynı sınıfların temsilcisi DP nasıl oluyor da ve niçin "hâkim sınıflar"ın partisi konumuna yükselebiliyor? CHP, DP'yi kuracak olan büyük toprak sahipleri ve ticâret burjuvazisini bağrında taşıırken "ilerici" olmayı başatabiliyor, ama bu gruplar CHP'den ayrılınca ve DP'yi kurunca birdenbire nasıl "gerici" ve "tutucu" hâle gelebiliyorlar? Dahası, bütün bu grupların asker-sivil aydınlarla ve bürokratlarla denetim altına alındığı/alınabildiği varsayımı eğer doğruysa, DP'nin de aym grupları bağrında taşımadığı nereden bellidir? Aynı sınıflara dayalı partilere verilen sıfatlar sâdece isimlerine göre değişiyor.

Toprak dağıtımına zamanında hemen herkes karşı çıkmıştı

Çiftçiyi Topraklandırma Kânunu ile ilgili olarak yanıltıcı sayılabilecek bir başka yaklaşım tarzı da, bu önemli dönüşüme sâdece büyük toprak sahiplerinin karşı çıktıkları yönündeki iddiadır. Oysa yasa tasarısına karşı çıkanlar sâdece büyük toprak sahipleri değildi, fakat aksine siyâsî iktidarı oluşturan CHP büyük ölçüde bu yöndeki müdahaleye karşı çıkıyordu. Karşı çıkan bir önemli grup daha vardı. Mülk sahibi gruplarla ideolojik olarak bu grupların yanında tutum alan asker ve sivil elit bürokratlar da, bu konuda muhalefet saflarında yer almışlardı.

Tasarının uzun yıllar boyunca tek parti iktidarı döneminde gündeme dahi gelememiş olmasının; çok geç bir târihte gündeme geldiğinde de o zamana kadar CHP târihinde görülmeyen ölçüde sert tartışmalara ve çatışmalara neden olmasının altında yatan temel gerçek budur. Tasarıya sâdece büyük toprak sahiplerinin karşı çıktığı ve tasarının bu nedenle başarısızlığa uğradığı yönündeki iddianın sahibi ise, büyük ölçüde 1960'lı yılların ikinci yarısında gündeme gelen sol düşünce olacaktır. Oysa CHP tasarımı yasalaş-

tırdıktan sonra da hiçbir zaman uygulayamayacaktır. Eğer tasarıya sâdece müstakbel DP kurucuları karşı çıkmış olsalardı, ne tasarının bu kadar uzun süre sürüncemede kalabilmesi mümkün olabilirdi ve ne de DP'nin kurulmasından sonra yasanın uygulanmasına engel olunabilirdi. Daha da şaşırtıcı olan nokta ise, yasanın gerçekte DP iktidarı döneminde uygulanacak olmasıdır! (Bu alanda geniş bilgi almak isteyen meraklı okuyucular benim *İkinci Parti ve İktidar ve Demokratlar (Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, (Cilt:1 ve 2) adlı kitaplarımı okumalıdırlar).

14 MAYIS MİTOLOJİSİ

14 Mayıs sâdece bir mitolojidir dersem, bilmem bana ne kadar kızarsınız? Kızacağınızdan eminim de, derecesini tam tutturamıyorum. 14 Mayıs hakkında şimdiye kadar duyduklarınızla yetinmeyi tercih etmezseniz, yazıyı okumaya devam edebilirsiniz.

14 Mayıs'm sürprizi, seçimi DP'nin kazanması değildir; şimdiye kadar üzerinde hiç demeyeyim ama pek az durulmuş olan nokta, CHP'nin ağır bir seçim yenilgisi almamış olmasıdır. Çarpıcı rakamlarla siyasal değerlendirmelerde bulunmak, bazen aysbergin altım görememek anlamına gelir ve 14 Mayıs için genellikle de yapılan bu olmuştur, Şimdi aysbergin altını görmeye hazır mısınız?

İtirazlarım anlıyorum: DP'nin Meclis'teki milletvekili sayısına bakarak ezici bir seçim zaferinden söz etmeyi uygun görüyorsunuz. Fakat maalesef yanılıyorsunuz. Yirmi yıldan uzun sürmüş bir tek parti iktidarından soma CHP'nin 1950 seçimlerini kazanma ihtimâli hâlâ vardı. Şimdi ayrıntılar.

Seçim öncesi

1946 seçiminin ağızlarda bıraktığı ekşi tat hiç unutulmamıştı. Güvenli bir seçimin sağlanması muhalefet açısından seçim propagandasından daha önemliydi. Öncelikle açık oy-gizli sayım gibi her türlü hileye dönüşebilecek yöntemlere son verilmesi isteniyordu. İdarenin seçmen üzerindeki ağırlığının kaldırılması gerekiyordu. Serbest bir seçimin sonucuna herkesin saygı göstermesi gerekirdi.

Meclis 24 Mart'ta seçimlerin 14 Mayıs'ta yapılacağına karar verecek ve muhalefetin taleplerini büyük ölçüde karşılayan son seçim yasası değişikliğini gerçekleştirecektir. Seçmenler oylarını gizli kullanma hakkına kavuşmuşlardı. Oylar herkesin gözü önünde sayılacaktı.

1946'nın aksine, muhalefet iktidardan yana şikâyetçi değilmiş gibi görünüyordu. Celâl Bayar, Nisan ve Mayıs aylarında yaptığı konuşmalarda, "şu dakikaya kadar seçim cihazının idaresinden şikâyetimiz olmadığını söyleyebiliriz" diyordu. "Şimdilik büyük bir haksızlık göreceğimize işaret yoktu." Hattâ "bu defa kabul edilen kânun, milletin hakkını kullanmak hususunda emniyet verici"ydi. Bayar, şu güvenceyi dahi verebiliyordu: "Acaba 1946 zihniyeti yerinde durmakta mıdır? Bu zihniyet yıkılmıştır. (...) Hiç olmazsa yıpranmıştır. (...) 1946 tahakkümü asla olmayacaktır. Bunu bize resmen ifâde etmektedirler." Bayar, muhtemel bir yenilgi için de özür bulmaya çalışmıyordu: "Bütün bu şartlar içinde seçimleri kaybedersek, mesuliyetin bir kısmı bizlerindir. Çünkü, vazifemizi yapmanın yolunu bulamamışız demektir." (*Celâl Bayar'ın 1946, 1950 ve 1954 Yılları Seçim Kampanyasındaki Söylev ve Demeçleri*, Ankara: 1955).

1950 seçimi

Maalesef seçim sonuçlarına ilişkin resmî rakamlar dahi doğru değildir; ama bâzı yaklaşık sayılardan hareketle seçim röntgenini inceleyebiliriz. Ahmet Demirel'in on yıldan uzun bir süre önce kaleme aldığı *50. Yıldönümünde 1950 Seçimleri (Tarih ve Toplum*, Sayı: 197, 2000) başlıklı yazısı bu konuda bilgilendiricidir. DP'nin seçim zaferini oluşturan şey, Meclis'teki milletvekili sayısıdır ki, 400 kadardır. CHP'ninki ise sâdece 70 kadar.

Bu orantısızlık, seçim sisteminin küçük bir cilvesinden ibaretti. Muhalefet yılları boyunca DP, nisbî temsil yöntemi için çok dil dökmüştü; fakat iktidar partisi çoğunluk sisteminin kendisine avantaj sağladığını düşünüyordu. Son seçim yasasında da bu konu en çok tartışılan husus olmuş; fakat CHP'nin birinci parti olacağına ilişkin öngörüsü, muhalefetin talebini görmezden gelmesiyle

sonuçlanmıştı. DP'nin nisbî temsilde ısrarı aslında onun iktidara yönelik beklentisinin de sınırını gösteriyordu. Belki önemli bir seçim başarısı olabilirdi, fakat ikinci parti olarak kalırsa, hiç olmazsa Meclis'te cüssesi daha geniş bir parti grubu olarak kalmayı tercih ederdi. Seçim çevresi olan ilde birinci olan parti, bütün milletvekillerini kazanacaktı. Oyunun kuralı böyle belirlendi.

Zafer kazananlar, mağlup olmayanlar

Şimdi de aleni matematiksel gerçekler: Yaklaşık 9 milyon seçmen vardı ve 8 milyonu oy kullanmıştı. DP'nin alabildiği oy yaklaşık 4.400.000 kadarken, CHP'nin 3.150.000 kadardı. DP oyların yaklaşık %55'ini kazanırken, CHP yaklaşık %40'ını almıştı. Aslında DP'nin zaferinden söz etmek, söz konusu rakamlar açısından değerlendirildiğinde, pek de mümkün değilmiş gibi görünmektedir. Çünkü DP, CHP'den sâdece yaklaşık bir milyon daha fazla oy almıştı. Bu oyun toplam seçmenler içindeki payı yaklaşık % 14 idi. Oy kullanan seçmenler içindeki payı ise %15 idi. Yâni 600.000 seçmen, oy kullanan seçmenlerin sâdece %13'ü oylarının istikâmetini değiştirmiş olsaydı, seçim sonuçları nereden ise tam yarı yarıya çıkacaktı. İki partili bir seçim sisteminde bu ihtimâlin hiç de azımsanmaması gerektiği açıktır. Bununla birlikte, Millet Partisi'nin ve bağımsız adayların da muhalefet kanadını temsil ettiği göz önüne alındığında, bu rakamlar da değişir. Bu takdirde, muhalefetin iktidar partisi karşısındaki toplam oyu yaklaşık 4.800.000 ve oy kullanan seçmenler içindeki payı da %61'dir. Muhalefetin iktidar karşısındaki oy farkı, bu hesaplama yöntemi ile 1.700.000'e yaklaşır ki, bu hayli yüksek bir oy rakamı olarak kabul edilmelidir.

DP'nin seçimi kazanmış olması başlı başına bir öneme sahiptir. Fakat DP'nin oy oranının daha yüksek olması beklenirdi. Nihayet CHP, 27 yıl süren bir iktidar partisiydi ve ilk kez serbest bir seçimde şansını deniyordu. Kanımca, DP'nin aldığı oylardan çok CHP'nin aldığı oylar üzerinde dikkatle durulmalıdır. Görüşüm, CHP'nin beklenebileceğin de üzerinde yüksek bir oy oranına erişmiş olduğudur. Bu bakımdan CHP'nin oyu dikkate şayandır. Sonuçlar, iktidar

ve muhalefet açısından incelendiğinde ise, iktidarın üç milyondan biraz daha fazla oyuna karşılık, muhalefetin yaklaşık 4.800.000'lik oyu, muhalefetin iktidar karşısında açıkça tercih edildiğini göstermektedir. Bu açık tercih, her şeye karşın kendisini DP'de kristalize edememiştir. Bu açıdan bakıldığında DP'nin muhalefetin tamâmını temsil edemediğini ve simgeleyemediğini söyleyebiliriz. CHP ise serbest bir seçimde seçmenlerin çok önemli bir bölümünün onayına sahip olduğunu göstermiştir. Bu desteğin göz ardı edilmemesi ve tek parti döneminin bütün eleştirilerine karşın toplumsal karşılığı olan parti hüviyetini muhafaza edebildiğini göstermesi açısından CHP "ağır seçim mağlubiyeti"ni tattığında bile hala %40 oy alabiliyordu.

Bir Yorum

Hürriyet gazetesi, 16 Mayıs günü seçim sonuçlarını şöyle yorumluyor:

"Dün yapılan seçim neticesinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarı kaybetmesi hâdisesi, memleket dâhilinde ve hâricinde büyük akisler yaratmıştır. Yirmi yedi yıl iktidarı elinde tutan ve memleketi tek başına sorgusuz sualsiz idare eden bir partinin böyle beklenmedik bir şekilde âni olarak işbaşından çekilmesi, bütün vatandaşlar arasında tam bir sürpriz tesiri bırakmıştır. Memleketin siyâsî hayâtında emsaline çok nâdir rastlanan bir hâdisenin ehemmiyeti ve memleket şümul mâhiyeti üzerinde bilhassa durulmakta, bu vaziyet bir nevi 'silâhsız ihtilâl' olarak vasıflandırılmaktadır."

DP'nin İktidar Güvencesi

DP, iktidar değişikliği ihtimâlini gündeme getiriyor ve bu takdirde bir siyâsî buhran yaşanmayacağına ilişkin güvenceler vermeye çalışıyordu:

"Bir iktidar değişikliğinin memlekette maddî ve ruhî hiçbir sarsıntıya meydan vermeyeceği ve bilhassa bir devri sabık yaratmak gibi meşum temayülleri kati surette önleyeceği hususunda kâfi temi-

nat teşkil eder. Öyle ki, hiçbir vatandaş, hiçbir sınıf veya zümre, iktidar değişmesinden zerre kadar sıkıntıya mâruz kalmayacak, aksine olarak memleket, millet irâdesine ve ileri fikirlere dayanan bir irâdenin nimetlerinden faydalanmaya başlayacaktır. Bundan başka, iktidara geldiği takdirde partimizin millete malolmuş inkılâplarımızı ve geçirmekte olduğumuz son demokratik inkılâbın elde edilmiş neticelerini mahfuz tutmayı ilk ve en mühim vazife sayması pek tabiidir." *Vatan*, (9.5.1950).

Bizzat Celâl Bayar, "dünü milletçe unutmaya hepimiz hazırız" diyecektir. {*Celâl Bayar'ın 1946, 1950 ve 1954 Yılları Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri*, s. 51}.

DP'nin Yeni Anayasa Taahhüdü

DP'nin seçim beyannâmesi, bir anayasa değişikliği projesini de gündeme getiriyordu:

"Bu maksatla anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerini ve millet irâdesine dayanan istikrarlı bir devlet nizâmını teminat altında bulunduracak esaslı tâdiller yapmak kararındayız. Çünkü, bugünkü anayasamız, millet hâkimiyetini kabul etmesine rağmen, kuvvetler birliği esâsına dayandığı ve vatandaş hak ve hürriyetlerini kâfi [miktarda] teminat altında bulunduracak müeyyidelerden mahrum olduğu için, millet hâkimiyeti yerine tek parti ve zümre hâkimiyetine mâni olmamıştır." *Vatan*, (9.5.1950).

Okuma Metinleri

Uzun yıllar önce oğlu Tektaş Ağaoğlu'nun teslim ettiği günlüklerini yayına hazırladığım Samet Ağaoğlu'nun *Siyâsî Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu* (İletişim Yayınları, İstanbul: 1992) adlı günlüğü, günü gününe tuttuğu bu notlar, DP'nin muhalefet devresine âid müthiş ve mükemmel bir kaynaktır. Ayrıca, 1947-1950 dönemi DP Genel İdare Kurulu tutanakları da kitaba eklenmiştir. Samet Bey'in lezzetine doyum olmaz üslûbunu sevenler için *DP'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri* (1972) ile *Arkadaşım Menderes* (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2011) adlı anılarını da zikretmek isterim. Aynı öyküyü iktidarın gözünden okumak isteyenler, yine benim yayına hazırladığım Haldun Derinin *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 1995) adlı anılarına bakabilirler. Akademik yönden aşılması güç bir eser olan Kemâl Karpat'ın *Türk Demokrasi Târîhi* (Timaş Yayınları, İstanbul: 2010) raflarda okunmayı bekliyor. Daha kolay okunabilir, dönemin ruhunu yansıtan Metin Toker'in *Tek Partiden Çok Partiye* (Bilgi Yayınevi, Ankara: 1970) kitabını da tavsiye ederim. Özel olarak 1950 seçim sonuçlarının tahlil edildiği Erol Tuncer'in *1950 Seçimleri* (TESAV Yayınları, Ankara: 2010) araştırması ise son derece önemli.

GENELKURMAY ZÂTEN
MILLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI'NA
BAĞLANMIŞTI;
ÜSTELİK DAHA 1949 YILINDA!

Genelkurmay Başkanlığı'nı Millî Savunma Bakanlığı'na bağlama düşüncesi yeni değil; fakat bu sırada yeniden gündemde. Eğer gerçekleşirse, bu ikinci deneme olacak.

Altmış iki yıl önce kabul edilen yasayla o zamana dek Başbakanlığa bağlı olan Genelkurmay, Amerikan modeline uygun olarak Milli Savunma Bakanlığı'na (MSB) bağlandı. Soğuk Savaş bütün ağırlığıyla çökerken Türkiye de Baü ittifakının bir sonucu olarak askerî yapılanmasında Amerikan modelini örnek alıyor, Alman modeline artık son veriyordu.

Daha 1948 yılında CHP Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu, Hasan Saka Hükümeti'nin programının görüşülmesi sırasında, Meclis'te yaptığı bir konuşmada, MSB'den de söz etmiş ve bakanlığın adının değiştirilmesi gerektiğine işaret etmişti. Bakanlığa, Genelkurmay Bakanlığı adı verilmeliydi ya da Genelkurmay Başkanlığı MSB'ye bağlanmalıydı. "Hiçbir devlette böyle bir teşkilât yoktu. (...) Parayı sarfeden MSB, bütün mesuliyet onun omuzları üzerinde [idi]. Öteki yapacağını yapar[dı] ve hiçbir mesuliyeti yoktu." Tekelioğlu, "Genelkurmay [Başkanlığı] kumandaya salahiyetli midir?" diye soruyor ve ardından hemen yanıtını veriyordu: "Evet, anayasa böyle yazıyor. Tabii bu yazı ile olmaz. Genelkurmay [Baş-

kanlığı], yalnız eğitim vazifesi gören bir müessesedir [ve] o yalnız mütâlâa dermeyân eder. Fakat kumandayı ve icrayı yapan Millet Meclisi dolayısıyla MSB'dir. (...) Biz de dostumuz olan Amerika devletine benzeyelim." (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, 73. Birleşim, (18.6.1948).

Genelkurmay MSB'ye bağlanırken

Vatan gazetesi, daha 1948 yılının sonbahar aylarında Genelkurmay Başkanlığı'nın MSB'ye bağlanacağını haber vermişti bile. Aynı gazete, yılın son günlerine doğru haberim yineleyecek ve Başbakan'ın aynı zamanda MSB'yi de üzerine alacağından söz edecektir. (*Vatan*, 29.11.1948). Herhalde Genelkurmay Başkanlığı'nın MSB'ye bağlanması sürecinde ortaya atılan fikirlerden bir tanesi de, Başbakan'ın fiilen MSB'yi de üzerine alması ve bu formülle aslında Genelkurmay Başkanlığı'nın MSB görüntüsü altında fiilen Başbakanlığa bağlanmasıydı.

Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin programı Meclis'te görüşülürken de, 1949 yılının ilk günlerinde, Sinan Tekelioğlu, Genelkurmay Başkanlığı'nın MSB'ye bağlanmasını istemişti. *Vatan* gazetesinde yayınlanan bir yazıda, yeni hükümetin programında millî savunmanın yeniden düzenlenmesinin öngörüldüğü belirtiliyor ve Silâhlı Kuvvetler Komutanlığı kurulacağı ileri sürülüyordu. Yazıda, Amerikan ordu modelinin kabul edildiği, hazırlıkların ve projelerin bu temele dayanılarak gerçekleştirildiği açıkça belirtiliyordu: "Bütün teşkilât ve teçhizat itibariyle ordumuz ve millî savunmamız Amerika örneğine göre ayarlanınca, teşkilâtın da bu tarzda kurulması düşünülmüştü." Buna göre, Kara, Deniz ve Hava Silâhlı Kuvvetleri Komutanlığı adı ile bir ya da üç ayrı komutanlık kurulabilirdi. Bu durumda Genelkurmay Başkanı, Silâhlı Kuvvetler Başkomutanı olacak ya da bir başka formül bulunacaktı. (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 15,36. Birleşim, (24.1.1949).

Nitekim Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır, sâdece bir gün sonra basına yaptığı bir açıklamada, MSB ile Genelkurmay Başkanlığı'nın

birleştirileceğinden söz edecektir. (*Cumhuriyet*, 28.1.1949). Basındaki haberlere göre, MSB Amerikan savunma teşkilâtına benzeyecekti. (*Vatan*, 24.1.1949). Başbakan Şemsettin Günaltay, Genelkurmay Başkanlığının MSB'ye bağlanacağını açıklıyordu. Buna göre, Kara, Deniz ve Hava Komutanlıkları, Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak kurulacaktı. Bütün bu teşkilât da MSB'ye bağlı olacaktı. Ayrıca Millî Savunma Konseyi oluşturulacaktı. Konsey, Başbakan'ın başkanlığında olacak ve ilgili bakanlardan oluşacaktı. Genelkurmay Başkanı da konseyde bulunacaktı. Günaltay, bütün bu değişikliğin nedenini "gayri mesul makam bırakmamak" şeklinde özetliyordu. Genelkurmay Başkanlığı'nın eski uygulamalarda "müstakil" olması ve daha sonra Başbakanlığa bağlanması, Günaltay'a göre "gayri tabii bir durumdu. (*Vatan*, 22.4.1949). *Zafer* gazetesi, bu gelişmeyi şöyle duyuruyordu: "Bu memlekette bundan sonra lââyüsel [sorumluz] bir makama yer yoktur. Herkes Büyük Millet Meclisi'ne hesap vermeye mecbur olacaktır." (*Zafer*, 14.5.1949).

"İkinci Nizâm-ı Cedit"

MSB'nin Kuruluş ve Görevlerine Dâir Kanun, sâdece birkaç ay sonra, 30 Mayıs 1949 târihinde kabul edilecektir. Günaltay'a göre, "Gayrimesûl durumlar insan zekâ ve irâdesini felce uğratan bir âmildi.(...) Bu kânunun şevkinde müessir olan sebeplerden birisi de bu olmuştu." Bir zamanlar, Genelkurmay Başkanlığı, "devlet teşkilâtının haricinde adetâ lââyüsel [sorumluz] bir durumda idi." Genelkurmay Başkanlığı daha sonra Başbakanlığa bağlanmıştı. "Fakat bu durumda da Genelkurmay Başkanlığı ve onun bütün teşkilâtı, mesuliyetle doğrudan doğruya karşı karşı bulunmuyorlardı ve Başbakanlık, askerî teşkilâtın bütün kademelerini yakından inceleyip kavrayacak imkânlardan mahrum bulunuyor, fakat Genelkurmay |Başkanlığına âid mesuliyetlere muhatap olmakla ödevlenmiş bulunuyordu." Bu tasarı ile amaç ordunun "bütün uzuvları"nı "mesuliyetle karşı karşıya bulundurmak"tı. Günaltay şöyle diyordu: "MSB nâmı alanda bu mesuliyeti tecelli ettirmeyi bugünün icablarına ve demokrasi rejimimize uygun olarak kabul

ettik." CHP Diyarbakır milletvekili İhsan Hamit Tigrel ise yeni girişimi "ikinci Nizâm-ı Cedit" olarak karşılıyordu.

Yeniden yapılanma

Yasaya göre, Cumhuriyet ordusunun hazırlanması ve idaresiyle görevli ve bu işlerden sorumlu olan **MSB**, barışta harb kuvvetlerinin komutası kendisine verilmiş olan Genelkurmay Başkanlığı ile **MSB**'nin asker müsteşarının idaresi altındaki dâireleri kapsayacaktı ve bu örgütlenme ordu kuruluş ve kadrolarında gösterilecekti. Genelkurmay Başkanı, **MSB**'nin önerisi üzerine hükümetçe tâyin edilecek ve değiştirilecekti. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile ordu müfettişleri ve diğer orgeneral ve oramiraller, Genelkurmay Başkam'nın görüşü alınarak **MSB**'nin önerisi üzerine yine hükümetçe atanacak ve değiştirilecekti.

MSB Hüsnü Çakır, yetki ve sorumluluğun bakanlıkta bulunacağını ve Meclis hâriç bakanlığın üzerinde başkaca bir merci olamayacağını vurguluyordu. Çakır, anayasada yer alan formülasyonun dünyâda başka bir benzeri ya da örneği bulunmadığını, ancak bununla birlikte yeni tasarının getirdiği formülasyonun da anayasa çerçevesi içinde hazırlandığını belirtiyordu. Yeni organizasyonun tasarlanmasında Amerikan "askerî misyonlarının fikir ve mütâlâalarından da istifâde" edilmişti. (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 19, 95. Birleşim, (28.5.1949).

Ordu ve cumhurbaşkanı

Yasanın **kabul** edilmesinden çok kısa bir önce Genelkurmay Başkanı Orgeneral **Salih Omurtak**'m 30 Ağustos 1947 târihinde 30 Ağustos vesilesiyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye hitaben kalem aldığı kutlama mesajında geçen "Yüce Başbuğum" ibaresi dikkat çekiyordu. 1948 yılı başında Omurtak'm Cumhurbaşkanı'na ilettiği tebrik mesajı siyâsî tartışmalara neden olacaktır. Omurtak'm mesajı şöyleydi: "**Çok** Sayın Cumhurbaşkanımız ve Yüce Başbuğumuz; Kara, Deniz ve Hava Ordularımızın komutan, subay ve eratı adına, yeni yıllarını en derin tazim ve itaatle kutlar, büyük şefimizin, ordumuzun ve aziz Türk vatammn başı üstünde her zaman şan ve

şerefle ışık vermelerini ulu Tanrıdan dilerim." (*Vatan*, 1.9.1947). Tabiatıyla tek parti dönemi için son derece klâsik bir üslûba sahip olan bu mesajın artık yeni dönemde tepki yaratmaması beklenemezdi. Özellikle DP'nin Genelkurmay Başkanının tarzına ve üslûbuna tepki göstermesi doğaldı. Omurtak'ın cumhurbaşkanından "başbuğ" olarak söz etmesi, mesajında "itaat" sözcüğünü kullanması, cumhurbaşkanının görev süresi ile ilgili olarak ve "ışık vermeleri"ni dilemesi, elbette muhalefet partileri için iktidar-ordu ilişkisi açısından üzerinde durulmayı gerektiren sonuçlar yaratıyordu.

Fuat Köprülü, mesajın "dünyânın hiçbir demokrasisinde eşine tesadüf edilemeyecek garip bir edâ taşımakta" olduğunu belirtiyor ve üslûbun "cumhuriyet rejimlerinde" "büsbütün başka tarzda" olması gerektiği üzerinde duruyordu. "Anayasanın rûhu"na da aykırı olan üslûp karşısında Köprülü, "siyâsî hiçbir hüviyeti olmayan ve olmasına kanunen imkân bulunmayan genelkurmay başkanı" tanımını kullanma ihtiyâcı içindeydi. (Fuat Köprülü, "Gafletten Gaflete", *Kudret*, (4.1.1948).

Buna benzer bir başka gelişme, yine aym yılın ortalarında ve bu kez 26 Ağustos'ta yine Omurtak'tan İnönü'ye iletilen kutlama mesajı dolayısıyla yaşanacak ve bu mesajda 26 Ağustos'un İnönü'ye borçlu olarak gösterilmesi, yine muhalefetin eleştirisine ve tepkisine neden olacaktı. Mesajda şöyle deniliyordu: "Yüce emir ve komutanız altında ulaşılan târihî büyük zaferin", "şükran ve tazimlerimi arz ederim", "Büyük Şef". (*Vatan*, 31.8.1948).

Genelkurmay Bağımsızlaşırken

3 Mart 1924 târihinde kabul edilen yasayla Erkânı Harbiye Umûmîye Vekâleti (Genelkurmay Başkanlığı Bakanlığı) kaldırılmıştı. "Reisicum-hura niyâbeten ordunun hazarda emri kumandasına memur ve yüksek makamı askerî olmak üzere Erkânı Harbiye Umûmîye Riyaseti tesis" olunuyordu. Genelkurmay başkanı görevinde bağımsızdı. Genelkurmay başkanı, başbakanın önerisi üzerine cumhurbaşkanı tarafından atanıyordu. Genelkurmay başkanı bütün görevlerinde bakanlıklarla doğrudan haberleşebiliyordu. Bu târihte genelkurmay başkanlığının bir siyâsî makama ve hattâ Meclis'e dahi bağlanmamış olması dikkat çekicidir. Bu fiilî durum Birinci Meclis ile karşılaştırıldığında aradaki bariz fark hemen görülecektir. Genelkurmay başkanlığının bağımsız otoritesi ve herhangi bir makama karşı sorumlu olmaması yasa ile saptanmıştı.

Genelkurmay, Başbakanlığa Bağlanırken

Genelkurmay Başkanlığı'nın Vazife ve Salâhiyetleri Hakkında Kânun, çok daha yakın bir târihte ve Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinin güçlükler içinde olduğu bir dönemde, Batı ile yeniden yakınlaşma manevralarının bir aşamasında, 5 Haziran 1944 târihinde kabul edilmişti. Yasa, genelkurmay başkanlığının barış zamanında başbakana bağlı olduğunu ve ayrıca emir ve komutadan ve genelkurmay işlerinden dolayı yine başbakana karşı sorumlu olduğunu hükme bağlıyordu. Barışta genelkurmay işlerinden ve barışta ve savaşta savaş güçlerinin emir ve komutasından Meclis'e karşı başbakan sorumluydu. Genelkurmay başkanı, başbakanın önerisi üzerine hükümetçe atanıyordu. Genelkurmay başkanı, görevini ilgilendiren işlerde başbakan tarafından atanan ve gerektiğinde de değiştirilebilecek esaslara göre bakanlarla doğrudan doğruya haberleşmeye yetkili kılınabilirdi. O zamanlar henüz ordu komutanları bulunmadığından, onların işlevini gören ordu müfettişleri ile eşdeğer görevliler, genelkurmay başkanlığının görüşü alınarak, başbakanın önerisi üzerine hükümetçe atanacaktı.

Ordu ve Politika

Tek parti döneminin değişmez genelkurmay başkanı olan ve 1944 yılında değişen uluslararası ilişkiler ve Türk dış politikası sonucunda emekliye ayrılmak zorunda kalan Mareşal Fevzi Çakmak, "Ben ordunun başında bulundukça ancak genelkurmay başkanlığının vazife bakımından resmen müsait olduğu derecede siyâsetle meşgul oldum" diyecektir. Hilmi Uran da, anılarında, "O devlet teşkilâtında ordunun başı olarak müstakil gibi idi. Devlet tefrişâtında da bütün vekillere tekaddüm eder, başvekinden sonra gelirdi. Ziyaret kabul eder, fakat ziyaret iade etmezdi." demektedir. Oral Sander de (*Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, SBFYayınları, Ankara, 1964), "Çakmak, ordunun rejime tam desteğini sağlamış, ancak bunu genelkurmay başkanının hükümete değil, cumhuriyetin başı olan Atatürk'e sorumlu olması koşuluna bağlamıştı. Böylece 1943 [1944] yılında görevinden ayrılincaya kadar, ordu hükümet kontrolünün dışında kalmıştı." diye yazmaktadır.

Savunma Harcamalarına Denetim

1950 yılı bütçe yasa tasarısı vesilesiyle MSB bütçesi hakkında ilk kez bir görüşme ve tartışma açılmasını Millet Partisi Afyon milletvekili emekli general Sâdık Aldoğan şöyle vurguluyordu:

"Şimdiye kadar bu memlekette millî savunma meseleleri açıktan açığa konuşulmamıştır. (...) Müdâfaai memleket meselesi hiçbir zaman mahrem olarak kalamaz. Evelâ bu zihniyet ortadan kalkmalıdır. Şimdiye kadar bunlara mahrem denilmiş... (...) Müdâfaai memleket meselesi gizli kapaklı olamaz. (...) Prensip olarak bu memlekette millî savunma işleri Millet Meclisi'nin murakabesinden uzaktır. (...) Demek ki, bize getirecekler, bir pusula verecekler, ondan sonra biz de şak şak yapacağız, orduya selâm diyeceğiz, çıkacağız bu işin içinden... Yağma yok, geçti o devir... Demokrasi başlıyor... Tek adamın dediği, bu memlekette artık olmayacak." (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 16, 51. Birleşim, (24.2.1949).

Hüseyin Cahit Yalçın da şöyle yazacaktır:

"Millet Meclisi kürsüsünde böyle bir suâlin sâdece sorulması bile başlı başına bir zihniyet inkılâbı demektir. Çünkü, evvelce hüküm süren zihniyete göre, askerliğe uzaktan yakından taallûk eden meselelerin hepsi bir'tabu'teşkil ederdi. Ortada bin türlü dedikodu dolaşırdı. Fakat ne gazetelerde ne Meclis'te buna dâir bir söz söylemek'harâm'idi. Tabiatıyla dedikodular büyür ve herkesin içine dert olurdu. Fakat bu gün, işte Millet Meclisi kürsüsü, hükümet işlerinde milletin murakabesini her şubeye teşmil ediyor ve her meselenin efkârı umûmîye huzurunda aydınlatılmasını sağlıyor. Sorulan suâl üzerine, MSB'nin verdiği cevâba bilhassa dikkati çekeriz. Bizde resmî makamların, bir taraftan vazifelerini yapmaya gayret etmekle beraber, diğer taraftan da vûkûa gelmiş bâzı yolsuzlukları duyurmamaya ehemmiyet vermeleri âdet olmuştu."(*Tanin*, 22 Şubat 1947).

Harbiye

Vatan gazetesinin 1945 yılının sonbaharında verdiği bir haber de burada zikredilmeye değer: "Harb Okulu" "ırk ve mezhep gözetmeden talebe alacak..." "Harb Okulu'na ırk ve mezhep ayrılığı gözetilmeksizin her Türk talebe alınacaktır." (*Vatan*, 1.9.1945). Harbiye'ye giriş koşullarının değiştiği ya da değişeceği anlaşıyordu. Buna göre, haberden anlaşılan, bu zamana kadar Harbiye'ye "ırk ve mezhep" gözetilerek öğrenci alındığıydı.

Cumhuriyetgazetesi, subayların üniformalarının değiştirileceğinden söz ediyordu. Subayların kıyafetleri de "Amerikan, İngiliz üniformalarına benzeyecek"ti. Genelkurmay başkanı ile cumhurbaşkanlığı yaverleri yeni askerî üniformalarını giymişlerdi bile. Gazete bu haberi fotoğraflarla birlikte sunuyordu. Gazetede ordu kıyafet **tamam** haberi de yayınlanmıştı. Bütün bu gelişmelerin 12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Yardım Antlaşması ile aynı târihlere denk düşmesi elbette dikkat çekicidir. Söz konusu kıyafet değişikliği ile ilgili olarak Meclis'te görüşlerini açıklayan iktidar partisinden emekli bir generalin bu değişikliği eleştirmesi anlamlıdır. Kara Kuvvetleri

- TARİHİN BUĞULU AYNASI -

Komutanlığı'ndaki subay üniformaları da Amerikan modeli esas alınarak değiştirilmişti. (*Cumhuriyet*, 6.3.1947).

1 Şubat 1944 târihinde Jandarma Kanununun 103. maddesinin değiştirildiğine ve Jandarma subaylarının bundan böyle sâdece "Türk ırkı"ndan kadınlarla evlenebilmelerine imkân sağlayan bir düzenlemenin kabul edildiğine ilişkin bilgi bulunmaktadır. (Gott-hard Jaeschke, *Türkiye Kronolojisi (1938-1945)*, Türk Târih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 94).

ABD AskerîYardım Heyeti Başkanı General Mac Bridge, "Türk genelkurmayı da kendi askerî okul sistemlerini tevsî etmek ve bunları Amerikan okul sistemlerine benzetmek karârına varmıştır"diyordu. (*Vatan*, 2.3.1949)

TEK PARTİ DÖNEMİNİN 'İRTİCA MERKEZLERİ'NDEN BİRİ DE TÜRBELERDİ

Türbe ziyaretleri gündelik yaşamın alışlagelmiş ritüellerinden biridir. Fakat türbelerin tek parti iktidarı döneminin sonuna kadar 'din ruhu ile alâkası olmayan bâtil itikâtm yeni rejime karşı irtica merkezi' gösterilerek kapatıldığı bilmem şaşırtıcı gelir mi?

Kapatılmasının ardından yirmi yıldan uzun bir zaman geçtikten sonra rejimin değişmeye başlaması ile birlikte laiklik anlayışı iktidar açısından da yeniden gözden geçirilmesi gereken bir konu olmuştu.

CHP ve türbelerin yeniden açılması

1947 yılının Kasım ayında toplanan CHP yedinci kurultayı, parti içindeki laiklik konusunda farklı tutum alan tarafları ortaya koyması bakımından da ayrıca ele alınmayı gerektirir. Daha önceleri de parti içinde CHP'nin klâsik laiklik anlayışından farklı görüşleri gündeme getiren Hamdullah Suphi Tanrıöver, kurultayda türbelerin yeniden açılmasına ilişkin olarak şu görüşleri ileri sürecektir:

"Uzun senelerden beri, 1925'den beri târihimizi yapmış olanların türbeleri kapalıdır. Ben bu husustaki fikrimi 25 sene evvel müdafaa ettiğim gibi, bir parti içtimâmında da söylediğim gibi, İstanbul Üniversitesi'nde de söyledim. Gazeteler yazdılar. O vakit söylediğim gibi şimdi burada soruyorum: Milliyetçi kurultay, Türk

gençliğinin yetişmesi mevzuu bahis olduğu zaman, Türk târihini yapanların türbelerinin niçin böyle bırakılmış olduğunu bir dakika düşünmek istemez mi? (...)

Bundan 25 sene evvel Büyük Millet Meclisi'nden İcra Vekilleri Heyeti'ne intikâl eden bir teklifi kanunî dolayısıyla türbelerin kapatılması mevzuu bahis oldu. O zaman Devlet Reisimiz içtimâyâ geldi. Onun içtimâyâ geldiği vakit mühim bir kânunun, mühim bir meselenin mevzuu bahis olacağını bilirdik ki, meclisten gönderilen kânun teklifi okundu. Türbelerin kapatılması mevzuu bahisti. (...)

Bizde maziye doğru bir hareket başladı. (...) Çanakkale'de Süleyman Paşa ile Nâmık Kemâl'in türbesi oradaki subaylarımız tarafından tamir ettirildi. Daha büyük bir eser karşısında duruyor. Barbaros'un türbesi tamir edildi, etrafı temizlendi) güzel bir heykeli yapıldı. (...) Milliyetperverlik mevzuu bahis is^, bünun tahakkukunu canla başla istiyorsak, târihimize büyük hizmet«tmış olanların türbelerim tamir edelim, açalım.

Tanrıöver'in parti programının milliyetçilik ilkesine ilişkin maddesi vesilesiyle yaptığı bu konuşmanın esas mihenk taşı, milliyetçilik ile dinsel ya da manevî alan arasında kurulacak bağın türbeler aracılığı ile sağlanmasıydı. Türbelerin açılması konusu uzun yıllardan sonra bu şekilde ilk kez gündeme gelmiş oluyordu. Bu talebin muhalefetten değil de, iktidardan seslendirilmiş olması ise dikkat çekicidir.

Tanrıöver, kurultaya verdiği bir önergede, "târihî hizmetleri ile tanınmış büyüklerimizin türbelerinin açılması temennisi, hükümetimize ve Türk gençliğine partiler üstünde kaynaştırıcı bir milliyet duygusu verilmesi için Halkevleri ve Halk Odaları teşkilâtının nizamlandırılması için CHP Divânı'na salâhiyet verilmesini teklif ederim" diyordu. (*CHP Yedinci Büyük Kurultayı Tutanağı*, s. 402-403).

Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, Meclis'te yaptığı açıklamada, "Türbeler meselesine gelince... Bizim iftihar ettiğimiz büyük adamlarımızın türbeleri bizim için bütün büyük târihî eserlerimiz gibi mukaddes ve mübarektir. Onda hiç şüphe yoktur. Nitekim

Cumhuriyet Hükümetleri bunları müzeler idaresine tevdi etmiştir. Türbelerimizin müzelere bağlı tanzim edilmesini, idare edilmesini ve ziyaretçilere açılmasını arzu ederim. Temenni ederim ki, bunun başarılması bana nasip olur." şeklinde konuşmuştu. (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 16, 352. Birleşim (25.1.1949).

Yeni yasa tasarısı

İlgili yasa tasarısı Mart ayında Meclis'in gündemine gelecektir. Tasarı, 21 Ocak 1950 târihinde Başbakan Şemsettin Günaltay tarafından TBMM'ye sunulmuştu. *Cumhuriyet* gazetesi, daha Şubat ayının ortalarında, tasarının yasalaşacağından o kadar emindi ki, yasa değişikliğinden hemen sonra Yavuz Sultân Selim ile Fâtih Sultân Mehmet'in türbelerinin hemen açılacağı haber veriyordu.

Yasa tasarısının gerekçesinde ise şöyle denilmişti:

"Tekke ve zaviyelerle türbelerin şeddine ve türbedarlıklarla bir takım unvanların men'i ve ilgâsına dâir 677 sayılı kânun, 1926 talihinde gerçek din ruhu ile alâkası olmayan bâtil itikatların ve yeni devlet rejimine karşı her türlü irticaî hareketlerin önüne geçilmek üzere çıkarılmış bir kânundur. O günden bugüne kadar geçen zaman içinde memlekette müsbet bilgiler ve kültür okuma-yazma çağındaki çocukların %60'ına yakın bir miktarım okula sevk edecek derecede ilerlemiş ve hayâtın devamlı surette değişen şartları içinde gerçek bir dünyâ görüşü halkımız arasında oldukça yayılmıştır. Bugün cehalet sebebiyle yer yer bâzı bâül itikatlara rast gelinse bile, bunlar artık halkın yolunu şaşırtacak bir tesire mâlik değildirler. Rejime bağlılığın ise, memleket için bir ölüm kalım meselesi olduğu hemen hemen bütün vatandaşlarca anlaşılmış bulunuyor.

Bu bakımdan hükümet, bugün için evvelce seddedilen türbelerden Türk büyüklerine âid olanlarla sanat değeri bulunanların bir müze gibi temizlenip tertiplenerek ziyarete açılmasında kânunun hedeflerine aykırı bir hâl ve rejim için bir mahzur görmemektedir. Bu gibi yerlerin Millî Eğitim Bakanlığı'mn karârı ve murakabesi [denetimi] ile açılmasındaki belli başlı faydalar da şunlardır: (a) Millî mehâfirimiz ve sanat eserlerimiz cemiyetimiz içindeki yerlerini alacak ve yeni yetişen Türk nesillerine daha yakından tanı-

tılacaktır; (b) Anıt mahiyetindeki birçok binalar harap olmaktan kurtarılarak, vatanımızda 'mahalli renkler'den bir değer teşkil edenlerin muhafazası mümkün olacaktır; (c) Târihî şahsiyetlerimize ve eski eserlerimize karşı alâkasızlığımız hakkında mevcut iddiaların yersizliği belirecektir."

Hükümetçe hazırlanan tasarının ilk maddesinde de şöyle deniliyordu:

"Tekke ve zaviyelerle türbelerin şeddine ve türbedarlıklarla bir takım unvanların men'i ve ilgâsına dâir olan 677 sayılı kânunun birinci maddesinin sonuna; aşağıdaki fıkra eklenmiştir:

Türbelerden Türk büyüklerine âid olanlarla sanat değeri bulunanlar, Millî Eğitim Bakanlığı'nca umûmî ziyarete açılabilir ve buralara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tâyin edilebilir. Açılacak türbelerin listesi Millî Eğitim Bakanlığı'nca hazırlanır ve bakanlar kurulunca tasvip olunur."

Millî eğitim komisyonu raporunda da, "tasarının inkılâp kânunlarımızdan birisinin tâdiline taallûk etmesi ve halk psikolojisi bakımından önemli görülmesinden ötürü üzerinde geniş tartışmalar yapıldı" deniliyor ve "komisyonumuz, fatihlerin, kumandanların, vezir, sadrâzam vesaire gibi askerlik ve idare işlerinde devlete büyük hizmetler etmiş ve târihe böylece mâl olmuş bulunan Türk büyüklerinin türbeleriyle edib, şâir, âlim, sanatkâr, vatanperver olarak amme vicdanında yer tutmuş ve böylece târihe mâl olmuş Türk büyüklerine âid türbelerin de kapalı kalmamalarını, ancak mimarî kıymeti hâiz olsa dahi, şeyhlerin, dervişlerin, müritlerin, seyitlerin, babaların, emirlerin, nakiplerin türbeleri açılırken, hükümetin fevkalâde hassas davranıp, bu sahada ölçülü hareket etmesi hususuna önem vermiştir" şeklinde bir sonuca ulaşılıyordu.

Meclis görüşmeleri

Tasarımın Meclis'te görüşülmesi sırasında söz alan CHP milletvekili Sâdi Irmak, aynı konuda kendisinin de bir tasarı hazırladığını, fakat hükümetin tasarısını görünce, kendi tasarısından vazgeçti-

ğini belirtiyordu. Irmak, "Bu tasarı ile Türk büyüklerinin, büyük ecdadımıza âid türbelerin lâıyk olduğu tazimi görmeleri, tekke ve zaviyelerin şeddine dâir olan kânuna asla bir taaruz teşkil etmez... Bilâkis yetişmekte olan ve ebediyete kadar gidecek olan Türk milletinın târih şuurunu diri ve canlı tutmak için birinci derecede bir tedbir olacaktır." diyordu. Irmak, bütün Türk büyüklerinin mezarlarının temizlenmesini ve türbesi olmayanların dahi açılmasını istiyordu. CHP milletvekili ve emekli general Vehbi Kocagüney de, hurafelerin artık tamamen temizlendiğini ve bu nedenle türbelerin yeniden açılmasının bir mahsuru olmadığını belirtiyordu.

Millî Eğitim Bakanı Banguoğlu da, "Şu kanaatteyiz ki, türbelerin ve tekkelerin kapanmasını âmir olan kânun, hiçbir veğhile Türk büyüklerinin yüksek adlarının tebcilini ve yattıkları yerlerin ziyaretini men etmek kasdiyle yapılmış bir kânun değildir. O kânun bizim büyük adamlarımızın mübarek mezarlarını bir nevi hurafe kaynağı hâline getirmiş olan bir zihniyeti ortadan kaldırmak için çıkarılmış bir inkılâp kânunudur." diyordu.

CHP milletvekili Hulusi Oral ise, tasarı ile Millî Eğitim Bakanlığına verilen yetkiye karşı çıkıyor, bakanlığın bu konuda takdir hakkı olmasının doğru bulmuyor ve tasarının birinci maddesine "selâtine ve Türk büyüklerine âid" ibaresinin eklenmesini istiyordu. Oral, "açılabilir" ifâdesi yerine "açılır" ifâdesini de tercih ediyordu. Bu eleştirileri yanıtlayan Banguoğlu da, açılacak olan türbelerin listesinin tasarıya eklenmesinden yana olmadığını, "açılabilir" ifâdesinin yerinde olduğunu, çünkü türbelerin tedricen ve ancak hükümet karârı ile açılacaklarını hatırlatıyordu. Eğer "günün birinde bir türbede bir hâdise olursa", o türbe hükümet karârı ile yeniden kapaülabilecekti. Türbeler bundan böyle hurafe kaynağı da olmayacaklardı. Irmak, "Eğer bir gün gayri memul olarak, muhal olarak bir Türk büyüğünün mezarı bir şeriatçılık hareketine merkez olursa ki, muhal sayıyorum, hükümet orayı kapatabilecektir." şeklinde konuşuyordu. Oral'm önerisi reddedilecek ve tasarı kısa görüşme içinde herhangi bir tartışma olmaksızın

kabul edilecektir. (TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 20, 106. Birleşim, (10.6.1949).

Yeniden açılan türbeler

Bâzı türbelerin açılabilmesine imkân verilmesinden hemen sonra, yaşamın ilk uygulaması, İstanbul'da Koca Mustafa Reşit Paşa Türbesi'nin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahri Kerim Gökay tarafından törenle açılmasıdır. Diğer yandan, Tahsin Banguoğlu da, Bursa'daki Osman Gazi, Konya'daki Gazi Alaaddin ile Âşık Paşa ve Akhisar'daki Nasrettin Hoca türbelerinin açılacağından söz ediyordu. Bunu Gazi Osman Paşa Türbesi'nin açılması izleyecektir. Türbe, yine törenle ve Gökay tarafından açılmıştı. Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi'nin aynı şekilde açılmasını, Kânûnî Sultân Süleyman Türbesi'nin açılışı takip eder. Yavuz Sultân Selim Türbesi'nin açılışını Sultân Osman Gazi ile Orhan Bey'in türbelerinin açılışı izler. *Vatan* gazetesine göre 125 türbe daha açılacaktır. Ancak gazete bir sonraki haberinde bu rakamı 20 ile sınırlandıracakta.

Neden 1947?

Türbelerin yeniden açılmasının tek parti döneminden sonra olması elbette şaşırtıcı sayılmamalıdır. CHP de halk oyuna giderken laiklikle ilgili görüşlerini gözden geçirmenin gereğini hissetmişti. Bazen sanıldığığının aksine, bu türden gelişmeler DP iktidarı döneminde başlamamıştır; aksine daha CHP iktidarında, üstelik DP'den pek de bir ses çıkmaz iken, bizzat CHP içinden gelen sesler sonucunda gerçekleşmiştir. Aradan zaman geçtikten sonra CHP'nin iktidardaki son sahneleri genellikle gözden uzak tutulmak istenecektir. İrticânın tüm günahları DP'ye yüklenebilmek üzere.

Yine de kaydetmek gerekir; laiklikle ilgili gelişmeler sıkça tekrar edilegeldiği gibi sâdece dini siyasal hayatta önemli bir rekabet alanı olarak gören partilerin yarışından kaynaklanmamıştı. Soğuk Savaş yıllarına denk gelen bu süreçte, anti-komünist ideolojinin pekleşmesinin sağlanması, ancak kuvvetli bir milliyetçiliğe dinsel olanı katmaktan geçiyordu. Tam bu sırada milliyetçi ve İslamcı kanatlar arasında siyasal bir yakınlaşma, bu ideolojik hamurun

yoğrulması için gerekliydi. İktidarın tercihi, aslında bir zorunluluğun ifadesiydi de.

Türbelerin Kapatılması

30 Kasım 1925 tarihli "Tekke ve zaviyelerle türbelerin şeddine ve türbedarlıklar ile birtakım unvanların men ve ilgâsına dâir" yasaya göre; vakıf olsun, mülk olsun şeyhin tasarrufunda bulunan ya da başka şekilde tesis edilmiş tüm tekke ve zaviyeler, sahiplerinin temellük ve tasarrufları saklı kalmak koşuluyla kapatılmıştı. Bütün tarikatler, şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik, falcılık, büyücülük, üfürükçülük, gayıptan haber vermek ve murada kavuşturmak amacıyla nüshacılık unvan ve sıfatlarının kullanımı, bu unvan ve sıfatlara âid hizmet ve kisveler de yasaklanmıştı. Türbelerin kapatılmasıyla birlikte türbedarlıklar da kaldırılmıştı. Kapatılmış olan tekke ve zaviyeler ile türbeleri açanlara ve bu meyanda bu alanda görev alanlara ve bu kıyafetleri giyenlere verilecek ceza da yasada belirtilmişti: Üç aydan az olmamak üzere hapis cezası...

Günümüz açısından bakıldığında durum bazen gülünçtür: Falcılık televizyonların dahi en popüler programıdır. Sokakta yürürken 'kahve sizden, fal bizden'anonsları yeri göğü kaplamakta. Büyü ve büyücülüğe karşı mücâdele günlük hayatta yine karşı büyü tekniklerini gerektirmekte ve medyada kendisine geniş yer bulmakta. Bütün bu olup bitenlerin yasaya aykırı olduğunu söylemeye bilmem gerek var mı?

KIRILMA NOKTASI
27 MAYIS

İKİNCİ CUMHURİYET 27 MAYISTA İLÂN EDİLMİŞTİ BİLE

Cumhuriyete numara verme geleneği Fransızlardan aşırmadır. Fransız kültürünün etkisinde kalan bir ülke için bu türden aşırımlara örnek çok. Ancak günümüzün 27 Mayısçı ulusalcılarının tutarlılık adına İkinci Cumhuriyete sahip çıkmaları gerekir!

İkinci Cumhuriyet deymi, aslında Fransa örneğinden esinlenerek, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra kurulması öngörülen yeni cumhuriyete verilen isim olarak bir anlamda yeniden ortaya çıktı. Çünkü, gerçekte *İkinci Cumhuriyet* deyimini ilk kullanan kişi, 11 Ağustos 1950 târihinde Birinci Adnan Menderes Hükûmeti'nde Ulaştırma Bakanlığı'na getirilen emekli albay Seyfi Kurtbek idi. Kurtbek, 15 Nisan 1950 târihinde, *Zafer* gazetesinde yayınlanan bir yazısında, müstakbel *İkinci Cumhuriyet'ten* DP'nin iktidarı olarak söz ediyordu. Kurtbek, 1946 sonrasında kurulan ilk cuntanın da önemli bir üyesiydi.

27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis üyesi ve sonra da Cumhuriyet Senatosu üyesi olan Hıfzı Oğuz Bekata da, artık baskısı tükenmiş olan *Birinci Cumhuriyet Biterken* (Çığır Yayınları, Ankara: 1960) adlı kitabı ile bu deymi yeniden kullandı. Hemen hemen aynı sırada İsmet Giritli de, *27 Mayıs'tan İkinci Cumhuriyete* (Gençlik Yayınları, 1961) adlı kitabını yayınlamıştı. Haziran 1960'dan sonra bu deyim artık sık sık kullanıldı. Bu sırada *İkinci Cumhuriyet* deymi, ona karşı çıkanlar olmakla birlikte, hayli revaçta idi. Örneğin, Basın-Yayın

ve Turizm Bakanlığı da, *Salute to the Second Turkish Republic* isimli 45'lik İngilizce bir plâk yaptırmıştı.

İkinci Cumhuriyet kimin eseri?

Birinci Cemâl Gürsel Hükümetimin programında "kurulacak *İkinci Cumhuriyet*"ten söz ediliyordu. Yeni hükümetin programında da "hür basın, kurulacak *İkinci Cumhuriyetin* başlıca mesnetlerinden biridir" deniliyordu. Cumhuriyet'in bir kırılma noktasında bulunduğunu açıkça belirten bu tanımlama hızla yaygınlaşacak ve bugünden bakıldığında hayli hayret verici olsa da, döneme *İkinci Cumhuriyet* adını vermek olağanlaşacaktır. Bugünden bakıldığında Cumhuriyet'e numara vermenin 27 Mayıs darbesi ile başladığını hatırlamak hayli şaşırtıcı gelebilir. O sırada iktidarda bulunan asker-sivil bürokratik siyasal elitin Cumhuriyet'in yeni bir ruha ihtiyâcı olduğu iddiasında bulunması yaygın bir eğilimi temsil ediyordu.

Eğer 27 Mayıs darbesinden itibaren hükümet programının açıklandığı güne kadar *İkinci Cumhuriyet* tanımı telâffuz edilmişse, bu tanımı ilk kullananın bizzat 27 Mayıs'ın ilk hükümeti olduğunu söyleyebiliriz. Hükümetin bu tanımı kullanmış olması, kendisinden önce kullanılmış olsun ya da olmasın, bu tanıma sahip çıktığını gösterir. 27 Mayıs darbesi, kendisini *İkinci Cumhuriyet* olarak tanımlamayı tercih etmiştir. Bu iddia, ileride, eski DP iktidarının, 27 Mayıs darbesini Atatürk'ün yolundan tamamen ayrılmak olarak görmesine ve *İkinci Cumhuriyet'e* karşı Birinci Cumhuriyet'in taraftarı olarak konumlanmasına neden olacaktır. Ayrıca, hükümetin kendisini tanımlarken kullanmayı tercih ettiği *İnkılâp Hükümeti* deyişi de dikkat çekicidir. Nitekim Bakanlar Kurulu toplantısında Ticâret Bakanı Cihat İren, bunu özellikle vurgulamıştır.

Said-i Nursi'nin Mezar Yeri

27 Mayıs dönemi ile ilgili olarak son zamanlardaki en önemli tartışmalardan biri de Said-i Nursi'nin mezar yeridir. Pek çok söylenti, efsânelerle karmakarışık olarak günümüze kadar gelmiştir ve maa- lesef devam etmektedir. Elbette bu konudaki en önemli havadisler, kulaktan kulağa yayılmış söylentilerdir. Aslı esâsı olmayan pek çok rivayet hâlâ inanılmayı beklerken, yeni yeni söylentilerin ortaya çıkmasına şaşmamak gerekir. Son zamanlarda gerek Soner Yalçın, gerekse Murat Bardakçı, ortada gezinen tevatürlere dayanarak, kulaktan kulağa aktarılan söylentileri gerçekmiş gibi sunmaktan kaçınmadılar. İşin tuhaf tarafı, her konuda belgen var mı diyen so- ranların, kendi yazdıklarını kulaktan dolma bilgilerle süslemekte bir sakınca görmemesidir.

Bakanlar Kurulu toplantı tutanaklarından, Said-i Nursi'nin mezar yerinin değiştirilmesinin gerçek nedenleri, mezarın siyâsî bir merkez olma ihtimâli karşısında mezar yerinin değiştirilmesi planlandığı ve plânın uygulanması ile mezar yeri de anlaşılmaktadır. Görünen, plânın fikir babasının Başbakan Cemâl Gürsel olduğudur. Öyle an- laşılıyor ki, uygulama İçişleri Bakanı'na düşmüştü. Cenazenin nakil senaryosu tamamen tertiptir. Günümüze kadaryeri hayli tartışmalara neden olan mezarın İsparta'da olduğu artıkça anlaşılmaktadır.

Aşağıda ilgili Bakanlar Kurulu toplantısında konuyla ilgili olarak yapılan konuşmaları alıntılıyorum; dahasını bilemiyorum.

Bakanlar Kurulu toplantısındaki görüşmelerden açıkça anlaşılmak- tadır ki, Said-i Nursi'nin İsparta'da ölmesi ve Urfa'da defnedilme- si rahatsızlık yaratmıştı. Başbakan'a göre, Urfa bu nedenle ve bu vesileyle Kürtlüğün merkezi hâline gelebilecekti. Said-i Nursi'nin mezarının dinî açıdan değil de Kürtçülükaçısından merkez olacağı beklentisi, bu bakımdan ilginçtir. Başbakan, Said-i Nursi'nin İsparta'da defnedilmesinden yanadır ve bunu da kamuoyuna dinî ve ruhanî bir atmosferde sunmayı tercih etmektedir. Güya bizzat Said-i Nursi, defin yeri olarak İsparta'yı tercih ettiğini açıklayacaktır!

Bakanlar Kurulu'nun 20 Haziran tarihli toplantısından:

Millî Savunma Bakanı Fahri Özdilek: Bu Nurcular meselesi de mühimdir. Bu sebeple soruyorum: Acaba Urfa'ya bu Sâid Nursi'nin gömülmesini doğru buluyorlar mı?

Başbakan Cemâl Gürsel: Bunun hikâyesi vardır. "Niçin oraya gömdünüz?" diye sordum. "Orada öldü, gömdük" dediler. Ben "hayır" dedim, "İsparta'da öldü, Urfa'da gömüldü. Orası yarın Kürtlüğün merkezi hâline gelecek... Siz büyük günah yaptınız." dedim. Hattâ dedim ki, "ben sizin yerinizde olsam, bir rüyada bu adam kendisinin İsparta'ya naklini istemiş" der ve oraya naklederim. Bu yapılmış bir hatâdır. İşlerimiz rahatladıktan sonra bunu düşüneceğiz.

Bakanlar Kurulu'nun 8 Temmuz tarihli toplantısından:

İçişleri Bakanı İhsan Kızıloğlu: Meselelerimizden bir tanesi, bilindiği üzere, şeyh Said-i Nursi'nin nakli kubur davasıdır. Bu zâtın kardeşi, şöyle bir istida ile müracaat ediyor. ([Said-i Nursi'nin kardeşi] Abdülmecit Ünlükülün mektubunu okuyarak) Konya Vâililiği'ne yazılan bu istidada, naaşın Emirdağı'na veya İsparta'ya nakli istendiğine göre, ikisinden birisinde karar kılmak lâzım geliyor. Bence Emirdağı daha emindir. İsparta'da Nurcular fazladır.

Cemâl Gürsel: Burada da epeyce Kürt köyleri vardır. Bu hususta mâruzâtta bulunmuştum. Konya Vâlisi'ni çağırdım; kendisine talimat verdim. O da becerdi; işi bu hâle getirdi. Şimdi ben Dâhiliye Vekili'nden [İçişleri Bakanı'ndan] bir de hava kuvvetlerinden istifâde için Millî Müdâfaa Vekili'nden [Millî Savunma Bakanı'ndan] şunu rica ediyorum: Bunu öyle tertibi zarifâne ile yapmalı ki, bir gecenin içinde önce Diyarbakır'a; sonra İsparta'ya getirilmiş olsun...

İhsan Kızıloğlu: Bu işle meşgul arkadaşlar, Emirdağı'nı uygun buluyorlar.

Ulaştırma Bakanı Sıtkı Ulay: Madem ki, istidada İsparta'yı istiyorlar, İsparta uygundur.

Ticâret Bakanı Cihât İren: Bunu gizli yapmak fâideli olur mü? Yoksa desek mi âilesine: "Sen istersen hükümetçe mahzur yoktur. İsparta'ya

- TARİHİN BUĞULU AYNASI -

defin için biz de yardım edelim..."Cenazesini ailesi defnetsin... Gündüz tertibat alırız.

İhsan Kızıloğlu: Nakli kuburda böyle bir şey yok. En yakın aile efradıyla olur. Kardeşi olan zâtı da göndereceğiz. Nakli kuburda bulunacak... Tayyareye bindiği zaman matbuata da vereceğiz. Bu adamlar nihayet vatandaştır.

Cemâl Gürsel: Matbuata hiç haber vermeyin... Matbuat sonradan haber alırsa/'Kardeşi öyle istedi. İsparta'ya nakledildi/'deriz. Herhalde bütün hazırlığı yapacaksınız. Oraya gidilecek... Urfa'daki kıt'alar hazır olur ve bu iş yapılır.

Bakanlar Kurulu'nun 11 Temmuz tarihli toplantısından:

İhsan Kızıloğlu: Saidi Nursi'nin önce tayyare ile Diyarbakır'a ve oradan da İsparta'ya naaşının nakli muamelesi ikmâl edilmiştir. Arz ederim...

EK BELGE 1

BA.ŞL.XM *xm'7t.'* < Tor L . "TISI (12) ' , v >

11 Tan-uz 1960 paz>rt*31 . V-33

Açılma ss>atı : 10

BAÇAK- Başba'm Or*1. C-~nl G'lrR*!

TOPIATTI PasbaVarlık Uakalnar 'nır'11'J toni-"11 salonu

HAİFAY- Toplantıya başlıyoruz.

H.İ.KızıloS'n- Saldı Bursinin «noe toy-ar» ** Diyarba'-ıra v- o-
radan da Isparta'n naa31nin nakli suarielMi ık-nl edil-iştir. Arz*-
* <arı> *

>İJHTAH ÜL'IER- Pancar fiyatlarını .^-ueri 3.r.*kt ?*kl tije avr>»n ~u-
h'faz» -diyoruz. Zaten taahh'lt -ahiy*tlndedir, '-ararna-?sl i'Îlyrr.
; BnarfaB sonra eylülde yapıjea"1>ız bir het'-ik n"tle5*inde «ancır» İh-
* •Qr*» *toc St aavaddı slik ertyeya R*re de^B*r ver*««t-izi, H^t'ayln
her nsncara ayrı fiyatı verTAlly-r^1-izi bil^..a-* budır«~«?1z. 0-
vm ya İlgına gHra şürekan ekim sabahlarını da Midir*!e«*ız.

EK BELGE 2

! ! Ir..ur.)'.<' aat
* ? * * * - t u i"

$$\{U^i, \mathcal{S}^i\}$$
RV: σ/τ - Orel. Cea-ul

fünfsel

T-1-1./TJ V .•ll.Basb>>!*')ll' la' ani .l '•urul': l < , , l t t s l o r l ;

BAŞKA?:-İnplantiv- baeliyg.ruz.

1".PUu-ry II-S-JI "IZITOT,L"- Ke9elalerl.-iz.le, IIr r- < MM.

"aer" Şeyh Saldi HirsirliB nakil kubur d(,vasidir. Bu naktin Vi-r>31 a-yj.

Mr. Justice D. L. Myer (Abdulrezaq Uddin)

yarak) Krry* VailU^lp* yazılan tu İstidada r.a'çın Kı'ri "İr: vyl
İspartay- nakil Sst-rölmne cor* İksinden «İrisim'» 'srır ••İri' İİ.
sic r-İlyo". Pance EsirdaPı daha e İrdır. İsrart.-Ön vyl-.^r İ:-^'İr.

E-Â^A- Tur n. s epice)'l:rl küyleri vprdır. Bu r-i-r-îl, • tr??:-
ta b'iJURFnstur. Konya »flisini çadırdın, kendisine t'l'irst v»-<"lr. 0 dı
bec-rdl, içl bu bale Kel'rdı. Şl^-dl ben Dabillye V* »inden, birde hav;
kuvvetlerinden istifade içln Kİlll Kusafaa Vel-İlnder, ru-u rle» —'lyo-
t v t Bunu öyle tertibi sari far* 11» yap-alı ki, Ur r-er>4r içinde t'ne>
Diyarbakır», sonra İspnrtaya eetlrlrlrş olun.

• KÖRARKEM İFSAT! "İZİLOrLÜ- Bu işle res»ul srk«das"aT ErIröa'mı uyptm buluyorlar.

pəgəste'.BMKZ İLAY. Kədə ki İstİddə İspartayı İstiyorlar, İsparta uy. fondur.

^|g|fe.^e^A? İHEJ7- Bunu gizli yaprak lalde"M olur ru? Yoksa d****- rı
»İlşs^naf aen Ist-rsen Huku-etça r.abzur yoktur, İspar'eya dnö» için
*^..^:jS{(.fotC» edsîle. Cenazesi"! .ajl«sl defnetsin. Gttnrffl tertibat »lı-

B m ^ i i ^ a ^ I ^ V •••VII kubur?». oHyl» »ey yoV, en yakın »lle er-
 ^ .''''''''O^4:YflMa»*' ol»» * t * d» üondejTe^^ie, fia>11 krjburts buluna-

EK BELGE 3

Vİ»o<t rahata k»?U?a'ean' ir, '/n »yeti»rda ve 'ısa Az\+rhiâ
tr»v fc*|îîîîî oleee/ıktır. Su.' «f«N y»Tî"«î>tr. v# huttuı tetir
radyo l'onuî-snl do yaMB»*ım. Halkrjılar, hn L-j suya ''«udileri H51
y»İll'*13 gibi J,İmdiden îiror4gand»ya haşladılar.

CİHAT tRSN- Halk partililer raclisi İdare ecaUVIarın* bile
»t-atarında o*yla«ıyorlar»sış.

BAŞKA!!- Bu lapvdan sonra SHyle bir komisra yapnc«*lm« (Baş.
bakan hasırladığı konugra seklini okudu) Bu ifadeden sonra da oak
ve bucak teşkilâtı kaldırılmıştır diyec-ÎH*.

FAHHÎ ÖZDİİEK- Bu nurcular meselesi da mllhirdir. Bu sabanla
soruyorvan, eoaba urfaya bu Sait Huninin gar.Illıresint do*m buluyor
"sı?

BAŞKAH- Bunun hikayesi vardır. Hiçin oraya gnaafuniu diye
sordun. Orada SldU , gındHk' dediler. Ben, hayır dedim, Iskartada
8ldti, Ortada, güatlldtl. Orası yarın klİrtW*t'n merkezi haline geleeak,
ala biilytk günah yantınla dedir. Hatta dedim 'i, ben sisin yerinirde
otsam, bir rüyada bu adar '-»ndlsînln İaoartaya naklini istesıis d«r
w» oraya naklelerin. Bu yapıl-ıns bir hatadır, talerimiz rahatladık-
v .-ıstı aınra bunu düşüneceğiz,

BugUn '—rlsi'atta jnyte Mr hava rars D.P tiler »-»rH'ısı
is, bir dt.s-'an vaziyetinde telakki »diliyor, Ha'k rertilUer-
un aksine. Ben İstiyorum kl, D.P.IUerden teri» kal-ls ^lan
İBMBffi.Istffj •««•»indO*-'»!!». teşkilât* takviye tein onları bu-
duruadsû İSurtfalı».

CıJZ""#Y"X- Bffer tepsi" buyurursaria t-1ç -artı İis-
-<ı*ıeeer buyurâu^jrue ı-tül rte"İl-
* niasi b*aUy»".ler Vat-,. Bunlaftn Cartat
r.aea!"! beyanatı sal talJ«-»l

r'H oD>Wı yatla ttuniVes.:

Siyâsî Kısıtlamalar

Bakanlar Kurulunda siyâsî partilerin ocak ve bucak örgütlerinin kaldırılmak ve siyâsete katılacaklar için de eğitim kısırı konulmak istenmesi dikkat çekicidir. Ancak yeterli eğitimden geçmiş kişilerin politika yapabilecekleri görüşü, bu türden elitist bir yaklaşım, bir kez daha açığa çıkmaktadır. Görüşmelerin seyrinden anlaşıldığı kadarı ile ancak lise mezunu olan kişilere politika yapma hakkı tanınmak istenmektedir. Seçmen olabilmek için ise herhangi bir eğitim derecesinin aranmasına gerek görülmemiştir. Fakat bu görüş de yabana atılmamalıydı ve dikkate alınan bir görüştü. Hükümetin asker kanadından Sıtkı Ulay'ın Vehbi Koç'un da eğitiminin yetersizliğine dikkat çekip, bu koşullarda onun da politikaya katılamayacağını hatırlatması, bu konudaki kısıtların bâzı sonuçlarına dikkat çekmek bakımından anlamlıdır.

Politikaya katılma yaşı olarak, üniversite öğrencilerinin de politika dışında kalabilmelerini sağlamak üzere, 22 yaşın gündeme getirilmesi dikkate değerdir. 27 Mayıs darbesinin esas destekçisi olarak kabul edilen ve ihtilâlin ateşleyicisi olan üniversite gençliğinin, bu kez artık politikadan soyutlanmaya çalışılıyor olması manidardır. Oysa, eski iktidara karşı çıktığında ve yönetime karşı direnç gösterdiğinde, aynı gençlik, politik konumundan dolayı, ihtilâlciler tarafından yere göğe sığdırılamamıştı. Oysa artık politika dışında tutulmak isteniyordu ki, bu tam bir çelişki idi.

Siyâsî parti başkanlığı için üniversite mezuniyetinin talep edilmesi de, benzeri bir eğilimi ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, parti kapatılmasının kolaylaştırılması tercih ediliyordu. Yargıya parti kapatmak için geniş yetkiler tanınması talep ediliyordu. İktidarın parti kapatabilirle imkânını suistimâl edebilme olasılığı da akla gelmişti. Bu takdirde, iktidar partisinin muhalefet partisini, üstelik yargı kararı ile kapatabilmesine de imkân hazırlanmış olabilirdi. Yâni çok dikkat edilmesi gereken bir karardı. Kaş yapalım derken göz çıkarılabılırdi.

Okuma Metinleri

Orhan Koloğlunun *Numaracı Cumhuriyetçiler* (Pozitif Yayınları, İstanbul: 2007) kitabı ile başlamak mümkündür. Elbette benim yayına hazırladığım *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları* (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2010) adlı iki ciltlik belgeseli zikretmeden olmaz. Okuyucular bu kapsamlı yayında, 27 Mayıs hükümetinin kayıtlara geçmiş olan bütün görüşmelerini ve tartışmalarını bulacaktır; en başta da benim bu konudaki geniş değerlendirmelerimi ve yorumlarımı. Millî Birlik Komitesi'nin görüşme tutanakları da birkaç sene önce TBMM tarafından basıldı. Ne var ki, yayın hâline gelmediğinden kamuoyunun bilgisine sunulamadı. Epey kapsamlı ve birkaç cilt tutabilecek olan bu görüşme tutanaklarının da geniş okuyucu yığınlarına ulaşmasını sağlayacak bir tıpkıbasımını yapabilecek mâlî yapısı kuvvetli ve misyon sahibi bir yayınevi makbule geçecektir.

27 Mayıs'a ilişkin literatür raflar dolduracak kadar geniştir; ayrıca buradaki tartışma konumuz hayli sınırlı olduğundan, bu literatüre henüz dokunmayacağım. Yine de yeni basımı geçenlerde yapılan Abdi İpekçi ile Ömer Sami Coşar'ın 27 Mayıs'ın hemen ertesinde kaleme aldıkları döneme ilişkin ilk ve paradoksal bir şekilde en güzel anlatıma sahip *İhtilâlin İçyüzü'nü* (İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2010) tavsiye ederim. Maalesef kitap tamamlanamamıştır. Başlangıç noktası olarak polemikçi yaklaşımlardan uzak kalmaya çalışan Walter Weiker'in 1960 Türk İhtilâli { Cem Yayınevi. 1967} akla gelebilir. Maalesef sâdece sahaflarda bulunabilir.

YASSIADA KARARLARI DARBENİN KAÇINILMAZ SONUCUDUR

Olmayabilirdi diyenlere karşı diyeceğim şu ki, darbe kendi meşruiyetini ve haklılığını gösterebilmek için eski iktidarı yargılamak ve mahkûm etmek zorundaydı.

Yassıada kararları farklı olabilir miydi? O günden bu yana hayli sık sorulan sorulardan biri de budur. Eğer târihi sâdece politik figürlerin özgür irâdelerinden hareketle değil de, politikanın kendine has kurallarıyla da yeniden kuracaksak olursak, belki bu soruya daha soğukkanlı bir yamt bulma imkânımız olur.

Başlangıç anayasa değişikliğiyle oldu

Darbeciler önce eski iktidarın ihlâl ettiğini ileri sürdükleri anayasayı değiştirerek işe başladı. 2 Haziran 1960 tarihli yasaya göre, anayasa (daha doğrusu artık eski anayasa) iktidar partisi idarecileri tarafından çiğnenmişti. "Türk milletinin bütün fert ve insanlık hak ve hürriyetleri ve masuniyetleri" ortadan kaldırılmış, muhalefet denetimi işletilmez hâle getirilmiş, "tek parti diktatoryası" (kulağa tanıdık geldi mi?) kurulmuş, TBMM fiilen bir parti grubu konumuna sokulmuştu. Bütün bunlar eski iktidarın meşruluğunu yitirmesine neden olmuştu. Bunun üzerine Ordu Dâhili İç Hizmet Kânunu'nun 34. maddesi gereğince (artık 35. madde), "Türk yurdunu" ve anayasa ile tâyin edilmiş olan Türk Cumhuriyeti'ni (dikkat: Türkiye Cumhuriyeti denilmiyor) "korumak ve kollamak" için harekete geçmiş, "vatandaşı birbirine düşürmek suretiyle Türk

vatanım ve millî varlığı tehlikeye koymuş olan eski iktidara karşı bu mukaddes kânûnî vazifesini yerine getirmek ve hukuk devletini yeniden kurmak için Türk milleti adına harekete geçerek, milleti temsil vasfım kaybetmiş olan Meclis'i dağıtıp, iktidarı geçici olarak Millî Birlik Komitesi'ne emânet etmişti."

Peki, eski iktidarı kim yargılayacak?

Eski anayasada bunun açık yarutı vardı: fakat darbeciler anayasanın ilgili hükümlerini değiştirmeyi tercih ettiler. Bunun yerine yeni hükümler yine anayasa değişikliğiyle tesis edildi: Eski cumhurbaşkanı ile başbakanı, hükümet üyelerini, bakanları, iktidar milletvekilleri ile çok daha geniş bir ifâdeyle kaleme alındığı şekliyle "ve bunların suçlarına iştirak edenleri" yargılamak üzere Yüksek Adalet Divânı'nın (YAD) kurulacağı öngörüldü. YAD, özel bir mahkemeydi ve değiştirilen anayasaya göre, adlî, idarî ve askerî yargıya mensup yargıçlar arasından hükümetçe önerilerek MBK tarafından seçilecek üyelerden oluşacaktı. Yâni darbe, mahkemesini de, yargıçlarını da kendisi seçiyordu. YAD'ın başsavcısı ile yardımcıları da yine aym şekilde önerilecek ve MBK tarafından atanacaktı. Değiştirilen anayasaya göre yargılanmaları Yüce Divân'a bırakılmış olan kişiler için soruşturma ve yargılama yetkisi YAD ile Yüksek Soruşturma Kurulu (YSK) tarafından kullanılacaktı.

İyi de, yargılama süreci nasıl olacak?

YAD seçildikten sonra sıra hukuk prosedürüne geliyordu ki, artık bunları ayrıntı sayabiliriz. Önce sanıkların sorumluluklarını araştırmak ve haklarında son soruşturma açılarak YAD'a verilmeleri gerekip gerekmediğine karar vermek üzere YSK oluşturulacaktı. YSK da, yine hükümetin önerisi üzerine MBK tarafından atanacaktı. Bu konuda da darbeciler güvendikleri isimleri soruşturmacı olarak atamayı tercih etmişlerdi. YAD kararları kesindi. Fakat idam kararlarının infazı MBK'nin onayına tâbi bırakılmıştı ki, bu politik açıdan açık bir kapı bırakıldığı anlamına geliyordu.

Hükümler nasıl infaz edilecek?

Değiştirilen anayasaya göre; devlet başkanı (ki Cemâl Gür-T sel kast ediliyordu), hükümetin önerisi üzerine, hükümlülerin/ cezalarını devamlı sakatlık ya da yaşlılık gibi nedenlerle kaldırabil* me ya da hafifletebilme yetkisine sahipti; ancak bu yetki, "devrilen*—: iktidar zamanında işlenen siyâsî suçlardan veya siyâsî maksatlı / katil ve müessir fiillerden veya görevi kötüye kullanma, irtikâp, 1 nüfuzun kötüye kullanılması suretiyle ve başka yollarla haksız \ servet yapmaktan hüküm giyenler hakkında" kullanılamazdı-/ Dolayısıyla Gürsel'in kararları etkileme gücü en azından kâğıt üzerinde bulunmuyordu.

Haksız servet edinmelere karşı önlem

MBK, yine değiştirilen anayasaya göre, gerekli gördüğü kişilerden mal beyâmında bulunulmasını isteyebilirdi. "Eski iktidar mensuplarından kendilerinin ve yakınlarının servetlerini meşru yollardan edindiklerini mahkemede ispat edemeyenler hakkında" anayasada bulunan "müsadere yasağı" uygıkarıma^€aktı.JF3jmırn J anlamı, hakkında suistimâl sonucunda servet edindiği yönünde iddialar bulunan kişiler, bu iddiaların aksini kanıtlamakla yükümlüydüler; eğer mahkemece aklanmazlarsa servetlerine el konulacaktı. Son zamanlarda herkes mahkûm oluncaya kadar suçsuz sayılır yönündeki ana ilkeye gönderme yapanların, suçsuzluğunu ispatla yükümlü olanlar için ne söyleyecekleri ise henüz bilinmemektedir!

Neden böyle oldu?

Bütün bu hukukî formülasyonlar, aslında darbecilerin siyasal zihin dünyâsını yansııyordu. Elbette darbe, DP iktidarına karşı yapılmıştı. Bu nedenle darbenin haklılığı, ancak eski iktidara yönelik son yıllarda dalga dalga büyüyerek yayılan iddiaların gerçekliğinin kanıtlanmasıyla doğru orantılıydı. Darbe, bunu gerçekleştiremediği ve eski iktidara yönelik iddialarını doğrulayamadığı sürece, kamuoyunun önemli bir kesimi üzerinde haklılığını kamtlayamazdı. Bu bakımdan eski iktidarın muhakkak yargılanması lâzımdı. Bu

yargı süreci politik bakımdan darbecilerin siyâsî meşruluğunu sağlayacak ve taşıyacaktı.

Fakat yargılamaların eski hukuk süreçleri içinde gerçekleşmesi darbeciler açısından yeterli ölçüde güvenilir sayılamazdı. Mahkemelerin ve yargıçların, hattâ savcılarının yeni iktidarın denetiminde olmadığı bir hukuksal süreç, politik bakımdan bu anlattıklarımı gerçekleştirmek açısından hayli riskli görülmüştü ve bu nedenle soruşturma ve yargılama süreçleri bütünüyle denetim, bir anlamda garanti altına alınmak istenmişti. Bugün geriye bakıldığında artık yargılamaların bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunda yazmak beyhude bir çaba olur. 2 "Z.

Başka nasıl olabilirdi?

Yassıada kararları bugün elimizde bulunan şeklinin[dışını]a olamazdı. Politikanın kuralları buna izin vermezdi. Darbe kendini aklamak adına muhakkak eski iktidarı mahkûm etmek zorundaydı. Bir an için düşünün lütfen; yargılamalar sonucunda bütün eski iktidar mensuplarının beraat ettiğini ya da bir suç unsuruna rastlanmadığına dâir bir mahkeme karârının kamuoyuna sunulduğunu. Bu belki yargı sürecinin çok uzun yıllara yayılması ve karârın açıklanmasının bambaşka siyasal koşullarda gerçekleşmesi ile mümkün olabilirdi. Fakat darbenin meşruluğunu sağlaması ancak kısa zamanda alınacak kararlara tâbi olduğundan, yargı safhasının uzaması politik bakımından doğru ve uygun olmazdı; onun için hızlı bir yargılama oldu.

Özellikle anayasayı ihlâl dâvası idam kararlarına giden yolda en önemli etkendi. Ceza yasasına göre, sorumlularının idam cezası almasını engelleyecek hiçbir neden yoktu. Darbeden önce Meclis'te kurulan soruşturma kurulları (tahkikat encümeni) anayasal çerçevenin dışında yetkilerle donandığı iddiasıyla anayasayı ihlâl somut gerekçe olarak sunuldu ve benimsendi.

İdam kararları ve sonrası

Bundan sonrası alacakaranlık kuşağıdır: Elimizde idam kararlarının MBK toplantısında kimlerce nasıl tartışılıp görüşüldüğüne

ilişkin bir tutanak bulunmamaktadır. M B K toplantı tutanaklarının yayınlanmış olmasına rağmen; bu konuda tutanak bulunmamaktadır. Benim yayma hazırladığı *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları*'nda da benzer bir durum vardır; hükümet toplantısında bir görüşme olmuş olsa bile, tutanağı tutulmamıştır. Bu bakımdan kimlerin niçin idam kararlarının lehinde ya da aleyhinde tutum aldığını bilemiyoruz.

Fakat amlar var tabî ki. Bir de her yıldönümünde eski darbelerin basına yansıyan açıklamaları, yazıları ve hattâ birbirleriyle olan polemikleri ve tartışmaları da var. Fakat bunlar çelişkilidir. İdamların gerçekleştiği sırada ve kısa süre somasında idamlardan yana tutum aldığım belirtebilecek belki de pek çok isim, aradan geçen yıllardan sonra eski tutumlarını artık unutmak ve unutturmak istemiş olabilirler. Târihte böyle çok örnek vardır. Fakat bildiğimiz bir gerçek var ki, idamların önlenmesi için harcanan çabalar zayıf kaldı. Bu çabaların ne denli güçlü olduğu sorusuna verilecek yanıt için daha epey tartışma yapılacağını öngörmek ise kâhinliği gerektirmez.

*İdamların olmadığı bir 27 Mayıs'ı
hatırlamak daha zor olurdu*

Eğer idamlar olmasaydı; 27 Mayıs bugünkü 27 Mayıs olmaktan çok farklı olurdu. Ne olursa olsun, 27 Mayıs toplumsal ve siyasal hafızada hep Yassıda ve idamlarla eşitlendi. Geriye kalanlar küçük ayrıntılar olarak hafızaların ince süzgeçlerinde takılıp kalmadı. Travma idamlardı. Darbe idamlarla özdeşleşti. İdamların yerini, diğer örnekler gibi, müebbetler ya da ağır hapis cezaları alsaydı; ve bir süre sonra meselâ 1960'larm sonlarına doğru eski iktidar mensupları affa uğramış olsalardı da, 27 Mayıs yine bugünkü gibi anılır mıydı?

Ben hayli öznel bir yanıt vermeye hazırım: hiç sanmıyorum. Yargılamalar ve kararlar üzerine bugün de süren sonu gelmeyen siyasal ve hukuksal tartışmalar devam ediyor olurdu; bugün artık hayatta olmayacak olan politik figürlerin müdafii ve hasmı olan-

lar sürüyor olurdu; fakat bütün bunlar bir kan dâvasının dışında cereyan ediyor olacaktı. Bu takdirde geçmişteki bu yarılmanın niteliği, uzun yıllar sürecektir politik polarizasyonlarının kimliğini de değiştirebilecekti. Fakat baştaki tezimle ters düşmek istemem: hayır, böyle bir ihtimâl yoktu; hiç olmadı. Darbe, darbecileri de mahkûm etti; hep eder ve hep de edecektir!

Cemâl Gürsel Ne Diyor?

"Bu muhakeme işlerinin süratlendirilmesi hakkında umûmî bir arzu var. Benim hissiyatıma göre bu tahriki yapan [Cumhuriyet] Halk Partisidir. Açıkça konuşayım... Bunun hedefi de şudur: Bütün işler bizim tarafımızdan hâlledsin, temizlensin... Kendileri muhakkak kazanacakların[d]a[n] emin oldukları için, işin başına geldikleri zaman diyecekler ki, işte biz sizi ikâz ettik. Dinlemediniz... Başınıza bu geldi. İhtilâl hükümeti de bunları gördü ve sizi cezalandırdı. Bunda bizim hiçbir sui taksirimiz yoktur.' Neticede [bu] güzel koltukları onlara takdim edip ayrılacağım.

Şimdi, bu, gayri hukukî ve [gayri] ahlâkî bir taktiktir. Hakikat şudur ki, [Cumhuriyet] Halk Partisi ve diğer partiler, tam bir adalet hissiyle ve dürüstlikle hareket etmiş olsalar, mesele yoktur. Esas, buna âid kararların millî irâde tahakkuk ettikten sonra kurulacak [olan] hükümet tarafından yapılmasını savunmaktır. Eğer onlarda bir fikri salim olsa, bunu savunurlar. Meselâ, ben dışarıda olsam, buna sevinirdim, "ihtilâl hükümeti vazifesini yapmıştır"derdim. Fakat büyük cürümleri olan birçok insanların muhakemesinin] ve haklarında verilecek kararların, millî irâde ile işbaşına gelecek [olan] bir idare tarafından yapılması gerektiğini ifâde ederdim. Ben hukukçu değilim, fakat [bugünkü] ahvâl ve şerait göz önüne getirilirse, bunun bir şekilde savunulması lâzımdır.

Arkadaşlar, mevcut kânuna göre, biz 10-20 kişiye, belki de 150 kişiye idam karârı verebilirdik. Belki de en isabetlisi bu olacaktı. Fakat bu şekilde kararlar veren bir hükümetin ertesi günü taşı tarağı toplayıp, memleketin idaresini şu veyahut bu partiye terk etmesi, dünyâda görülmuş şey değildir. Bizim yaptığımız işler tamâmiyle memleket düşüncesinden ilham alan ve milletin selâmeti yönünden feragatle

X ve hattâ cesaretle yapılmış işlerdir. Târih, belki de ileride bu hareketleri övecektir. Ama politika öyle mendebur bir şeydir ki, bu hareketi müteakip işbaşına geçenler, bu târihî vazifemizi gölgelendirmeye ve her birimiz için tertipler düşünmeye mutlaka teşebbüs edeceklerdir. Tâ ki, yalnız kendi mevcudiyetlerinin her şeyi yaptığına milleti ikna etsin[ler]. [Nitekim daha] bugünden başlamışlardır. Köylerde vesâirede bu hareketleri, [CHP Genel Başkanı İsmet] inönü'nün yaptırdığını yayınlayıp duruyorlar. Bundan çıkarılacak mânâlar vardır.

Şu hâlde biz bu muhakeme işlerini bir iki ayda yapıp, tam geliştirip, icra vaziyetine düşmemeliyiz. Bir âdî kaatil için bile bir senede hüküm alınamıyor. Sipahi Pala adında birisi için, suçu o kadar meydanda olduğu hâlde, kaç senedir hükme varılamadı. Burada yapılacak iki iş vardı: ihtilâli yaparken bunları temizlemek... İlk karârım bu idi. Bu adamlar o kadar mücrimdi ki, bu memlekete ihanetin tâ içinde idiler. Fakat birçok arkadaşlar bu yola gitmek istemediler. Ben de onların bu noktai nazarını kabul ettim. İkinci şıkkı da, madem ki birincisi yapılamadı, bunu millî irâdeye terk etmek... Bizim vazifemiz, her şeyi hazırlayıp, işi süratle faaliyete geçecek soruşturma cihazı vasıtasıyla ortaya dökmek [olmalıdır].” (27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları).

X

Anılardan

Devlet Bakanı Mustafa Âmil Artus, anılarında, Cemâl Gürsel'in bu toplantıda şöyle konuştuğunu yazmaktadır:

"Ertesi günü saat 09:00'da Bakanlar Kurulu yine toplandı. Bu toplantıda özellikle eski iktidar mensuplarının durumu görüşüldü. Söz bunların Divânı Âli'de yargılanmalarına gelince, Cemâl Gürsel, 'Ben J'ldmseyi muhakeme etmeyeceğim. Seçimlerden sonra gelecek iktidar (' sorumluları yargılasın...'dedi. Gürsel'in bu sözleri üzerine konuşan bakanlar, tutuklu bulunan ve memleketi ihtilale sürüklemiş olan siyasal kişilerin, ihtilâli yapanlar tarafından yargılanmaları gerektiğini, bu işin başka bir iktidara bırakılmasında büyüksakıncalarolduğupuz izah ettiler. Başbakan, söylenenleri dikkatle dinledikten sonra, bu fikre katıldı. Ancak yargılamaların emniyet ve süratle yürütülmesi için gerekli önlemlerin alınmasını istedi. Sorumlular hakkında soruşturma yapmak üzere, yargıçlardan kurulu bir heyetin/Yüksek Soruşturma Kurulu'teşkili için, Adalet Bakanlığı'na yetki verilmesi ve bu kurulca suçlu görülenlerin yargılanmaları için Yüksek Adalet Divânı'nın teşkili ve sanıklara savunmaları için hertürlü kânûnîteminâtın sağlanması karar altına alındı. İleride çıkarılan Yüksek Soruşturma Kurulu ile Yüksek Adalet Divânı'nın kuruluş ve yargılama usulleri hakkındaki üç numaralı kânun. Bakanlar Kurulunun bu kararlarının ışığında düzenlenmiştir." (İhtJlâlinAdâtetjjaJ^^

27 Mayıs, Yayına Hazırlayan: İlhami Soysal, Milliyet, 19 Mayıs 1987).

Okuma Metinleri

Meraklılar MBK tutanaklarıyla yayına hazırladığım *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları*'ru okumalıdır. Bu zor okumaların dışında geriye anılar kalıyor: Son çıkan Adnan Çelikoğlu'nun *Bir Darbeci Subayın Anıları*, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2010) Sami Küçük'ün *Rumeli'den 27 Mayıs'a* (Mikado Yayınları, İstanbul: 2008), daha eskilerden Orhan Erkanlı'nın *Anılar... Sorunlar... Sorumlular* (Baha Matbaası, İstanbul: 1972); Dünder Seyhan'ın *Gölgedeki Adam* (Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul: 1966); Sıtkı Ulayın *Harbiye Silâh Başına!* (Kitapçılık Limited Ortaklığı Yayınları, 1968); Ahmet Yıldızın *İhtilâlin İçinden* (Yeni Alan Yayıncılık, İstanbul: 2001) olabilir. Tarık Güryayın *Bir İktidar Yargılanıyor* (Cem Yayınevi, İstanbul: 1971); Samet Ağaoğlu'nun *Marmara'da Bir Ada* (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2011); Salim Rıfkı Burçak'ın *Yassıada ve Öncesi* (Çam Matbaası, Ankara: 1976) akla ilk gelenler arasında. Emine Gürsoy Naskali'nin son yıllarda "Yassıada Zabıtları" adı altında hazırladığı ve hazırlamaya devam ettiği Yassıada yargılamaları tutanaklarını da (Kitabevi Yayınları) unutmamalıyız: *Anayasa Dâvası, 6-7 Eylül Olayları Dâvası, İstanbul-Ankara Olayları Dâvası, Bebek Dâvası ile Örtülü Ödenek Dâvâsı*; 'nın tutanakları ciltler halinde yayınlandı bile.

TÂRİHLE YÜZLEŞMEK:
İNKÂR, İTİRAF, TEVİL

AYIN KARANLIK YUZU: GAYRİ MÜSLİMLER VE TÜRKLÜĞE HAKARET DÂVALARI

Yabancılar karşı göstermeye pek meraklı olduğumuz hoşgörü edebiyatının altında yatan gerçeklerle yüzleşmeye cesaretiniz var mı? Evet, şu meşhur, fakat unutulmaya yüz tutmuş 301. maddenin geçmiş zamanlardaki sabıkalarından söz ediyorum.

1926 yılında kabul edilen Türk Ceza Kanunu'na göre Türklüğü tahkir ve tezyif etmek suçtu ve cezası da üç yıldan aşağı olmamak üzere ağır hapisti. Ancak dâva açılabilmesi için Adalet Bakanlığı'nın TBMM Başkanlığı'ndan izin alması gerekiyordu. Gayri müslim azınlıklar hakkında açılan Türklüğü tahkir dâvalarına ilişkin olarak literatürde pek bilgi olmadığım da belirtmem gerekiyor. Başbakanlık arşivinde Türklüğü tahkir ettikleri gerekçesiyle gayri müslimler hakkında 1926 ile 1942 yılları arasında açılmış çok sayıda dâva dosyası bulunmaktadır. Elden geçirebildiğim toplam dosya sayısı ise 554'ü bulmaktadır.

Azınlıklara dâva yağıdı

Bu dosyalarda, dâvaya konu olan olaya ilişkin tutanakları da bulmayı ümit etmiştim. Bu tutanaklar, ister olayın olduğu yerdeki/ andaki kişiler tarafından ihbar üzerine tutulmuş olsun, isterse resmî görevliler tarafından tutulmuş olsun ya da isterse hepsinin birlikte tutmuş olduğu olsun, bize hangi olayların, nelerin, hangi ifâde tarzlarının, hangi tutumların Türklüğü tahkir olarak algılandığını

ve yorumlandığını ve ihbara konu olduğunu göstermesi bakımından hayli bilgilendirici olabilirdi. Dönemin Türk milliyetçiliğinin yaymış olduğu ideolojik algılayış/kavrayış, neyi Türklüğü tahkir sayıyordu sorusunu bu açıdan yamtlamak, son derece bilgilendirici olurdu. Ama maalesef bu bilgi tabanından yoksunuz. Çünkü hiçbir dâva dosyasında ilgili tutanaklar bulunmuyor. Gayri müslimler ve yabancılar hakkında dâva açılması taleplerinde 1935 senesine kadar onaylanmamış hiçbir başvuru yoktur. Ancak bu târihten sonradır ki, bu eğilim radikal bir dönüşüme uğrayacaktır.

Azınlık mensupları hakkında açılan dâvaların tamamının Türklüğü tahkir dâvası olduğunu söylemek de yanlış olur. Dâvaların çok büyük bir kısmının Türklüğü tahkir dâvası olduğu doğrudur, fakat bu başka dâvaların hiç söz konusu olmadığını da göstermez. Aksine, daha az sayıda olmakla birlikte, farklı suçlamalarla da değişik dâvalar açılmıştır.

Dâvalar daha çok gayri müslimlere açılıyordu

Biraz da karşılaştırmalar yapmalıyız: Acaba Müslümanlar hakkında da aym ya da benzer suçlamalarla dâva açılıyor muydu? Genel bir gözlem, bu soruyu ikiye ayırarak yanıt vermenin gereğine işaret ediyor. Müslümanlar hakkında da Türklüğü tahkir ettikleri için dâva açılıyordu. Fakat bunlar sayıca çok çok azdır. Neredeyse ihmâl edilebilir bir orandadır. Müslümanlar hakkında daha ziyâde hükümete, orduya, yasalara ve Meclis'e hakaret ettikleri gerekçesiyle dâva açılıyordu. Elimizde bulunan belgelerden hareketle hiçbir kısıtlamaya ihtiyaç duymadan söyleyebiliriz ki, Türklüğü tahkir dâvaları münhasıran gayri müslimler hakkında açılmıştır! Elimizdeki belgelerin yalnızca 1926 ile 1938 yılları arasında açılan dâvalara ilişkin olduğunu belirtmeliyim. Oysa arşiv katalogları 1952 yılına kadar uzanmaktadır ve hepsini taramış bulunmaktayım. Söz konusu on iki yıllık dönemde açılan bütün dâvaların da bunlardan ibaret olduğunu söyleyemeyiz. Arşivde yaptığım çalışma sırasında, 1924 ve 1928 yıllarına âid hiçbir dâva dosyası bulunmadığını saptadım. Bu yıllarda hiç dâva açılmamış

mıydı, yoksa dâva dosyaları arşivde mi bulunmuyordu sorularına doyurucu ve kesin bir yanıt vermekten uzağız. Muhtemelen arşivde bulunanlar eksik olmalıdır.

1925-1927 yılları arasında açılan dâvaların yaklaşık %60'ı gayri müslimler hakkındadır. Hakkında dâva açılan Müslümanların lâkabı olarak dâva dosyalarında Arap, Arnavut, Afgânî, Dağıstanlı, Kürt, Bağdatlı ve Acem sıfatlarının kullanılması da dikkat çekicidir. Bu, dönemin genel özelliğinin yansıması olarak kabul edilmelidir. Müslüman olmakla birlikte etnik köken itibariyle "yabancı" olarak telâkki edilenler her zaman için gözetim altında tutulmak isteniyordu. Yönetim, bu grupların ne kadar Türk oldukları/sayılacakları konusunda tereddütlü ve kuşkuluydu. Türklük/Türk olmak, bu anlamda içerik olarak (henüz ve hâlâ!) tartışılan bir kavramdı. Ve genellikle de kavramın kâğıt üzerindeki tanımıyla gündelik hayattaki/uygulamadaki tanımı birbiriyle çakışmıyordu!

1929-1932 yılları arasında Türklüğü tahkir dâvalarının yaklaşık olarak %53'ünün gayri müslimler hakkında açıldığını görüyoruz. Gayri müslimlere açılan dâva oranı ilk dönemde Müslümanlara kıyasla neredeyse 24 ve ikinci dönem için ise 21 kat fazladır! Elbette bu oran grupların nüfûs içindeki oranlarına göre hesaplanmıştır.

1933-1937 yılları arasında gayri müslimler hakkında Türklüğe hakaret etmekten dolayı açılan toplam 240 adet dâva bulunmaktadır. Ancak 1933 ve 1934 yıllarında hiç dâva açılmamış olduğu görünmektedir, çünkü bu yıllara âid sâdece iki adet dâva vardır. Bu yıllarda hiç dâva açılmamış mıydı, yoksa dâva dosyaları arşivde mi bulunmuyordu sorularına doyurucu ve kesin bir yanıt vermekten uzağız. Ancak bu târihlerde dâva sayısının dramatik azalışını düşündürecek hiçbir neden yok gibi görünmektedir. O nedenle bu dönemde açılan dâvaların arşivde bulunmadığı sonucuna varmak daha mâkûl bir açıklama tarzı olacaktır. Görüldüğü gibi, dâva sayısının birdenbire arttığı göze çarpıyor. Eğer 1933 ve 1934 yıllarında da dâva sayısı bu ölçüde artıysa, bu takdirde bu dönemin dâva sayısının dramatik olarak artmış olduğunu söyleyebiliriz. Unutulmasın ki, bu döneme âid elimizdeki toplam dâva

sayısı yalnızca 1935, 1936 ve 1937 yıllarına aittir. Bu rakamlar, Türklüğü tahkir dâvalarının yaklaşık olarak %46'sının gayri müslimler hakkında açıldığı anlamına gelmektedir. Oran gayri müslimler için Müslümanlarla karşılaştırıldığında neredeyse 23 kattır!

1938-1946 yılları arasında gayri müslimler hakkında Türklüğe hakaret etmekten dolayı açılan toplam sâdece 8 adet dâva bulunmaktadır. Ancak bütün dâva dosyaları 1938 yılına âid olup, diğer yıllarda açılmış herhangi bir dâva görülmemektedir. Diğer yıllarda hiç dâva açılmamış mıdır, yoksa dâva dosyaları arşivde mi bulunmamaktadır sorularına doyurucu ve kesin bir yanıt vermekten uzağız. Ancak bu târihlerde dâva sayısının dramatik azalışını düşündürecek hiçbir neden yok gibi görünmektedir. O nedenle bu dönemde açılan dâvaların arşivde bulunmadığı sonucuna varmak daha mâkûl bir açıklama tarzı olacaktır. Yine de bütün bir İkinci Dünyâ Savaşı döneminde hiç dâva açılmamış olması akla yatkin gelmiyor. Bu rakamlar, Türklüğü tahkir dâvalarının yaklaşık olarak %18'inin gayri müslimler hakkında açıldığı anlamına gelmektedir. Oran Müslümanlar için açılan dâvaların neredeyse 9 katıdır.

Türk milliyetçiliğinin dâvalar üzerindeki etkisi

Eğer rakamlardan hareketle bir sonuca ulaşmak mümkünse, tek parti döneminde, sıradan ve gündelik Türk milliyetçiliğinin görünmeyen yüzü ile karşılaşan gayri müslimlerin toplumsal hayâtın pek çok alanında karşılaştıkları sorunlardan birinin de Türklüğü tahkir dâvaları olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Anlaşılan gayri müslimler, cemaatlerinin dışında, gündelik ve kamusal hayâtın içinde kendilerine daha çok hâkim olmak ve kendilerini daha çok kontrol etmek zorundaydılar. Muhtemelen üzerlerinde görünmeyen bir tehdit hissediyorlardı. Hangi davranışlarının, tutumlarının ya da sözlerinin kim ya da kimler tarafından nasıl değerlendirilebileceğini asla bilemezler ve tahmin edemezlerdi. En küçük bir taşkınlık belirtisi sonucu belirsiz bir dâva ile sonuçlanabilirdi.

Okuyucu bu noktada, şimdiye kadar yapılageldiği gibi, gayri müslimlere karşı gösterilen/gösterildiği ileri sürülen "hoşgörü/"

tolerans" düzeyini bir kez daha test etme imkânına sahiptir. Son zamanlarda Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve gelişimine ilişkin araştırmalar, bize artık bu konuda yeterli fikir vermiş bulunmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse, sâdece gayri müslim azınlıklar değil, fakat Müslüman azınlıklar da, yönetimin kendilerine karşı gösterdiği siyâsî güvensizliğin sonuçlarına katlanmak zorunda kalacaklardır! Türk milliyetçiliğinin dönemden döneme değişen/farklılaşan içeriği bu katlanmanın boyutlarını şekillendirmiştir. Dönemin Türk milliyetçiliğinin hiçbir zaman resmen ırkçılığa varmadığını ileri sürmek, bütün bu verilerin ışığında sanırım epey ileri gitmek anlamına gelir. Ortaya konulan veriler/örnekler, "vatandaşlık bağı"ndan çok "kan bağı"na verilen değeri açıkça göstermektedir!

Türklüğü tahkir dâvalarının "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyası ile yakından bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Bu sloganlar ve bunun yarattığı gündelik atmosfer, sanırım dâva açılmasını kolaylaştırıyordu. Muhtemelen gayri müslimlerin gündelik hayat içinde toplumun her kesimine yönelik eleştirileri dâva açılması için yeterli oluyordu. Bu eleştirilerin sert olması da gerekmiyordu herhalde. Her türlü gündelik basit eleştiri, nihayet Türklüğü tahkir dâvasına rahatça dönüşebilirdi. Muhtemelen dönüşmüştür de... Fakat böyle bir ihtimâl karşısında toplum içinde ve gündelik hayatta çekingen cemaat üyelerini de gözümüzün önüne getirebiliriz. Bir basit alış-veriş sırasında itiraz(lar), kendilerine yönelik nezaketsizliğe karşı itiraz(lar), devlet dâirelerinde basit ve sıradan işlemler sırasındaki olağan tahammülsüzlük(ler), dâva ile mi sonuçlanıyordu? Herhalde örnekleri vardır. Bir başka örnek daha akla geliyor: Müslüman ve gayri müslim genç erkeklerin diğer cemaatten genç kızlara karşı olan tutumlarında ve sert karşılıklarda da aynı sonuç mu söz konusu oluyordu? Kişisel anlaşmazlıklar, rekabetler, düşmanlıklar da aynı sonucu mu doğuruyordu? Bütün bu sorulara karşı olumlu yanıtlar verme eğiliminde olduğum halde, neden-sonuç ilişkisini kanıtlayabilecek olgulardan yoksunum. Amacım, bu meseleye dikkat çekerek, elinde bilgi ve belge bulunanların bunları açığa çıkarmalarını sağlamaktan ibarettir. (Konuya

ilişkin geniş ve ayrıntılı bilgi almak isteyenler benim makaleme bakmalıdırlar: "Ayın Karanlık Yüzü: Tek-Parti Döneminde Gayri Müslim Azınlıklar Hakkında Açılan Türklüğü Tahkir Davaları", *Târih ve Toplum (Yeni Yaklaşımlar)*, Sayı: 1, (Bahar 2005), s. 147-208).

EK BELGE 1

T. B. M. M. C. K. Evrak Numarası Sıra 4089 6 - II - 1929 tarih İsmirde Behor muhasip gördüğü ve A. T. A. KALET EVRAKI No: 4089	^HilM(rüjil3r^11Et^ fe - i IIAŞ VEKÂLETİ ve 4044 " " " " " « l ' tezkeresi Veledi- Isalc..... hakkında takibatı kanuniye ifası /i- M. M, Reisi f" - ^ ^ GŞŞ ^ ^ - . ' ^ " " • Xi • n! j! Mi İS jili Verilcek evraklarda kal

Basından Haberler

Milliyet gazetesinin 29 Ekim 1929 tarihli bir haberini aşağıda aktarıyorum:

"Günün Adliye Haberleri... Filmdeki Köpeğin Adına Türk'Demişler...

Dün üçüncü cezada yeni bir Türklüğü tahkir dâvasının rüyetine devam olundu. Maznunlar, film tüccarlarından Avram, Matteo ve Hüseyin Hüsnü efendilerdir. Dâvanın mevzuu şudur: Maznunlar bir çocuk filmi getiriyorlar. Bu filmde bir köpek ve bir de maymun vardır. Köpeğin adı [na]Türk'demişlerl... Köpek filmde birçok gülünç vaziyetlerde bulunuyor ve bu sûretle Türklük eğlence mevzuu oluyor. Geçen celsede maznun vekili filmin tetkikini istemişti. Müddei umûmî muavinlerinden Abdurrahman B[ey] ve maznunlardan Avram ve Mateo ile tercüman olarak avukat Hüsnü Beylerin huzurunda ve mahkeme salonunda tetkikât yapılmıştı. Dünkü muhakemede bu rapor okundu. Raporda köpeğe 'Türk' adı takıldığı ve birçok yerlerde tahkiri mütâzammın kelimeler bulunduğu bildiriliyordu. Muavin Abdurrahman B[ey] evrakı okumak istediğinden, dâva iddianamenin serdi için 30 Teşrinievvele talik olundu."

Milliyet gazetesinin 31 Ekim 1929 tarihli bir haberinde de dâvanın sonucunu okumak mümkündür:

"Günün Adliye Haberleri... Türklüğü Tahkir Dâvası intaç Edildi...

Getirdikleri bir filmde köpeğe 'Türk' adını vermiş olmasından dolayı haklarında Türklüğü tahkir dâvası açılan film tacirleri Avram, Mateo ve Hüseyin Hüsnü Ef[endi]lerin muhakemesi dün üçüncü cezada rüyet ve intaç olundu. Dünkü celsede muavin Abdurrahman B[ey] iddiasını dermeyân etmiş ve 'Her ne kadar filmde Türk adlı bir köpek varsa da, gösterilmemiş bulunması, muhteviyatını bilerek getirdikleri sabit olmadığından ve icraatı cürmü de sabit olmadığından beraatlerini isterim'demiştir. Maznunların vekili müdâfaasını yaptı. Neticede, üçüncü ceza heyeti hâkimesi, uzun süren bir müzâkereden sonra iddia makamının esbabı mûcibesile maznunların beraatine ve filmin müsaderesine karar vermiştir."

"Vay!... Türklüğü Tahkir Etti Ha?..."

(Vâ[lâ]-Nû[rettin])(1933)

"Gazetelerde bir cinayetin tafsîlâtını okuyorsunuz. Sevgilisini vuran adam, bu fecî fiiline mazeret diye, 'o kadın Türklüğü tahkir etti!' iddiasını ileri sürüyor. Türklüğü tahkir?... Kânun, bu küstahlığı yapacak olanları cezalandırdığı için, pek çok kimseler de buna dayanarak çapraşık vaziyetlerden zeytinyağı gibi üste çıkmak maksadıyla attıkları tokadın, soktukları bıçağın, kırdıkları hertürlü potun, hattâ kıydıkları canın mübahlığını böylece izah ediyorlar: 'Efendim, Türklüğü tahkir etti de, hamiyetim kabardı. O alçağa, onun için haddini bildirdim!'

Düşmanını, rakibini, alacaklı yahut vereceklisini, kendisini sorguya çeken mektepteki hocasını, hulâsa hoşlanmadığı, zıtlaştığı, korktuğu veya ezmek istediği insanı, karakol köşelerinde süründürmek isteyen pek çok cebbar, zâlim ve ceberrutlar aynı bahaneyi buluyorlar: Ben seni bir kere Türklüğü tahkir ettin diye lekeleyeyim, başına çorabı öreyim de, sen sonra aksini ispat için, düştüğün ağdan kurtulmak üzere çırpın, çabala dur!

Aynı maddeden dolayı Aksaray'da oturan bir ellilik hatuncâğızı, Beşiktaş'ta manavlık eden bir bilmem ne efendiyi, cehaletimizden lâkabını 'Acem' koyduğumuz bir Azeri ırkdaşı yahut namuskâr bir vatandaş olan ve bütün işlerini bizimle gören bir Simon Efendi'yi töhmet altına sokmak istiyorlar... Peki ama bu insanlar Türklüğü niçin tahkir etmiş olsun?... Ne zihniyetleri, ne mevkileri, ne menfaatleri buna imkân verir!... Hem Türklük gibi yüksek bir mevcudiyet, yıl on iki ay her önüne gelen tarafından tahkir edilebilir mi?... Kimin ne haddine?... Doğrusu bu gibi dâvaların sık sık açılması ve haberlerinin gazete sütunlarında gün geçmeden okunması bile bizi rencide ediyor. Artık bu maddeyi şarlatanlıklarına âlet etmek isteyenlerin çanına ot tıkansın... Yok, hayır: kânunumuzdan 'Türklüğü tahkir edenler cezalandırılır' maddesi kaldırılsın demiyorum. Bilâkis, onun işaret ettiği cezaya asıl bu şarlatanlar çarpılmalıdır... Zira bu büyük mevcudiyeti hasis hislerine ve menfaatlerine âlet ederek tahkire kalkışanlar asıl onlardır."

HERKESİN BİLDİĞİ SIR: 1921 ANAYASASI'NDA ÖZERKLİK, ATATÜRK VE KÜRTLER

Yaklaşık beş yıl önce verdiğim bir röportajda herkesin bildiği sır olarak düşündüğüm Kürt özerkliği meselesine de değinme fırsatı bulmuştum. O günden bu yana tarihsel kaynaklar konusundaki tartışmalarla politik/ideolojik kavgalar birbirine karıştı. Ayırmanın zamanıdır.

Konunun tarihsel kaynaklarına yeniden dönmek gerekiyor. Bu konu ilk kez Heyeti Temsiliye ile İstanbul Hükûmeti'ni temsilen Bahriye Nâzın Salih Paşa arasındaki görüşmelerde gündeme gelmişti. Millî Mücadele'nin henüz başında 20 Ekim 1919'da iki taraf arasında imzalanan protokolün ilk maddesi bu konuya ayrılmıştı. Genellikle Amasya Protokolü olarak bilinir.

1919 tarihli protokol

Protokolde 11 Eylül tarihli Sivas Kongresi beyannamesine atıfta bulunuluyor ve ardından öngörülen yeni sınırların içinde özellikle Türklerle Kürtlere yer veriliyordu. Tasavvur ve kabul edilen sınır, Türklerle Kürtlerin bulunduğu araziydi. Tabîî o sırada hiç kimsenin aklına nedense Kürtlerin aslında Türk olduğunu belirtmek gelmemişti! Demek ki neymiş? O târihte Kürtler varmış. Protokole göre; Kürtler Osmanlı camiasından asla ayrılamazlardı ve bu sınır asgarî talepti. Protokol bununla da yetinmemiş ve Kürtlerin serbestçe gelişmelerini sağlayacak şekilde etnik haklara kavuşmalarına sos-

yal açıdan izin verilmesini desteklemek gerektiğini vurgulamıştı. Dahası, bütün bunlar "millî sır" olarak gizli tutulmayacaktı. Kürtlere bağımsızlık verileceğine ilişkin yapılan propagandalara karşı onların bu türden vaatlerin arkasına takılıp gitmelerini önlemek üzere bu kararların Kürtlere özellikle bildirilmesi kabul edilmişti. Protokolün altında Mustafa Kemâl Paşa ile birlikte Bekir Sami Bey'in ve Rauf Orbay'ın da imzaları vardı.

Bu arada kısaca bir başka konuya daha değinmek gerekir: Bu târihte Osmanlı Hükümeti'nin temsilcileri ile Anadolu'da kongreler tarafından seçilen Heyeti Temsiliye karşılıklı görüşebiliyor ve hazırladıkları ortak metnin altını beraberce imzalayabiliyorlardı. Yâni şimdi iç savaşta tarafların ortak bir metin altına imza atmaları mümkün müdür? Bu nasıl bir iç savaş? Bir tüyo vereyim mi? Belki de iç savaş yok; iki taraf arasında anlaşma söz konusu.

Nutuk'ta da sözü edilen bu protokolün metni orada da sansüre uğramış ve metin itinayla temizlenmiştir. Yâni *Nutuk'ta* yayınlanan belgelere itimat caiz değildir; muhakkak orijinali ile karşılaştırılması gerekir! Bahse konu özgün metin Faik Reşit Unat tarafından *Târih Vesikaları* dergisinde 1961 senesinde yayınlanmıştır. Buna rağmen sansür devam etti. Meselâ Mazhar Müfit Kansu'nun *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber* (Türk Târih Kurumu Yayınları, Ankara: 1966) kitabında da aynı sansür görülmektedir.

Atatürk'ün 1923 izmit basın toplantısı

Atatürk'ün 1923 yılında gerçekleşen İzmit basın toplantısında Ahmet Emin Yalman'ın sorusuna verdiği ve hep sansür edilen yanıtı da meseleye ışık tutmaktadır. Atatürk şöyle diyordu:

"Kürt sorunu, bizim yâni Türklerin çıkarlarına olarak da kesinlikle söz konusu olamaz. Çünkü bildiğiniz gibi, millî sınırlarımız içinde var olan Kürt unsurlar o şekilde yerleşmişlerdir ki, pek az yerlerde yoğunudur. Fakat yoğunluklarını kaybede kaybede ve Türk unsurunun içine gire gire öyle bir sınır doğmuştur ki, Kürtlük adına bir sınır çizmek istersek Türklüğü ve Türkiye'yi mahvetmek gerekir. (...) Dolayısıyla başlı başına bir Kürtlük düşünmektense bizim

Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu gereğince zâten bir türlü özerklik oluşacaktır. O hâlde hangi livanın halkı Kürt ise, onlar kendi kendilerini özerk olarak idare edeceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı söz konusu olurken, onları da beraber ifâde etmek gerekir. İfâde olunmadıkları zaman, bundan kendilerine âid sorun yaratmaları dâima mümkündür. Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi, hem Kürtlerin ve hem de Türklerin yetki sahibi vekillerinden oluşmuştur ve bu iki unsur, bütün çıkarlarım ve kaderlerini birleştirmiştir."

Atatürk, "bir nevi mahallî muhtariyetler" in 1921 Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu'nda öngörüldüğünü söylerken ne demek istemişti acaba? Yasanın 11. maddesi şöyleydi:

"Vilâyet mahalli umurunda manevî şahsiyeti ve muhtariyeti hâizdir. Haricî ve dahilî siyâset, şer'i, adlî ve askerî umur, beynelmilel iktisadî münâsebet ve hükümetin umûmî tekâlifî ile menâfîi birden ziyâde vilâyâta şâmil husûsat müstesna olmak üzere, Büyük Millet Meclisi'nce vâz edilecek kavânin mucibince evkaf, medâris, maarif, sıhhiye, iktisat, ziraat, nâfiâ ve muaveneti içtimâiye işlerinin tanzim ve idaresi vilâyet şûralarının salâhiyeti dahilindedir."

Yâni: Her il, yasalar çerçevesinde, vakıf, medrese, eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, bayındırlık ve sosyal yardım konularında yerel düzeyde idarî yetkiye sahipti. Yasada buna özerklik deniliyordu. Bu konuların yönetimi il şûralarının yetkisine bırakılmıştı. Şûra lâfı da (ayıptır söylemesi) Sovyet'in karşılığıydı!

Bu şûralar lâkırdısı da nereden çıktı diye soranlara hemen 12. madde: "Vilâyet şûraları, vilâyetler halkınca müntehap âzâdan mürekkeptir" ve 14. madde: "Vilâyette Büyük Millet Meclisi'nin vekili ve mümessili olmak üzere vali bulunur. Vali, Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından tâyin olunup, vazifesi devletin umûmî ve müşterek vezâifini rüyet etmektir. Vali, yalnız devletin umûmî vazâifile mahallî vazâif arasında tearuz vukuunda müdahale eder." (A. Gözüyübük ve S. Kili, *Türk Anayasa Metinleri*, SBF Yayınları, Ankara: 1982, s. 94-95).

Yâni: Şûralar il halkınca seçilecekti ve valiler TBMM tarafından (içişleri Bakanlığı'nca değil) atanacak olup, eğer merkez yönetimi ile il yönetimi arasında anlaşmazlık çıkarsa, ancak bu takdirde valilerin il yönetimine müdahale yetkisi doğacaktı.

İzmit konuşması 1959'da sansür edildi

Ayşe Hür, bir yazısında öyküyü güzel bir şekilde özetlemiştir: Mahmut Soydan *Milliyet* gazetesinde 1929/1930 yıllarında uzun süren bir yazı dizisinde bu konuşmanın tamâmını yayınlamış olmakla birlikte; ardından sansür çıktı geldi ve İsmail Arar 1969 yılında *İzmit Basın Toplantısı* kitabında metni sansür etti. Şimdi siz bakmayın bu konuşmanın serbestçe yayınlanmasına; meselâ Arı İnan'ın TTK tarafından 1982 yılında (yâni 12 Eylül yönetiminde) yayınlanan *Gazi Mustafa Kemâl Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları* adlı kitabında metnin bu kısmı yoktur, sansür edilmiş ve koparılıp atılmıştır! İnan, Arar'ın metninin eksik olduğunu, yayınladığı metnin ise tam olduğunu ileri sürüyordu!

Bütün bu sansür çabaları 2000'e *Doğru* dergisinin 1987 yılındaki yayını ile ortaya çıktı. Dergi tabîî toplatıldı ve mahkemeye verildi. Beraat kararından somadır ki, Arı İnan, bir röportajında, henüz meselenin çözülmediği bir sırada metne yer vermeyi doğru bulmadığını söylerken; Türk Tarih Kurumu Başkanı Yücel Tanay da, ayrılıkçı akımların eline doküman vermemek gerektiği düşüncesiyle böyle davrandığını açıkladı.

Târihi böyle bir mantıkla inşâ etmeye kalkışanlara karşı kaynaklar elimizdeki en güçlü argümanlardır. Bu nedenle yazımda metinlerin orijinallerine de yer verdim; herkes kendisi okusun ve değerlendirsın diye.

Özerklik tartışması:

Önce sansür, sonra inkâr, en sonunda itiraf ve tevîl

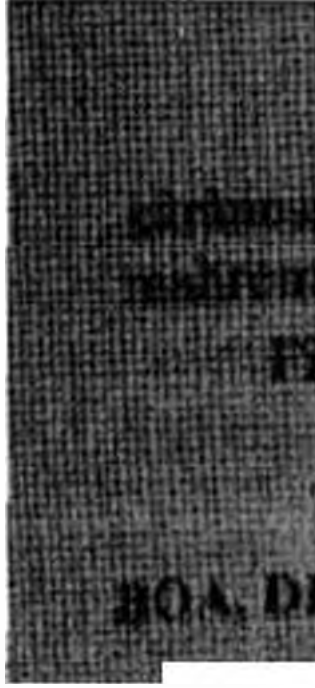
Şimdi belki bir miktar açıklığa kavuşmuştur; Atatürk'ün basın toplantısında Kürt meselesine ilişkin sözleri niçin sansüre uğramış olabilir? Dün bu sözleri sansür edenler; geçmişte böyle sözler söy-

- TARİHİN BUĞULU AYNASI -

lenmediğini, bunun yalan olduğunu ileri sürenler, bugün artık bu sözleri tevil etmenin dışında bir başka yol bulamıyorlar. Geçmiş itinayla temizlemeye çalışanlar için açması bir durum. Önce sansür ve inkâr; sonra inkârdan bir fayda görülemeyince zorunlu itiraf ve hemen ardından da tevil.

Ne varmış canım; "bir nevi mahallî muhtariyet" sözünden özerklik sonucu çıkar mıymış? Vallahi çıkmazmış. O halde bu sözler zamanında niçin sansür edilmek zorunda kalındı acaba? Bilen varsa, çıksa da açıklasa; biz de öğrensek. Çıkmaz sokaklarda dolaşmayı tercih edenlere sormak gerekir: Bu sistemi bugün önermek Atatürkçülük müdür, yoksa vatana ihanet midir? Yoksa ikisi birden midir? Atatürk'ü dahi sansür eden, etmek zorunda kalan sıkı Atatürkçülere sorun bakalım, ne yanıt alacaksınız?

EK BELGE 1

MEEEmz. İmveçim gön* H«tr ..V* Kfifâ
2< Tesrîn
A? İerçnn-ı Evvel sene [13135 « « m m, ef6n4jra

-dytff» Valisi
Ahmed hzet

BOA DH KMS» 53-3/60 2

i p p

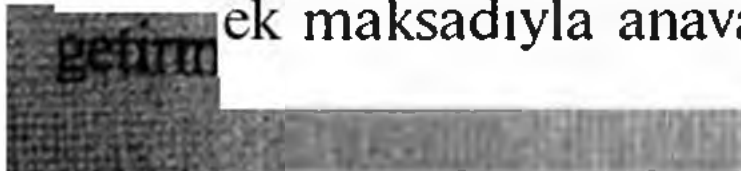

-42-9-

rfJT, "EW 1 "T [13]35 d TMfî 22 Testini Evvel
sem[1>3> tankın* kadar Amasya'da Bahriye Nâzın Salih Paşa
hazretleriyle Anadolu ve Rumeli Müdâfa >a-i Hukuk Cemiyeti Hey 'et-i
Temsütyesia zısından Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Rauf ve Bekir Samı
Beyefendiler hazeratı arasında cereyan eden müzâkerâtın zabıtnâmesidir.

Osmanlı kavminin hükümdârlanna karşı asırlardan beri muhafaza eyledikleri râbıta-i kudsiye memleketin ma'rûz kaldığı son felâketler muvacehesinde bir kat daha kesb-i kuvvet etmiş olup bütün âlem-i İslâm için bugünü dahi kavi ve mukaddes bir istinâdgâh ve yegâne penâh teşkil eylemekte olan Makâm-ı Hilâfet-i İslâmiye ve Saltanat-ı Osmaniye'nin te'mitt-i bekâ ve mahfûziyeti gayesi Anadolu ve Rumeli Müdâfa'a-i Hukuk Cemiyetinin hedef-i aslîsi olduğu müdellelen şerh ve tafsil edildikten sonra umûmî kongrenin fi 11 Eylül sene [13]35 tarihli beyannâmesi mevâddınm tezekkürüne başlandı.

1-Beyânnamenin birinci maddesinde Devlet-i Osmaniye'nin tasavvur ve kabul edilen hududu Türk ve Kürtlerle meskûn olan arazîyi ihtiva eylediği ve Kürdlerin câmi'a-i Osmaniye'den ayrılması imkânsızlığı îzâh edildikten sonra bu hududun en asgari bir taleb olmak üzere te'mîn-i istihsâli lüzumu müştereken kabul edildi. Ma'a-hâzâ Kürdlerin serbestî-i inkişâflarım te'mîn edecek vech ve sûretde hukûk-ı ırkiye ve içtimâ'ieyce mazhar-ı müsâ'adât olmaları dahi tervîc ve ecânib tarafından Kürdlerin istiklâli maksad-ı zahirîsi altında yapılmakta olan tezvîrâtın önüne geçmek için de bu hususun şimdiden Kürdlerce ma'lûm olması hususu tensîb edildi. Hâlen ecnebî taht-ı işgalinde bulunan menâtlıktan Kilikya'yı Fransız ve İngilizlerin Arabistan ile Türkiye arasında bir "Etat tampon" vücûda
getirm ek maksadıyla anavatandan ayırmak arzusunda bulundukları mevzu -1

Dikkat! Dikkat!
İtinayla Metin Tahrif Edilir

İşin zor kısmına geldik; çünkü genellikle metinler yeni Türkçeye çevrilirken, tahrifata uğramakta ve üstelik sanki tam metinmiş gibi tırnak içinde gösterilmektedir. Söylenene, okuduğunuza, gördüğünüze sakın inanmayın. Pek çok "yazar" ve "tarihçi" orijinal metni kendi gönlünden geçirerek değiştiriyor. Hiçbirinde orijinal metni görmüyorsunuz; sâdece onların yaptığı çeviriyi okuyorsunuz. O çeviri ki, sansür edilmiş, değiştirilmiş, çıkarılmış ve hattâ ekleme yapılmış, yâni itina ile elden geçirilmiştir. Üstelik bir de kendi yazdıklarını tırnak içinde sunarlar ki, sanki orijinalinden aynen alınmış gibi yaparlar. Kimler mi? Canım artık her şeyi de ben söylemeyeyim; şöyle etrafınıza bir bakın bakalım. Yâ, işte onlar! Bırakın onlar özerklikle "bir çeşit özerklik" arasındaki farkı bulmaya çalışsınlar. Meselâ, Odatv'den Sinan Meydan'a sorarsanız eğer; yasada sözü edilen "muhtariyet" gerçek anlamda özerklik değildir; sâdece belediye işlerine has güçlü yerel yönetim anlamına gelmektedir. Soru: o hâlde yeni anayasaya özerklik sözünü yazmakta sakınca yoktur, değil mi?

Amasya Protokolü'nün Orijinal Metni

"Beyannamenin birinci maddesinde Devlet-i Osmaniye'nin tasavvur ve kabul edilen hudûdu Türkve Kürtlerle meskûn olan araziye ihtiva eylediği ve Kürdlerin câmi'a-i Osmaniye'den ayrılması imkânsızlığı îzâh edildikten sonra, bu hududun en asgarî bir taleb olmak üzere te'mîn-i istihşâli lüzumu müştereken kabul edildi. Ma'a-hâzâ Kürdlerin serbestî-i inkişâflarını te'mîn edecek vech ve sûretde hukûk-ı ırkiye ve ictimâ'ieye mazhar-ı müsâ'adât olmaları dahi tervîc ve ecânib tarafından Kürdlerin istiklâli maksad-ı zahirîsi altında yapılmakta olan tezvîrâtın önüne geçmek için de bu hususun şimdiden Kürdlerce ma'lûm olması hususu tensîb edildi." (*Belgelerle Mustafa Kemâl Atatürk*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara: 2003, s. 99).

İzmit Basın Toplantısının Orijinal Metni

"Kürt meselesi, bizim yâni Türklerin menfaatine olarak da kat'îyyen mevzubahis olamaz. Çünkü malûmu âliniz, bizim hudût-u millîyemiz dâhilinde mevcut Kürt anâsır o surette tavattun etmiştir ki, pek mahdut yerlerde hâiz-i kesafettir. Fakat kesafetlerini kaybede ede ve Türk anâsırının içine gire gire öyle bir hudut hâsıl olmuştur ki, Kürtlük nâmına bir hudut çizmek istersek, Türklüğü ve Türkiye'yi mahvetmek lâzımdır. (...) Binâenaleyh başlı başına bir Kürtlük tasavvur etmektense, bizim Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu mucibince zâten bir nevi mahallî muhtariyetler teşekkül edecektir. O hâlde hangi livanın ahâlisi Kürt ise, onlar kendi kendilerini muhtar olarak idare edeceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı mevzuu bahis olurken, onları da beraber ifâde etmek lâzımdır. İfâde olunmadıkları zaman, bundan kendilerine âid mesele ihdas etmeleri dâima vâridir. Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi, hem Kürtlerin ve hem de Türklerin sahibi salâhiyet vekillerinden mürekkebdır ve bu iki unsur bütün menfaatlerini ve mukadderatlarını tevhid etmiştir. Yâni onlar bilirler ki, bu müşterek bir şeydir. Ayrı bir hudut çizmeye kalkışmak doğru olamaz." (*Mustafa Kemâl-Eskişehir-İzmit Konuşmaları 1923*, Kaynak Yayınları, 1993, s. 104).

Son Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda Kürtler

26 Şubat 1920 tarihli Meclis oturumunda "Kürtlerin câmiâ-i islâmiyye ve Osmâniyye'den ayrılmak fikrinde olmadıkları"na ilişkin açıklamalar yapılıyordu. Diyarbekir Müdâfaa-ı Hukûk-u Millîye Cemiyeti aşağıdaki telgrafı Meclis Başkanlığı'na çekmişti:

"Vatan hâini, din düşmanı Şerifnâm şahsın Boğos Nobar ile teşrik-i mesaî ederek, Kürtlerin mukadderât-ı âtiyyesi hakkında beyân-ı mütâlâa ettiğini istihbar ettik. Kürtlük ve Türklük birdir. Yekdiğerinin özkardeşi ve din kardeşidir. Her iki millet için vatan müşterektir. (...) Kürtler vatanlarının istihlâsı uğrunda şimdiye kadar Türklerle ilk saf-ı harbde kanlarını akıtmışlar ve âtiyen de hükümetimizin bekâ ve saadeti için aynı surette hareket edeceklerdir. Câmiâ-i Osmaniye ve İslâmiyye'den hiçbir zaman ayrılmak, fikir ve hayallerinden geçmez. Dünyânın sonuna kadar bu câmiâ-i İslâmiyye ve Osmaniye dâhilinde yaşamak azmindedirler." (*Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*: 26 Şubat 1920).

DERSİM'DE KATLİÂMIN ÖNCESİ VE SONRASI ADIM ADIM PLÂNLANDI

Tunceli Kânunu ile Dersim Harekâtı bir bütündür; peki, özel bir yönetim anlayışına sahip bölge ve il yaratmak da Cumhuriyet'in temel değeri midir? İskân kânunu da, Türklük meselesinin anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

1930'lu yılların ilk yarısında Dersim bölgesindeki (yeni adı ile Tunceli ili) askerî harekâttan (Dersim Harekâtı'ndan) çok önce 25 Aralık 1935 târihinde Tunceli Vilâyeti'nin İdaresi Hakkında Kânun, Meclis tarafından kabul edilmişti bile.

Yasaya göre; Dersim'in adı değiştiriliyor ve yeni bir il kurularak adına Tunceli deniliyordu; yeni kurulan ile orduyla ilgisi devam etmek üzere ve rütbesiyle ilgili yetkilere sahip bir korgeneral, vali ve kumandan olarak atamyordu. Atama işlemi, İçişleri Bakanlığı'nın önerisi, Milli Savunma Bakanlığı'nın onayı ve Bakanlar Kurulu kararıyla tamamlanıyordu. Ayrıca atanan kişi aynı zamanda Dördüncü Umumî Müfettiş sıfatını da kazamıyordu. Bundan böyle Tunceli için özel bir yönetim anlayışı gündeme gelmişti.

Tunceli'de bir korgeneral kumandan ve vali olarak görev yapacaktı. Vali, ilin yönetiminde ve burada görev yapan memurlar üzerinde bakanların yetkilerine sahipti. Nitekim gerekli gördüğünde ili oluşturan kazâ ve nahiyelerin sınırları ve merkezlerini değiştirebilmekte ve durumdan İçişleri Bakanlığı'na yalnızca bilgi vermekteydi. İlde görevli kaymakam ve nahiye müdürleri, valinin

önerisi, Millî Savunma Bakanlığı'nm onayı ve İçişleri Bakanlığı'nm kabulü ile atanmaktaydı. Ayrıca muvazzaf subaylar da, ordu ile ilgileri devam etmek üzere kaymakam ve nahiye müdürü olarak bu görevlere atanabilmekteydiler. Vali, ilde görev yapan askerî memurlar hakkında da askerî yasaların kendisine tanıdığı disiplin yetkilerini kullanabilmekteydi. Sivil memurlar hakkında da ceza vermeye yetkili olan vali, bu görevlileri disiplin komisyonu kararıyla memuriyetten ihraç da edebilmekteydi.

Tunceli'de umûmî meclis görevini valinin ya da onun atayacağı bir kişinin başkanlığında vilâyet idare heyeti üyeleri ile kaymakamlardan oluşan bir heyet yürütecek; daimî encümenin işlerini ise, yine valinin ya da onun atayacağı bir kişinin başkanlığında defterdar, milli eğitim müdürü, bayındırlık başmühendisi ya da bunların görevlerini fiilen gören görevlilerden oluşan bir heyet yerine getirecekti. Vali, gerekli gördüğü takdirde belediye başkanlıklarına kaymakamları ve nahiye müdürlerini atayabilmekteydi.

Sürgün ve idamları onay yetkisi

Vali ve kumandan sıfatını taşıyan kişinin yetkileri bir hayli genişti: Güvenlik açısından gerekli görürse il halkından olan kişileri ve aileleri il içinde bir yerden bir diğer yere nakletmeye ve bu kişi ve ailelerin il içinde ikâmet etmelerini engellemeye yetkiliydi. İdam hükümlerinin tecil edilmesi de valinin yetkisindeydi; tecil edilmeyen idam cezaları infaz ediliyordu. Bu madde Meclis'te görüşülürken yasanın tartışılmaya açılan yegâne maddesi olmuştu; bir milletvekili bu yetkinin Anayasa'nın açık hükmüyle çeliştiğinden söz etmiş ve yetkinin yine Meclis'te kalmasının anayasal hüküm olması dolayısıyla gereğine değinmişti. Ne var ki, komisyon görüşmelerinde de benzer tartışmaların olduğu hatırlatılıyor ve komisyon üyelerinin çoğunun her ne kadar Anayasa'da böyle bir hüküm varsa da, yine de maddenin değiştirilmesine gerek olmadığına karar verdiği belirtiliyordu. Aslında yasanın bu hükmü Anayasa'ya açıkça aykırıydı; çünkü idam hükümlerinin onayı Anayasa'ya göre Meclis'in yetkisindeydi.

Yine de maddenin onaylanması pek de şaşırtıcı sayılamaz; çünkü yasa tasarısının gerekçesinde, en iyi yasanın muhitin özelliklerine ve ihtiyaçlarına uyan yasa olduğundan söz ediliyordu. Zâten bu nedenle bütün Türkiye için çıkarılan daha önceki idarî yasaların Tunceli için geçerli olamayacağına gerekçede de değinilmişti. Sosyal hayatları diğer bölgelerde yaşayan vatandaşlara göre düşük olan bu bölgede yaşayanlar nedeniyle aslında diğer bölgelerde çok güzel sonuçlar veren Cumhuriyet yasalarının bölgede arzu edilen yararları sağlamadığı görüldüğünden; "bu zavallı halkı hükümet daha yakından vesayeti altına almaya" karar vermişti. "Olgun vatandaşların kânunları anlayarak" onlara uyararak kendi kendilerini koruyabildikleri haklarını, Tunceli'de artık hükümet korumaya alacaktı. Yörenin ihtiyaçları uyarınca alman önlemler derhâl uygulanacaktı ve bunun için de kuvvetli bir yönetici atanacaktı.

Yasanın adlî işlerle ilgili hükümlerine göre; kamu dâvası açılması için izin verme yetkisi valiye âid idi. Hâkimin reddine ilişkin talebin kabul edilmemesine âid kararlar kesindi. İlk soruşturmanın açılması karârı aleyhine itiraz edilemezdi. İlk soruşturma sonunda cumhuriyet savcıları iddianamelerini iki gün içinde yazmak zorundaydılar. Ancak iddianame sanığa tebliğ edilmiyordu. Ağır cezayı ilgilendiren suçların soruşturması sanık tutukluyken yapılmakta ve tutukluların duruşmadan önce tutukluluk hâllerinin kaldırılması yolundaki taleplerine ilişkin kararlar ancak valinin onayıyla uygulanabilmekteydi. Tahliye kararlarının onayına karşı itiraz yolu kapalıydı. İlk soruşturma sırasında verilen tutukluluk kararma karşı sanık tarafından itiraz edilmesi de mümkün değildi. Suçların saptanmasına yönelik tutanaklar, tutanağı hazırlayan memur ile maznun ve dışarıda hazır bulunan en az kişi tarafından imza edilmekte; bu şekilde hazırlanmış tutanaklar, sahteliği kesinleşinceye dek geçerli kabul edilmekteydi.

Yasanın altında inönü'nün imzası var

Mahkemenin hızlı sürmesini sağlamak bakımından mahkeme iddianamenin sunulmasından itibaren en geç beş gün içinde du-

ruşma yapmalıydı. Sanık kesin kanıtlarla mahkemeye verilirse, bu takdirde hemen duruşma yapılarak hüküm verilmekteydi. Eğer bir engel yoksa duruşma bir celsede bitirilmeliydi. Duruşmaların beş günü aşkın biçimde tehir edilmesi mümkün değildi. Sanık, iddianamenin okunmasından itibaren en geç iki gün içinde savunmasını hazırlamak zorundaydı. Hükümse duruşmanın bitiminden itibaren en geç üç gün içinde bildirilmeliydi. II içindeki ceza mahkemelerinin hükümleri temyize tâbi olmayıp kesindi.

Yasa hükümleri makabline şâ mildi. Yâni geçmişe de yönelikti. Sâdece bu yasa yürürlüğe girdiği târihe dek (yasanın *Resmî Gazete'de* yayınlanarak yürürlüğe giriş târihi 4 Ocak 1936'dır) temyiz hakkını kullanmış olanların dâvaları temyiz mahkemesince incelenecekti. Bu arada yasa tasarısının altındaki imza Başbakan İsmet İnönü'ye âid di! Yasa, neredeyse on yıl boyunca uygulandıktan sonra 1946 yılında büyük ölçüde değiştirilecektir.

İskân kânunu "Türk ırkı"na göre hazırlandı

İskân kânunu, Tek Parti döneminde geniş yığınların doğudan batıya göçürülmesi sürecinde önemli rol oynamıştı. Yasa 14 Haziran 1934 târihinde kabul edilmişti. Yasayla "Türkiye'de Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfûs, oturuş ve yayılışının bu kânuna uygun olarak" hükümetçe "yapılacak bir programa göre düzeltilmesi" İçişleri ile Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlıklarına bırakılıyordu.

Söz konusu iki bakanlıkça birlikte hazırlanacak ve hükümetçe onaylanacak haritaya göre Türkiye, iskân bakımından üç bölgeye ayrılıyordu. Buna göre; bir sayılı mıntıkalar, Türk kültür ve nüfûsunun yoğunlaştırılması istenilen bölgelerdi. İki sayılı mıntıkalar, Türk kültürüne katılması istenilen nüfûsun nakil ve iskâmna ayrılan bölgelerdi. Üç sayılı mıntıkalar ise, yer, sağlık, ekonomi, kültür, siyâset, askerlik ve âsâyiş nedenleriyle boşaltılması istenilen ve iskân ve ikâmete yasak edilen yerlerdi. Geçim araçlarından yoksun köyleri, gerek meskûn ve gerek göçebe bulunsun üç sayılı mıntıkalar halkını yaşayış ve sağlık koşulları elverişli olan yerlere nakletmeye, evleri dağınık köyleri daha uygun merkezlerde top-

lamaya, huğları, obaları ve komları köyler içine kaldırmaya ve yenilerinin yapılmasını yasak etmeye ilgili bakanlıkların önerisi ve görüşü üzerine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yetkiliydi.

"Türkiye tâbiyetinde bulunan ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebelerin toplu olmamak üzere kasabalara ve serpiştirme suretiyle Türk kültürlü köylere dağıtıp yerleştirilmeleri ve casuslukları sezilenlerin sınır boylarından uzaklaştırılmaları" ise İçişleri Bakanlığı'nın önerisi ve hükümet kararıyla yine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca sağlanıyordu. Türk kültürüne bağlı olmayan göçebelerin millî sınırlar dışına çıkarılmasına da İçişleri Bakanlığı yetkiliydi.

Yasanın yayınından önce aşiretlere reislik, beylik, ağalık, şeyhlik yapmış olanların veya yapmak isteyenlerin ve sınırlar boyunda oturmasında emniyet ve âsâyiş bakımından sakınca bulunanların aileleri ile birlikte uygun yerlere nakledilmeleri İçişleri Bakanlığı'nın önerisi üzerine hükümetin kararıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca yapılacaktı. Türk tâbiyetli ve Türk kültürlü göçebe aşiretler ve fertlerini sağlık ve yaşama koşulları uygun yerlere nakledip yerleştirmeye de yine aym bakanlık; Türk tebaasından olup da Türk kültürüne bağlı bulunmayan aşiretler ve fertlerini dağınık olarak iki sayılı mıntıkalara nakil ve yerleştirmeye" de İçişleri Bakanlığı'nın önerisi üzerine yine aym bakanlık; Türk tebaası olmayan ve Türk kültürüne bağlı bulunmayan göçebe ve aşiretler fertlerini gereğine göre Türkiye sınırları dışarısına çıkarmaya da yine aynı bakanlığa bilgi vermek koşuluyla İçişleri Bakanlığı yetkiliydi.

Nihayet Türk kültürüne bağlı olmayanlar veya Türk kültürüne bağlı olup da Türkçeden başka dil konuşanlar hakkında kültürel, askerî, siyâsî, sosyal ve güvenlik nedenleriyle hükümet kararıyla İçişleri Bakanlığı gereken önlemleri almakla yükümlüydü. Toptan olmamak şartıyla başka yerlere nakil ve vatandaşlıktan çıkarılmak da bu önlemler içinde yer alıyordu. Bunlardan başka yere nakledilmesi gerekenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı nakil ve dağınık olarak uygun yerlere iskân edecekti. Ana dili Türkçe

olmayanlardan toplu olmak üzere yeniden köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurulması veya bu gibi kimselerin bir köyü, bir mahalleyi, bir işi veya bir sanatı kendi soydaşlarına inhisar ettirmeleri de yasaklanıyordu.

Yasa, bir sayılı mıntıkalara yeniden hiçbir aşiretin veya göçebenin sokulmasına, Türk kültürüne bağlı olmayan hiçbir ferdin yeniden yerleşmesine ve bu mıntıkalara eski yerlilerden olsa bile Türk kültürüne bağlı olmayan hiçbir kimsenin geri dönmesine izin vermiyordu. Bu mıntıkalara soyca Türk olup dilini unutmuş veya ihmal etmiş bulunan köyler ve aşiretler efradı, ahâlisi Türk kültürüne bağlı köylerle nahiye, kazâ, il merkezleri civarına yerleştirilecekti. İki sayılı mıntıkalara ise, bir sayılı mıntikalarda Türk ırkından olmayanlardan bu mıntıkalara gelip yerleşmek isteyenler de iskân edilebiliyorlardı. Kültürel, siyâsî, idarî, sosyal, askerî, ekonomik nedenlerle nakli gerekenler de, ilgili bakanlıkların önerisi ve İçişleri Bakanlığı'nın görüşü üzerine hükümetçe ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından nakil ve iskân ediliyordu. Türk ırkından olmayanların serpiştirme suretiyle köylere ve ayrı mahalle veya küme teşkil edemeyecek şekilde kasaba ve şehirlere iskânları ise zorunluydu. Hükümetçe iskâna ve ikâmete yasak edilip boşaltılması istenilen üç sayılı mıntıklar halkı bir veya iki sayılı mıntıkalara nakil ve iskân edilmekteydi. Üç sayılı mıntıkalara ise hükümet kararı olmadıkça hiç kimsenin yeniden iskân ve ikâmetine izin verilmiyordu. Bunlar yasak bölge olarak ilân edilmişti.

Yasada, üç sayılı mıntikalardan zorunlu nakledilenlerin gayri menkûllerinin devlete geçmesi öngörülmüştü. Yasa hükümlerine göre, hükümetçe naklettirilenlerle gönüllü göç edenler, bir yıl içinde eski yerlerindeki menkûl ve gayri menkûl mallarını tasfiye etmek zorundaydılar. Bu süre içinde tasfiye edilmeyen mallar devletçe tasfiye edilecekti. Hükümetçe bir sayılı mıntıkalara yerleştirilenler, iskâna tâbi tutuldukları yerlerde en az on yıl kalmak zorundaydılar. Bu kimseler, İçişleri Bakanlığı'nın izni olmadıkça başka bir yere gidemezlerdi. İzinsiz olarak başka yerlere gidenler ise yakalandıkları takdirde yerleştirildikleri yere geri dönmek zorundaydılar. Bir

ve üç sayılı mıntıkalardan iki sayılı mıntikalara naklolunan ve iki sayılı mıntikalarda bir yerden bir başka yere nakledilenler, aradan on yıl geçse dahi hükümetin kararı olmadıkça buradan ayrılamazlardı. Damştay, İskân Kânunu'nun hükümlerine göre gerçekleşen uygulamaların idarî dâvaya neden oluşturmayacağı gerekçesiyle bu yolda açılan dâvaları reddedecektir. (Bu konuda yine benim *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir* kitabıma bakmanızı öneririm).

Dersim sürgünlerine dönüş yolu 1947de açılabilirdi

İskân Kânunu, 1947 yılının hemen başında değiştirilecektir. Hazırlıkların daha önceden başladığı *Ulus* gazetesinin yasanın değiştirileceğine ilişkin olarak daha 1946 yılının Mart ayı başında verdiği bir haberden de anlaşıyordu. (*Ulus*, 6.3.1947). *Cumhuriyet* gazetesi, bu haberin yayınlanmasının üzerinden bir yılı aşkın bir zaman geçmesinden sonra, 1947 yılının Haziran ayı başında, DP'nin yasanın değiştirilmesi için Meclis'e önerge verdiğini yazıyordu. (*Cumhuriyet*, 6.6.1947). *Vatan* gazetesi de CHP Meclis Grubu'nda alınan karar gereğince yasanın değiştirileceğini haber veriyordu. Gerçekten de hemen ertesi gün yasanın bâzı maddeleri değiştirilecektir. (*Vatan*, 11-12.6.1947). Ayrıca, yasaya eklenen bir geçici madde ile Bakanlar Kurulu kararına dayanılarak nakledilmiş olanların hâlihazırda bulundukları yerlerdeki oturma süreleri ile haklarındaki bütün kayıtlayıcı hükümler de kaldırılmıştı. Diğer yandan, yine ek bir madde ile Ağrı, Sason, Tunceli ve Zeylân yasak bölgelerine Bakanlar Kurulu kararı olmadığı sürece hiç kimsenin giremeyeceğine ilişkin hüküm saklı tutulmuştu.

Bayar'a Göre Dersimliler Sâdece Şakilik Etmek İstiyor

Bayar Başbakanken Meclis'te şu açıklamayı yapmıştı:

"Bu senenin dahilî işleri noktayı nazarından size ehemmiyetle bahsetmeğe değer bir mevzu vardır, o da Dersim meselesidir. Dersim'de bir ıslâhat programımız vardır, bu program yürümektedir. Yol, mektep ve köprü inşâsı suretiyle. Geçen sene askerî hareket yapıldı. Bu, bütün teferruatıyla herkesin malûmudur. Bu sene de programa göre askerî harekâtın geçen seneye nazaran, burada bu sene daha fazla kuvvetlerimiz toplanmıştır, birkaç yerde ufak tefek müsademeler olmuştur. Dersim için tatbik ettiğimiz programın icâbı olarak bu meseleyi sureti kafiye tasfiye etmek için alacağımız bir tedbir daha vardır. Yakında ordumuz Dersim havâlisinde manevralar yapacaktır. Bu münâsebetle ordumuz Dersim için vazife alacak ve umûmî bir tarama hareketi ile, tedip kuvvetlerine müzahir olarkten, bu meseleyi kökünden söküp atacaktır.

Arkadaşlar, Dersimliler ne istiyorlar? Dersimli kurunu vustaî bir zihniyetle orada oturup şakâvet yapmak istiyor, mal çalacağım, ilişmeyeceksiniz diyor, adam öldüreceğim, kanunî takibat yapmayacaksınız diyor, silâhla gezeceğim, müsamaha edeceksiniz diyor, vatanî mükellefiyetlerimi ifâ etmeyeceğim, imtiyazlı bir insan olarak hepinizin muvacehesinde dolaşacağım diyor. Bilinmesi lâzım gelen bir hakikat vardır ki, cumhuriyet böyle bir vatandaş tanımıyor. Cumhuriyet, külfette olduğu kadar nimette, nimette olduğu kadar külfette müsavi ve seyyan muameleye tâbi insanlardan mürekkeptir. Bu hakikat anlaşılınca kadar kuvvetlerimiz orada fiilen bulunacaktır. Eğer ellerinde bulunan silâhı teslim ederler ve cumhuriyetin emirlerine inkiyat ederlerse, kendileri için yapacağımız şey, muhabbetle göğsümüzü açıp derağuş etmektir. Bu yapılacaktır. Dersimliler sesimizi işitmelidir. Bu kürsüden akseden her sadâyı, kendi menfaatlerine göre muhakeme etmelidirler. Bizim sesimizde şevkât olduğu kadar, kudret de vardır. Her ikisinden birisini intihap etmek kendilerine aiddir, bilmelidirler ki, şevkâtımız de, kahrımız da boldur." (*Celâl Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1920-1953)*, (Ankara: 1954), s. 352).

İNDEKS

II. Abdülhamid 4, 95, 96, 102,
108, 141, 142, 143, 144, 145,
146, 147

V. Edward 275

12 Adalar 38

18 Mart 53, 54, 58, 59

19 Mayıs 1919

1924 Anayasası 111, 112, 119,
215

27 Mayıs 1960 (darbesi) 167,
206, 333

31 Mart 141

2000'e Doğru (dergisi) 366

A

ABC Kitapevi 283

ABD 19, 37, 87, 321

Açıksöz, Hüsnü 214

Adıvar, Adnan 184

Adıvar, Halide Edip 174

Ağaoğlu, Ahmet 248, 249, 250,
255, 256

Ağaoğlu, Fahri 173

Ağaoğlu, Samet 4, 255, 287,
289, 294, 312, 351

Ağaoğlu, Tektaş 312

Ağrı 379

Ahmet Mithat Efendi 103

Ahmet Subaşı Mahallesi 154

Akbaba (dergisi) 261

Aker, Şefik 63

Akşam (gazetesi) 222, 280

Aksaray 362

Alaşehir 90, 91

Alçıtepe 63, 64

Aldoğan, Sâdık 146, 319

Ali İhsan Sâbis Paşa 128

Âli Osman 105

Ali Rızâ Efendi 151, 152, 154,
161

Almanya 23, 46, 53, 54, 104, 233

Altan, Çetin 122

Altay Fahrettin 182

Amasya Protokolü 363, 369

Amerika 18, 21, 37, 75, 104, 314

Anadolu 18, 62, 72, 73, 75, 96,
225, 248, 364

Anadolu Ajansı 225, 248

Anadolu hareketi 96

Amt Kabir 35

Ankara Hükümeti 71, 110

- Ankara Üniversitesi 284
ANZAC 61, 62, 63
Anzak Koyu 62
Arar, İsmail 205, 366
Aras, Tevhk Rüştü 178, 180, 181, 183, 218, 279
Ardahan 78, 81
Arıburnu 62, 63, 67
Arif Cemil 130
Arıkoğlu, Damar 303
Armağan, Mustafa 161, 199
Artus, Mustafa Âmil 350
Âsim Gündüz 182
Aşkar, Mehmet 146
Askerî Mecmua (dergisi) 161
Atatürk Orman Çiftliği 221
Atatürk Spor Günü 76
Atay, Fâlih Rıfki 206, 268, 282, 284
Atılhan, Cevat Rıfat 289
Avrupa 104, 105, 191, 194, 274
Avşar, Abdülhamit 248, 256
Avusturalya 61
Aybar, Mehmet Ali 279
Aydemir, Şevket Süreyya 155, 161, 162, 206, 229
Aykut, Mehmet Şeref 78
B
Baban, Cihat 284
Babı Âli Baskını 96
Bahadır, Şefik Alp 32
Bakırköy 43
Bali, Rıfat 33
Balkan Savaşı 79
Balta, Tahsin Bekir 303
Barbaros 324, 328
Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi 328
Bardakçı, Murat 31, 335
Barkın, Rûşeni 128
Başbuğ, İlker 168
Batı Trakya 79
Baykal, Bekir Sıtkı 91, 104, 105
Baykurt, Cami 285
Bayo, Alberto 22
Bayur, Hikmet 24, 31, 183, 295, 304
Bekata, Hıfzı Oğuz 333
Bekir Sami Bey 364
Bele, Refet 189, 205, 206, 207, 211, 242, 244, 246, 304
Benguoğlu, Tahsin 324, 327, 328
Benice, Etem İzzet 268
Bergama Lisesi (dergisi) 194
Berrak Yayınevi 283
Beşiktaş 362
Beyazıt Meydam 129, 282
Beyrut Mülteciler Komisyonu 207
Birinci Adnan Menderes Hükümeti 333
Birinci Cemal Gürsel Hükümeti 334

- Birinci Dünyâ Savaşı 45, 53, 76, 78, 79, 128
 Birinci Meclis 4, 80, 97, 98, 101, 102, 112, 318
 Bitlis 86
 Bolivya 17, 19, 21
 Bolivya dağları 17
 Bolşevikler 79
 Bozca, Hazım 146
 Bozkurt, Mahmut Esat 232
Bugün (gazetesi) 55, 62, 63, 64, 77, 95, 125, 204, 232, 235, 242, 285, 290, 304, 325, 346
 Bulgaristan 54
 Bursa 31, 328
Büyük Doğu (dergisi) 175, 284
- C**
 Cağaloğlu 2, 129, 283
 Canik 86
 Castro, Fidel 17
 Caudillo 233
 Cebesoy, Ali Fuat 168, 184, 205, 206, 207, 211, 212
 Celâl Nuri Bey 113, 115, 117, 119
 Cevdet Bey 128
 Cezayir 125
 Chamberlain 274
 CHP [Cumhuriyet Halk Partisi] 74, 111, 112, 141, 145, 146, 147, 163, 165, 169, 171, 173, 174, 175, 176, 178, 181, 183, 184, 188, 189, 193, 194, 199, 206, 207, 212, 214, 215, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 248, 256, 259, 262, 265, 267, 268, 270, 271, 279, 280, 281, 283, 284, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 301, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 313, 316, 323, 324, 326, 327, 328, 349, 379
 Churchill 54
 CIA 18, 19
 Conkbayırı 62, 63
 Coşar, Ömer Sami 342
Cumhuriyet (gazetesi) 4, 24, 98, 101, 102, 109, 110, 111, 113, 118, 128, 129, 133, 142, 143, 145, 171, 175, 183, 190, 197, 206, 209, 211, 222, 225, 229, 231, 247, 249, 250, 256, 258, 259, 261, 265, 266, 271, 279, 281, 282, 284, 285, 288, 290, 293, 294, 295, 296, 298, 310, 315, 316, 320, 321, 325, 333, 334, 348, 373, 375, 379, 380
 cumhuriyetçilik 103, 107, 110, 236, 246
- Ç**
 Çakır, Hüsnü 314, 316
 Çakmak, Fevzi 178, 179, 319
 Çanakkale Boğazı 53, 54
 Çanakkale Deniz Savaşı 53, 59
 Çankaya 4, 161, 162, 199, 206, 255, 312
 Çarıklı, Hacim Muhittin 90

Çarpan, Necla 35, 36
Çerkeş Ethem 128
Çerkeş Reşit 128
Çetinkaya, Ali 181, 198
Çiçekdağ, Osman Şevki 173
Çocuk Esirgeme Kurumu 99

D

Damat Ferit Paşa 31
Daver, Abidin 268
Dedeabaç 38
Demirel, Ahmet 99, 308
Dersim 373, 379, 380
Dersim Harekâtı 373
devletçilik 219, 220, 240, 241,
242, 243, 244, 245, 246, 303
Devrim Konseyi 37
Diyarbakır 86, 316, 336, 337
Dolmabahçe Sarayı 206, 212,
213
Dördüncü, Halil Lütfü 285
Dörtlü Önerge 293, 298
Dörtlü Takrir 295, 296
DP [Demokrat Parti] 112, 141,
146, 147, 171, 172, 173, 174,
175, 176, 193, 199, 200, 206,
207, 232, 245, 258, 280, 281,
287, 291, 293, 301, 303, 304,
305, 306, 307, 308, 309, 310,
311, 312, 317, 328, 333, 334,
345, 379
Duçe 233

E

Ecevit 38
Eğilmez, Cafer Tayyar 198
Einstein, Albert 23, 24, 31, 32
Elâzığ 86
Eldeniz, Naci 303
Emirdağı 336
enternasyonalizm 243
Enver Paşa 128, 130
Er, Kemâl 235
Erenköy Koyu 55
Erimçağ, Fethi 146
Ernesto Che Guevara 17, 19,
20, 21, 22
Erzurum 73, 75, 85, 86, 87, 88,
91, 96, 122, 289, 364
Erzurum Kongresi 73, 85, 87,
88, 91
Esmer, Ahmet Şükrü 268

F

Fâtiḥ Sultân Mehmet 325
Feridun Fikri Bey 116
Franco 233
Fransa 53, 103, 104, 105, 218,
333

Führer 233

G

Gazi Osman Paşa Türbesi 328
Gelibolu 59, 61, 65
Giap 21